

Oku, bilgilen, fikir sahibi ol; zihnine ve gönül dünyan zenginleşsin!

Ürettiğimiz bilgiler özgür, özgün ve karşılıksızdır. Alıntı yap, indir, adımı silip sahiplenmeden kayıt altına al ve yakınlarınla dostlarınla paylaş! Dr. İsmail Kaygusuz

Mevlâna Ş. Tevekküli bin İsmail İbn Bezzaz Vehhab Rahman

GERÇEK ŞEYH SÂFİ BUYRUĞU

MAKÂLÂT-I ŞEYH SÂFİ

“Sen seni gördüğün yer, Tanrıyı göreceğin yerdir”

Hazırlayan ve yorumlayan İsmail Kaygusuz

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER:

I. Bir Bâtîni Tasavvuf Kitabı *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* İçin Sunuş

- a. Elyazmasının genel Dışsal Özellikleri
- b. Elyazmasının İçsel Düzeni ve İçeriği

2. *Safvât u's-Safa* ve Şeyh Sâfi'yle Şeyh Sadreddin Dönemlerinden Kısa Sosyo-Politik Kesitler

- a. İlhanlı Hanları, Emîrlere ve Şeyf Sâfi
- b. Şeyh Sâfi'nin Soyu, Seyyidliği ve Şeyh Sadreddin.

3. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* Bir Şii Propaganda Kitabı Değildir

- a. Kızılbaş Türkmenler Sünni İnançlıydı ise(!) Neden Kırırma uğradılar?

4. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* Bir Sünni/Şeriat Kitabı Değildir

- a. Sünni inanç anlayışına ve şeriate karşıt bazı örnekler
- b. Makâlât-ı Şeyh Sâfi'nin İnançsal Niteliği ve Yoğun Bâtîni Söylemler

II. Günümüz Türkçesiyle *Makâlât-ı Şeyh Safi*

III. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*'nin Çevirimi yazısı (Transcription)

Kaynakça

Elyazmasının Tıpkı Basımı

ÖNSÖZ

Gerek Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan Alevi-Bektaşiler, gerekse Irak Kızılbaş Türkmenleri arasında içeriğiyle inançsal rehberlik görevinden ötürü kutsal sayılan *Buyruk*, *Şeyh Sâfi* veya *İmam Cafer Buyruğu* adlarıyla tanınan kitabın değişik nüshaları dolaşmaktadır. Matti Moosa, "*Extremist Sh'ites: The Ghulat Sects* adlı kitabında (Syracuse Univ. Press, New York, 1988, s. 153, 156),

"Bu kitaplar Kerkük civarında yaşamakta olan Şebek'ler, Talafarlı İbrahimî'ler ve Kakai'ler gibi inançsal gruplar tarafından kullanılmakta. Türkiye Kızılbaşları arasındaki *Buyruk* adını taşıyan mevcut tüm versiyonlar da dahil ortak bir kökene sahip olması gerekmektedir ve çok büyük olasılıkla bu *Safvâtu's Safa*'dır; ancak zaman boyunca, kendi özel gruplarının inançsal değişiklik ekleriyle uyuşturmaları için farklı derlemeciler/müstensihler tarafından yorumlar yapıldı ...Daha sonraki kopyaları yaparlarken müstensihler, bazı nedenlerden *Safvât*'ta bulunan Şeyh Sâfi'nin yaşam öyküsünü atmış ve Safevi tarikatının manevi yönünü ve tanınmışlığını daha da onaylamak için Şah İsmail'in (*hatta Pir Sultan'ın ve Kul Himmet'in İ.K*) şiirlerini içine sokup yorumlamışlardır. Örneğin Şebek kopyası *Buyruk*'un önemi, Safevi yoluna bağlı Şebek'ler ve Kızılbaşların her ikisi arasında bir halka oluşturan bir hizmet görmesidir" diye yazar.

Genelde *Safvâtu's Safa*'nın *Buyruk* çeşitlemeleri için "ortak bir köken" oluşturduğu doğru bir yargıdır. Özelde ise bu eserin 4.Bölümünü (Bab) oluşturan ve kitabın yazılışından sadece bir-iki yıl sonra türkçeleştirilmiş olan elimizdeki *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* için daha doğrudur. Gerçekte bu çalışma çatı ya da temel olarak alınmış birçok diğer bâtinî kaynaklardan da yararlanılarak içi doldurulmuş ya da üzerinde *Buyruk* binası inşa edilmiştir. Kitabımızın 'Sunuş' bölümünde ve yorumlarımızı içeren dipnotlarda benzerliklerden birçok örnekler verilmiş; *Buyruk*'la olan yakın ilişkisiyle birlikte, kitabın yazarının *Makâlât-ı Hacı Bektaş*'dan, Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal'dan, isim vermeden yapmış olduğu alıntılar da belirtilmiştir.

Makâlât-ı Şeyh Sâfi (Şeyh Sâfi'nin Sözleri) Üsküdar Hacı Selim Ağa kütüphanesi, Kemankeş Bölümü no.247'de kayıtlıdır. *Makâlât*'ın metnini bugünün Türkçesine çevirirken, yapabildiğimizce özgün biçimini (orijinal üslubunu) bozmamaya çalışarak yalnızca anlaşılır kılmaya çaba gösterdik. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* olasılıkla Şeyh Sadreddin'in (ö. 1392) adı verilmeyen Türk taliplerinden biri, bir Erdebil dervişi tarafından 1359-60'da o günün Türkçesine çevrilmiş; Azeri, Anadolu halk ve

Horasan (karma) Türkçesiyle yazılmıştır. Kısacası doğrudan ilk elden, yazar nüshasından çevrilmiş oluyor. Çok büyük olasıyla da Şeyh Sadreddin Musa'nın ve kitabın yazarı İbn Bezzaz'ın denetimi altında bu çeviri yapılmıştır. Çünkü *Safvâtu's Safa*'nın Şeyh Sâfi'nin inanç felsefesi, düşünceleri, tarikatının ilkeleri; bunların yansıdığı, diyalogları, özlü sözleri, şiirleri, satırbaşları (*fâide* 'leri) ve *hikâyet*'lerini içeren 4. Bab'ı bilinçli olarak seçilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak bu *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* elyazması, çevirmenin elinden çıkmış olan nüsha olmasa gerektir. Düşüncemize göre denetim altında hazırlanmış olan bir eserde çok fazla yazılım yanlışları olmaz. Yine de özellikle Şeyh Sadreddin'in adı geçtikçe, ölmüş Şeyh ve veliler için kullanılan ibarenin (**kaddese allahu sırrahu'l aziz**, yani, Tanrı onun sırrını kutsasın) yazılmış olması, onun ölümünü izleyen birkaç yıl içinde, yine Erdebil'de, İran ve Azerbaycan'a özgü *ta'lik* yazıyla istinsah edilmiş ilk nüshalardan olduğu izlenimi veriyor.

Makâlât'ı üç ana bölüm ve dört ara başlık altında inceledik. Sunuş bölümünde *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*'nin anası sayılan *Safvâtu's Safa* hakkında özet bilgiler verildi. Kitap hakkında yapılan araştırmalar; Şeyh Sâfi'nin dinsel inancı, felsefesi ve Safevi öğretisi üzerinde yapılan çeşitli spekülasyonlarla onun Sünni-Şafiliği kanıtlama çabaları üzerinde geniş eleştirilerde bulunuldu. İçeriğinde bulunan çok sayıda bâtini söylemlerden bazılarını sıralayarak *Makâlât*'ın, Anadolu'da yaşayan Alevi-Bektaşî-Kızılbaş öğretilerinin temelini oluşturduğunu örneklerle göstermeyi denedik. Ayrıca Sunuş'ta Şeyh Sâfi (1252-1334) ve oğlu Şeyh Sadreddin döneminden tarihsel kesitler verirken bu Erdebil Şeyhlerinin zamanın yöneticileriyle ilişkilerini de ayrıntıladık. Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi-Bektaşîliğin Safevi-Kızılbaş-Alevilikle nasıl buluşup bütünleştiği üzerinde düşünce ve yorumlarımızla birlikte *Pir-i samit* olarak bu kitabın ve *Pir-i natik* göreviyle Şeyh Sadreddin'in torunu Şeyh/Şah İbrahim'in bu bağlamda oynadığı rol belirtildi.

İkinci bölümde *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* metnini, özgün üslubunu bozmamaya çalışarak bugünün Türkçesiyle anlaşılır duruma getirdik. Açıklama ve yorumlarımızı da çok sayıda dipnotlarla bu bölümde vermeyi tercih ettik.

Üçüncü bölüm, Arap harfleriyle yazılmış metnin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi doktora öğrencisi Vural Genç dostumuz tarafından yapılmış (transcription) çevrimyazısıdır. Kendisine harcadığı zaman ve emeğinden ötürü çok teşekkür ediyoruz.

Ayrıca asıl metnin tıpkı basımını da kitabın sonuna koyarak, çalışmamızı tarihçi ve uzman araştırmacıların da hizmetine sunmuş bulunuyoruz. Umarız dikkatlerini çeker, görüş ve eleştirilerini esirgemezler.

Yaklaşık iki yılda tamamlayabildiğimiz bu çalışmamızda; elyazmasını elde ettiğimiz sırasındaki ve okutulup Türkçe çevirim yazıya aktarılmasına ve çevirilere ilişkin harcamalarımıza maddi katkıda bulunan *Avrupa Alevi Akademisi*, 2009 Haziran'ında kitabın sadece yurtdışına dönük baskısını yapınca, Türkiye'de yeni baskısını yapma zorunluğu doğmuştur. Kitap tarafımızdan bir daha gözden geçirilerek düzeltmeler

yapıldı ve bazı yeni bilgilerle genişletip, adını içeriğine uygun olarak *Gerçek Şeyh Safi Buyruğu* koyduk. *Buyruklar* konusunda birçok yanlış değerlendirmeleri düzeltereği ve yararlı olacağını umuyoruz.

İsmail Kaygusuz, İstanbul, 10.12. 2013

I. Bir Bâtını Tasavvuf Kitabı *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* İçin Sunuş

Makâlât-ı Şeyh Sâfi, Üsküdar Hacı Selim Ağa kütüphanesi, Kemankeş Bölümü no.247’de kayıtlıdır. Elyazması yapıt, sahibi El-hâcc Seyyid Abdülkadir olarak tanınan Üsküdarlı Hâce Kemankeş tarafından Üsküdar’da bulunan Valide-i Âtik Camii Şerifi’ne 1569’u izleyen yıl(lar) içinde, Medrese öğrencilerinin yararlanması için bazı koşullarla vakfedilmiştir. Birinci sayfadaki yazı bu kişiye aittir.

H.760 (1359-60) tarihli ve 141 yapraktan (varaktan) oluşan elyazması güzel bir *ta’lik* yazıyla istinsah edilmiştir. Her sayfada 13 satırın yer aldığı eserde başlıklar kırmızı kâlemle ve daha büyük ebatlarda yazılmıştır. Sayfa kenarlarında yer alan yazılar, yazarken gözden kaçmış olup, müstensih (yazman) tarafından daha sonra eklendiğinden (V) işareti ile satırdaki sırası belirtilmiştir. Kitabın çevrimyazısında (transcription) bu durum dikkate alınmış ve sayfa kenarında yer alan bu notlar uygun olan yerlerine yerleştirilmiştir. Ayetler ve hadislerin büyük çoğunluğu Arapça yazılmış ayetlerin ve ait oldukları surelerin numaralarıyla birlikte anlamları dipnot olarak verilmiştir. Yazma Latin harflerine çevrilirken, kitabın sonunda orijinal metin verildiği için transcription işaretlerinin konulmasına gerek görülmemiştir. Sadeleştirilmiş metinde ise ayetler kullanıldığı yerlerde Arapçası ve anlamları ayrıç içinde yazılmıştır. Yine metinde yer alan Arapça ve Farsça şiirler Latin harfleriyle verilmiş, açıklamaları müstensih tarafından yapılmayanlar da Türkçe’ye çevrilmiştir.

Makâlât-ı Şeyh Sâfi metnini bugünün Türkçe’sine çevirirken, yapabildiğimizce özgün biçimini (orijinal üslubunu) bozmamaya çalışarak yalnızca anlaşılır kılmaya çaba gösterdik. Bazı sözcüklerin çoğu kez ayrıç ( ) içinde eski biçimlerini de verdik. Ayrıca çevrimyazıda kullandığımız köşeli ayrıçlar [ ] içindeki rakamlar ve **a** ve **b** harfleri, özgün elyazması yaprakların (varakların) ön ve arka sayfalarını göstermektedir. Bunlar okuyucunun, çevrimiyazı ve özgün metinlerdeki anlatımın, sözcük ve kavramların karşılaştırmasını kolaylaştıracaktır.

a. Elyazmasının genel Dışsal Özellikleri

Cilt: Açık kahverengi deri ciltle kaplıdır. Kapaklar üzerinde ortadaki büyük alttaki ve üstteki küçük olmak üzere üç adet baklava dilimini andıran, içini güllerin süslediği motifler vardır. Kitabın cildi sağlam olup fazla yıpranmamıştır.

Kâğıt: Kalın kâğıt kullanılmıştır. Sayfalarda cetvel çizgisi olmamasına karşın satır sonlarının aynı hizada olması bir cetvelin kullanıldığı izlenimini vermektedir.

Yazı: İran'a özgü bir yazı stili olan *ta'lik* yazıyla yazılmıştır. Genel olarak siyah mürekkep kullanılmış. Özel isimler, beyit başlıkları dahil olmak üzere bütün başlıklar mavi ve sarı mürekkeple yazılmıştır. Ayetlerin, hadislerin ve nazmın ardından gelen nesir kısımların üst kısmına ayırt edici olması sebebiyle kırmızı mürekkeple çizgiler çekilmiştir. Sayfa boşluklarında yer yer ekler (haşiye) yer almaktadır.

Yaprak ve Satır Sayısı: Yazma 141 varaktan oluşmakta (2a-141a). Yukarıda belirtildiği gibi ilk yapraktaki yazı kitabı vakfeden kişiye aittir. Yaprak sonlarında yer alan kelimeler diğer yaprağın başında yer alan ilk kelimeyle aynı olup bu bir çeşit sayfa numaralandırması sayılmaktadır. Her yaprak arkalı önlü iki sayfa ve her sayfa 13 satırdır.

Ölçüleri: Dış kapak: 190-123 mm. İçyapraklar: 118-77 mm.

Başı: Şükr-i sipas-i bi-had şol padişahlar padişahına olsun ki envai kâinatı halketti. Ve sena-yı ba'id ol bi-menzile olsun ki esnaf-ı mahlûkatı âlem-i âdemden âlem-i vücuda getürdü. (*Türlü evrenler yaratmış olan o padişahlar padişahı Tanrıya sonsuz şükürler olsun. O yeri-durağı olmayan Tanrıya sınırsız övgüler olsun ki, yaratık türlerini yokluk âleminden varlık âlemine getirdi.*)

Sonu: Hezar durud ve hezar selâm zi ma ber Muhammed Aleyhisselâm çün vey ez zühd ve ibadet hast dad Hak te'alâ dad veyra herçi hast. (*Binlerce selam ve esenlik bizden Muhammed aleyhisselamın üzerine olsun. Çünkü o zühd ve ibadet istedi. Hak te'alâ ise o ne istediye verdi.*)

Fi't-tarihi 26 Rebiu'l-ahir es-sene sittin ve seb'amiye (26 Rebülâhir 760 yılında/ 27 Mart 1359, Çarşamba günü yazıldı).

b. Elyazmasının İçsel Düzeni ve İçeriği

Makâlât-ı Şeyh Sâfi olasılıkla Şeyh Sadreddin'in (ö. 1392) adı verilmeyen Türk taliplerinden biri, bir Erdebil dervişi tarafından 1359'da, yani *Savfat us Safa*'nın yazılışından iki yıl sonra o günün Türkçesine çevrilmiş; Azeri, Anadolu halk ve Horasan (karma) Türkçesiyle yazılmıştır. Yine çok büyük olasıyla Şeyh Sadreddin Musa'nın ve kitabın yazarı İbn Bazzaz'ın denetimi altında çevrilmiş olmalıdır. Çünkü *Savfat us Safa*'nın Şeyh Sâfi'nin inanç felsefesi, düşünceleri, tarikatının ilkeleri; bunların yansıdığı, diyalogları, özlü sözleri, şiirleri, satırbaşları (fâideleri), hikâyetlerini içeren **IV. Bab**'ı bilinçli olarak seçilmiştir.

Bakmayınız siz çevirmenin başlarda "bazı arkadaşlara faydası dokunsun diye benden kitabı lisanı Türkî'ye çevirmemi istediler" biçiminde bir ifade kullanmasına; Azerbaycan ve Horasan'da ve özellikle de Anadolu'da Beylikler ve kuruluş yıllarındaki Osmanlı topraklarında yaşayan Türkler arasında okunup anlaşılın diye

yazılmıştır. Kitaba Erdebil Safevi tarikatının inançsal egemenlik alanının genişletilmesi propagandasının ürünü olarak bakmak gereklidir, diye düşünüyoruz. Aynı yıllarda yaşamış olan Kaygusuz Abdal'ın yapıtlarının ve Bedreddin'in *Varidat*'ının diliyle hemen hemen aynıdır. Ayrıca Farsça aslı olan *Safvâtu's Safa*'nın IV. Bab'ı dışında başka bölümlerden de pasajlar alındığı ve hatta belki Şeyh Sadreddin Musa'nın yeni rivayetlerinin de eklenmiş olduğunu düşünmek de yanlış olmaz. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* metni, Süleymaniye (Ayasofya) Kütüphanesi, **No: 3099**'da kayıtlı 1490 tarihli Farsça *Safvâtu's Safa* nüshasının **92a-129b** varakları arasında bulunmaktadır. Bu nüshanın başındaki “mukaddime” bölümünde kitabın içerdiği konuların çok kısa özetleri bulunmaktadır. İşlediğimiz elyazmasının özeti şöyledir:

“**Dördüncü Bab**; “Onun (Şeyh Sâfi'nin) tahkikat ve sözlerini anlatır ki bu altı fasıla ayrılır. İlk fasıl onun Tanrı kelâmındaki tahkikatlarını, yani araştırmalarını anlatır ki bu da iki kısma ayrılır. İlk kısım soru cevap şeklindedir. İkinci kısımda Tanrı kelâmını fâideler şeklinde buyurmuştur. İkinci fasıl peygamber hadislerinin tahkikini yapar ve ona sorulan bazı soruları anlatır ki bu iki taraflıdır. Birinci taraf peygamber hadisleridir. İkinci taraf ona sorulan bazı sorulardan ibarettir. Üçüncü fasıl bazı şeyhlerin sözlerinin tahkikindedir. Dördüncü fasıl beyitler halindeki tahkiklerini beyan eder. Beşinci fasıl onun bazı başka mahlûkat donunda gösterdiği kerametleri anlatır. Altıncı fasıl bazı menşur (yaygın) sözleri beyan eder.”

3099'da kayıtlı metinden 131 yıl önce telif edilmiş olan elimizdeki elyazmasının konu bölünmeleri epeyce farklı ve biraz da gelişigüzel olarak, “**Bab 18, Fâide 54, Hikâyet 25** ve 6-7 kez de **Fasıl**” alt başlıkları altında verilmiş. Ayrıca Tahkiku'l-**varidat**, tahkiku'l **ilme'l yakin**, **ayne'l-yakin** ve **hakke'l-yakin**, tahkiki'n-**nefes**, tahkiku's-**şariat**, ve't-**tarikât**, ve'l **hakikat** vb. altbaşlıklar altında tam 27 tasavvufî kavram ve deyimler açıklanmıştır. Kitapta 70'ten fazla özel isim geçmektedir. Bunlar tanınmış İslâm bilginleri, mutasavvıflar, eski ya da Şeyh Sâfi'nin kendisi ve oğlu Şeyh Sadreddin'in çağdaşı şeyhler, sultanlar , emîrlerin adlarıdır. Tümünü kimler olduğunun saptanması için özel bir araştırma gerekmektedir. Biz sadece tanınmış olanların doğum ve ölüm tarihlerini verdik.

Makâlât-ı Şeyh Sâfi elyazması çevirmenin elinden çıkmış olan yazar nüshası değildir. Düşüncemize göre denetim altında hazırlanmış olan bir eserde fazla yazılım yanlışları olmaz. Zaten özellikle Sadreddin'in adı geçtikçe, ölmüş Şeyh ve veliler için kullanılan ibarenin (**kaddese allahu sırrahu'l aziz**, yani, Tanrı onun sırrını kutsasın) yazılmış olması da onun ölümünden, yani 1392'den sonra -olasılıkla birkaç yıl içinde yine Erdebil'de- İran ve Azerbaycan'a özgü *ta'lik* yazıyla istinsah edilmiş ilk nüshalardan olduğu izlenimi veriyor.

Metin içinde Şeyh Sâfiyüddin Erdebili'nin adı “Sultan Şeyh Sâfi (210 kez), Sultan Şeyh Sâfiyüddin (5 kez), Sultan Şah Sâfi (32 kez), Sultan Şah Sâfiyüddin (8 kez)” biçiminde kullanılmıştır. Anlaşıldığı üzere, Safevi yolunun önderlerine Şah İsmail ile değil, daha Şeyh Sâfiyüddin Safevi'den itibaren aynı zamanda Şeyh ile birlikte Şah sıfatı da kullanılıyordu.

Çeviri metinde kitabın yazarının adı Mevlâna Şemseddin Tevekküli olarak verilmekte ve onun Erdebil’de va’izlik yaptığı yazılıdır. 1490 tarihli Farsça nüshanın başında ise aynı yazarın uzun ismi kullanılmıştır: “Bu kitabın yazarı El-abdu’l-muznib El-raci Tevekküli bin İsmail bin Hacı el-Erdebili el-Müştehir bi (olarak şöhret bulmuş)-ibn Bezzaz Vehhab Rahman”.

Makâlât-ı Şeyh Sâfi’nin içinden bir bölümünü oluşturduğu *Savfatu’s Safa*’nın içeriği hakkında genel bilgi vermesi ve Farsça elyazmanın Safevi Kızılbaş devletinin kuruluşundan (1501-2) önce istinsah edilmiş en eski nüsha olması bakımından, genç dostumuz Vural Genç tarafından türkçeleştirilen “*mukaddima*”nın önemli bir bölümünü buraya almamız yararlı olacağı düşüncesindeyiz:

“Hazreti Sultan Seyyid Şeyh Sâfi’nin neseb-nâmesini beyan eder: 1)Es-sultan Şeyh Sâfiyüddin bin 2)Seyyid Şeyh Baba Cebrail bin 3)Seyyid Kudbeddin bin 4)Seyyid Sâlihüddin bin 5)Seyyid Muhammed bin 6)Seyyid İvaz Şah bin 7)Seyyid Firuz Şah bin 8)Seyyid Muhiyyüddin bin 9)Seyyid Âli bin 10)Seyyid Hasan bin 11)Seyyid Ebu’l-kasım bin 12)Seyyid Sabit bin 13)Seyyid Hüseyin bin 14)Seyyid Davud bin 15)Seyyid Ahmed bin 16) imamu’l-himam (himmetlerin imamı) İmam Musa Kâzım bin imamu’t-temam İmam Cafer-i Sadık bin İmam Muhammed Bakır bin İmam Zeynel Abidin bin İmamü’s-saidu’ş-şehid (şehit ve mutlu imam) İmam Hüseyin şehid-i Kerbela bin imamu’l-üns ve’c-cin (cinlerin ve insanların imamı) İmam Âli el-Mürteza Tanrının esenliği ona ve onun soyunun üstüne olsun.”

“Bu göksel kitabın, bu tanrısal hitabın kanıtının beyanı şunlara rehberlik eder; olgunlaşmış kimseler hakikat ve tarikat seccadesinde, şeriat yolunda devamlı olsunlar. Milletin önemli işlerini halletmede, uyulması gereken sünnetlerin bildirilmesinde yol katetsinler. Cehalet ve tembelliği zapt etmede bu yoldaki tozlar onların doru atlarından uzak dursun. Gerektir ki, atının dizginlerini onların muhabbetinden yana çevireler, kibleye yönelerek kendilerini onların kalplerine kabul ettirsinler. Bu ovaya adım atsınlar. Eğer sonuna gelmezlerse de ondan ümit kesmesinler. Çünkü onların muhabbeti iki dünyada da saadet cazibesidir.”

“....Bu miskin zat hayrı arzu etme seferine çıktı. Bu miskin uyanınca kendisini(Muhammed’i) gördü ki, bir toplulukla beraber peygamberlik makamında göğün en son tabakasında oturuyor, hem de övgü sancağının taşıyıcısı ve övülmüş makamın sahibi olarak azametli bir çadırın altında oturuyor. Bu miskin de o çadırın eteğinin gölgesinde onun bakışlarının ferahlığından uyanıyordu. Böylece durdurulması imkânsız olan bu niyete ve hareket kararına büyük bir himmet bağladım. Yalvarırcasına Tanrının yardımına yüzümü çevirdim. Sonunda uzak ülkelerin kutuplarının sultanı, mağrip ve maşriğin peygamberlerinin en fazılı, ufukların şeyhi [2b] başlangıcın ve sonun alametlerinin sahibi, kemalat tahtında oturan, irşâd sırlarının toplayıcısı, gayb anahtarlarının sahibi Şeyh Sâfi’nin menkıbelerini içeren bu kitabı yazmaya başladım. Bu kitap onun ifade deryasının

bağışlarından oluşur, bu sayfalardaki manzumeler onundur ki onun gönül alan kerametleri ve cana can katan sözleri kendisinin rivayetiyle yazılmıştır. Reyhan kokulu bu eller ve cevher dolu bu kökler hakikat bahçelerinden ona uzanmıştır. Ümit edilir ki bu güzel tertip ve hoş terkip onun mübârek fikirleri sevilir.”

“Bu kitabın yazarı El-abdu’l-muznib El-raci Tevekküli bin İsmail bin Hacı el-Erdebili el-müştehir bi (tanınmış olan)-ibn Bezzaz Vehhab Rahman -ki yardım ve inayetin atıdır- istedi ki *El-mevahibu’s-seniyye* (yüce ihsanlar) fi *menakıbu’s-safeviyye* ve *Safvetu’s-Safa* adındaki bu kitabı tamamlasın. Onun gül gibi olan nesirlerini ve zaman ipine dizilmiş nazımlarını beğenilen yapsın. Kabul nazarıyla bu kitabı okuyan gönül sahiplerinden dua istesin. Umulur ki varsa hatalarından dolayı bu miskin affedilir.”

“Bu kitabın tamamı bir Mukaddime ve on iki Bab’dan oluşur. Mukaddime iki fasıla ayrılır. Birinci fasıl Peygamberin, Şeyh Sâfi’nin zuhuruna yönelik bildirdiği haberlerini anlatır. İkinci fasıl Tanrı velilerinin, şeyhin zuhuru hakkındaki haberlerini anlatır.”

“**Birinci Bab:** Şeyh Sâfi’nin ilk halini anlatır ve bu bab on bir fasıla ayrılır. Birinci fasıl onun nesebini anlatır. İkinci fasıl onun zamanındaki kerametleri anlatır. Üçüncü fasıl onun delaletini anlatır. Dördüncü fasıl onun çocukluğunu anlatır. Beşinci fasıl onun peygamberliği talebini anlatır iki kısımdır birincisi Tanrı yardımı ikincisi talep. Altıncı fasıl onun Şeyh Zahid’e ulaşmasını anlatır. Yedinci fasıl onun Şeyh Zahid zamanındaki kerametlerini anlatır. Sekizinci fasıl Şeyh Zahid’in halife tayin etmesini ve ona tövbe ve telkin icazeti vermesini anlatır. Dokuzuncu fasıl onun soyunun ve hırkasının peygambere dayanmasını anlatır. Onuncu fasıl Şeyh Zahid’in bazı kerametlerini anlatır ki bu ikiye ayrılır; ilki onun hayattayken ki ikincisi ise ölümünün ardından gösterdiği kerametleri anlatır. On birinci fasıl peygamberin, Şeyh Sâfi yoluyla bazı halkları irşâda getirmesini anlatır ki insanlar onu uyku sırasında rûyada görmüşlerdir.”

“**İkinci Bab:** Şeyh Sâfi’nin insanların hayatını kurtardığı kerametlerini anlatır ki bu da üç fasıla ayrılır. İlk fasıl şeyhin deryada gösterdiği kerametlerini anlatır. İkinci fasıl onun dağlarda ve kar ve tipilerde gösterdiği kerametlerini anlatır. Üçüncü fasıl onun insanları hastalıklardan, düşmanlardan ve hapislerden kurtardığı kerametlerini anlatır.”

“**Üçüncü Bab:** Onun lütfunun nazarından zuhur eden kerametleri anlatır ki bu da üç fasıla ayrılır. Birinci fasıl onun lütuflarını anlatır. İkinci fasıl onun sertliklerini ve hışımını anlatır. Üçüncü fasıl lütuf ve hışım arasındaki durumunu anlatır.”

“**Dördüncü Bab:** Onun tahkikat ve sözlerini anlatır ki bu altı fasıla ayrılır. İlk fasıl onun tanrı kelâmındaki tahkikatlarını anlatır ki bu iki kısma ayrılır. İlk kısım soru cevap şeklindedir. İkinci kısımda Tanrı kelâmını fâideler şeklinde buyurmuştur. İkinci fasıl peygamber hadislerinin tahkikini

yapar ve ona sorulan bazı soruları anlatır ki bu iki taraftır. Birinci taraf peygamber hadisleridir. İkinci taraf ona sorulan bazı sorulardan ibarettir. Üçüncü fasıl bazı şeyhlerin sözlerinin tahkikindedir. Dördüncü fasıl beyitler halindeki tahkiklerini beyan eder. Beşinci fasıl onun bazı başka mahlûkat donunda gösterdiği kerametleri anlatır. Altıncı fasıl bazı menşur sözleri beyan eder.”

“**Beşinci Bab:** Onun bazı hayvan donunda gösterdiği kerametleri anlatır ki üç fasıla ayrılır. İlk fasıl cinlerin ahvalini beyan eder. İkinci fasıl diğer bazı hayvanların donunda gösterdiği kerametlerdir. Üçüncü fasıl hayvanlardan başka donda gösterdiği kerametlerdir.”

“**Altıncı Bab:** Onun vecd ve sema’ını tarif eder.”

“**Yedinci Bab,** bazı değişik kerametlerini anlatır ki bu beş fasla ayrılır. İlk fasıl şeyhin, insanların vicdanlarındaki haberlerinden bahseder. İkinci fasıl dahil olmamış ahvalden önceki haberleri anlatır. Üçüncü fasıl onun ölümler hakkındaki kerametlerini anlatır. Dördüncü fasıl onun ayağına bağlı bazı kerametlerini anlatır. Beşinci fasıl birbirinden bağımsız kerametleri anlatır.”

“**Sekizinci Bab,** onun herkesin razı olduğu hal ve davranışlarını anlatır ki yirmi yedi fasla ayrılır. İlk fasıl onun peygambere uyması, ikinci fasıl onun mezhebi, üçüncü fasıl onun mücahedesı, dördüncü fasıl onun riyâzeti, beşinci fasıl onun feraseti, altıncı fasıl onun dualarının kabul edilişi, yedinci fasıl onun halveti ve halvetinin vasıfları, sekizinci fasıl onun takvası, haramdan kaçışı ve zühdünü, dokuzuncu fasıl onun adabı ve kelâmı, onuncu fasıl onun tevazusu ve vakarı, on birinci fasıl onun hayâsı ve yumuşaklığı, on ikinci fasıl onun tevekkülü, on üçüncü fasıl onun kanaati, on dördüncü fasıl onun yakîni, on beşinci fasıl onun istikameti, on altıncı fasıl onun sabrı, on yedinci fasıl onun şükrü, on sekizinci fasıl onun vakitlerini taksim etmesi ve gece uyanık kalması, on dokuzuncu fasıl onun cömertliği, yirminci fasıl onun heybeti, yirmi birinci fasıl onun yüce himmeti, yirmi ikinci fasıl onun vefası, yirmi üçüncü fasıl onun Safası, yirmi dördüncü fasıl onun tabiatı, yaradılışı ve huyu, yirmi beşinci fasıl onun bazı vazife ve yükümlülükleri terk etmesi, yirmi altıncı fasıl onun dış görünüşünün güzelliği, yirmi yedinci fasıl onun bazı gaipden gelen sesleri duymasını beyan eder.”

“**Dokuzuncu Bab:** Onun hastalanması ve bu dünyadan bâki dünyaya göç etmesini anlatır ki iki fasıla ayrılır. İlk fasıl onun hastalığını anlatır. İkinci fasıl onun bâki âleme naklolunmasını anlatır.”

“**Onuncu Bab:** Onun ölümünden sonra gösterdiği kerametlerini beyan eder ki üç fasla ayrılır. İlk fasıl uykuda gerçekleşen kerametleri anlatır. İkinci fasıl açıkça onun sıfatıyla görülen kerametleri beyan eder. Üçüncü fasıl onun ölümünden sonra gerçekleşen bazı değişik kerametleri beyan eder.”

“**On Birinci Bab:** Onun ve onun halifelerinin bütün yeryüzünde meşhur olan şöhret ve azametini beyan eder ki bu üç fasıla ayrılır. İlk fasıl bâtin erbabın keşif nazarıyla gördüğü onun manevi azametini anlatır. İkinci fasıl halkın Şahit olduğu onun zâhiri azametini beyan eder. Üçüncü fasıl onun yeryüzündeki bazı cihangir halifelerini ve müritlerin anlatır.”

“**On İkinci bab:** Onun müritlerinin kerametlerini anlatır ki iki fasla ayrılır. İlk fasıl onun bazı büyük halifelerini anlatır. İkinci fasıl onun nüzûl etmiş (gökten inmiş) bazı halifelerini beyan eder. Bu şekilde kitabın bölümleri, kısımları ve fihristi tespit edilmiş oldu.”

2. *Safvât u's- Safa* ve Şeyh Sâfi'yle Şeyh Sadreddin Dönemlerinden Kısa Sosyo-Politik Kesitler

Michel Mazzaoui'nin tanınmış 'Safevilerin Kökeni' (*The Origins of the Safawids: Shi'ism*) üzerinde çalışmasında verilen bilgiler, Şeyh Sadreddin'in denetimi altında *Safvât u's- Safa*'nın yazılışı sırasında, Şeyh Sâfi'nin kendisinin yazdığı bazı eserlerden de yararlandığını göstermektedir ¹:

“Şeyh Sâfi'nin ölmeden önce bazı yazılı malzemeler bıraktığı anlaşılmaktaysa da, biraraya toplanmış halde bize kadar ulaşmamıştır. Dickson'ın ilk kez sözettiği Şeyh Sâfi'ye ait “*Makamat ve Makâlât*” adlı eserinde Minorsky'ye göre ², Şeyh Sâfi'nin ve atalarının yaşamlarından, kerametlerinden söz edilmektedir. Ancak onun açıkça taliplerine rehberlik etmesi için *Kara Mecmûa* adıyla bir elyazması olduğu ve ona *Siyar-ı Sufi* (Sufi'nin nitelikleri) de denildiğini belirtir Minorsky. Bununla da kalmaz, *Kara Mecmûa*'nın *Afzal at Tavarih*'de sözü edilen Şeyh Sâfi'ye ait *Makamat ve Makâlât*'ın aynı olduğunu söyler. Ayrıca Kanturi, *Kash al Hucub wa'l Astar*'daki Şii kitapları listesinde (n.2069) Şeyh Sâfi tarafından yazılmış “*Savfât al-Enbiya fi Zikr Karamat al-Aktab*”tan kısa bir giriş verir. Bu, kim olduğu bilinmeyen Garibî ve Türkçe şiirler de yazmış olan Erdebil kadısı Şeyh Bakai'nin kendi kitabı “*Tevhid el-Makasid*”de çok tanınmış bir yapıt olduğunu söylediği kitaptır.”

Öbür yandan aynı sayfadaki dipnotta Z.Velidi Togan, “*Londra ve Tahran'daki İslâmi Yazmalardan Bazılarına Dair*” ³ adlı makalesindeki liste içinde ‘Tahran Saltanat Kütüphanesi’nde (No. 847 ve 2761) bulunan iki elyazmasından söz eder: Birincisi Muhammed Şirazi tarafından (Oğuz Türklerinin Azeri ve Çağatay karışımı) Türkçeye çevrilmiş Hacı Tevekkülî'nin yazdığını söylediği *Tezkire-i Şeyh Sâfi*'dir ve eser erken Safevilere aittir. İkincisi ise Tevekkülî'nin orijinalinden Şah Tahmasb zamanında 1542'de ve Batı Türkçesiyle karışık Çağataycaya çevrilmiş *Makâlât-ı Turkî Şeyh Sâfi*'dir.

¹ Michel Mazzaoui, *The Origins of the Safawids: Shi'ism, Sufism and Ghulat*, (Freiburger Islamstudien, 3 Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1972, s.49-50, dipnot.7

² T.M.113, n.6 ve “A Mongol Decree” BSO AS. 516 n.I

³ İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, v.III, pts. 1-2, 1959-60

Togan'ın sözünü ettiği ve erken Safeviler dönemine ait, Muhammed Şirazi tarafından çevrilmiş olan *Tezkire-i Şeyh Sâfi*, Hacı Tevekuli'nin başka bir eseri olmasa gerekir. Yine İran'da Kitabhâne-i Âsîtân-ı Kuds yazmaları arasında "*Tezkire-i Şeyh Sâfiyyüddîn*" adıyla kayıtlı bir eser hakkında bilgi verilmektedir ki bu, incelemekte olduğumuz *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*'nin, nesih yazıyla ve Şah Tahmasb (1524-1576) döneminde çok kötü düzenlenmiş bir kopyasıdır.⁴

Safevi tarikatının erken dönem önderleri uzun yaşadılar ve Şeyh Sâfi'nin ölümü (1334) ve 1447 yılları arasında, olasılıkla sadece onlardan üçü tarikatı yönetti. Bunlar Azerbaycan'da tarikatın durumunu oldukça güçlendirmişlerdi. Kapsam alanı ülkeleri çok genişlettiler. Oğlu Şeyh Sadreddin (1334-1392) tarafından yaptırılan görkemli Şeyh Sâfi türbesinde saklanmış büyük bir miktarda belgenin ortaya çıkışı bu gelişimin az bulunur arşiv kanıtlarını günümüze taşımıştır. 16. yüzyıl tarikat mülklerinin kayıtlarına (*Sarih al Milk*) eklenmiş olan bu yazılı kaynaklar, 15.yüzyılın ortalarında Safevi Şeyhlerinin oldukça zengin olduklarının kanıtıydı.⁵ Bu belgelerin gösterdiği şu bilgi Erdebil'deki Safevi tarikatı dergâhının varlığını hakkında bir fikir verebilir:

"Şeyh Sâfi zamanında Erdebil Tekkesinde yoksul halka yemek verildiğinde günde bin koyun kesildiğini biliyoruz. Yine bu tekkenin günümüze ulaşan yıllık erzak gereksinimi listesinde görüldüğü üzere, yılda 142, 5 ton pirinç harcanmaktadır."⁶

a. İlhanlı Hanları, Emîrlere ve Şeyf Sâfi

Cengiz Han oğlu Hulâgü Han'dan (ö.1265) başlayarak İran, Irak ve Anadolu'ya yayılan Mogol egemenliği Abu Said'e (ö.1335) kadar İlhanlı adı altında sürmüştür. Bu hanedanlığın iki baş temsilcisi Gazan Han (ö.1295) ve Olcaytu Hüdabende (1304-1316) olmuştur. İran, Irak ve Anadolu'da çeşitli vilayetlere valiler-emîrlere atanıyordu. Mogolların egemenlik alanı ve hanlığın korumalığı altındaki Rum Selçuklu devleti dışında bulunan Anadolu'daki birçok bölgelerde *Beylikler* bulunmaktaydı. Bu dönem içinde İznik ve çevresinde kurulmuş olan Osmanlı Beyliği güçlenmeye başlamış ve Bursa'yı da ele geçirerek başkent orayı yapmıştı. Olcaytu Şamanizmden Budizme, Musevilikten-Hristiyanlıktan Sünni İslâma geçmiş ve saltanatının son yıllarında da Şiiliği benimsemiş bir İlhanlı hükümdarıydı. *Camiül Tevarih*'in yazarı tanınmış Raşidüddin Fazlullah (ö.1318) Gazan Han ve Olcaytu'ya başvezir olarak hizmet ettiği gibi Abu Said'e de iki yıl başvezirlik yapmıştır. Çok daha sonra (1372-82) onun torunlarından Ahmet Celayir, kendisine suyurgal (timar mülkü) olarak verilmiş olan Erdebil'in valisi olacak arkasından adına Celayir hanedanlığı kurulacaktır.

⁴ Bu eser Gazi Üniversitesine bağlı bir Araştırma Merkezi'nin yayın organı "*Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*"nin (Kış, 2005) 36. sayısında Filiz Kılıç ve Ayşe Yıldız tarafından latin harflerine çevrilerek çok özensiz bir tanıtımı yapılmıştır. Yazmanın başındaki neseb-nâmenin Şâh Tahmasp'la başlamış olması postquem oluşturması bir yana, açıkça onun yönetim döneminde istinsah edildiği kesindir. Yazmanın çevrimi (transcription) yapılırken biraz daha ciddi çalışılıysaydı, düzene sokulur ve yararlı olunabilirdi.

⁵ David Morgan, *Medieval Persia 1040-1797*, Longman Group UK Limited, London-1988, s.108.

⁶ Walther Hinz, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 2.Basım, Ankara-1992, s. 11'den aktaran İsmail Kaygusuz, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, Alev Yayınları, İstanbul-1998, s.88

İlhanlı İmparatoru Olcaytu, daha önce Tebriz'den başkentin taşınmış olduğu Sultaniye'de, Şiiliği döneminde camilerde Oniki İmam adına hutbe okutmuştur. Aynı zamanda İmam Âli ve Hüseyin'in Irak'taki türbelerinden kemiklerini Sultaniye'ye getirip, burayı yeni bir (Şii) hac merkezi yapmayı düşünüyordu. Öyle ki Hasan Kashi, İmamlar üzerinde yazdığı destansı kitabını (*E'imma Nâme*) Olcaytu'ya adanmıştı. Ancak ölümünden bir kaç yıl önce yeniden Sünniliğe döndüğünden haliyle bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Moğol yönetiminde Oniki İmamcı Şiilik kısa ömürlü olmuştur. Olcaytu'nun oğlu Abu Said'le birlikte Mogollar tümüyle Sünniliği benimsemişlerdir. Buna karşılık Mogolların, Çobanlılar ve Celayirli gibi ardılları yönetiminde Oniki İmamcı Şiilik direnmeyi sürdürmüştür.

Abu Said henüz on bir yaşında bir çocukken babasının yerine geçti. Babasının iki veziri Taceddin Âli Şah ve Raşidüddin yerlerinde kalmış, ancak iki yıl sonra ikincisi yetmiş yaşındayken öldürülmüştür. Abu Said'in ilk on yılında yönetimi Emir Çoban elinde tuttu ki, kendisi Şeyh Sâfi'ye çok saygı duyan ve Erdebil dergahına, *Daru'l İrşad*'a nezir gönderen emîrlerden biriydi. Bu dönemde güçlü bir İlhan'ın yokluğu, Abu Said'in ölümünden sonraki hizip çatışmalarının, yani Çobanlı yandaşlarıyla Celayirli taraftarlarının mücadelesinin başlamasını sağlamıştır. Abu Said, devrilmeğe girişildiği ve onu öldürttüğü tarih olan 1327 yılına dek Emir Çoban'ın vesayetine dayandı. Bu tarihten ve 22 yaşından itibaren iktidarın dizginlerini kendisi ellerine aldı. 1335'e, yani ölümüne kadar Abu Said'in çok dikkate değer bir yetkinlikle İlhanlı devletini yönettiği görülür. Kendisinin bu alanda en büyük yardımcısı başvezir olarak atadığı Raşüddin Fazlullah'ın oğlu Gıyaseddin oldu. 14.yüzyıl yazarları Abu Said dönemini İlhanlıların altın çağı olarak tanımlamaktadırlar. Abu Said öldüğünde tahta bir varis bırakmamıştı.

Vezir Gıyaseddin, Cengiz Han soyundan, fakat Hulâgu'dan olmayan Arpa Ke'un'u (1335-38) tahta geçirdi. Ancak çok yetersiz bir destek sağladı. Arpa han ve veziri birkaç yıl içerisinde düşürüldü. Hulâgu han soyundan, Togha Temür (1338-1339), Cihan Temür (1339-1340), Togha Temür (1340-1344), Süleyman (1344-1346) bazı üyeler, ve onun yandaşları ortaya çıkarak tahtı elde etme mücadelesine giriştiler. Ama hiçbiri İlhanlı mirasını kazanmayı başaramadılar. Sonunda en güçlü ve tanınmış parti, Irak ve Azerbaycan'da en güçlü bir duruma ulaşan ve bu mirası Timurlulara kadar yaşatan Celayirli oldu.⁷

İlhanlı tahtı 1356'ya kadar boş kalmıştı. Ancak bu boşluğu *Ulus Beg* (devlet emîri) makamındaki Şeyh Hasan Buzurg ölümüne kadar doldurmayı bildi. Kendisi Cengiz Han'ın komutanlarından birinin soyundan geliyordu, Cengiz soyuna saygısından ötürü Çobanlılara karşı yaptığı savaşlarda üstün çıkmış; Azerbaycan ve Irak'ı ele geçirerek halife topraklarını da ele geçirerek geniş bir egemenlik alanı sağlamış olmasına rağmen kendisini Celayirli Sultanı olarak Cengiz hanedanları tahtına oturmamıştı. İbn Bezzaz "onun durumundaki hiç bir kimse bu günlere kadar bu makamda yaşlanmazdı" derken, onun bu hanedana bağlılığını belirtiyordu. Erdebil dergâhına, Seyh Sâfi'nin ölümünden sonra da (Emîr Çoban sonrası Çobanlıların aksine) büyük saygısını sürdürmüştü Şeyh Hasan. Ancak 1356'da ölümünden sonra

⁷ Michel Mazzaoui, 1972, s.8, 40; David Morgan, *Medieval Persia 1040-1797*, Longman Group UK Limited, London-1988, s. 77-79

oğlu Üveys Sultan bunu yaptı; Celayirli Hanedanlığını kurduğunu başkent yaptığı Bağdad'da ilan etti. Celayirli sultanların aynı saygı ve bağlılığı Erdebil şeyhine gösterdiklerini Şeyh Üveys Sultan'ın oğlu Şeyh Ahmet Celayir'in 1282-3 tarihli *yarlıg*'ından anlıyoruz.⁸

Şeyh Sâfi laik yöneticilerle dostluk kurmuştu ve kendisine gösterilen büyük saygıdan da zevk alıyordu; kuşkusuz onların davranışı, Şeyh'in halk üzerindeki geniş nüfuzu ve onu izleyenlerin sayısının fazlalığına bağlıydı.⁹ O yoksulun ve zayıfın da koruyucusuydu. Erdebil'deki dergâhı, baskıya ve koğuşturmaya uğrayanların sığınak yeri olmuştu. Son tahlilde Şeyh Sâfi tanınmışlığını, sadece azizliği, kerametleri ve geleceğe ilişkin kehanetlerinden dolayı değil; aynı zamanda siyasal otoritesi, hayranları ve destekçilerinden gelen cömertce armağanları sayesinde kazandığı varıllığına borçluydu, denilebilir. Ona bağlı müridler ve halifelerinin kurduğu yayılma ağı, söylendiğine göre Oksus'dan İran körfezine, Kafkasya'dan Mısır'a kadar uzanan ülkeleri kapsıyordu. Hatta onun bir halifesinin Seylan'da oldukça etkili bir duruma yükseldiği bilinmektedir. Laik iktidarlarla fazla ilgili olmadığı halde, siyasal nüfuzdan da yoksun değildi. Dinsel duruşunun doğruluğu ve güvenilirliği sorunsallığın ya da kuşkunun ötesindedir. Ancak onun sadece iyi ameli ve zahidliği/çileciliği değil, aynı zamanda çoğu İslâmî inançta olmayan Moğolları (bu dine) çevirmek için misyonerliği de sözkonusuydu. Onun etkisi bazı Türk ve Türkmen topluluklar üzerinde, özellikle İslâm bilinci damgasına dönüştü.¹⁰

Şeyh Sâfi'nin mezhepsel inancı konusunda birçok şeyin karanlıkta olmasının türlü nedenler vardır. Birincisi, kaynaklarda yeterli kanıt yokluğu, en azından güvenilir birilerinin olmayışı. Bu bağlamda biz kuşkusuz ki, Safevi yönetiminde yazılmış belgelerin bir çoğunu olduğu kadar, düşmanları tarafından yazılmış kaynakları da güvenilir kaynaklar sayamayız. Halk İslâmî içindeki karmaşık ilişkiler, durumun açıkça anlaşılması engel oluşturmaktadır. Şii-Sünnî bağdaştırmacılığı diye adlandırabileceğimiz sıradan halkın dinsel bakış açısı, İran'da Moğol istilası yıllarından itibaren 14 ve 15.yüzyıllarda ve İlhanlıların çöküşünden sonra da kalıplaşmayı sürdürdü. Sonuçta eğer Şah İsmail'in atalarından biri ya da öbürü Şii idiyse, bu imkânsızdır denilemez; pekâlâ takıyye yapmış olabilir, yani gerçek inançlarını gizlemiş olabilirdi. Zaten Şia inancı, inancın açıklanması tehlike doğuruyorsa, onun saklamasını buyurur.¹¹

Bütün bu doğru yaklaşımlarda bulunan bir yazarın vardığı sonuç olan aşağıdaki yargısı ise düşündürücü bir ikilemciliktir: “ Bu Şeyh Sâfi kuşkusuz bütün gölgelerin ötesinde Sünnidir. Ancak onun inançsal ortodoksluğu, içinde yaşadığı dinsel dünyanın değişmez fikirleri gibi katı değildir.”¹² Aynı şekilde İ. Petruşevskiy, “*İran'da İslâm*” adlı eserinde de ilk Safevi şeyhlerinin Sünnî olduklarını söylemekle

⁸ H. R. Roemer, “The Timurid and Safâvid Periods”, *The Cambridge History of Iran 6*, Cambridge University Press, 1997, s. 5-7

⁹ Örneğin, *Savfâtu's Safâ* 243b, 11.Bab,3.Fasl'da geçen, Emir Çoban'ın Şeyh Safi'ye “benim askerim mi yoksa senin müridin mi daha çok?” diye sorması üzerine; “senin her (Türk) askerine karşılık benim yüz müridim var” biçiminde verdiği yanıt bunun kanıtı olabilir.

¹⁰ H. R. Roemer, “The Timurid and Safâvid Periods”, *The Cambridge History of Iran 6*, s. 192.

¹¹ H. R. Roemer, “The Timurid and Safâvid Periods”, *The Cambridge History of Iran 6*, s. 194.

¹² H. R. Roemer, “The Timurid and Safâvid Periods”, *İbidem*, s. 195.

birlikte, yine aynı yerdeki dipnotta, Safevilerin gizli Şii olabileceklerini ve kendilerinin Sünni-Şafi adı altında saklandıklarını bildirmektedir. ¹³ Bu düşüncenin doğru olmadığını ve *Makâlât-ıŞeyh Sâfi*'den örneklerle, Şeyh Sâfi'nin gayri-Sünni olduğu üzerinde aşağıda geniş açıklamalarda bulunacağız.

b. Şeyh Sâfi'nin Soyu, Seyyidliği ve Şeyh Sadreddin

Safevilerin soylarının Âli'den geldiği buradan Muhammed'e ulaştığı ve '*Halef Teorisi*' üzerinde hanedan kurdukları, Şeyh Sâfi ile İmam Musa Kâzım (ö.799) arasında yirmi kuşak olduğu varsayılır. Ancak İranlı ve İranlı olmayan yazarlar bu konuda farklı görüşler ileri sürmüş ve itirazda bulunmuş; "Âli soylu oluşu uydurmadır, sonradan eklenmiştir" demişlerdir. ¹⁴

Süleymaniye Kütüphanesi, İzmir bölümü no. 465'te kayıtlı Farsça *Savfâtu's Safa* nüshasında (108 yaprak, h.968/1517) 107b-108b sayfalar arasında hem Safevilere ait tarikat *silsilenâmesi*, hem de onları İmam Musa Kâzım'ın soyuna nispet eden 20 kuşaklık *neseb-nâme* vardır. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümü no: 3099 da kayıtlı (h. 896 / 1490 tarihli) ve istinsahi İbadullah Sunullah tarafından yapılmış yukarıda "*mukaddime*"sini verdiğimiz nüshanın başına eklenmiş ve *neseb-nâmede* ise Şeyh Sâfi'den Musa Kâzım'a kadar-kendisiyle birlikte- 16 kuşak bulunmaktadır.

Ayrıca bu bilinen en eski Farsça nüshanın bir yerinde (**6b birinci bab, birinci fasıl**),

"Yeryüzü ülkelerindeki şeyhlerin ve bilgelerin sultanı Şeyh Sadreddin (Tanrı onun bereketini devam ettirsin) buyurdu ki; bizim soyumuzda seyyidlik vardır; ama sormadım ki Alevi (Hüseyin soyundan) mi? yoksa Şerif (Hasan soyundan) mi?" yazılıdır. Hemen arkasında da "*Şeyh Sâfiyüddin Ebu'l-feth İshak İbnü's-şeyh Eminüddin Cebrail İbnü's-sâlih Kudbeddin Ebubekir bin İbnü Salahaddin Şehid İbnü Muhammed el-Hafız el-Kelâmullah İbnü İvaz İbnü Firuz el-Kürdi El-Sincani*" biçiminde Azerbaycan'a yerleşmelerinden itibaren yedi kuşaklık bir *neseb-nâme* verilmektedir. Şeyh Sâfi'nin yedinci kuşaktan dedesi Firuz'un, "El Kürdi El Sincani" yani "Sincanlı Kürd" lâkabını taşıması dolayısıyla Kürd olduğunun ileri sürülmesi üzerinde durmayacağız. Safevilerin "Sünni Kürt" ya da "Sünni Türk" oldukları üzerinde çok tartışılmıştır. Son olarak da Kathryn Babayan, "*Savfâtu's Safa* ile ilk kez Safevi- Kızılbaş ihtilâli dönemi (1447-1501) içinde oynandı. Düzenlemelerin giriş aşamasında, Safevi kimliği bir değişimle Sünni Kürt olarak Muhammed soyundan Arap kanına bulandı(!)" biçiminde kaba bir tanımlama getirmiştir. ¹⁵

Michel Mazzaoui "*Dar nasabi ma siyadat hast (soyumuzda seyyidlik var)*" diyen Şeyh Sadreddin ve dönemi hakkında kısaca şunları yazmaktadır:

¹³ Petruşevskiy İ. P. *İslâm v İran*, Leningrad, 1966, s.364'den aktaran Fuzuli Bayat, "*Safevi-Bektaşî İlişkileri ve Azerbaycan'da Baba Samit Tekkeleri*" www.aleviweb.com

¹⁴ H. R. Roemer, "The Timurid and Safâvid Periods", *The Cambridge History of Iran* 6, s. 188.

¹⁵ Kathryn Babayan, *Mystics, Monarchs and Messiahs: Cultural Landscapes of Early Modern Iran*, Cambridge, Mass. ; London : Harvard University Press, 2002. pg 143.

“Sadreddin’in Şeyhlik makamında bulunduğu yıllar, Moğol-İlhanlıların son döneminden, 14.yüzyılın hemen sonlarına ve Timur’un İran sahnesine çıkışına kadar sürer. Safevi tarikatının bu dönemi, belki en tanınmış üyesi Şah Kasım Envari’nin bu yola girişi (din değişimi) ve tarikatın etkinliğinin Irak-ı Acem ve Horasan’a yayılışıyla belirlenir. Şeyh Sadreddin dönemine (1334-1392) içinde yaşandığı yıllardaki siyasal karışıklıklar kadar, tarikata yüklenen büyük zorluklar damgasını vurdu. Büyük tutuklamalar oldu ve Şeyh Sadreddin dahi zindana atıldı. Fakat bu nedenden ötürü de tarikatın müritleri arttı ve karışık zor dönemde bu tarikat onlara sığınak oldu. Yine Sadreddin döneminde yeni bir savaş kendini gösterir; anlatılır ki Gürcüler Erdebil’e saldırmış, kenti talan edip Erdebil camisinin kapısını alıp götürürler. Şeyh Sadreddin müritleriyle birlikte gazaya çıkar, onu geri alarak şehre getirirler.”¹⁶

Şeyh Sadreddin dönemini biraz daha açalım:

“Özellikle zulmüyle tanınmış ve gittikçe de gaddarlaştıran Melik Eşref Çobanî (1344-1356) ile siyasi anlaşmazlıkları su üstüne çıktıkça bir çok kez tehlikeye maruz kalır. Şeyh Sadreddin’e birbiri ardınca bir kaç kez suikast yapılmışsa da yandaşlarının yardımıyla vaktinde haber alırve kendini kurtarabilir. En sonunda Azerbaycan’ı yağma edip çiğneyen Eşref Çobanî aleyhine halkı teşvik etmekle suçlandırılır. Melik Eşref kendi emirlerinden Orgun-Şah’ı Erdebil *Darü’l-İrşad*’ına gönderir. Şeyh Sadreddin gerekli mukavemeti yapamayacağını anlar ve takriben 1354 yılında bazı halifeleriyle birlikte Gilan’daki yandaşlarının arasına kaçar ve bir süre orada kalır. Melik Eşref onu ele geçirmenin bütün yollarını denerse de başaramaz. Şeyh Sadreddin, Melik Eşref’in onun egemenliği Kızıl-Orda Hanı Cani Bey tarafından yıkılıncaya dek Melik Eşref’in aleyhindeki çabalarını sürdürür. O, Gilan’da kaldığı sürece hem Azerbaycan’daki yandaşları ve Daru’l-İrşad’daki halifeleri, hem de Cani bey ile ilişkiler kurar. Şu cihete özellikle dikkat etmek gerekir ki, bütün illerde bir yandan İlhanî İmparatorluğunun varis ve devamcıları, özellikle Çobanîler ve Celayirliler arasında, diğer yandan Gilan Mazenderan, Horasan gibi yerlerde bağımsızlık için güçlü teşebbüslere girişilmişti. Bu hareketlerin bazılarına Şiiliği benimsemiş, tasavvufi akımların başçıları önderlik ediyorlardı. Örneğin bunlardan tasavvuf önderi olarak tanınan Şeyh Halife ve onun fikirdaşı, halefi Hasan Curi tarafından nazari esasları korunmuş meşhur Servidar Harekâtı uzun süre devam etmiş. Horasan ve Sebzevar merkez olmak üzere yerli hükümetlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır.”

“Şeyh Sadreddin 1356 yılında Kızıl-Orda Hanı Cani Bey’in koruyuculuğu ve tam yardımıyla yeniden Erdebil Daru’l-İrşad’ında Safevilerin nüfuzlu reisi olarak işe başladığında, artık siyasal ve sosyal çatışmalarda tecrübeli bir kişi olmuştu. Birkaç yıl geçtikten sonra Şiilikten yararlanarak başarılı olan bir takım tasavvufi akımları da gördü. Takriben 1375’lerde Şeyh Sadreddin bu maksatla birçok halifesini, bu arada kendi yetiştirdiği istidatlı şair Şah Kasım-ı Envar’ı da Gilan ve Horasan taraflarına gönderdi. Kaynaklarda az çok belirtilen bu olaylar, Şeyh Sadreddin’in her yanda olup bitenler ile ne derece ilgilendiğini açıkça anlatır.”

¹⁶ Michel Mazzaoui, *Ibidem*, 1972, s.54 dpnt. 2.

“Bunlardan başka kitle halindeki çeşitli mesleki akımlardan maharetle yararlandığını Şeyh Sâfi zamanında da görmekteyiz. Şeyh Sâfi kendisini irşâd şeceresiyle bağlı olduğu tasavvufî-felsefî görüşlerden yararlanmış. Hatta Ahilik, Mevlevilik, Kübrevilik gibi inanç ve irfani (gnostik) akımlara da büyük bir ilgiyle yaklaşmıştır. Onların birçok taraflarını Safevilikte birleştirebilmiştir Şeyh Sadreddin de *Safvâtu's-Safa*'nın tertibine rehberlik ederken, bu gibi bu gibi meselelerle ilgili hikâyelerin dikkatle toplanmasına ve etkili örneklerle menakıbleştirilmesine oldukça büyük önem vermiştir. Bu durumda Şeyh Sadreddin tasavvufî-irfanî akımlardan yararlandığı kadar, Şialık nitelikleri taşıyan tasavvufî hareket taraftarlarından yararlanması da tamamıyla mümkün idi.”

“İhtimal ki, 1357'de tamamlanmış olan *Safvâtu's-Safa*'nın müellif nüshasının başlangıcına çok sonraları, belki de Şah Kasım Envar'ın, Gilan ve Horasan taraflarına gönderildiği, 1375-76 yıllarında birçok sayfaları yeniden yazılarak değiştirilmiş ve ilaveler yapılmıştır. Hele *Safvâtu's-Safa*'nın sayfalarını inceledikçe oldukça büyük uygunsuzlukların ortaya çıkması da gösterir ki, Muhammed soylu olduklarını açıklayan neseb-nâme şeceresi ve bu şecereyi doğrulamak için ardarda anlatılan üç hikâye ¹⁷çok sonraları ilave edilmeseydi, onlar eserin bütünlüğü, umumi ruhuyla uyuşturulur böylece apacık bir aykırılık teşkil etmezdi.”¹⁸

Şeyh Sadreddin, döneminin bu büyük sıkıntıları *Safvâtu's-Safa*'nın yazılışına yansımış olduğundan, Âli soylu olduğunu da açıkça söyleyememiş ve gayri Sünniliğini de belirtememiş ve bağdaştırıcı (syncretic) bir tavır sergilemiştir. Belki daha doğrusu babasının bırakmış olduğu notları ve yazılarındaki engin bâtnî görüşleri kalın, zaman zaman kaba şeriat şeritleriyle çerçeveleyerek kitabı yazdığını söyleyebiliriz. Ayrıca da babası Şeyh Sâfi'ye piri Şeyh Zahidi'nin şöyle dediğini görüyoruz:

“...Zinhar gerektir ki, Peygamberin şeriatını sağlam bir şekilde elinde tutasın; kimsenin bu konuda itiraza mecâli olmasın. Buyruğunu şöyle sürdürdü: Tanrı irşâdı, mürşitliği sana havale etti, (onu) şeriat ile hakikat arasında toplamış olasın; hakikat lokmasını şeriat kisvesinde müridin kursağına atasın!...”¹⁹ Sadreddin de babasına yapılan bu takıyye öğüdünü fazlasıyla kullanmıştır.

Safvât us Safa üzerine araştırma yapanların ortak, ama bizce yanlış kanısına göre, Şah İsmail'in (ö.1524) Safevi Kızılbaş devletini kurduktan sonra Safevi Hanedanının soyunun Seyyid olduğunu, yani Muhammed soyundan gelmiş olduklarını resmi kayda geçiriyor. Kısacası onlara göre böyle bir aile soyağacı yaratılıyor. Oysa yukarıda görüldüğü '*müellif nüshası*'nda da bu *neseb-nâme* yazılı ve Şeyh Sâfi'nin Muhammed soylu olduğunu belirleyen üç olay kanıt olarak sunulmaktadır. Gerçi M. Abbaslı'nın, “çok sonraları yapılan ilaveler” olarak görmek istediği bunları –çok garip biçimde- 15-20 yıl sonra Şeyh Sadreddin'in yaşadığı dönem içine sokmuş

¹⁷ Mirza Abbaslı'nın elinde bulunduğu ve üzerinde çalıştığı *Müellif Nüshası*, 1.Bab, 1.Fasıl; varak 7b, 8a)

¹⁸ Mirza Abbaslı, “*Safevilerin Kökenine Dair*”, Belleten, 40, 1976, s. 291-2, 294-96

¹⁹ Süleymaniye (Ayasofya) Kütüphanesi, No: 3099'da kayıtlı 1490 tarihli Farsça *Savfatu's Safâ* 8. Bab, 1.Fasl, 195b.

olmasındaki amacın siyasal yararını(!) anlamak güçtür. Eğer gerçekten bunlara ‘eklenmiş’ deniliyorsa, unutulmuş olmasına neden bağlanmasın ki?

Ayrıca Şah İsmail’den önce babasına ve dedesine “seyyid” diye hitabedilen tarihsel belgeler bulunmaktadır: Şirvan Halilullah’ın, Hoca Âli’nin (ö. 1429) oğlu Şeyh Cüneyd’e (1470) yazdığı bu güne kadar korunmuş olan mektupta onun “seyyid” olduğu yazılıdır. Ayrıca Sultan II.Bayezid (ö.1512) Şeyh Haydar’a (1488), Âli soyundan gelenler için kullanılan sıfatla, “seyyid” olarak hitapta bulunmuştur. Bu yazışmalar D. Sabitiyan²⁰ tarafından yayınlanmıştır.²¹ Yine genel kanı Şeyh Sâfi’nin Sünni-Şafii olduğudur ki bunu Safvâtu’s-Safa (8.Bab, 2.Fasl, 196/b)’da, “Şeyh Sâfi’den mezhebini sordular: O da dedi ki, ‘biz sahabenin mezhebindeniz; her dördüne de dua ederiz” ifadesine bağlamaktadırlar. Oysa bu söylem bir başka nüshada (8. Bab, 2. Fasl, 250b-251a),

“Şeyh Sâfi’nin mezhebi hakkında sordular; ‘Şeyhin mezhebi nedir?’ Şeyh buyurdu ki, ‘biz imamların mezhebindeniz, imamları severiz ve mezheplerden güzel olan her ne varsa onu alır, onu amel ederiz, uygularız...” biçimindedir.²²

Hiç kuşkusuz ki buradaki İmamlar Michel Mazzaoui’nin aynı sayfada söylediği gibi dört Sünni mezhebinin imamları değildir.²³ Bize göre bu nüsha original ya da istinsahı ona en yakın olanıdır. Diğerlerindeki mezhep konusundaki cümleler müstensihler tarafından değiştirilmiştir *Safvâtu’s-Safa* 4.Bab, yani bizim incelemekte olduğumuz *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*’de [72b] verilen şu örneğe bakarsak İmamlardan kimlerin kastedildiği anlaşılır:

“...İkinci odur ki, arı imamsız ve sultansız olmaz; sultansız hiç bir yerde oturmaz ve sultan bulamayınca karar kılıp yerleşemez. Mü’min dahi Peygamber ve evlâdına uyarak karar verir veya muhalefet eder.”

Mü’mini arıya benzeten Şeyh Safi’nin, onun imamsız ve sultansız olamayacağını söylerken kastedtiği ne cami imamıdır(!), ne de dört Sünni mezhebinin imamlarıdır. Sultan Muhammed Peygamber, İmam da kızı Fatıma ile Âli’den inen İmamlardır. Bâtınlık ve Şiilikte “yaşamı boyunca İmamı tanımayan kişi ölürken cahiliyet dönemi inançsız gibi öbür dünyaya gider” ve ‘İmama inanmayan müslümanın imanı yoktur” çok önemli bir inanç ilkesidir. Bir başka örneğe daha gözetâlim:

“Sultan Şeyh Sâfi’nin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) nazarına varduk, buyurdu ki, ‘önce Mevlâ’dan ötürü [131a] bal getirin’. Bir hadım varıp bal getirdi. Ardında buyurdu ki, ‘turşu getirin’, getirdiler. Sonra ona dönüp dedi ki, ‘Mevlâna! Bu la ilahe illallah zikrini Cebrail aleyhisselam, Hak te’alâdan Hazreti Peygamber’e getirdi; Peygamber’den, Masum İmamların (Tanrı hepsinden razı olsun) büyüğünden büyüğüne geçerek karın be karın gelen bu (Peygamberden eimme-i masumîn rıdvanallahu aleyhum ecma’in kabirin an-kabirin ta bizüm işimiz...) bu bizim işimiz kelime-i tevhiddir, yani *la ilahe illallah*’tır.”

²⁰ *Asnad wan amah-yi tarihi-yi davra—yi Safâwiya*, Tehran, 1343/1965, s.375) ve Feridun Ahmed Bey (*Münsha’at-i Selâtin vol.2*, İstanbul, 1274/1858, s. 303.

²¹ H. R. Roemer, “The Timurid and Safâvid Periods”, *Ibidem*, s.190.

²² *Safvâtu’s-Safâ*, Yayınlayan: Ahmed İbn Karim Tabrizi, Taşbaskı, Bombay,1329/1911.

²³ M. Mazzaoui, *Ibidem.*, s.49, dipnt. 6.

Görüldüğü gibi burada da Şeyh Safi Masum İmamları anıyor ve tevhidin Peygamberden onlara ve bir İmamdan diğerine, büyükten büyüğe geçerek kendisine kadar geldiğini açıkça söylüyor. Dolayısıyla onların soyundan olduğunu ve kendisinin de onlardan biri olarak işlevini sürdürdüğünü yarı kapalı biçimde belirtmektedir.

Aynı elyazmanın Muallim Cevdet nüshasında ise mezhebinin Âli ve evlatlarının mezhebinde olduğunu söylemiştir.²⁴

Kanuni Süleyman'ın Şeyhülislâm'ı Ebussuud Efendi, Aleviler aleyhindeki fetvalarından birinde Şah İsmail'in ecdadının Muhammed'in soyundan gelmediğini iddia eder. Fakat, aynı Osmanlılar, Şeyh Sâfi soyundan gelip sonradan Sünnileşen bir aileyi seyyid sayar. Bunun örneği, Şeyh İbrahim'in oğlu Ebu Yahya Muhammed soyunda ortaya çıkar. Bu soydan gelip de sonradan Sünnileşen bir kol, seyyit kabul edilir. Osmanlılar, 20. Yüzyıl'a kadar bu kola büyük saygı gösterirler. Sarayda görev bile verirler. Bu Sünnileşen Erdebil kolu, İstanbul'da seyyit olarak baş tacı edilir.²⁵

Öbür yandan yukarıda uzunca bir alıntı yaptığımız Mirza Abbaslı ise, “*Safevilerin Kökenine Dair*” geniş makalesini tamamıyla bu konuya ayırarak, Şeyh Sâfi'nin İmam soyuyla ilişkisini kesmek için olanca gücünü gösterip, diğer Fars milliyetçisi yazarlar karşısında tipik bir Türk Milliyetçisi örneği sunmuştur. Bazıları gereksiz de olsa çok geniş tarihsel ayrıntılar sergilediği bu incelemede, yazar tek bu noktaya odaklandığından fazlaca çelişkiye düşmüştür. “*Müellif nüshası*” dediği elindeki yazma hakkında tanımlayıcı hiç bilgi vermemesi bir yana, ve kendi iddiasını yalanlayan içinden örnek verdiği pasajların, bizzat Sadreddin zamanında ilkyazımından hemen sonraki tarihlerde eklendiğini ileri sürmek gibi çelişkiler güvenilirliğini ve inandırıcılığını azaltıyor. Her nedense gerek Avrupalı ve gerekse İranlı yazarlar Şeyh Sâfi ve Erdebil Dergahını inançsal karakteri üzerindeki yazı ve araştırmalarında bölgenin yüzyıllar boyunca ihtilalci bâtni hareketleri ve son olarak aynı dönemde bölgede yaşayan İsmailileri de görmezlikten gelmişlerdir.

Oysa bölgede çıkıp yoğunlaşmış 9. yüzyılın başlarından itibaren 20 yıl süren *Mazdek-Müslimeye* kökenli *Babek-Hurremi* Alevi halk hareketleri, arkasından bazı *Karmati* ve *Fatimi İsmaili* topluluklarının yerleşmesi ve sürekli propagandaları; Daylem ve Tabaristan'da kurulmuş Zeydi Alevi devletinin 11. yy'a kadar buralara yayılan hakimiyeti... Bütün bunların dışında *Şeyh Sâfi* (1252-1334) ve *Sadreddin*'in (ö.1399) çağdaşı, Alamut'un yıkılmasıyla yeraltına inen İsmaili İmamlarından *Şemseddin Muhammed* (1257-1310), oğlu *Seyyid Muhammed Kasım Şah* (1310-1370) ve oğlu İmam İslâm Şah (1370-1423) değişik adlarla Azerbaycan'da Erdebil'e yakın köylerde ve dağlık alanlarda yaşıyorlardı kendi taraftarları arasında. Doğu Akdeniz kıyılarından, Suriye'den-Irak'tan Pamir'e, Fergana vadisine ulaşan, Hindistan'a kadar yayılmış ve inançlarını gizleyerek (*takiyye* ile) yaşayan İsmaililerin geniş bir *dai*'ler ağı vardı. Erdebil tekkesinde bu *dai*'lerden bulunmuyordu ve Erdebil Şeyhleriyle ilişkileri yoktu diyebilir miyiz?

²⁴ Ayasofya, 2123, 14b-15a.

²⁵ Fuzuli Bayat, “*Safevi-Bektaşî İlişkileri ve Azerbaycan'da Baba Samit Tekkeleri*” www.aleviweb.com

Ama artık Mirza Abbaslı'nın makalesinden aldığımız aşağıdaki paragraflarda, bu konuda İran'da yapılan ve ilginç bulduğumuz çalışmaların sonuçlarının değerlendirilmesini kısaca geçerek, sunuşun bu bölümünü tamamlamış olalım:

“Aşağı yukarı 1340 yıllarında tamamlanmış olan Hamdullah Mustofî-i Kazvinî'nin (1281-1351) “*Nüzhet el Kulub*” adlı eserinde Şeyh Sâfi'nin yaşadığı Erdebil şehrinden sözedilirken onun müritlerinin dinî mensubiyetleri üzerinde şöyle denilmiştir:

‘...ekserisi Şafii mezhebinde olup, Şeyh Sâfiyeddin Erdebili'nin mürididirler...’ Kimi Avrupa ve İran bilim adamları, başta A. Kesrevi olmak üzere Hamdullah Mustofî'in yalnız bu küçük işarete dayanarak Şeyh Sâfi'nin Şialığa değil, o devrin sufi bâtniliği takıyyesi ile ilgili olarak Sünni-Şafii mezhebine meyil gösterdiğini ispatlamaya çalışmışlardır.”

“Safevilerden sözeden birçok doğubilimcilerinin eserlerinde Şeyh Sâfi'nin seyyitlik ve Şialıkla ilgisi olmadığına değinilse de bu sorunun bilimsel bir yolda halledilmesinde A. Kesrevi'nin 1323 Şemsi'de (1944 M.) Tahran'da bastırıldığı (*Azerî ya zeban-ı bastan-ı Azerbaygan, Şeyh Sâfi ve tebar-eş*) “*Şeyh Sâfi ve Soyu*” adlı eserinin özel bir değeri vardır. -Burada Safevilerin menşei izah edilerek, Şeyh Sâfi neseb-nâmesindeki İmam Musa Kâzım ve Hz. Muhammed'e bağlanır. Neseb-nâmenin bu hale sokulmasına sebep olan siyasal çıkarlar ve tarihsel nedenler tutarlı bir biçimde anlatılır. Buna karşılık, Şeyh Sâfi'nin Mezhebi bölümünde onun dini tarikatlarla ilgisini çok iyi bir biçimde belirterek, önceki görüşlerini de bir araya toplayıp düzeltmiştir: Tasavvufla ilgisi olanlar pek iyi bilirler ki sufilerin kendine özgü bir yaşama tarzı vardır. Sufilerin dünyasında din ve mezhepten söz edilmez. Onların dediklerine göre sufiler, bâtin ehlidirler, zâhir ehli dedikleri din ve mezhep taraftarlarını da görmeğe gözleri yoktur. Böyle iken bile sufiler zâhir ehlinin zararlarından kurtulmak ve onları dinsiz tanınarak ürkütmemek için, kendilerini dindar gibi gösterip belirli bir mezhebe bağlamaya çalışmışlardır. Bunun içindir ki Şialar arasında yaşayan sufiler Şiilik mezhebini Sünniler arasında yaşayanlar da Sünnilik mezhebini kabul ederdi. (*Kuşkusuzdur ki bunun takıyye inancının uygulanması dışında bir açıklanması yoktur. İ.K.*) Sonraki birçok İran araştırmacılarının Safeviler çağıyla ilişkiyle araştırmalarında, bu arada Nasrullah Felsefi'nin şimdilik dört cildi basılmış ‘*Zindegani-yi Şah Abbas-ı evvel*’ adlı geniş hacimli monografyasında, Dr. Ahmet Tacbahş'ın ‘*İran der zaman-ı Safaviyye*’ (Tahran 1334-1341, Şemsî) adlı eserinde bütün bu görüşler derinleştirilmiş, daha da tutarlı tarihsel delillerle güçlendirilmiştir.”²⁶

3. Makâlât-ı Şeyh Sâfi Bir Şii Propaganda Kitabı Değildir

²⁶ Mirza Abbaslı, “*Safevilerin Kökenine Dair*”, Belleten, 40, 1976, s. 302-303.

Burada İlahiyat Profesörü ve Diyanet İşlerinin çok önemli danışmanlarından ve din araştırmaları bilim kurulu üyelerinden Prof. Dr. Sönmez Kutlu'nun "Uluslararası Hacı Bektaş Bilgi Şöleni"nde bildiri olarak sunulmuş²⁷ bir yazısından söz etmeden geçemeyeceğiz: Profesör Kutlu bu bildirisinde *Safvâtu's Safa* ve Şeyh Sâfi hakkında söylenen ve yazılanların dışında yeni bir şey söylemiyor. Dikkat çekmek istediği, bu yapının bir bölümü ya da tamamının Türkçeye çevrilirken, Anadolu'da Şiilik propagandası için kitabın tahrif edilerek şiileştirildiği iddiasıdır(!). Bunu da dolaylı olarak Alevi-Bektaşilerin Şeyh Sâfi adının ve onun tarikat kurallarının kullanıldığı Buyruk metinleri üzerinden açıklık getirmeye çalışıyor. Yani ona göre Sünni-Şafii inanç anlayışı çerçevesinde yazılmış olan *Safvâtu's Safa*'dan yararlanılmış, ama tahrif edilerek hazırlanan Buyruk metinleri birer Şii propaganda aracıdır. Tahrifatı da "bu müdahaleler, Şia'nın imamet konusuna ters düşen hususlarda yapıldığı anlaşılmaktadır" biçiminde açıklıyor. Tuhaf olduğu kadar yanlış bir yaklaşımla şunları söylemektedir:

"Çünkü Safevî tekkesine ait Kızılbaş metinleri, XV. Asırdan itibaren Şii unsurların sokulmasıyla Şiileştirilmeye çalışılmıştır. Örneğin Şeyh Safi'ye ait *Makâlât ve Menâkıb* adıyla bilinen eserler, çoğaltılırken müstensihler tarafından önemli tahrifatlara uğramıştır. İlk metni ortaya çıkarmadan, sonraki dönemlerde yazılmış bir yazma esas alındığında, Şiileştirilmiş bir metni Kızılbaş Aleviliğinin metni olarak göstermiş oluruz. Bu da Kızılbaş Aleviliğinin Şiilik olarak gösterilmesiyle sonuçlanabilir."

Birinci paragrafın birinci cümlesinde, yukarıda çelişkilerini gösterdiğimiz Abbâslı'nın görüşünü yineleyen Prof. Kutlu, ilginç bir biçimde *Safvâtu's-Safa*'nın bir Kızılbaş Aleviliği'nin metni olduğunu söylüyor –ki doğrudur- ve bundan dolayı da 15.yüzyıldan itibaren de içine Şiilik öğeleri sokuşturulduğu, yani içeriğe müdahale edildiğini bazı örneklemelerle tartışmaya giriyor. Örneğin bizim yaklaşık bir yıldır üzerinde durduğumuz elyazması Kemankeş 247, ona göre bu bağlamda "şiileştirilmiş metindir".

Savfatu's Safa'nın çok tartışılmış inançsal niteliklerini/özelliklerini, kaleme alındığı dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik koşullarını irdeleyerek kısaca da olsa açıklamaya çalıştık. Asıl çalışma ve incelememizi yoğunlaştırdığımız *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*, yani *Savfatu's Safa*'nın 4.Bab'ı, eserin yazılmasından sadece iki yıl sonra türkçeleştirilmiştir. Azeri ve Horasan Türkçesi karışımı olan metin, Profesör Kutlu'nun "şiileştirilmiş" dediği, Üsküdar Hacı Selim Ağa kütüphanesi, Kemankeş Bölümü no. 247'de kayıtlı metindir. Ve metnin Farsçası, biraz farklı biçimde Süleymaniye (Ayasofya) 3099 numarada kayıtlı 1490 tarihli Farsça nüshanın yukarıda belirttiğimiz üzere 92a ve 129b varakları arasında yer almaktadır. Çok daha sonraları istinsah edilmiş bu *Safvâtu's Safa* nüshasında, incelediğimiz Türkçe metinde bulunmayan "Hûlafa-i Râşidin" in geçmesi ve kocası İmam Ali ve oğulları Hasan ile Hüseyin'e asla dostluk göstermemiş olan Ayşe'nin Fatima ile birarada gösterilmesi doğal karşılanmalıdır. Çünkü Prof. Dr.Sönmez Kutlu'nun

²⁷ "Tarihsel Süreçte Aleviliğinin Yazılı Kaynaklarında Yapılan Metin Tahrifatı (*Safvetu's-Safâ'nın Türkçe Çevirileri Örnekleme Üzerinden*)", www.sonmezcutlu.com

düşündüğünün tersine, sünnileştirmek amacıyla bunları metne ekleyen nüshanın müstensihî İbadullah Sunullah efendinin kendisi olmadığını kim söyleyebilir?

Anlaşıyor ki, sayın Profesör ne 1490 tarihli Farsça nüshayı ve ne de Kemankeş 247’de kayıtlı *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*’yi gerektiği biçimde dikkatini vererek incelemiştir. Dahası ikincisini hiç görmemiş olması da olasıdır; çünkü elyazmasının bu günün Türkçesi, çevrimyazısı ve orijinaliyle elinizdeki kitabı oluşturan metninin sonunda, görüleceği gibi ‘26 Rebülahir 760’ (**Fi’t-tarihi 26 Rebiu’l-ahir es-sene sittin ve seb’amiye**) açık bir biçimde yazılmıştır. Bu tarih tam olarak 27 Mart 1359’u karşılar. Eğer gerçekten bu elyazmasını görmüş olsaydı, metnin tarihini 201 yıl beriye, yani 968/1560 yılına almazdı. Kısacası, ‘herkesi kör cahil, kendisini allâme sanan’ Profesör Kutlu, olasıdır ki metnin tarihini yanlış okuyan birinin, belki asistanının tuzağına düşmüştür!

Bu arada bizi asıl üzen bir başka nokta, İslam mezhepleri tarihi Profesörünün Bâtınlık ile Şiilik arasındaki farklılıkları bilmemesi ya da bilmek istememesidir. Aşağıda *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*’de geçen dogmatik şerî kurallara karşıt bilgi ve davranışlarla birlikte, yoğun bâtını söylemlerden verilen örneklerde görüldüğü gibi, onların hiçbiri ne Sünniliğe ve ne de Şiiliğe uyar ve ikisinin de şeriat anlayışına aykırıdır, bidâttir. Ama bunlar çoklukla zahiri ve zâhidlik örtüsü altında (takiye ile) ile verilmek durumunda kalınmıştır yukarıda açıklanan zamanın zorlayıcı yaşam koşullarında. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*’deki bu yoğun gayri-Sünni, bâtını öğeleri ancak sıradan koyu Sünni inançlı bir vatandaş, ortodoks Caferî Şiilik olarak algılayıp, Şii propagandası sayabilir. Oysa bugünkü Caferî Şiilik, Muhammed Bakır Maclisi’nin *Şeyhülislam*’lık ve ölümüne değin süren *Molla Başî*’lik yıllarında (1687-1693) bu yeni karakterine bürünmüştür. 10.yüzyılda İmamiye ya da İsna aşariye (Oniki İmamcılık) mezhebi olarak kurumlaşmış Şiilik, İran’da ulemanın 17.yüzyılda *usulî* ve *ekberi* tartışmaları sonucunda, *usulîlik* başarı kazanıp, yani en kısa tanımıyla *icma-ı İslam/Ümmet* kuralları da kabul edilerek Ortodoks Caferîlik olarak tam anlamıyla resmileşip yaygınlaşmıştır. Dememiz odurki, *Savfâtu’s Safa*’nın yazıldığı (1357/58) ve *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*’nin Türkçe’ye çevrildiği (1359) dönemde koyu şeriatçı bir Caferî Şiilik mevcut değildi. Sonra şunu unutmayalım ki, Şiilikteki Ali, Ehlibeyt ve bunların soyundan gelen imamların kutsal sayılması; Ali’nin Muhammed peygamberin vasisi ve diğer halifelerden üstün olduğu ve Muhammed nübüvveti Ali ise velâyeti temsil ettiği inacı Bâtınlığın tüm kollarında (Alevi-Bektaşilik, İsmaililik vb.) varolmanın ötesinde içselleştirilmiştir. 14, 15 ve 16.yüzyıllarda türkçeleştirilmiş Şeyh Sâfi’nin eserleri, bunlardan kaynaklanmış Buyruk metinlerinde bu öğelerin bulunmasına, Türkmenler arasında Şiilik propagandası gözüyle bakmak, -bu ayırımı iyi bilenlere göre asla doğru olamaz, açıkça kasıtlıdır.

Gerçek Şiilik propagandası özellikle 17.yüzyılın ortalarından itibaren Anadolu’ya gönderilen *Buyruk*’larda şeriat öğelerinin kendilerini hissettirmeye, daha doğrusu artırılmasıyla başladı. Ancak yine de Safevi soylu Şahların iki yüzlü siyasetleri çerçevesinde, Anadolu’lu Kızılbaşları İran’dan tamamıyla uzaklaştırmamak için kitaptaki bâtını öğelere de fazla dokunulmamıştır. Buna karşılık İran içlerinde Horasan’da Kızılbaş katliamı ve koğuşturmalar sürdürülmüştü. Bu yüzden Anadolu’ya geri gelemiyen büyük çapta Kızılbaş Türkmenler, İsmailî Alevilerle

birleşerek yeraltına çekilmiş ve onlarla birlikte Ortodoks Caferî Şii takiyesi uygulamak zorunda kalmışlardır .

Ama asıl büyük tehlike Osmanlı'dan geldi: Anadolu'da yaşayan Kızılbaşları sistemli bir biçimde kırımdan geçirmesi bir yana, kitaplarını yasaklayarak inançlarına ilişkin bilgilerin kaynağını kesmekle kalmadı; kâtip mollalarının istisah ettiği Alevi kitaplarına Hanefî şeriatı öğelerini sokarak Sünniliğin prapagasını yaptılar. Bu tahrifatları, aşağıda bir örneğinden sözedeceğimiz, “geliştirilmiş, genişletilmiş ekler ve ilâveler(!)” olarak değerlendiren, bilim adamları de bulunmakta. Ayrıca bu gün ise bunu, çağdaş ve sözde laik Türkiye Cumhuriyetinin içinde teokratik bir yapılanma ve din işleri holdingi olan Diyanet Kurumu, 17 ve 18.yüzyıllardan kalma bu türden kâtip mollaların şeriat öğelerini sokup tahrif ederek istinsah ettiği kitapları “**Alevi-Bektaşî Klasikleri**” adı altında yayınlamaktadır. Bu Sünniliğin prapagası değil midir?, diye sormak gerekiyor Prof Dr. Sönmez Kutlu'ya. Çünkü bu kitapları seçen ve yayımlanmasına karar veren kurulun en önemli danışman üyelerindendir kendisi. Tarihsel Alevi-Kızılbaş kaynaklarının Şiilik tahrifatı ve prapagası üzerine kaleme alınmış bu yazısında dahi çok tehlikeli iki gizli amaçta Sünnilik prapagası bulunmaktadır.²⁸

b. Kızılbaş Türkmenler Sünnî İnançlıydı ise(!) Neden Kırırma uğradılar?

Profesör Kutlu görünüşte yeni birşey söylemek adına, doğruyu yanlış birbirine katarak şöyle konuşuyor:

“Kızılbaşlık ve Bektaşilik, Şeyh Safî ve Hacı Bektaş Veli'nin öncülüğünde oluşturulmuş yazılı kaynaklar yoluyla kurumsallaşmıştır. Yazılı olarak Dedelerin elinde bulunan Kızılbaş Buyrukları ve yazılı olarak Bektaşî Dedelerinin elinde bulunan Makâlât ve Erkannameler olmaksızın sözlü kültüre dayalı bir Kızılbaşlık ve Bektaşiliğin varlığını sürdürülebilmesi mümkün değildir.”

Bir yandan makalenin tamamını Şeyh Sâfi'nin Sünniliğini ve onun görüş, inanç ve öğretilerini içeren eserlerinin tahrif edilerek Şiilik prapagası yapıldığını ıspatlamaya ayıracak, ama öbür yandan aynı yazı içinde “Kızılbaşlık Şeyh Sâfi'nin öncülüğünde oluşturulmuş yazılı kaynaklar yoluyla kurumsallaşmıştır” diye kayıt düşeceksiniz. Bundan, bir çeşit mantık önermesiyle şu sonuca varılır: **‘Şeyh Sâfi bir Sünnidir; mademki Kızılbaşlığın öncülüğünü onun yazılı kaynakları kurumsallaştırmış, öyleyse Kızılbaşlık Sünniliktir ve bütün Kızılbaşlar da Sünnidir’**. Yani Profesör Kutlu'ya göre; tarihte Kızılbaş denilen Türkmenler zaten Sünniydi, ama Safevi Şahları Şeyh Sâfi'nin yazılı kaynaklarına Şii öğeler sokarak Şiiliğin prapagasını yaptılar. O zaman sormazlar mı; mademki Kızılbaşlık Sünnilikti, neden Osmanlı 16-17.yüzyıl boyunca onca kırımları yaptı, sel gibi Kızılbaş kanı akıttı?

²⁸ Prof. Dr. Sönmez Kutlu'nun, *Safvâtu's Safa* üzerinde yaptığı çalışma bir ortak imzayla “*Şeyh Safiyüddin İshak İbn Cebrail (650/735-1252/1334), Makâlât, Şeyh Safî Buyruğu*” (Hazırlayanlar: Prof. Dr. Sönmez Kutlu-Dr. Nizamettin Parlak, İstanbul-2009) başlığı altında Horasan Yayınları arasında çıktı. Ancak gördük ki, bu eleştiriler görülmek istenmemiş ve önemsenmemiştir. Çünkü kitabın sonuna eklenmiş tıpkıbasımında elyazması metninin bu gerçek çeviri tarihi açıkça görülmektedir. Buna karşılık yazarın, yorumlarını ve iddialarını 968/1560 tarihi üzerinden yapmış olmasının hiçbir anlaşılır yanı yoktur.

Oysa bu gizli Sünnilik propagandası, aynı önermenin tersine çevrilmiş biçimiyle; **Kızılbaşlık Sünnilikse, bütün Sünniler de Kızılbaşdır**' sonucu çıkar. Bu gün çıkıp Sünni toplumuna, siz hepiniz de Kızılbaşsınız demek cesaretini kim gösterebilir? Bir profesörün bilerek veya bilmeyerek bu tür mantıksal sonuçlar çıkarılabilecek sözler söylemesi ya da cümleler kurması yadırgatıcı olduğu kadar da tehlikelidir.

Ancak paragraftaki ikinci cümle bunları bilerek-ama çıkarılacak sonuçları düşünmeden- söylediği anlaşılıyor. Amacı "Kızılbaş Aleviliği" dediği Alevilik ile Bektaşiliği birbirinden ayırmak ve farklı inanmış gibi göstermektir. Bektaşiliği, Nakşibendilik, Yesevilik, Kadirilik, Nurculuk vb tarikatlarla birlikte kullanıp, tarikat düzeyine indirerek, Diyanet İşleri başkanı ve diğer yetkililerinin sıkça söylediklerini onaylıyor. Önce şunu söyleyelim ki Alevilik tektir ve evrenseldir. Bazı dönemler toplumsal hareketler ve reformlar olarak ortaya çıkan Babek-Hurremilik, Karmatilik, İsmaililik, Babailik, Bektaşilik, Bedreddinilik, Kızılbaşlık Aleviliğin siyasal-toplumsal türevleridir. Aleviliğin özünde, İslam Peygamberi ailesinin, yani Ehlibeyt ve İmamların Tanrısal nuru taşıdıkları ve zamanın İmamı/Velisi olarak Tanrının bir mazharı olduğuna inanmak vardır. Tıpkı kandil, lamba, ampul, meşale gibi ışık veren bir aracın kendisi ışık olmadığı halde; ışıktan da ayrı olamayacağı ve ışığın da bu araçlar olmayınca çevreyi aydınlatamayacağı optik gerçekliğe benzetilmektedir Ali ve Ehlibeyt tanrısallığı. *İnsan-ı kâmil* mertebesine ulaşmış ve Enelhak diyen büyük velilerin tanrılaşmasının da bu ışıksal bütünlüğe ermiş olduklarına inanmak vardır Alevilik-Bektaşilikte.

"Bektaşilik, diğer tarikatlar gibi bir tarikatdır" diyen Diyanet'e karşı birkaç yıl önce yazmış olduğumuz yazıdan bir-iki paragrafı burada yinelemek yerinde olacaktır:

"Bektaşilik, Aleviliğin ilkelendirilmesi; ritüel kurumlaşma ve inançsal kuralların felsefi açınımdır: Aleviliğin bizatihi kendisidir. Ne hikmetse, önce Alevilikten ayrı gördükleri Bektaşiliği, ayn-i Cem (Görgü Cemi) törenlerinden ötürü – Sünni tarikatlarındaki zikir ve raksla aynılaştırarak- bir Sünni tarikatı sayıyorlar; sonra bir bakıyorsunuz, sosyolojik gerçeği anımsayarak 'Aleviliğin Bektaşilikten bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir' diyorlar. İşlerine nasıl geliyorsa kavramlarla öyle oynuyorlar."

"Hayır, Alevilik-Bektaşilik bir tarikat değildir. Ayn-i Cem (Görgü Cemi) de, ne 'Mevlevi Sema Ayini' ne de sesli ya da sessiz 'Nakşi Zikir Ayini'dir. Cem, Alevi inancının toplu tapınmasıdır; kadın erkek birlikte ve cemalet (yüz yüze) Tanrıya yapılan ibadettir...Alevilik-Bektaşilik bir yoldur; Tanrıya ulaştıran ve onunla enelhak mertebesinde birleştiren Hak-Muhammed-Ali yoludur. Bu tek yol, eğrisi kırığı olmayan ve dosdoğru yol diye tanımladıkları *tarik-i mustakîm* ve onun kapsamında binbir sürekdir. Alevilik, 'bir Sünni tarikatı' ya da 'mezhep' kavramlarıyla tanımlanamaz. Sünnilik ise, dört mezhebi kapsar ve İslam dininin baskın, egemen olan ortodoks bölümüdür."²⁹

²⁹ Geniş bilgi için bkz. İsmail Kaygusuz, *Alevilik Diyanet Siyaset*, Alev Yayınları, İstanbul, 2004, s.3-21

Doğrusu Prof. Sönmez Kutlu'nun bu makalesini okumaya başladığımızda, baş kısımlardaki Alevi-Bektaşiliğin sadece sözel inanç kültürü olmadığı ve bunların - bizim de sürekli vurguladığımız-temellendirildiği çok geniş yazılı kaynakları bulunduğu yönünde doğru görüş belirtmesinden dolayı umutlanmıştık. Ama gördük ki bu yazı, Alevi-Bektaşî kaynaklarını hiç de dostça olmayan bir psikolojik davranış içerisinde inceleme ve irdelemedir; bir bilim adamının değil bir Sünni militanın düşüncesi ürünüdür. Baştaki genel girişin dışında yazının tamamı *Safvâtu's Safa*'nın 15, 16.ve sonraki yüzyıllarda istinsah edilen nüshalarındaki bazı değişiklik ve ekleri, birtakım yanlış örneklemelerle –ki biz sadece orijinaline en yakın olan 1359 çevirisinin sözde eklemelerini(!) ele aldık-, Sünni metnin çarpıtılarak Şiilik propagandası yapıldığının sözde ıspatına ayırmıştır. Oysa biz incelemekte olduğumuz, 1359 tarihli metnin açık bir Sünni şeriatının değil, yarı örtülü (takiye) bir bâtnî metin olduğunu aşağıda ve kitap içindeki çok sayıda dipnotlarda göstermiş bulunuyoruz.³⁰ Bu arada şunu açıkça belirtelim ki, özellikle Şah İsmail (1501-24) ve oğlu Şah Tahmasb (1524-1576) dönemlerinde yapılan değişiklik ve eklemeler, Kızılbaş Safevi siyaseti çerçevesinde *Safvâtu's Safa*'dan takiyenin kaldırılıp, eserin açık bir bâtnî-Kızılbaş metnine çevrilmesini sağlamış, metni gerçek kimliğine kavuşturmuştur.

4. Makâlât-ı Şeyh Sâfi Bir Sünni Şeriat Kitabı da Değildir

³⁰ “Metni görmeden yorumlama” söylemini geri alıyorum; Prof. dr. Sönmez Kutlu'nun başka birinin değil, kendi yanlış algılama ve yorumlarının tuzağına düştüğü anlaşılıyor: Profesörün tarihlemede yanlışlık yapıldığı iddiasıyla 1359-60 tarihli *Makalat-ı Şeyh Safi*'yi 1560'lara çekip bunu bir Şii propaganda kitabı olarak göstermesi büyük talihsizliktir,dedik; Sünni şeriat kitabı da değildir *Makalat*. Kitapta Şeriatın dogmalarına ve Sünni inanç anlayışına karşıt çok sayıda örneklerle birlikte çeşitli bölümler içinde geçen şeriatça dinsizlik sayılan Batnî söylemler vardır. Ancak bunlar kitaptaki şeriat öğeleri içerisine tamamıyla dengeli bir üslupla yerleştirilmiştir. 2010 yılı kışında Prof. Dr. Sönmez Kutlu, Ilgaz dağlarındaki kayak merkezinin lüks turistik otelinin salonlarında yapılan Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi 13. BİLİM DANIŞMA KURULU TOPLANTISI'nda; bu elyazmasıyla ilgili görüşleri ve tarihlemesi üzerinde yaptığımız ve kitabımıza koyduğumuz iki-üç sayfayı geçmeyen eleştiriye, çocukça bir hınçla 10 sayfalık karşılıkla allâmeliliğini göstermiş. Bizi Alevi-Bektaşî edep-erkânı dışına çıkmak; Farsça ve Osmanlıca bilmeden ahkâm kesmek, metni hatalı okumak, okuduğunu anlamamak vs.bir düzûye suçlamalarla veryansın etmektedir. (*Alevi-Bektaşî Yayınlarının Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Merkezi yayınları 17, 26-28 Şubat 2010, Ilgaz s.51-61)Ama eleştirdiğimiz açıklama ve yorumlarına ilişkin tek yanıt yoktur. Bizi sadece, Osmanlıca'yla birlikte Arapça, Farsça ve Osmanlıca bilen iki uzmanın-ki onlar yanıt verme gereği duysalardı bunu yaparlardı- okuması ve tetkikinden geçmiş metnin genel içeriği ilgilendiriyordu. Bir elyazması veya yazıt (kitabe) metninin filolojik, gramer ve syntaks yönünden incelenmesi epigrafi bilimini ilgilendirdiğini iyi biliriz Klâsik diller yazıt bilimci olarak. Bu Hoca, *Makalat-ı Şeyh Safi*'yi bir Şii propaganda kitabı olarak görüyor ki, sadece verdiğimiz birçok batnî söylemlerde görüldüğü üzere Şiilikle ilgisi yoktur. Ancak batnîlik ve şiiğin bütün kollarında Ali ve ehlibeyti yüceltmek, imamları (beş, yedi, oniki) tanımak inancı ortaktır. Sünnî ve Şii tasavvufu da tarikat kapısından öteye gidemez; onlara göre gidecek olan mühliddir, rafizidir, zındıktır...Bir İlahiyat Prof'u bu farkı bilmez mi diye sorduk? Kuşkusuz bilir. O zaman bu zat bir bilim adamı gibi davranmıyor, bir Sünni militan gibi –batnîliğe zaten düşman- evirip çevirerek Şiiliğe çatıyor. Erdebil-Safevi öğretisinin Anadolu Kızılbaş-Aleviliğinin kaynağıdır saptamasını doğru yapıyor. Ama arkasından Safeviliğin Sünnîlik olduğunu iddia ediyor, Ona göre Kızılbaş-Alevilik Sünnîliktir; Şah İsmail'den itibaren Şii propagandası yapılarak Şiileştirilmeye çalışılmış. *Makalat-ı Şeyh Safi*'nin tarihini de 2 yüzyıl beriye alınca, ona göre Şii propagandası kitabı olup çıkıyor. Biz de sorduk; Kızılbaş-Alevilik Sünnîlikse, niçin 16.ve 17.yüzyıl boyunca onlarca Kızılbaş kırımı yapıldı? Bu mantık önermesinin tersiyle, haydi söyleyiniz; Sünnîlik de Kızılbaşlıktır! Bütün bu sorulara yanıt yok; sadece “bizim okuduğumuz tarih doğrudur—oysa elyazma metnin sonunda verilen Arapça tarihin (özellikle yedi sayısının) okunmasında yanlışlık yapılmaması için altı çizilerek yi kitabı vakfeden Hacı Abdulkadir Kemankuş Üsküdarî tarafından Arapça rakamla 760 (M.1359) yazılıdır--, siz metin okumalarında da bir sürü yanlışlıklar yapmışsınız”benzeri eleştirilerini sıralamış, durmuş.

Makâlât-ı Şeyh Sâfi'nin bir Sünni-Şeriat kitabı olmadığını, aşağıda vereceğimiz şeriatın dogmatik kurallarına ve Sünni inanç anlayışına karşıt örneklemelerle birlikte, çeşitli fasıllar içinde geçen çok sayıda bâtını söylemler yardımıyla açıklamaya çalışacağız. Bunlar kitabın içinde onca şeriat öğeleri arasında öylesine dengeli bir ustalıkla kullanılmıştır ki, koyu bir şeriatçının bile karşı çıkamaması bir yana, onları kazanma ve yola çağırma (dai, davetçi) görevi üstleniyor. Daha sonra vereceğimiz *Makâlât*'in sadeleştirilmiş metninin dipnotlarında çok sayıda örnekleri bâtını-Alevi yapıtlarla karşılaştırarak yorumlayacağız.

a. Sünni İnanç Anlayışına Ve Şeriate Karşıt Bazı Örnekler:

1) “İslâmın şeriat hükümlerini açıklamak ve dini sağlamlaştırmak için Muhammed Mustafa gönderilmiştir. Ve dahi güzel ve temiz (tayyip ve tâhir) olan sülalesine ve evlâdına çok selâm ve dualar olsun.” [2a]

Kitaba Muhammed peygamberle birlikte, özellikle evlâdı ve soyunu ‘tayyip ve tâhir’ niteleyip, onlara ‘çok çok selâm ve salâvat’ göndererek yapılan başlangıç onun gayri-sünni niteliğini hemen ortaya koymaktadır.

2) “Cennet dahi iki türdür; özeldir ve geneldir. Genel olan cennet odur ki, onda yemek ve içmek ve şehvet vardır; o cennet ona lâyük olan bütün kulları içindir. Ama has cennet odur ki Tanrının zatına mensuptur. Cennetime gir dediği odur ki o has kulları içindir. O, buluşma ve kavuşma cennetidir onda yemek içmek olmaz.” [7a]

Şeyh Safi'nin cennet hakkındaki anlayışı ve bu düşünceleri şeriat ehlinin inancına tamamıyla aykırıdır. Tanrının has kulları, dostları olan velilerdir. Orada Tanrıya kavuşurlar; Tanrıyla aynı köşkte otururlar. Kitapta sıkça rastladığımız velilik (velâyet) inancı Sünnilikte yoktur.

3) “Lâkin aşırı namaz inanmıyanı gizlemeye engel olmaz. Bundan ötürü ki, o kimsenin vakit geldiğinde gönlü namazda olur ve inkârcı aşırılığını gizlemeyi sürdürür. Gizlilik de halkın bakış yeridir. Ama zikr etmek gizliliği saf kılar; inkârcı küfrü gizlemekten ve inkarcı aşırılığın bakış yeri (olmaktan) pak eyler. Öyleyse Allahı zikretmek namazdan büyüktür ve bunlardan dolayı zikrullah en büyüktür.” [10a]

Görüldüğü gibi Şeyh Safi, aşırı kılınan namazla inkârcılığı eşit tutmakta ve şeriat kurallarına aykırı olarak Zikrullahı en büyük ibadet kabul etmektedir.

4) “Tanrı arıları dahi toplum, yani halklar biçiminde tamamlamıştır وَأَوْحَى النَّحْلَ رَبِّكَ إِلَى كَتَبَ فِي كِتَابِهِ (K.16, 68: Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.) demekle ve ayrıca وَأُولَئِكَ قَلْبُهُمْ فِي الْإِيمَانِ (K.16, 68: İşte onların kalbine Allah, iman yazmış) derken mü'minin gönlüne iner. İkinci odur ki, arı imamsız ve sultansız olmaz; sultansız hiç bir yerde oturmaz ve sultan bulamayınca karar kılıp yerleşemez. Mü'min dahi Peygamber ve evlâdına uyararak karar verir veya muhalefet eder.” [72b]

Gerçek inananı, mü'min olanı arıya benzeten Şeyh Safî'nin, onun imamsız ve sultansız olamayacağını söylerken kastedtiği ne cami imamıdır(!), ne de dört Sünni mezhebinin imamlarıdır. Sultan Muhammed peygamber; imamlar ise soyundan, yani kızı Fatıma ile Âli'den inen kişilerdir. Bâtınlık ve Şiilikte "yaşamı boyunca İmamı tanımayan kişi ölümlerinde cahiliyet dönemi inançsızlığı gibi öbür dünyaya gider" ve "İmama inanmayan müslümanın imanı yoktur" çok önemli bir inanç ilkesidir.

5) Sultan Şeyh Safî bir talibine soruyor ve sonra aynı soruyu kendisi yanıtlıyor: "...ama Muhammed (Aleyhisselam) mezhebinde, büyük islâmî kural olan namazı abdestli (tahâretle) mi yoksa abdestsiz (tahâretsiz) mi kılmak gerektir?" O talib dedi ki, "ey Padişah hiç kimse tahâretsiz namaz kılar mı?" Hazreti Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "her kim içerisini (bâtınını) temizlemiş olsa sufiler katında öyledür, yani namazı tahâretsiz eda eyler" Arkasından soruyu soran Türk taliplerinden biri olmalı ki, şu Türkçe beyiti söylüyor:

*"Gönlünün guslunu her kim kıldı yitmiş katla pak
Yohsa talibin namazı hamu olur ayb-nak"
(Yani gönlünü yetmiş kez yuyarak arındırmayan talibin bütün namazı kusurlu olur) [111b, 112a]*

Kuşkusuzdur ki, abdestsiz namaz kılmak ortodoks İslâmın ibadet anlayışına her ortam ve koşulda aykırıdır

6) "Tanrıdan korkmak, insan iradesinin gücünü yadsıyan zorlayıcı (cebriyyeci) âlimlerin anlayışı gibi değildir: Onlar kulun hareketini, cansızlar hareketi haline sokarlar, yani insanı akılsız iradesiz cansız varlık gibi görürler ki, onlar âlim dahi değildir; ikiyüzlü yaşayarak dünya işleriyle meşgul olmakta ve onlara yakalanıp kalmışlardır. Nitekim biz zamanımız âlimlerini şu anlayış üzerinde davrandıklarını gözlemekteyiz; Tanrıyı çok yükseklerle çıkarırken (merfu), ulemanın kendisini de nasbolunmuş, görevlendirilmiş görüyorlar, yani *inne-ma yahşa Allah min ibadihi el-ulema* demektedirler...Oysa Tanrıdan korkma ayeti şu ma'nâyâ gelir; 'Tanrının rızası o âlimlere olur ki bütün vücut ile uyuşum içerisine girer.'" [66b]

Şeyh Safî burada ayeti yorumlarken, Tanrıdan korkarak buyruklarını yerine getirmeyi söyleyen ulemayı, yani şeriat bilginlerini kıyasıya eleştirmiş ve ikiyüzlülükle suçlamıştır. Oysa Tanrıya, ondan korkarak değil, onu severek tapınılır. Tanrıya ulaşmanın yolu sevgidir. Tanrıya erişmenin, onunla buluşup birleşmenin ve onun varlığında yokolmanın adı aşk makamıdır. Ona göre zamanının bilginlerinin Tanrıyı, çok aşağı gördükleri insandan uzaklaştırarak, çok çok yükseklerle çıkarmakta. Böylece O'nun buyruklarını iletmekle kendilerinin görevlendirildiklerini sanmaktadırlar. Şeyh Safî'nin bu söylemleri, çağdaşı Yunus Emre'nin (ö.1320)

"Kendini peygamber yerine koyan hocalar" ve "Uslu değil delidir halka salusluk (ikiyüzlülük) satan/Nefsin müslüman etsin var ise kerameti" dizeleriyle tam uyuşum içindedir.

7) Diğer yandan Şeyh Safî ma'sûm imamları anıyor ve tevhidin peygamberden onlara ve birinden diğerine, büyükten büyüğe geçerek kendisine kadar geldiğini açık açık belirtiyor. Dolayısıyla onların soyundan olduğunu ve kendisinin de onlardan biri olarak işlevini sürdürdüğünü anlaşılır biçimde söylediği gibi, sadece ve sadece Muhammed peygamberi gûnahtan arınmış, yani ma'sûm olarak niteleyen ve İmamları tanımayan Sünnilik ve şeriatı dışlamış olmuyor mu? Şeyh Sâfi'nin bunu nasıl ifade ettiğine bir bakalım:

“...Bu la ilahe illallah zikrini Cebrail aleyhisselam, Hak te'alâdan Hazreti Peygamber'e getirdi; Peygamber'den, Masum İmamların (Tanrı hepsinden razı olsun) büyüğünden büyüğüne geçerek karın be karın gelen bu kelime-i tevhid, yani la ilahe illallah, bizim işimizdir. (Peygamberden eimme-i masumîn rıdvanallahu aleyhum ecma'in kabirin an-kabirin ta bizüm işimiz...) Her kim bu kelime-i tevhidi zikrederse, Hak te'alâ ona lâıyk gördüğü imanı verir...”[131a]

8) **“...Nehyi bilmek odur ki, namazı ve orucu alışkanlık gereğince, âdet yerini bulsun diye (be-resm-i âdet) değil, illa ki şeriatı Ku'ran'a göre yerine getirmelidir. Hak te'alâ öyle buyurmuştur; dinin konusundan (babından) ve şeriatından yükümlü (mükellef) kul bu kısım (fasıl) kadarını bilip yerine getirirse (amel getüre) zâhir Müslüman olur. Çünkü şeriat, Resul'un sözü, tarikat ise Resul'un eylemidir (kavlı-i resuldür ve tarikat-i faal-i resuldür). Öyleyse gerekdir ki, gönül istemiyle, iradesiyle ayağını (iradet kâdemini) tarikata basmalı, Resul'un işlerini işlemelidir.”[138b]**

Açıkça görülmektedir ki Şeyh Sâfi, şeriatın mezhep kurucularına izafe edilen İslâmî anlayış kurallarına göre anlayıp, âdet yerini bulsun diye şekil olarak değil, Kur'an'a göre, Peygamberin sözlerine göre yerine getirilmesini istiyor. Bunu yerine getiren de ancak zâhir Müslümandır, imanı tam değildir; asıl olan Peygamberin eylem ve uygulamalarının oluşturduğu yolu, tarikatı yürütmektir. Çok daha sonraki pasajlarda söylediği gibi “talip ma'rifet makamıyla Tanrıyla dost olup muhabbete başlar ve hakikatta ise O'nunla birleşir”.

b. Makâlât-ı Şeyh Sâfi'nin İnançsal Niteliği ve Yoğun Bâtını Söylemleri

9) **“Her kim bu dünyada Tanrıyı göremezse, ahrette de göremez.**

Beyit:

Dide ender-i e'ta koca bahşed

Talak-ı can feza-yı dilber-i ma [31b]

Şeyh Safî'nin yukarıdaki tek cümle ve bir beyitle verdiği bu çok ileri bâtni inanç anlayışına, ancak aşağıdaki alıntı açıklık getirebilir: “Henry Corbin, Shihabeddin Shah Hosayni'nin '*Risala dar Hakikat-e Din*' kitabından aktardığı İmam Cafer Sadık'la ilgili bir anekdottan şu bilgiyi aktarmaktadır: 'İmam Cafer Sadık kendisine,

‘Kıyamet gününde Tanrının herkese görüneceği doğru mu?’ diye soran adama şöyle yanıt verir: ‘Tanrı, ben sizin Tanrınız değil miyim? (Kur’an VII, 172) diye sorduğundan beri, Kıyametten önce de görünmektedir. Gerçek inananlar onu bu dünyada bile gördü. Sen onu görmüyor musun?’ Adam yanıt olarak: ‘Ey yüce Tanrım, işte seni görüyorum. İzin ver başkalarına da bunu bildireyim.’ İmam: ‘Hayır, dedi, hiçkimseye birşey söylemeyeceksin. Çünkü onlar karacahil, aptal insanlardır. İnanmazlar ve seni lânetlerler ³¹

Beyit

Dide ender-i e'ta koca bahşed

Talak-ı can feza-yı dilber-i ma

Beyitin ma'nâsı budur ki, ‘*bu göz kapatmadan ve kapalıyken dostunun cana can katıcı yüzünü görse gerektir*’

10) “Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki, “ben de şöyle söyliyeyim; örneğin, yeryüzünde bir su vardır ki berrak nesnelere uğrar fakat uğramayla temiz olmaz. Bir su da yeraltında var ki gayet paktır. Lâkin bu iki suyun ortasında perde olan yerdir ki bu ikisinin ortasında engel durumundadır. Eğer bu yeri ortadan kaldırsalar bu iki su birbirine kavuşur daha temiz olur. Şöyle ki temiz ilmin su(uy)la nefis temiz olmazsa, medreselerde haram lokma karışmış olduğundan, hiç temiz olmaz Öyleyse, bâtın ilminin suyuyla içeriden nefsi mecburen temizlemek gerekir. Kelime-i tevhid geleneği ile perdeyi ortadan kaldırmak gerektir ki, şeriat (zâhir) ve bâtın ilminin sularını birbirine karıştırmak sebebiyle zâhir ilminin suyu dahi pak olsun. Demek ki, perde (hicap) olan nefistir, emreden nefstir (nefs –i emmare), ilim değildir.” [52b]

Yukarıdaki söylemler yorum getirmeyecek kadar açık bâtını kurallardır Şeyh Safî medreselerde öğretilen zâhiri dinsel bilgileri kirlenmiş görmekte ve onlara karşıdır. Hemen izleyen cümlelerde belirtildiği gibi onların bâtını ilmin suyunu karıştırarak arındırılabilceğini söylemektedir.

11) “...Kendi vücudunda sefere çık söylemi, kâdem sahibi ol demektir. Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretlerine sordular ki, “Tanrı ile birleşip yokolma (fenâ) kaç kısma ayrılır?” O da cevap buyurdu ki “fenâ üç kısımdır; birisi ebedilik (beka) sıfatıyla fenâ suretidir, yani surette fani olmaz sıfatta bâki olmayınca. Fenâdan kasıt yokolma sıfatıdır. *Ölümlle uyku kardeşdir* ve birisi dahi sonsuzluk (beka) anlamı ile sıfatın fenâsı, yani Tanrıda yokoluştur ki o, ruhtur. O, insanlıktan yükselip yokoluştur ki, aşkın üstün gelmesiyle gerçekleşir; yani insanlığın izleri olur. Birisi de Hakk’ın sonsuzluğu ile ruhun fenâsı, O’nda yokolmasıdır; yani bir kimsede tanrısal nurlar görünüm alanına çıksa, insanlık görüntüsünü ve insan biçimini yokeder. Bu Tanrının birliğini ispat etmektir ve bu mertebeye Tanrıda yokluğa erişim (fenâ-fillah) derler.” [57a]

Yukarıdaki bâtını düşünceler üzerinde uzunca konuşmaya hiç gerek yoktur. Tek cümleyle; Tanrıda yokolma, onunla birleşip Tanrılaşma(theosis), Sünni inancında şirk koşmaktır, kâfirliktir.

³¹ H. Corbin, *Temps Cyclique et Gnose Ismaélienne*, Paris, 1982, s.144.

12)“Mevlâna Yusuf sual etti ki, ‘Türk, Tacik ve Kürt talipler vardır. Hak sözü (kelâm) işitince irade dışında coşup nara atarlar. Bununla birlikte Arapça bilmezler ve Arapça yazı okumamışlardır. Bundan dolayı okunan ayetin korku mu, rica mı olduğunu kendileri bilmezler. Onların bu durumu bize çok tuhaf gelir’ dediler. Sultan Şeyh Safî Hazretleri cevap buyurdu ki, ‘dilleri Türkçedir veya Farsçadır ve kendileri ümmidir; ama onların gönülleri bütün dillere yetişir.” [71a]

Şeyh Safî’nin taliplerinin büyük çoğunluğu Arap değildir ve Arapça bilmezler. Ama gönülden inanmış talipler için mürşidin sözleri yeterlidir, çünkü o İmam Âli’nin makamındadır ve Kur’an-ı natık, yani konuşan Kur’an’dır. Şeyh Safî’nin burada verdiği yanıt ‘gönül zenginliği’, sadece bir geçiştirir.

13) “Bu belirtilen on nokta zâhir makamdır. **النَّخْلُ** وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ (K.16, 68: *Rabbın bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.*) Bunun sırrında on da bâtını makam vardır ki burada ek olarak onun hakkında yeterli açıklamada bulunmak mümkün değildir.” [74b]

Burada Şeyh Safî, diğer on bâtını makamı daha olduğunun söylemekle yetinmiş ve onları açıklamaktan açıkça kaçınmıştır. Kısacası dolaylı anlatımla bile vermemiş, yani takiyye dahi kullanamamıştır. Oysa kendisini yetiştirmiş ve ardılı yapmış olan Şeyh Zahidi’nin öğüdünü bile tutmaktan kendini alakoyuştur. *Safvât as-Safa*, 8. Bab, 1.Fasıl’da geçen şu farklı söylemlere bakâlim: “Şeyh Zahid Safîye dedi ki, ‘Ulu Tanrı seni dinin yolunu göstermek, halkı irşâd etmek için yolladı; öyleyse hakikat lokmasını, Şeriat kisvesi altında müridin kursağına atasın...’ Hakikatın lokmasını ya da sırlarını şeriat örtüsü/kılıfı altında sunmak, takiyye yapmaktan başka ne olabilir? Oysa bir başka yerde tam bir Şafii şeriatçısı görünümündedir Belli ki, Şafiilerin de bulunduğu bir mecliste söylemiştir: “Şeyh Safî birgün hayırlı kendi kızına dokunur, ardından boy abdesti alır. Şeyh Sadreddin söyle der: ‘Bu arınmanın (abdest) nedenini sordum o söyle yanıtladı: Vallahi ben, anneme dokunduktan sonra da hiç bir zaman abdest almamazlık yapmadım.Sonra Kur’an’da 4. 43 ayetini okudu...”

14) “Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ** (K. 41, 53: *İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz.*) ayeti üzerinde buyurdu ki, ‘Tanrı ufuklarda her ne yaratmışsa ve yüce (ulvi) âlemde, aşağılık (süfli) her ne ki yapmıştır, onların benzerlerini insanın nefsinde bağlamıştır, lâkin nefsin hicabı aradadır. Bu nefis örtüsü (hicabı) ortadan kaldırılınca ufuklarda varolan olan her alâmet nefislerde belirir ve şeylerin ma’rifeti ortaya çıkar. Böylece Tanrı gerçeği onda zâhir olur, açığa çıkar.” [61b]

Hacı Bektaş Veli, her nesnenin, on sekiz bin âlemin insanda mevcut olduğunu, baştan başlayarak ayaklara kadar organların karşılaştırmasını yaparak en geniş biçimde *Makâlât*’ında (s.68-73) açıklama yapmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında Tanrı dahil, evrende bulunan herşey insanda mevcuttur. Şeyh Safî’nin oğlu Şeyh

Sadreddin'in çağdaşı Seyyid İmadeddin Nesimi'den (Ö. 1404/8) birkaç dize ile bunu vurgulamakta yarar var:

“Hak te'alâ varlığı ademdedir
Ev anundur ol bu evde demdedir...

Her ne yerde gökte var ademde var
Her ne ne ki yılda ayda var ademde var
Ne ki elde yüzde var kademde var
Bu sözü fehmetmeyen adem davar”

15) “Semah üçe ayrılır; tevacüd semahı ten ile, vecd semahı gönül ile, vücut semahı ruhla birlikte olur. Tevacüd sahibine bu hal erişinceye kadar hareket eylemiye, kendi özüne zahmet eriştire. Vecd sahibine tanrısal esin ve içedoğuşlar (varidat) ulaşmaya başlayınca kadar kendi özünü harekette tuta, onun gönlüne hastalık erişe... Bu üç tür semah mübahtır: Tevacüd semahı bütün sufilere nasiptir. Vecd semahı has sufilere nasiptir ve vücut semahı en has sufilere nasiptir. Mübah olan semah odur ki, edenler gönül ehline bağlı olup, tanrısal sohbet içinde semah edeler; zevk ve şevk esrikliği hakikatta ola. Nefsin zevkleri için semahı tutmak ve çalmak haramdır.” [86a].

Hacı Bektaş Veli'nin semah üzerine söylediği çok iyi bilinen bir sözü vardır: “Semah bizim ibadetimizdir, haşa ki oyun değildir,” yani nefsin zevkleri için semah tutulmaz. Ayrıca yine Hacı Bektaş'a atfedilen, müstensih tarafından geniş çapta şeriat öğeleri eklenerek bir Sünni inanç kitabına dönüştürülmüş, ancak kitaba sunuş yazısı yazan Profesör'ün dediğince ‘ilâve ve eklerle (ne demekse?) zenginleştirilmiş(!)’ *Makâlât-ı Gaybiye ve Kelimat-ı Ayniyye*’ de ³² “çok semah sevindirdiği zaman nifak getirir, gönlü canlandırdığı zaman yap, inkâr etme” denilmektedir.

16) “Sadece kendi zatiyla meşgul olmak tağarrukadır, yani kendi kişiliğine garkolunmuşluktur. İkinci cem odur ki kişinin öz kimliği üstün gele, yani insanlığı (beşeriyeti) vücudundan yoketmiş ola, iz bırakmıya ve Tanrıyla meşgul ola. Bu iki halden birisini uygulamak elbette gerektir. ‘...Zira ki kul ya kendisiyle meşgul olur ya başkasıyla ya da Tanrıyla meşgul olur. Öyleyse eğer daima, beşeriyetten uzaklaşma ve kayboluş mertebesi (mertebe-i gaybet) olan cemin ceminde (cemü’c- cemde) olsa, şeriatın ilkelerini yerine getirmez. Bu, hakikat birliği, Tanrıyla birleşme (tevhid-i hakîkî) dedikleri de bu mertebede olur ki, kişi şeriat hükümlerini yerine getiremediği için bir şey lazım gelmez. Zira ki kendini yükümlülük dairesinden çıkarmıştır.” [86b]

Cem ve tağarruka (garkolma, dalma) gibi iki bätını tasavvuf teriminin incelenmesi ve açıklanması çerçevesinde, cemü’c cemde, yani kayboluş mertebesindeki insan Tanrıdan başka hiçbir şey ve kimseyle meşgul olmaz, deniliyor. Bu Tanrıyla birleşme makamıdır ki, ne şeriatın ulaşabileceği ne de kabul edeceği bir kavram ve dinsel uygulamadır.

³² Ankara, 2004, s. 64.

17) “Bu (gönlü ölmeyen) taife Hakk ehli katında yokluğun sürekli ka lıcılığında (beka-yı fenâ) bulunur; yani kendiliğinden geçmeyince kalıcı (bâki) olmaz ‘ve hayati fi memati ve memati’ demek olur ki ma’nâsı şudur: ‘Diriliğim ölümümde ve ölümüm diriliğimdedir.’ [88a]

Bu sözü Hallac-ı Mansur kullanmıştır; Louis Massignon’nun *Hüseyin Mansur Hallac Divan*’daki 10. Kaside’nin 3.dizesi “Ölümüm yaşamam, yaşamam ölmemdir”.

33

18 “...Hazreti İzzete (Tanrıya) bir yol olur ve bu gönül yolu hakikat ehlinin yoludur. Öyleyse yol ehline mirac sıfatı olur; şöyle ki Hazreti Resul suret ile (mirac) oldu. Hakikat Hak te’alâyı bilmek ve gözlemek, müşahade etmektir. Şu üç nesne dahi iyi anlaşılmalı; belki tarikat şeriatsız olmaz, hakikat tarikatsız olmaz. Ayrıca şeriat, şeriat taraftarının ve emirlerin yükümlülüğüdür (teklif-i evamir ve nevahiy-i şeri’dür). Tarikat, sürekli tapınma, dinsel yasaklardan kaçınma, Tanrıdan korkarak yasaklardan kaçınma zorunluğu (teklif-i zühd ve perhiz ve takvadur) ve buna benzer nesnelere. Hakikatın yükümlülüğü (teklif-i hakikat) ise dünyayla ve yaratıklarla ilgi herşeyi anlamak (fehm etmek), gönlü onlardan soyutlamaktır, (mücerred itmekdür)...” [100a].

Son iki varakta Safevi öğretisinin şeriat, tarikat ve hakikat aşamaları ya da kapılarının tanımlarını görmekteyiz. Sanki bir önceki varakta geçen talibin -şeriata aykırı olarak-Tanrıya kavuşup, onunla birleşmesini gözden kaçırmak için, bu tanımlamaları “şeriata bağlıdır, şeriatsız olmaz” diyerek ‘şeriat kılıfına sokarak’ vermiştir. Yukarıda dipnotlardan birinde sözettiğimiz Hacı Bektaş Veli’ye ait olduğu ileri sürülen adı geçen eserde ³⁴ şeriat, tarikat ve hakikat’ten söz edilirken ve şöyle ilginç bir benzerlik vardır: “Talibin yemesi içmesi üç çeşit olur; birincisi şeriate, ikincisi tarikatte ve üçüncüsü hakikatte olur. Şeriate yemek odur ki, yiyen kişi rızık vereni anar ve Tanrısına itâatını yerine getirir. Tarikatte yemek odur ki, yiyen kişi yemede ve içmede israfta bulunmaz. Hakikatte ise yemek odur ki, yiyen ve içen kişi Hakk’ı kendi zatında gözlemlemelidir (müşahede). Çünkü hiç bir şey Hak olmadan var olamaz. O halde bu gözlemlemede yiyen kişi ve yenilen şey birdir.”

19) “ Hak ile tanışıp dost olmak için o kişinin kendü özünü,önce kendisini bilmesi gerek. Nitekim inananların emiri hazreti Âli (Tanrının selamı onun üzerine olsun) aleyhisselam buyurmuşdur ki, ‘Men arefe nefsu-hu fe-kad arefe rabbi-hu, men arefe nefsihu bi’l-ubudiyet fe-kad arefe rabbihu bi’r- rububiyet, men arefe nefsihu bi’l-fenâ fe-kad arefe rabbi-hu bi’l-beka: kim kendini bilirse Tanrısını da bilmiş olur; kim kendini kullukla bilirse Tanrısını sahiplikle bilmiş olur kim kendini yok olucu bilirse Tanrısını da kalıcı olarak bilir’ Doğrusu (budur), ya Tanrının Elçisi (Resulullah)! Nefsin ma’rifeti, nefsi bilmek dahi riyâzete bağlıdır ve riyâzetin aslı iki nesnedir; biri konuşmayı bırakmak (terk-i kelâm) ve birisi de yemeyi terketmektir (terk-i taâmdur). Bu ikisinin dahi aslı

³³ Hallac-ı Mansur Divanı’ndan aktaran İsmail Kaygusuz, *Alevilikte Dâr ve Dârî Pirleri*, 2.Basım, İstanbul-1995, s.109.

³⁴ Hacı Bektaş Veli, Haz. Dr. Gıyaseddin Aytaş-Dr.Hacı Yılmaz, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye*’de Ankara-2004, s. 14-15.

bir köşede inzivaya çekilmektir (uzletdür). Allahın rahmeti üzerlerine olsun Şeyhler (meşayih rahm(met)ullah), buna terketme makamı derler ve terketme odur ki kendini ortalıktan yoketmek, yani Hakkın varlığında bilmekdür; Şeyhlerin söylemiyle buna ma’rifet makamı denir.” [112b] [113a]

Şeyh Safî Ma’rifet’i bir makam ve mertebe olarak nitelemekte ve bu makama eren hayvanlıktan çıkıp insan mertebesine ulaşır. İnsanı kâmil olarak Tanrıyla dosttur artık. Hak ile tanışıp dost olmanın ilk koşulu, Âli’nin “kendisini, nefisini bilen Tanrısını bilir” buyruğuna uymaktır. Bunu da ancak ilim öğrenmek ve nefisini ıslah için riyâzet yapmak, yani ortalıktan yokolup konuşmayı ve yemeği-içmeği terkederek Tanrıyla hasbihale girişmekle sağlayabilir. Ancak o zaman kendini ararken Tanrının varlığında bulur. Hacı Bektaş Veli de *Makâlât*’ında ³⁵Ma’rifet makamlarının “dokuzuncusu ma’rifet (yani, bilgi sahibi olmak), onuncusu ise kendü özin bilmektir” dedikten sonra aynı sözü Muhammed’in hadisi olarak zikreder.

20) “Allah bir nurdur; nihayeti yoktur, yukarda ve aşağıda değildir; önü ve ardı ve sağı ve solu, yani hiç bir yoktur; denizdir ki, dibi ve kıyısı yoktur ve tüm varlıkları saran çevredir (cem’i mevcudata muhitdür), yani âlimdir, nitekim Hak te’alâ buyurur ki, مَا شَيْءٌ مِّمَّا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُهُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّحِيطٍ (K.41, 54: *Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi (ilmiyle) kuşatmıştır.*) ve bilgisiyle herşeyi sarar; وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا (K.65, 12: *Allah’ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.*) hiç bir zerre yoktur ki, onda Allah nuru olmasın, yani her türlü şeyi onurunun yüceliği nedeniyle kabul eder ve ilm ile dilinin gözünün açılması olur ki, eğer sabırla riyâzet ve mücadele edersen görürsün Umudumuz odur ki, O’na erişe ve bileşesin; bu ilm ile erişmeğe yakınlık (kurb) derler. Her kim ki, bu yakınlığa (kurba) ermedi, henüz Tanrıdan (Tengriden) habersiz ve nasipsizdir” [116b]

Şeyh Safî’inin Tanrı tanımı Kaygusuz Abdal’ın Tanrı anlayışından hiç de farklı değildir:

“Eşya-yı mahlûk Halik’den ayrı degüldür (yani yaratılmış nesnelere-maddeler, yaratıcısıyla birdir, ayrı olamaz)...Yirde ve gökte her ne var ise adem(de)dür. İşte yirün gögün ‘halifesi’ ‘âdem’dür. Her ne ki istersen ademde bulunur.”³⁶

“...Hak ile kul arasındaki hicap (örtü) kulun, kendisidir. Allah zerreden güneşe katreden umma’nâ kadar her yerde dopdolu...İnsan vücudunun hareket ve cümbüşü Haktır. Onsuz eşya deprenmez...Hakkı aramak ayrılığa tanıklık vermek demek olur. Çünkü Allah bütün yaratılmış eşyada mevcuttur. Hakkı hazır görenler, Haktan gayri iş işlemezler. Bütün ibadetlerin aslı Hakkı hazır görmektir. Vacip olan, Allah’ı bulmak için herkesin kendisine yönelmesidir.”³⁷

³⁵ Makâlât, Haz. Sefer Aytekin, Ankara-1954, s. 54

³⁶ Kaygusuz Abdal, *Vücdnâme*’sinden aktaran İsmail Kaygusuz, Anadolu Bilgeleri, Su Yayınları, İstanbul-2005,s.205

³⁷ Kaygusuz Abdal, *Dilguşa* (Gönüle Ferahlık Veren) yapıtıdan aktaran İsmail Kaygusuz, Anadolu Bilgeleri, Su Yayınları, İstanbul-2005,s.205-206.

21) “Allahın büyüklüğü (azmeti) katında bir zerre kadar görürler idi, belki de daha az. Ey Hak talibi bu yakınlığa (kurba) aklın duygusu (hiss-i aklı) erişmez. Lâkin Allah te’alânın nuruyla erişir. İnsan makamının hakikatı bu yakınlığı, kurbu bilmekdür. Bundan maksud odur ki, sen seni gördüğün yer, Allahı göreceğin mekândır. Çünkü sen seni tanıyınca olgunluğa ulaştın, yalnızlığın özü Süleyman vakti oldun şimdi. Bu makama ermek için her nesnenin sevgisinden geçmek (kat’ itmek) gerek; gönlüne süpürge (carub) çalmak, Haktan arta kalanı süpürüp gidermek ve de özün sınırını dahi bilmek gerek. Çoh namaz ve çok oruç ile dünyada ve ahrette yola varmazsın.” [117a]

“Sen seni gördüğün yer, Allahı göreceğin yerdir. Bu makama ermek için varolan tüm nesnelere sevgisinden geçmek ve kendi gönlüne süpürge çalarak, Tanrıdan başka her ne varsa süpürmek gerek. Bu çok namaz kılmak ve oruç tutmakla dünyada da âhirette de gerçekleşmez” diyen Şeyh Safî’ye, İslâm dinini, namaza ve oruca bağlamış Sünni mezhebindedir yargısını vermek ne denli isabetlidir? Doğrusu düşünmeye değer.

22) “Zira ki yine Hak te’alâ dedi ki ‘her kime ben yol göstersem, kimse onu azdıramaz; veli olan bir kimseyi ben azdırsam, kimsenin gücü yetmez ki onu doğru yola getire’. Veli gibisi o değildir ki tâat eylemiyesin. kanıt (hüccet) dutasın ve o yol göstermeyince yola ben nasıl gideyim diyesin. Demek veli bile kişi(y)i yoldan azdırır. Zira kul odur ki her ne işler ise ilm ile işliye şeriatı bile biçim ve görünüşüyle (suretlerin) öğrene. Başka her ne ki işlerse bilgiyle gerçekleştirmeli. Yine kul odur ki, delil-kanıt ehli, yani hüccete bağlı kişi olmaya.” [137b]

Hacı Bektaş Veli de *Makâlât*’ta (s. 57) “tanık kal/söz mülkünde olur, lâkin hal mülkünde olmaz. Ve hem tanık inkâr evinde olur, belî evinde olmaz” demektedir. Şeyh Sâfi, Hacı Bektaş Veli’nin de üzerinde ısrarla durduğu ‘evrendeki herşeyi insanda mevcuttur’ bâtinî tasavvuf inanç anlayışını şu sözlerle daha da açıklığa kavuşturmuştur:

23) “Yine gerektir ki, insanlık yoluna çaba harcamalı. Hazreti Resul hadis-i kudside demiştir ki, “miracta Hakte’alâ buyurmuşdur: ‘ya Muhammed! Eşyayı yarattım insan için, insanı yarattım kendim için’. İnsan demek ‘ya Muhammed demektir. Zira ki insan büyük evren, küçük evren, en yüce ve en alçak evrendir (âlem-i kübradur âlem-i suğradur ve âlem-i ulvidür ve âlem-i süfladur) ve de yaşam ve ölüm evrenidir insan (âlem-i hayat ve mematdur). Büyük evren âdemdir ve küçük evren hayvandır hayvandır; diğer deyişle en yüce evren insan, en alçak evren de hayvandır (âlem-i ulvi âdemdür âlem-i süfla hayvandır). Bu altı maddenin konulacak iki özelyeri vardır: Biri insan dediğimiz âdemdir, diğeryise hayvan adı takılmış canlılardır[138b]

Burada ve izleyen paragraflarda olduğu gibi *Makâlât-ı Şeyh Sâfi*’nin tümünde geçen yolun ilkeleri, müşid, pir, talib; bunların görev ve sorumlulukları ve Safevi yolunun ve öğretisinin kurallarına ilişkin tüm bilgileri ya aynen ya da biraz değişik anlatımlar içinde *İmam Cafer ve Şeyh Sâfi Buyrukları*’nda görmekteyiz. Daha önce yayınlamış

olduğumuz “*Kuzey Irak Alevilerinin (Şebek, İbrahimi, Kakai..) Dinsel İnanç Kitaplarından Buyruk Örnekleri ve Sünbülname*” makâlemizde ³⁸belirttiğimiz gibi, *Safvâtu’s Safa*’nın Alevi-Bektaşî’lerin kutsal saydıkları Hak-Muhammed-Âli Yolu’nun kitabı olarak tanıdıkları *Buyruk*’un en önemli kaynağı olduğunu gördüğümüz için, karşılaştırmalı örneklemeler yapmaya gerek duymadık. İlgili okuyucu bunları rahatlıkla görecektir. *Makâlât-ı Şeyh Sâfi* metninin dipnotlarda görüleceği gibi daha çok Hacı Bektaş Veli’nin *Makâlât*’ıyla büyük benzerlikleri ortaya koyduk. Bu gösteriyor ki, eser hazırlanırken *Makâlât* dikkatle incelenmiştir. Burada *Buyruk*’tan italic harflerle vereceğimiz birkaç paragraflık benzer örnek ve sayfa numaralarıyla yetineceğiz:

“...*Tarikat kavli Âli’nindir. Bir sufiye gerektir ki kademini tarikate basa ki insaniyetliği belli ola. Çünkü Hak te’âla buyurmuştur ki, ‘Ya Muhammed bu cihanı yarattım insane içinve insanı yarattım kendim için. İnsan demek ya Muhammed, iki âlemdir. Birisi âlemi kübradır, biri âlemi suğradır ve biri âlemi ulvîdir, biri âlemi süflîdir. Ve biri âlemi hayattır, biri âlemi memattır.*”³⁹

24) “Bunların her birisinin mertebeleri vardır. Ateşin (odın) adını ‘emmare’ kodular, yelin adını ‘levvame’ kodular suyun adını ‘mülhime’ kodular ve toprağın adını ‘mutmeine’ kodular. Emmare oddur, od da zâlimin ilgisi, ölçüsüdür ki, Hak te’alâ dimüşdür *en-nefsu’l-emmare bi-esved* ‘in on duygusu (havassı) vardır: Birinci cahillik, ikinci hışm (devvom), üçüncü kin-nefret (buğz), dördüncü kâhir, beşinci hainlik (bahl), altıncı isyan, yedinci kibir, sekizinci zorbalık (kesr), dokuzuncu kâfirlik (küfr), onuncu münafıklık. Levvamenin mertebesi yeldir ve onun dahi on mertebesi vardır: İlki ibadet düşkünlüğü (zühd), ikinci Allah korkusu (takva), üçüncü acizlik-korkaklık (ver’a), dördüncü kulluk (ubudiyet), beşinci namaz, altıncı oruç, yedinci hac, sekizinci umre, dokuzuncu zekât, onuncu gizlilik (niha(ni)yet). Mülhime’nin mertebeleri ilham kabul edicidir Onun dahi on duygusu vardır: İlki akıl, ikinci hikmet, üçüncü ilim, dördüncü vahiy, beşinci ilham, altıncı hayır, yedinci kemal, sekizinci erdem, dokuzuncu ihsan, onuncu cömertlik. Güven verici-rahatlatici (mutmeine) topraktır ki, ondan hareket gelmez; Hak te’alâ’nın emriyle kıpırdar, cennet onun üstündedir toprak Âdem-i Sâfi’yle kıyaslanır.” [139b]

Toprağı Adem’le eşleştiren Şeyh Safî, cenneti de toprağın üzerinde ve insanın temsil ettiğini dolaylı vurgulaması ve insanın geçmesi gerekli mertebeleri açıkları bâtını inancı bütün görkemiyle araya sıkıştırmasından başka birşey olamaz. Bunlar *Buyruk*’ta benzer cümlelerle ifade edilmiştir:

“*Ve dahi, zâhirde âdem olan dört nesnedir. Ona anasır-ı erbaa derler: ateşten, yelden, sudan, topraktan. Ol dört nesneyi dört kaide üzerine komuşlardır. Ve toprağın adını mutmeine komuşlar. Ateşin adını emmare komuşlar. Yelin adını levvame komuşlar. Dördünün dahi dört mutabıkı vardır. İmdi malum oldu ki nefsi emmare ateşe nisbet eder. Zâlimlerdir ki Hakkı kabul etmemiştir.*”

³⁸ Bkz. *Serçeşme Dergisi* 19, Şubat-2006.

³⁹ Tam ve Hakiki İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Haz. Heyet, İstanbul-1989, s.147.

“Nefs-i emmarede on havas vardır: Birinci, cehil. İkinci, kibir, hışım. Üçüncü, buğdur. Dördüncü, kâhir. Beşinci, pahıllık. Altıncı, isyan. Yedinci, nefsanîyet etmek. Sekizinci, kin etmek. Dokuzuncu, küfür. Onuncu, nifaktır.”

“İmdi nefs-i levvamenin mertebesi yeldir. Onun dahi on havassı vardır. Birinci, zahitlik. İkinci, takvalık. Üçüncü, terk-i salat. Dördüncü, ubudiyet. Beşinci, namaz. Altıncı, oruç. Yedinci, hac. Sekizinci, kaza komak. Dokuzuncu, zekat. Onuncu, abdest.”

“Ve dahi nefs-i mülhime kabul edicidir, suya nisbet eder. Onun dahi on havassı vardır. Birinci, akıl. İkinci, hikmet. Üçüncü, ilim. Dördüncü, nasihat. Beşinci, fikir. Altıncı, hayır. Yedinci, kemal. Sekizinci, fazıl. Dokuzuncu, ihsan. Onuncu, sahavet. İmdi nefs-i mutmeine topraktır ki, Hak Te’âlâ cenneti onun üstüne bina eylemiştir. Toprak Adem Sâfiyullah nisbet eder.”⁴⁰

XXXXVe sürdürüyor Şeyh Sâfi:

25) “...zira ki en güzeldir (ecmeldür). Bayağlık (muzilât) da Tanrı isimlerinden (ilm-i esmadan) olduğu için zelil kılan, bayağılaştırın (muzill) Hakk’tır. Şöyle buyurdu ki, hitabedilen bu nefisdr; bu nefis iki yüce binadır (bina-yı ulyadur) ve bu iki yücelikten güzellik ve olgunluk (cemalat ve kemalat), başlangıç ve sonsuzluk (ezel ve ebed) açığa çıkar. Onun dahi on duygusu (havassı) vardır: İlki fakirlik, ikinci sabır, üçüncü adalet-doğruluk, dördüncü insaf, beşinci rızazalılık, altıncı ilim, yedinci hakikati araştırma (tahkik), sekizinci sağlam bilgi (yakın), dokuzuncu söz verme (ahd), onuncu sözünde durma,bağlılık (vefa)⁴¹, bu andığımız duygu farkı (fark-ı havas) açıkçası topraktır ve toprağın atası, selam ve dualar onun üzerine olsun İmam Âli bin Ebi Talib’dir ve Âli’ye Ebu Turab onun için derler. Talibin erişeceği makam budur; burada velilik ve peygamberlik (velâyet ve nübüvvet) bir olur. Zira ki velâyet nübüvvet birbirinden ayrı değildir; bâtında velâyet peygamberliktir, zâhirde ise nübüvvet veliliktir.” [140a]

Çok önemli bir başka vurgulama; Şeyh Sâfi toprak yoluyla son ulaşılabilecek makamı örtülü olarak Âli tanrısalılığına bağlıyor. Velilikle peygamberliğin eşitliği aynı zamanda Muhammed ile Âlinin birbirinden ayrılamıyacağı anlamına gelir ki Sünniliğin bütün mezheplerine aykırıdır. Hacı Bektaş Veli de Tanrı dostlarına (velilere) inanmanın, imanın koşullarından olduğunu söylemektedir: *Makâlât*, s. 47; Ayrıca yine *Makâlât-ı Gaybiyye*’nin 39. sayfasında burada olduğu gibi, “Nefs-i Mütmain’inin on makamı topraktan hasıl olmaktadır. Toprağın babası Âli’dir

⁴⁰ Tam ve Hakiki İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, s.150, 151)

⁴¹ Benzer şekilde Hacı Bektaş’a atfedilen *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye*’de (s. 36-39) “Nefs-i Emmare’den hasıl olan on makam şunlardır: Cehalet, öfke, cimrilik, düşmanlık, küsmek, kin beslemek, kibir, haset, küfür ve nifak. Nefs-i Levvame’den hasıl olan on makam ise şunlar: Zühd, takva, tevazu, kulluk, zekât, hac, umre, humus, cihat. Nefs-i Mülhime’nin on makamı akıl, bilgi, vahiy, ilham, hayır, mal, fazilet, cömertlik, iyilik, ve ihsandır. Nefs-i Mütmain’den ise şu makamlar hasıl olur: Fakirlik, sabır, adil olmak, insafı olmak, ilim, rıza, tahkik, kesin olarak bilmek, ahit ve vefa...” Aynı zamanda bunlar ateş, yel, su ve toprakla simgelenir burada olduğu gibi.

HazretiÂli'nin ismi Abu Turab'dır. Yukarıda andığımız mertebeler, Allahın bütün velilerinde bulunmaktadır Bu üstün mertebelere ve yüce sıfatlara erişen sâlik/talib velâyete erer.velâyet ve nübüvvet birdir” yazılıdır. Veli, insanın sonsuzluk varlığına (mal-ı ebed-i insana) müyesser olur ve bu mertebelerde, insanın ilkönce kişi olarak kendisini bilmesi ve hayvan sıfatını kendisinden ayırması gerektir.

26) “...İmam Cafer -i Sadık (Allahın rahmeti onun üzerine olsun) buyurmuştur ki, ‘tarikatin anlamını on iki nesne tamamlar: İlkin sufi kendisini yer (gibi) bilmek gerek, ikinci ma’rifet tohumunu (bu) yere saçmak gerek, üçüncü şevk suyu ile suvarmak gerek, dördüncü riyâzet orağıyla biçmek gerek, beşinci kibirini-gururunu (gırratını) bile düşürmek gerek, altıncı velâyet harmanına götürmek gerek, yedinci halvet yerde öğütme (hurd eylemek) gerek, sekizinci sabır ile pak eylemek gerek, dokuzuncu kanaat köşesine koymak gerek, onuncu yokluk değirmeninde un eylemek gerek, on birinci muhabbet fırınında pişirmek gerek, on ikinci cömertlik sofrasında yedirmek gerek; örtücü (perdepuşi), yani örten-gizleyen (settar) ve zehir içici (zehr-nuşi) olmak gerektir. Her ne ki Hakdan gele ve halkdan gele sabr ile (karşılama gerektir). *Ve Allah e’âlimu bi’s-savab, yani Allah doğrusunu bilir.*” [141b]

Şeyh Sâfi'nin *Makâlât*'ı bâtinî tasavvufun büyük üstadı ve kuramcısı 6. İmam Cafer Sadık'ın tarikatin anlamı ve kurallarını on iki madde halinde simgelerle açıkladığı bu çok önemli paragrafa bitiyor. İmam Cafer Sadık'tan nakledilen bu “oniki nesne” *Buyruk*'a “Oniki İşlek” olarak yansımıştır. Bazı sözcüklerdeki değişikliklere rağmen aynı özü vermektedir:

“Sual etseler ki, Tarikatın icabı kaçtır? Cevap ver ki onikidir. Birinci: Evvel kendi özün hassasıdır, yani özel yaratıldığı niteliği (olan yer?) dir. İkinci: Ma’rifet tohumunu ekmektir. Üçüncü: Şefkatla beslemektir. Dördüncü: Riyâzetini tutmaktır...Sekizinci: Özünü sabır eline vermek...Onuncu; Takva değirmeninde özün barındırmaktır. Onbirinci: Su ile yoğrulmak. Onikinci: İradet tennurunda (fırınında) pişmek ve ihlâs sofrasına girerek özünü dervişlere ve fikaralara vermektir.”⁴²

5. Kızılbaş-Alevilik Öğretisinin Yazınsal Kaynağı *Makâlât-ı Şeyh Safi* ile *Pir-i Natık Şah İbrahim*'in Alevi-Bektaşilik'le Buluşması ve Öğretilerin Birbiriyle Kaynaşması

Makâlât-ı Şeyh Safi Kızılbaş-Aleviliğin yazınsal kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Alevi-Bektaşiler arasında kaynaştırıcı ve irşad edici-aydınlatıcı hizmet görmüştür. O yıllarda mevcut olan Hacı Bektaş, Abdal Musa, Kızıl Deli, Hacim Sultan vs. Dergâhlarına bu yapıt zaten bir *Pir-i Samit* (konuşmayan-sessiz pir, davetçi üstat) gibi Şeyh İbrahim'den en az 40 önce ulaştırılmıştı. Kuşkusuzdur ki bu dergâhlarda *Makâlât-ı Şeyh Safi*, “onun erkân olarak buyurduğu ilkeler Hakkın sözleridir”, “her sözünde bin hikmet vardır” ve “Tanrı'ya ulaşmanın yol rehberi”

⁴² Tam ve Hakiki İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, s. 126.

diye niteledikleri Hacı Bektaş'ın *Makâlât*'ına aykırı değil, tersine onu açan ve yorumlayıcı, açıklayıcı bânîni söylemlerini benimseyip kabul ederek özümsemiştir.

Sadreddin'den sonra oğlu Hacı Ali de 1429'a kadar babası gibi denge siyasetini güdecek ve Timur gibi bir zalim ve acımasız Moğol sultanını idare edecektir. Öyle ki, bir ricası üzerine Timur, Rum'dan (Anadolu) getirdiği 30 000 tutsağı kendisine bırakmıştı. Onları Erdebil'de yerleştiği mahalleye de Sûfiyan-i Rûm (Anadolu Sufileri) adı verildi. Şeyh Hacı Ali'nin son zamanlarında Erdebil'den bu Tekelü, Rumlu ve Karamanoğulları Türkmen Alevilerin büyük bir kısmı geri memleketlerine, ailelerine dönmüşlerdi.

1400'lerin başında gelen Şah İbrahim'in Anadolu'daki etkinliklerini, ancak onun ölümünün arkasından beş yıl bile geçmeden oğlu Şeyh Cüneyd'in bu bölgede yükselttiği büyük toplumsal ve siyasal hareket olan Kızılbaş İhtilali'inin başarısıyla değerlendirebiliyoruz.

Şah İbrahim Veli 1365 yılında doğduğuna göre 35-36 yaşlarında Anadolu'ya gelmiş ve Mezirme'de tekkesini kurup, uzun süre burada kalarak geniş bir talip çevresi ve yandaş edinmiştir. O, kendisinden önce Erdebil'de tutunamıyarak gelen Safevi soylulardan bazıları gibi Osmanlı sarayında veya diğer aristokratik çevrelerde kapılanmayıp, halk toplulukları arasında Safevi (batıniliği) öğretisinin bir davetçisi olarak propaganda yapmıştır. Babası Hacı Ali'nin Erdebil Dergâhının, yani Darü'l İrşad'ın başında bulunduğu sürece bu görevi sürdürmüş. Şah İbrahim, bize göre Safevi davetçiliğini, dedesi Sadreddin Musa'nın İbn Bazzaz'a 1359'da yazdırmış olduğu *Safvatu's Safa ve Makâlât-ı Şeyh Safi* yapıtlarıyla yapmıştır. Onun bu davetçiliği, sıradan bir batîni dai'sinin görevi değildi; Mürşid-i Kâmil makamında oturan babası Hacı Ali'nin temsilcisi, hüccet; daha doğrusu o yüzyıl içinde sık kullanılan post-Alamut batınilerin ve sufilerin deyimi olan *Pir-i Natk* (konuşan Pir, üstat) görevi üstlenmiştir. Elinin altındaki bu yapıtlar ve beynine, belleğine kazınmış batîni söylemler ve bilgileriyle Tekelü, Rumlu, Çepni gibi Alevi-Bektaşî Türkmenler, Bedreddinli Varsaklar ve diğer Türk ve Kürtlerden Bektaşlı (Bektaşî) cemaatları arasında dolaşmış; onları irşad etmiş, aydınlatmıştır.

Hiç kuşkusuz Şeyh İbrahim *pir-i natk* olarak bu dergâhların bir kısmını da ziyaret etmiş olmalı. Özellikle güneyde Abdal Musa'ya bağlı Tekelü, Orta ve kuzey Anadolu'da, Hacı Bektaş Dergâhı'na doğrudan bağlı Rumlu, Karamanlu ve Çepni Türkmenlerinden bir çoğu Timur'un esaretinden kendilerini kurtarmış Erdebil Şeyhi Hacı Ali'yi ve oğlu Şeyh İbrahim'i şahsan tanıyor ve Safevi öğretisinin erkânlarını öğrenmiş; karşılıklı inançsal etkileşim içerisinde tanışıp kaynaşmış bulunuyorlardı. Şah İbrahim'in Erdebil dergâhı piri olarak Anadolu'ya yerleşip Mezirme'de ocağını kurmasıyla birlikte, onu bağrılarına basmış ve kendisine talip olmuşlardır. Babası Hacı Ali'nin 1429'da hakka yürümesine kadar geçen otuz yıla yakın bir süreç içinde Şah İbrahim, Anadolu'da kazandığı çok geniş bir talipler ağı içinde Erdebil Safevi-Kızılbaş öğretisinin temelini atmış; Bedreddinlik dahil Alevi-Bektaşî öğretisiyle kaynaşması, gerçekleşme aşamasına ulaşmıştır.

Ayrıca Şah İbrahim, bu yıllar içinde –diğer bazı amcazadeleri gibi- Erdebil ile ilişkisini kesmemiş, oraya gidip gelmektedir. 1429 yılı itibarıyla Darü'l İrşad'ın başına geçmiş ve mürşidlik makamına oturmuştur. Bu makama geçince, Mezirme

Erdebilî dergâhının başına oğlu Şeyh Tursun’u Pir olarak görevlendirdiğini, 1620 tarihli İcazetname’de yazılı şecereden, yani soyağacından anlıyoruz.⁴³ Şah İbrahim evlatlarından Şah Kulu oğlu Şah Hüseyin’in Kerbelada’ki Hacı Bektaş Dergah’ında Ali Dede tarafından, “kazan kaynatıp, canla başla safa nazar olup kendisine sofraya ve çerağ havale edildiği” belirtilen bu İcazetame’de 6 kuşak temsilcisi Şah İbrahim soyundan 6 isim verilmektedir. Şeyh İbrahim’in Erdebil Dergâhı’nın başında bulunduğu 18 yıllık dönemi, kardeşleriyle mücadele içinde çok sıkıntılı geçtiği anlaşılıyor. Bunu, ölümünün daha ikinci yılında, özenle yetiştirip kendi yerine geçmesini vasiyet ettiği Şeyh Cüneyd’in, kardeşi Kezzap (yalancı) Şeyh Cafer’in Karakoyunlu Cihangir Şah’la işbirliği yaparak Erdebil’den çıkarılmasından anlıyoruz.

1449’da Anadolu’ya kaçarak canını kurtaran Şeyh Cüneyd’in Anadolu’daki başarılı siyasal mücadelesiyle Kızılbaş İhtilalini başlatması, yazılı resmi tarihler söz konusu değilse de, babasının otuz yıla yakın Safevi davetçiliği göreviyle emek verip kurduğu Hekimhan’daki Mezirne Dergâhı’yla yaratılan Anadolu’nun değişik bölgelerine geniş talip toplulukları sayesinde olduğu açıktır. Bu dergâhın Pir’i büyük kardeşi Şeyh Tursun da büyük destekçisidir. Olasıdır ki, Şeyh Cüneyd bu dergâhı yedi yıllık mücadelesinin merkez karargâhı olarak kullanmıştı. Şeyh Cüneyd’in, Uzun Hasan Padişah’ın eniştesi olması da Pontuslularla yaptığı savaşlardaki başarılarıyla birlikte, Akkoyunlu Türkmenleri arasında babasının taliplerinin fazlaca bulunmasına da bağlanabilir.

Özetlersek: Sadreddin Musa’nın uzun şeyhlik döneminin ikinci yarısından itibaren bu *Makâlât-ı Şeyh Safî*’nin Anadolu’da Alevi-Bektaşilerin arasında dolaşmaya başladığını; Hacı Bektaş Veli Dergahı ve ona bağlı Teke yarımadasında Abdal Musa, Germiyan’da Hacim Sultan, Dimetoka’da Kızıl Deli Sultan dergahlarına ulaştırılmış olduğunu söylemek kuşkuyla ötesindedir. Hacı Ali (1392-1429) döneminde başlayan Erdebil’e gidiş-gelişler ve yerleşmelerle, asıl oğlu Şeyh İbrahim’in 1400’li yılların başında Hekimhan çevresinde kurduğu zaviyeyle/dergahla birlikte, Kızılbaş-Alevilik öğretisinin kaynağı Erdebil Safeviye yolunun Rum’daki Alevi-Bektaşilikle nesnelde buluşup kaynaşması tamamlanmış. Düşünce ve inançtaki bu kuramsal kaynaşma oğlu Şeyh Cüneyd’le (1449’da) başlayan siyasal eylemliliğe dönüşüp, simgesini de Şeyh Haydar’dan alan Kızılbaş ihtilalci siyaset yarım yüzyıl içinde Şah İsmail’le Kızılbaş Safevi Devletini yaratmıştır.

II. Günümüz Türkçesiyle *Makâlât-ı Şeyh Safî*

Huda halk etmeden nur-ı Muhammed’den nuh-eflâki
Seraser çerhi hergiz kurmadan bu küre-i hâki
Bana esrarı gösterdi sana tesbih-ü misvaki
Men ol hayran aşıkem kim yitürdüm akl-ı idrâki
Ne âlemden haberdarım ne kendümden hayâlim var

---

⁴³ Yukarıda anlatıldığı gibi Şeyh İbrahim’in bir diğer oğlu Ebu Yahya Muhammed Osmanlı sarayına sığınmış ve saygı gören Sünnileşmiş bir seyid soyu bırakmıştır.

(Tanrı Muhammed'in nurundan dokuz kat göğü yaratmadan
Bu yer küreyi ve bu çarkı baştan başa kurmadan
Bana sırları gösterdi sana tesbih ve misvaki
Ben o hayran aşığı ki, anlayış yeteneğimi yitirdim
Ne başkalarından haberim var ne de kendimden)

Rahmetli olmuş Sultan Süleyman Han'ın (1520-1566) rahmetli Yahya Efendi'nin⁴⁴ uzaklaştırılması üzerine yazmış olduğu beşerli bend manzumesinin beyitlerindedir. Bu değersiz, fakir ve bu çok kusurlu Hacı (el-hâcc) Seyyid Abdülkadir (olarak) tanınan Üsküdarlı Hâce Kemankeş (Farsça: *Onun emriyle gönül yoluna girdi*), bu güzel kitabı, cihan sevgisi mülkünden çıkartıp Üsküdar'da bulunan Valide-i Âtik Camii Şerif'ine şu koşulla bağışladım: Medrese öğrencilerinden her kime gerekli olursa, söz güvencesi ya da milli bir kefil ile verilmesin. İhtiyacını görünce ezberlesin; nişan için sakın kâğıdını büküp, cildin sökmeye ve çocuk eline vermeye. Ayrıca hiçbir değişiklik yapmasın ve bozmaya kalkışmasın. Eğer bu şartlardan birinin hilâfına hareket eden olursa karşılığını ödesin. (Arapça: *kim onu değiştirir, ondan sonra değiştirildiği duyulursa, Tanrı o değiştirenleri günahkâr kılsın*).

*Canımı aşkının ezelde yoldaş(ı) etmiş kendüye
Doymıya yoldaşlığın hakkın(ı) bilen yoldaşını*

Rübai (Farsça):
*Aşk çün suy-ı dil rah averd
Tahten be-ruy-ı tu nagâh averd
Çün giriban-eş be-dest-i aşk-ı ost
Can ne-gired dest-eş der-rah-ı dost
Aşk-ı cânan ruy-i dîli rah averd*

*(Aşk gönülden tarafa yolunu çevirince,
Ansızın sana doğru ilerledi.
Yakası kendi aşkının elindedir.
Can, dostun yolundan ayrılamaz
Cananın aşkı gönüle doğru yaklaşınca)*

Bu kitap evliyaların kutbu, ermişlerin yol göstericisi, mürşid-i kâmil, gerçeği bilenlerin (ehl-i yakînin) önderi, gerçekliği araştıranların şeyhi, Tanrının sevgilisi Şeyh Safiyüddin'nin (Tanrı onun sırrını kutsasın) meşhur sözlerinden oluşmaktadır.

Esirgeyen bağışlayan ve yardımını beklediğimiz Tanrının adıyla!
Türlü evrenler yaratmış olan o padişahlar padişahı Tanrıya sonsuz şükürler olsun. O yeri-durağı olmayan (Tanrıya) sınırsız övgüler olsun ki, yaratık türlerini yokluk

⁴⁴ 1494-1569 yılları arasında yaşamış ve Kanuni'nin sütkardeşi olduğu söylenen, başı sıkıştıkça kendisine akıl danıştığı Kadiriliğin Üveysi kolu mürşitlerinden Yahya Efendi'nin, aynı zamanda kadılık görevlerinde bulunduğu da bilinmektedir. Kitabı, Valide-i Atik camisine bağışlayan Hâce Kemankeş Üsküdarî, Kanuni Süleyman'ın şiiyle birlikte bu notu düşmesinden anlaşıldığına göre, son kadılık görevinden azledilmiştir. Olasıdır ki Kanuni'den üç yıl sonra ölmüş olan Yahya Efendi'nin öldüğü yıl içinde kitap camiye vakfedilmiş ve eden kişi de Yahya Efendi'nin müritlerindedir.

âleminde varlık âlemine getirdi. Ve o Padişaha çok çok şükürler olsun ki, diğer yaratıklar arasında insan kişiliğini özgün kıldı. O evrenin efendisi [2a] ve varlıkların özüne çok çok selam ve dualar olsun ki, İslâmın şeriat hükümlerini açıklamak ve dini sağlamlaştırmak için Muhammed Mustafa gönderilmiştir. Ve dahi güzel ve temiz (tayyib ve tâhir) olan sülalesine ve evlâdına çok selâm ve dualar olsun.⁴⁵ *Kale el-iman yenfiru seb'üne bi-emen ev nahen ematehu'l eda an- el-tarik ve âla-ha şehade la ilahe illallah*, yani 'daha düşük iman dünyayı terk eylemek, daha yücesi de la ilahe illa Allah' demektir. Ama sonra, bu zayıf ve güçsüz yoksuldan bazı kimseler rica ettiler ki evliyaların sultanı, takva sahiplerinin delili **Sultan Şah Safiyüddin**'in (Tanrı onun sırrını kutsasın) menkıbelerini ki Fars diliyle telif etmişlerdi; onu Türkçe'ye çevirem ve kolaylaştıram ki yararlansınlar. Bu zayıf kul dahi onların istekleri yerine gelsin deyip, bu işe meyil verdim ve yöneldim ta ki o menkıbelerin anlaşılmasını kolaylaştıram; ayrıca bazı beyitlerin açıklaması olmadığından, onların anlamlarını verem ve pak bilginlerin sözlerini bu münasebet ile nakil edem. [2b] Ama ümit edilir ki, yararlı kişilerden ve yola girmişlerden olan kimseler, bu fakire onurlu meclislerinden hayır duası göndermeyi unutmayalar.⁴⁶

Bu kitap **Sultan Şeyh Safiyüddin**'nin (Tanrı onun sırrını kutsasın) sözlerini ve araştırma-incelemelerini (tahkiklerini) içerir. Bu bölüm altı ara kısımdan (fasıl) oluşur. Birincisi, Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinin tahkiki üzerinedir. Ve Şeyh'in buyurmuş olduklarıdır ki, onlar dahi iki kısma ayrılır. İlki soru ve yanıt üzerinedir.⁴⁷

Sultan Şeyh Sadreddin'e (Tanrı onun sırrını kutsasın) söylendiğine göre şu ayeti sordular: *الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يحزنون* (Kur'an 2, 62: *Bilesiniz ki Tanrının dostları-velilere korku yoktur onlar üzülmeyeceklerdir de.*) Arkasından da Peygamber'in "muhlisler büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır" hadisini sormuşlardı ki bu iki sözün arasında, 'birinde kaygı yok demekle ve birinde korku var demekle' bir karşıtlık vardır. **Sultan Şah Safiyüddin** (Tanrı onun sırrını kutsasın) yanıtında buyurmuştur ki, "el-muhlisune ala haterin azim/büyük tehlikeyle karşı karşıya olan inanmış saf dostlar (muhlisler)" nefsiyle bağlarını kesmiş ve ondan kurtulmuş

⁴⁵ Kitaba Muhammed peygamberle birlikte, özellikle evlâdı ve soyunu'tayyip ve tâhir' niteleyip, onlara'çok çok selâm ve salâvat' göndererek yapılan başlangıç onun gayri-sünni niteliğini hemen ortaya koymaktadır.

⁴⁶ Çok büyük olasıyla Şeyh Sadreddin Musa'nın ve kitabın yazarı İbn Bazzaz'ın denetimi altında çevrilmiş olmalıdır. Çünkü, Şeyh Safi'nin inanç felsefesi, tarikatının ilkeleri, düşünceleri, bunların yansıdığı, diyalogları, özlü sözleri, şiirleri, satırbaşları (Fâideleri), hikâyetlerini içeren *Savfat us Safâ*'nın bu IV. Babı bilinçli olarak seçilmiştir. Çevirmenin burada " bu zayıf ve güçsüz yoksuldan bazı kimseler rica ettiler ki, onu Türkçe'ye çevirem ve kolaylaştıram ki yararlansınlar." biçiminde bir ifade kullanmasını fazla önemsememk gerek. Erdebil Dergâhı'na bağlı Türkçe konuşan müritler için olduğu kadar, özellikle de Anadolu'da Beylikler ve kuruluş yıllarındaki Osmanlı topraklarında yaşayan alevi Türkmenler arasında okunup anlaşılın diye Türkçeye çevirtilmiştir. Bize göre Erdebil Safevi tarikatının egemenlik alanının genişlemesi propagandasının ürünü olarak bakmak yerinde olur. Ancak elimizdeki nüsha çevirmenin elinden çıkan ilk yazma değildir. Çünkü pek çok gramer ve sintaks yanlışları mevcuttur. Denetim altınyapılmış bir çalışmada bu denli yazım kuralları ve sözcük hataları olmaz. Daha sonraları bir müstensih istinsah etmiş olmalıdır.

⁴⁷ Müstensih bu kısmı çok kısa tutmuştur. 1490'da istinsah edilmiş *Savfat as-Safâ*'nın Farsça nüshasının başlangıcında 4.Bab.'ın tanıtımı şöyledir: "Onun tahkikat ve sözlerini anlatır ki bu altı fasıla ayrılır. İlk fasıl onun tanrı kelâmındaki tahkikatlarını anlatır ki bu iki kısma ayrılır. İlk kısım soru cevap şeklindedir. İkinci kısımda Tanrı kelâmını Fâide'ler şeklinde buyurmuştur. İkinci fasıl peygamber hadislerinin tahkikini yapar ve ona sorulan bazı soruları anlatır ki bu iki taraftır. Birinci taraf peygamber hadisleridir. İkinci taraf ona sorulan bazı sorulardan ibarettir. Üçüncü fasıl bazı şeyhlerin sözlerinin tahkikindedir. Dördüncü fasıl beyitler halindeki tahkiklerini beyan eder. Beşinci fasıl onun bazı başka mahlûkat donunda gösterdiği kerametleri anlatır. Altıncı fasıl bazı menşur sözleri beyan eder".

olanlardır. [3a] Lâkin asıl tehlikede olanlar, nefsinin hileleri ve korkuları içinde olanlar. Korkusu da şundan ötürüdür ki, asıl istediği şeye yetişmesi için ömrü vefa etmiye.

Beyit:

Dil-ha-yı muhlisan-ı cihan por-hun est

Ta maksad-ı kar-ı her yek çün est

Bu beytin ma'nâsı şudur ki, “*cihan muhlislerinin gönlü dopdolu kandır. Ama muhlislerin maksuda ermesinin hali nicedir.*” Örneğin diyelim, bir kimse hacca gitmeyi arzu etti; ama o kimsenin ev halkı ve oğulları kendisine engel olsalar, o da onların sözünü dinlese bu kimse maksadından geri kalır. Eğer bu engellere takılmadan maksuduna yönelse ve Mekke yoluna adım atsa, bu ilişki ve bağlardan kurtulur. Lâkin yol kesicilerden ve haramilerden emin olamaz ve tehlike içindedir. Mademki, yoldadır ve Kâbe'ye yetişince de bu korkulardan ve bu tehlikelerden emin olur; bu bir işe başlayanların (mübtedilerin) halidir.

Beyit:

Bayabani ki hun-hari hater-nak-est na-refte

Harim-i kâ'be na-dide kuca imen tevan buden .[3b]

Beytin anlamı: *Manzume*(ye göre), *yolda harami olduğundan sefer edenler tehlikededir. Harimi(Kâ'be) görmeyenin hacca güvende olur bu korkudan.* Yine beytin bir başka ma'nâsı budur ki, yolda harami olunca, bu yolda pek çok korku ve tehlike var demektir. O yola gitmeyen kimse bile bunca korku ve tehlikede olur. Ama bâtinî durumlarda sufi nefsin bağından ve onun ilişkisinden kurtulunca, dünya yaşamının isteklerine ilişkin bağları koparır. Adımını doğru yola (sıratı'l-mustakime) koyar ve *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ* (K.6, 153: *Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur buna uyun..*) ayetine uygunluk gösterir. O sufiye diğer yollardan, yani Şeytanın yolları dilenmiştir ki, *وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ* (K.6, 153: *Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah yolundan ayırır.*) onlarda korku ve tehlike vardır. Abdullah Mesud'tan nakledilir ki, “Resul dedi ki, ‘bu Allah yolu onun kuzeyindeki hatlardan bir hattır ve bütün yolların üstünde olan bu yol o ikisindedir; Şeytan da ona doğru davet ediyor’ ve *وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ* (K.6 153: *Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.*) ayetini okudu [4a] Ayrıca bu hadisın açıklaması şudur ki, “Abdullah ibn Mesud der ki, bir gün **Hazreti Resulullah sallallahu aleyhi ve's-sellem** bir yerde bir doğru hat çekti. Dedi ki, ‘işte bu Tanrı yoludur’ ve ondan sonra o hattın iki yanına bir çok hatlar çekti. Dedi ki, ‘işte bunlar dahi yollardır ve bu yolların her birinde bir Şeytan vardır ve talibi o yola sokmaya çalışır. Daha sonra şu ayetleri okudu: *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ*.(K.6, 153: *Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun.*)yani dedi: ‘önce çektiğim doğru yoldur ona uyun, *وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ*, (K.6 153: *Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.*)sonra çektiğim yollar Şeytan yollarıdır ona uymayın.”

Sultan Şah Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) şu beyiti söyledi: (Farsça) “Lâ’nın küçük ve büyük kapılarından Şahın darü’l mülküne kadar yüz binlerce, yedi yüz yetmiş yol ve yol kesici vardır.” Bu beyitin anlamını akılla araştırmak mümkün değildir. Ama zâhiri, dışsal anlamı şudur ki, Lâ’nın (Yokluk’un?) büyük kapısından ta Şah’ın [4b] mülkü önüne değin yüzbin dahi yedi yüz yetmiş yolu vardır. Her yolda bir harami vardır. Ama onun “Lâ” kapısından Şah’ın mülkü önüne değin dediği şey şu ola ki, mesela talip ki kelime-i tevhidi demeye başlayınca, belirsizlik ile sebepler birleşmiştir; “lâ” kapısı dediği de dünya işlerinden uzaklaşmak, el-etek çekmektir (nefy-i ma-seva’dır). Şah dediğinden kasıt Tanrı, Şah’ın başkenti (darü’l mülk) dediği (onun) isbatı ola; hâsıl edenin ise, belirsizlikten isbata varınca(ya dek) yüzünün dahi yedi yüz yetmiş yolu vardır; yol kesici harami vardır ve talip yolda olduğu sürece, maksuduna kavuşuncaya kadar korku ve tehlikededir. Yola giren kişi (sâlik) adını kavuşma haremine/yerine koyar ki *و ان الي ربك المنتهي* (K.53, 42: *Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir*) ayetinden emin olur. Bütün korkulardan ve tehlikelerden *وَمَنْ نَخَلَهُ كَانَ آمِنًا* (K.3, 97: *Oraya giren emniyette olur.*) ve o Şeytanın varolduğu yollardan kurtulur; *الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يحزنون* (K.2, 62: *Bilesiniz ki Allahın dostlarına korku yoktur onlar üzülmeyeceklerdir de.*) [5a] güvencede olur. Ama dünyanın ve dünyada ne kadar var ise korku ve tehlike onların gönlünden gider. Onun için artık âhîret tehlikesi vardır. Tanrının korku ve dehşeti onun gönlünde daha fazla olur. Tanrıdan korkmak da (herkesten çok) onda olur. Şöyle ki, Hazreti Resul, “innila ilmi-hum billah ve eşedde-hu hum le-hu haşiyeten” buyurmuşdur. Peygamberin bu hadisi, onun korkusunun arttığını bildirir. Eğer Tanrıdan korkulmaz ise o kimse zarar veren olur. *فَلَا يَأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ* (K.7, 99: *Allah’ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah’ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz.*)

Bab: Sultan Şeyh Safi’den (Tanrı onun sırrını kutsasın), “fe-men kane yercu likae rabbihi fe-ya’ melu amelen sâlihen” ayeti ile ilgili olarak bu ayetin ma’nâsı şudur ki, ‘her kim ki Tanrının yüzünü (didârını) görmeyi talep ederse güzel işler yapsın. O güzel iş ki Tanrıyı görmeye sebep olur’ dediler. [5b] O nasıl bir ameldir ,nasıl bir güzel iştir?” diye sordular.

Sultan Şah Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “iyi/hayırlı iş (*amel-i sâlih*) iki türdür; birisi dışsal görünüşler, yani zâhiridir ve birisi görünmeyen, ruhsal olanlar; yani içsel, bâtnidir. Dışsal olan hayırlı işler, şeriâtın farzları, sünnetleri ve vaciplerini yerine getirmektir. Ondandır Tanrının kullarından kimseyi incitmeyesin. Ondandır, zâhiri amel sahibinden halkın nefesine zarar gelecek, inancına ziyan gelecek bir hareket çıkmasın. İşte bu görülebilen dışsal tapınma uygulamalarıdır. Ama manevî bâtniliğin salahiyeti odur ki kalbini, nefsinin fesadından ıslah ede. Şu ayıptır ki, talibi amaca ulaşmaktan men eder, işte o nefisdir. Talip utanç nefisini ortadan kaldırıncaya ve gönül aynasını pak edince, kuşkusuz Tanrının güzel yüzünü gözlemek/seyretmekten umutlu olurlar.⁴⁸

⁴⁸ *Makalât-ı Hacı Bektaş Veli*’de yapılan ‘abidler ve muhibler’ ayırımından pek farklı değildir: “Pes imdi, abidlerin taatları namazdır, oruçtur, zekâtır, hacdır, gaza eylemektir. Ve cenabetten gusl eylemektir. Ve arzularını istemeyüb dünyayı terketmektir. Ve ahreti sevmektir. Ve halleri birbirin incitmemektir. (Pes (işte böyle) kibir ve haset (hainlik-kıskançlık) ve buhul (pintilik) ve adavet (düşmanlık) bunlarda hemandır (ancak bunlardadır)”

Şiir

Eger ender-i şebistan-i visâlet can hicaba yed

Be-canet ki in hicab [6a] –ı can zi-piş-i huyeş ber-darem.

Bu beyitin ma'nâsı şudur ki, “eğer senin kavuşma gecelerinden can utanç duyarsa, senin hayatının hakkı için bu can ayıbını ortadan kaldırım.” Manzumenin bu beytinin biraz daha farklı anlamı da şudur:

“Ulaşmanın gecesinde eğer hicap olursa bu canım, hayatının hakkı için can(d)a(n) geçerim can hicabından.”

Bab: **sual** ettiler **Sultan Şeyh Safiyüddin'den** (Tanrı onun sırrını kutsasın) مَا فِي الْإِنْسَانِ مِنْ غَيْبٍ إِلَّا وَهُوَ بِحَسَابِ اللَّهِ (K.2, 84: İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir.) ayeti ve Peygamberden doğru rivayet olunan “inne kale resulullah inne Allah tecaviru an- ummeti ma-vesvestu suduru-ha ma-lem te'alâ bi-hi ev tekellem.” hadisi ile ilgili olarak sorular sordular: ayetin anlamı budur ki, “nefisde her nesne gerek aşikâr gerek gizli olsun Tanrı onu hesap eder”. Hadisten anılan odur ki, “her nesne ki nefisde buluna ama gerçekleştirme yahut diline getirmese, yani gizlese ve açıklamasa da Tanrı ondan [6b] geçer.”

Öyleyse ikisinin arasında karşıtlık vardı, dediler. **Sultan Şah Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, “halk iki türdür: Biri iyilik/hayır sahipleridir ve diğeri Tanrıya yaklaşmış olanlardır. Eğer iyilik sahipleri gönlünden geçirseler de eyleme koymasalar, uygulamasalar, zâhiri şeriat söylemiyle Tanrı onlardan onun hesabını sormaz ve hadis de onların hakkında olur ki, kuşkusuz Tanrı kullarına hoşgörü gösterir. Ama Tanrıya yakınlaşmış olanlar, Tanrının ma'rifetini, irfan bilgisini meydana koymuşlardır. Onlar gönüllerine Tanrıdan gayrisini (ma-sevaullah) getirirler azab içinde olurlar. Yani Tanrıdan uzak olmak azabı ile cezalandırılırlar ki مَا فِي الْإِنْسَانِ مِنْ غَيْبٍ إِلَّا وَهُوَ بِحَسَابِ اللَّهِ (K.2, 84: Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir) ayeti onların hakkındadır. Ve Tanrıya yaklaşmışlara göre Tanrıdan uzak bulunduğu sürece azap içindedirler ve onlar için cezalandırma vaktidir.⁴⁹

Beyit:

“...Amma, muhiblerin (sevgiyi din bilenlerin) taatı münacaattır (dua etmektir), seyirdir (Hakka doğru yolculuk), müşâhededir (Hakkı gözleme), arzularına ermektir. Ve Çalap Tanrıyı bulmaktır. Ve kendilerin yavu kılmaktır (Tanrıyla birleşip kendini yitirmek).Ve halleri birüküb bir olmaktır (Tanrıyla bir olmak, tanrılaşmaktır). Bunların dahi hemandır (Bunlarda da ancak bu inanç-ibadet vardır)...Eger muhiblere sorsalarkim, Tanrıyı nice bildiniz. Pes, muhibler cevap verelerkim, kendü özümüzden bildik ve hem kendü özümüzü Çalap Tanrıdan bildik (kendi özümüzde Tanrıyı, Tanrıda da kendimizi bildik, onunla bütünleştik)... Ve insanoğlu için en önemli ibadet; doğruluk ve insan sevgisidir” (Makalât, s.32, 36, 73)

⁴⁹ *Safvat us-Safâ*'nın yazılışından yüz elli yıl önce hazırlanmış Alamut İsmaili-Alevilerinin ‘Yeniden Diriliş (Kıyamet)’ kitabı ‘Haft-ı Bab-ı Baba Seyyidna’nın 5.Bölüm’nde dünya halkları, muhalifler yani zâhiri (şeriat)toplulukları (tadad ehli), sıradan inançlı İsmaililer (tarattup ehli) ve hakikate ermiş birlik halkı (vahdet ehli) olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Birinci gruptakiler Tanrıyı görmeyen ve görmeyecek olanlardır; sadece kendilerini görmekte, korku ve hayallerinden hoşnutturlar. İkinciler Tanrıya yaklaşır onu görür, ama kendisini görür ve arzu eder. Şeyh Safi’nin ikinci sınıfa soktuğu, Tanrının yakınındakiler(mukarreb) ve uzak bulunduğu azaba düşenler, Birlik halkıdır. Onlar Tanrıyı görür, onu çağırır ve onunla konuşur halleşirler. Kendi kendilerini asla görmez, bilmez ve arzu etmezler. İnsanın bu aşamaları geçip, tanrısal birlik ve hakikat dünyası olan birlik âlemine varıncaya kadar mücadele etmesi gerekir: Geniş bilgi için bkz.İsmail Kaygusuz, “XII. Haft-ı Bab:-ı Bab:a Seyyidna”, *Hasan Sabbah ve Alamut*, Su Yayınları, İstanbul, 2004, s.332-340. İlerledikçe Şeyh Safi de aynı şekilde talibin bu aşamaları tartışmasız mücahedeyle geçip Tanrıya ulaşacağını vurgulayacaktır.

Getürse gönline gayr-i mukarreb

Azab-ı ba'd ile olur muazzeb

(Sevgiliye) yakın olmamayı gönline getirse, uzak olma azabıyla cezalandırılır)

Bab: Sordular ki, “ey kendinden-nefsinden emin olanlar, Rabbinize rıza gösterir bir biçimde dönünüz, kullarımın [7a] yoluna ve cennetime giriniz’ (diyor Tanrı); Tanrının safveti, duruluğu-saflığının belirlendiği (musaf olduğu) bu ne tür cennettir?”.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, “emin olan, inanan nefsin iki sıfatı vardır: Birisine rızalık sıfatı derler ve birisine marazi sıfat derler. Cennet dahi iki türdür; özeldir ve geneldir. Genel olan cennet odur ki, onda yemek ve içmek ve şehvet vardır; o cennet ona layık olan bütün kulları içindir. Ama has cennet odur ki tanrının zatına mensuptur. Cennetime gir dediği odur ki o has kulları içindir. O, buluşma ve kavuşma cennetidir onda yemek içmek olmaz.”⁵⁰

Beyit (Ararçça):

Nihayatu'l amali likauke cenne

Meyyalu erBab:u'l naim naimmuha

(Bizim en son emelimiz cennette senin yüzünü görmektir.

Nimetlerinle kullarını nimetlendir.)

Bab: Sordular ki, **يَتَوَفَّى** الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ **الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ** (K.34, 42: *Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır; yani ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır.*) [7b] ayetindeki nefis ölüm halinde olur; o nasıl nefisdir? Ve o nefis ki, uyku halinde olmaz; o nice nefisdir” dediler.

Sultan Şeyh Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) yanıtında buyurdu ki, “o nefis ki ölüm halinde olur; o cismdir ve bedendir. Ölüm halindeki nefis, inanan ve emin olan nefisdir (nefs-i mutmaine); başka bir deyişle, yani halkların söylemlerince (istilahınca) de insanî ruh ve hayvansal ruhdur. Şöyle ki, ölüm halinde bu ikisi dahi olsa idi sevab da kazanmaz, zevk de almazlardı. Bunlar uyku halinde de olmaz, o hem cismdir. Zaten o esnada hayvansal ruh bedenden ayrılır. Ama insanî ruh, bedenden ayrılmayınca hayattadır, ölmez. Mademki onun yola girmesidir (onun seyri sülûk olur), o yolun yemekten, içmekten, şehvet ve düşüncelerden bir çizgisi vardır ve halet-i yakizde, yani uyanıklık halinde (ruh) geri gelir bedene girer. Ama bu insanî ruh ölüm halinde bedenden ayrılır [8a] geri gelmez, yalnızca Kıyamet gününde (haşr vaktinde) gelir.”

Beyit:

Murğ-ı can-ha-rast pervazi be-kuy-ı şevk-ı o

Lik her yek ra makam-ı aşiyân diger-est

⁵⁰ Şeyh Safî'nin cennet hakkındaki anlayışı ve bu düşünceleri şeriat ehlinin inancına tamamıyla aykırıdır. Tanrının has kulları, dostları olan velilerdir. Daha ileride de sıkça rastlanılacak olan velilik (velâyet) inancı Sünnilikte yoktur.

Bu beytin ma'nâsı budur ki, “*can kuşları onun sevinç köyüne uçarlar. Lâkin bu can kuşlarının her birinin yeri ve yuvası özgedir*”. Onun sevinç (şevk) köyü dediği gökler âlemidir, varır bu ruhlar orada durur.

Beyit:

*Murğ-i canlar kim heva-yı kuy-ı şevkinden uçar
her birine ayru olmuştur makam-ı aşiyân*

Bab: Bu ayet **وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا** (K.20, 114: *Ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de.*) hakkında sordular. Ayrıca “Tanrı, Kelâm-ı Kadim’de buyuruyor ki, **يَأْتِيهِ الْإِلَهَ فِي كِتَابٍ** (K.6, 59: *Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.*) “bütün kuru ve yaşların ilmi Ku’an-ı mübin’dedir”. Öyleyse Tanrı ilminin ziyade olduğunu Peygamber bildirmiştir. O ne türlü ilmidir?” dediler. **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, “o kuru ve yaşın ilmi Ku’an’dadır, orada gizlidir (meknunattır); yani **[8b]** yaratıkların bilimidir. Ayrıntılı yollarla ya da özet yoluyla ki, ezelden ta ebede değin varolan her nesne Kur’an’da beyan olmuştur. Ama ilk ilm ki, ‘Tanrım ilmimi arttır’olarak zikredilir. O Tanrılık ilmidir, yaratıcının ilmidir; yani Tanrının zatına ve sıfatına ilişkin bilimdir ki onun hiç sonu yoktur. İlk önce gizli olan (meknunat) ilimdir ve bu ilmin katında, büyük denizler/okyanus nisbeten bir damlaya benzer.”

Beyit

*Zihi ğevass-ı derya-yı ki der her katre ez-vey
Hezaran bahr-ı bi-payan be-san-ı katre-i gark est*

Bu beytin ma'nâsı “*şudur ki zihî (mutluluk) denizinin dalgıcı ki, her bir katresine –ki bir damladan binlerce deniz olur-dalar. O deniz ki onun bir katresinde(n) binlerce denizler(e) gark olu(nu)r*”. Sözüün gelişi bilinmeli ki o sonsuzdur, daha fazla ayrıntılı anlatmaya gerek yoktur.

Bab: Bu ayet **لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ** (K.48, 2: *Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar.*) ayetine ilişkin sordular ki, “Tanrı, peygamberin geçmiş **[9a]** günahı ve gelecek günahını affedince, her gün niçin yetmiş kere bağışlanma dilerdi? Şöyle ki, doğru rivayet olarak *Sahih-i Buharî*’de bulunur: ‘*Inne resulullah kale Allah ala kalbi ve inni la yastağfiru Allah ve atubu ileyhi min seba'in merreten.*’ Bu hadisin anlamı şudur ki, Peygamber ‘benim kalbime bir perde gelir Tanrı tarafından bağışlanmayı dilerim ve yetmiş kere veyahut daha fazla’ buyurur. Öyleyse bağışlanmayı dilemesine (ne)gerek idi” dediler.

Sultan Şeyh Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki “Peygamber bağışlanmayı istemeyi günahından ötürü dilemezdi. Belki onun mübârek kalbine her gün içedoğuştan (varidattan) tanrısal feyz (vahiy) erişirdi. Bir yönüyle ilk gün kendisine gelen feyz, sonraki erişince örtü (hicab) olurdu, üstü örtülürdü. Çünkü düşünerek bakar (nazar ile nazar eder) ve bağışlanma dilerdi ki, Peygamber günden güne ilerleyerek (Tanrıyla) kavuşuma/visâle yaklaşıyor idi:

Yuceddedu li şavkan ileyke velevaten yuvariku min tilke [9b] el nevahi iştiha ve yezdadu kalbi suyubetu-hu ve sıyabetuhu eza himmet mine 'l diyaru nesimu-ha."
Şeyhin yanıtında araştırılan gerçek budur. Ama sünnet ehli, yani sünni bilginler (ehl-i zâhir), "zaten Tanrı onun geçmiş ve gelecek günahından geçmişti; Peygamberin günde yetmiş kere bağışlanma istemesi ümmeti içindi" demişlerdir. **مَوْلِيهَا** وَلِكُلِّ وَجْهَةٍ مَّا يَدْعُو (K.2, 148: *Herkesin yöneldiği bir kiblesi vardır.*)

Bab: Bu الصلاة عَنْ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ نَ الصَّلَاةِ (K.29, 49: *Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür.*) ayeti hakkında sorular ettiler. "Çünkü, dediler; namaz, bazı açık delillerin uyuşumuyla İslâmın kurallarındandır. O cümleden birisi şudur ki, vakit geldiği anlaşıldığında (vakt-i vukufdar oldu), Araf'ta o haccın farz namazını kılmak gereklidir. Eğer (bir kimse) namazın farzıyla meşgul olursa, Araf'da bu durumu elden geçirir. Onun, Haccı yerine getirmesi değil, namazını sunması gereklidir; çünkü namaz İslâmın direklerindedir. Öyleyse zikrullah, yani tanrıyı zikretmek ne kadar büyüktür?"

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, Tanrıyı zikretmek [10a] bundan dolayı en büyük fazilet olur. Zâhirden (kılınan) aşırı namaza ve açık inkârcıya engel olmakla kişi, bu delil ile ki gerçekten o kimse namazla meşgul olur. İşte bu kimseden açıktan aşırılıkve inkârcılık gelmez ve açıktaki bakış yeri (zâhir nazargâh) halktır. Lâkin aşırı namaz inanmıyanı gizlemeye engel olmaz. Bundan ötürü ki, o kimsenin vakit geldiğinde gönlü namazda olur ve inkârcı aşırılığını gizlemeyi sürdürür. Gizlilik de halkın bakış yeridir. Ama zikretmek gizliliği saf kılar; inkârcı küfrü gizlemekten ve inkârcı aşırılıkların bakış yeri (olmaktan) pak eyler. Öyleyse Allahı zikretmek namazdan büyüktür ve bunlardan dolayı zikrullah en büyüktür.⁵¹

Şiir

Ve zikrtuke li inni nasaytuke melhaten
Ve ehven ma fi el kalb zikri lisani
Fehimte bila vücudin ileyke sabeten
Ve hame ileyke el kalb bi'l tayran

(Bir an için seni unutmuştum ama hatırladım
Kalbdeki en kolay şey dilimin zikridir
Vücudun olmadan isabetli anladım seni
Uçan kuşlarla himmet etti sana kalb)

Bab: Bu ayet مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ (K.6, 103: *Gözler O'nu göremez.*) ve şu ayet لَّا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ (K.22, 74: *Onlar, (Bu âciz putları Allah'a ortak koşmak suretiyle) Allah'ın kadrini hakkıyla bilemediler.*) hakkında sorular ettiler "Bazı yola girmiş (sâlikler), talipler var ki, (Tanrıya) kavuşmaktan ve (O'nu) görmekten ve irfan bilgisinden (ma'rifetten) dem vururlar; bu ayetlere muhaliftir onların bu davası nedir?" dediler.

⁵¹ Görüldüğü gibi Şeyh Safî, aşırı ve gösteriş için kılınan namazla inkârcılığı eşit tutmakta ve şeriat kurallarına aykırı olarak Tanrının adını zikretmeyi (zikrullahı) en büyük ibadet kabul etmektedir.

Sultan Şeyh Safi [10b] cevabında buyurdu ki, bizim için beden gözü (basar) vardır ve kalb ya da gönül gözü (basiret) vardır. Göz ile Tanrıyı algılamak mümkün değildir. Dünyada buna inanmak küfürdür.⁵² Ama gönül gözüyle (basiret) ile idrak olunur ve hem o Tanrı vergisidir ki, kuluna bağışlar. Kanıtı doğru rivayet edilen şu kutsal hadistir: *kale resulullah sallallahu aleyhi ves-sellem inne allahu te'alâ kale adâli veliyyen fe-kad azantu bi'l harb ve ma takarrribu ile abdi şeyi ahab ile me-ma aftariztu ve ma-yezal abdi yatakarribu ile bi'l nehafil hatta uhibbu-hu fe-eza uhiyyetuhu kuntu semiehu ellezi yasmiu bihi ve basarihi ellezi basaruhu ve yedduhu elleti yemşi bi-ha ve len seeleni ve len istiadeni.* Öyleyse Tanrı bir kimseye ancak basiret, yani kalb gözüyle görünür.

Şiir

*Akudu kad garru'l telakki ve beynuna
Muavezu ve yetekarrekne cehdu'l rekayib
Yeseni kuntu anni bi'l iyan mukayyinen
Fima ente an ayni ve kalbi bi'ayib
Eza iştiyaktu [11a] el iyan minke bi'l nazare
Tecelliytu li fi kalb min kulli canibin*

*Anlayış ve anlayış binitini sürüyorum aramızda
Ve ona binenlerin çabası yakınlaşıyor.
Sen benim kalbim ve gözümsün
Eger sana bakarak özlem duyarsam
Oturturum kendimi bütün yönlerden kalbin ortasına*

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın),(Tanrının) وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ayetinde buyurduğunu söyledi ki, “*ma-arefe Allah hak ma'rifetu-hu.*” ve “*Subhaneke ma-arefna-ke hak ma'rifetu-ke*”. yani ‘Tanrıyı ma’rifet ile kimse bilemez.ve seni senin ma’rifetinle bilemedik. ‘Her kişi kendi değeri oranında (miktarınca) bir ma’rifet ortaya çıkarır.’”

Bab: Bu ayet َفَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (K.16, 43: *Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun, bilenlere sorun.*) hakkında, “zikir ehli kimlerdir?” diye sordular.

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “zikir ehli ‘*la-ilahe illa Allah*’ diyenlerdir. Ama sadece soyut olarak söylemekle değil, *la ilahe illa Allah*’ın ne demek olduğunu bilmek gerekir. Yani şu kimseler ariftirler; *la ilahe illa Allah* (*Allah’tan başka Allah yoktur*) demek ile o kimsenin, *la ilahe illa Allah*’ın bu sıfatı ile sıfat kazandığı, nitelendiği (mevsuf) anlamına geldiğini bilir. Tanrının hazinesinin sırlarına eli yetmiş olur, ehil olunca herşey onlardan sual edilir. Eğer arif bilmez ise dahi [11b] Tanrıdan öğrenerek bunlara yanıt verir.⁵³

⁵² Hacı Bektaş Veli de “Tanrı insana dört göz verdi; ikisi baş gözü, ikisi gönül gözüdür. Baş gözüyle halkı görür, gönül gözüyle Hakkı görürler” der: *Makalât*, s.64.

⁵³ Yukarıdaki sözleriyle kısmen çelişkili görünmesine rağmen burada Kaygusuz’un *Pendnâme*’sindeki “Arifler doğrudan Tanrıyla söyleşir, araya Cebraîli koymazlar; zira ânîñ refiki(arkadaşı, dostu) Hakk olur Cebraîl güftesini neyle?” söylemleriyle uyumludur. Ayrıca Hacı Bektaş Veli, *Makalât*’ında “Muhammed Mustafa ‘ne

Beyit

*Mahzen-i genc-i rumuz-ı gayb çün dest averd
Tercüman-ı defter-i esrar-ı her ma'nâ şeved*

Bu beytin ma'nâsı budur ki, “her kim ki gayip sırlar mahzenine el uzatır, her mananın esrarının defterinin tercümanı olur”.

Bab: Bu **يَوْمَ يُفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ** (K.80, 34 *O gün, kişi kardeşinden, annesinden, Babasından, karısından ve oğullarından, kaçır.*) ayeti hakkında, yani “halkları birbirinden niçin kaçırdılar?” diye sual ettiler.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, “ileriki ümmette yüzü ardına dönmek vardı. Bir günah nedeniyle bu ümmetten Tanrı onu götürdü. Ama onun bir gizli biçim değiştirmesi (mesh-i bâtını) vardır ki, bir kimse bâtında, içten yırtıcı canavar suretinde vasıflanmış olsa, gazab gibi dünyadan ayrılıp giderse, kendisinden Kıyamet Günü’nde ve erişim toprağının yem sunma yerinde (arzâh-i yem-i tebelli(g) sera) evvelki perdesi (olan) suret ile meydanda görünür. Şöyle ki bir kimseyi incitenler, alaycı şakacılar (muzibler) [12a] ve zâlimler köpek suretinde; faizciler domuz suretinde ortaya çıkarlar; halka hile edenler, Tanrı kelâmına riayet etmeyenler de ayı ve maymun suretinde ortaya çıkarlar. Mal toplayanlar sıçan suretinde ve anbarcılar karınca suretinde; büyüklenenler küçücük (uşık?) karınca suretinde ve ikiyüzlülük yapan sufi baykuş (cudug, cütük?) suretinde ortaya çıkarlar. Bütün bunlardan Allah’a sığınırım. Bunun üzerine kin arayanlardan her kim, yırtıcı canavarların hangisiyle vasıflı olduysa, dünyada her biri ahrette o canavar suretiyle ortaya çıkar. Bazı rivayet edilen hadisler bu söze uygundur: Şöyle ki Şeyh Gazâlî *İhya-yı Ulûm*’da dedi ki “halklar birbirini dünyada insan suretinde görmüştür. Kıyamette canavar suretinde görünce çaresiz kaçarlar.”

Bab: İşte bu ayeti **اشْتَرَى** مِنْ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ إِنَّ اللَّهَ مُّ'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır.) sordular ve dediler [12b] ki, “Tanrı mü'minlere cennet verip de mallarını ve nefislerini satın aldığı halde, gönüllerini almadığına sebep nedir?”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, “şundan ötürü ki gönül Tanrının çok duyarlık (hassas)gösterdiği ve kudretini tuttuğu yerdir. Lâkin nefisde dikbaşlılık ve bencillik vardı. Tanrı diledi ki, nefsi dahi bağliya ve kendisine itâat ettire; ta ki o nefsin boynu kulluk ipiyle bağli ola.”

Beyit

*Ber-nasiyey-i ki dağ-ı Şahi be-nehed
Ez rıkkıye-i rıkk-ı nefis azad şeved*

(Şahlık mührünün vurulduğu alın

---

zaman ki, bir Tanrı dostu (veli) ‘ya Rab!’ dese, Tanrı ‘lebbeyk’(buyur) avazını o velinin kulağına değdirir” demektedir.(*Makalât*, s.37) Şeyh Safî de bunlardan farklı düşünmemektedir.

Nefs kulluğunun gerdanından azad olur)

Bab: Bu **فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا** إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ (K.33, 72: *Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zâlim, çok cahildir.*) ayeti hakkında soru sordular ve dediler ki, “insan zayıf iken **وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا** (K.4, 28: *Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.*) yerler ve gökler ve dağların götürmediği nesneyi nasıl götürür? Götürünce de Tanrı bunlara **[13a]** ‘zâlimler ve cahiller’ niçin dedi?”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki “mevcudâtın, yani yaratılmışın arındırılmışı insandır. İnsanın arındırılmışı dahi gönüldür. O emanet ki, Tanrının yerlere ve göklere ve dağlara sunduğu en kutsal nesnedir. Öyleyse o soylu, kutsal (şerif) nesneyi götürmeye bir kutsal nesne gerek; o gönüldür. Bu gökler ve yerler ve dağlar ki onu götürmekten korktu ve kaçındılar. İnsanda olan hakikat onlarda yoktu. Bilmediler ve emanet götürmeye kudretleri yetmedi. Çünkü insanda gönül var-ki, orası Tanrının görünme (mazhar-u Hakk) yeridir. İşte onun gücü yetti (emaneti) götürmeye ve götürdü. Şöyle bir kutsal hadisle (hadis-i kudsi) sabit olmuştur ki, ‘*yeri de göğü de geniş tutmadı, fakat mü’minin gönlinü geniş tuttu*’.⁵⁴

“Ama Tanrı insana ‘zâlimler cahiller (zulumen cuhul)’ dediği o nedenledir ki, insan (beşer) ruhları o âlemde emaneti bilen (âlim) ve (taşımaya) hazır idi. Tanrı onu cisimlere bağlı kıldı ve doğa gücüyle kederlendi (mükedder oldu). **[13b]** Onlara birden gaflet ve unutkanlık geldi. Bu yüzden emaneti unuttular. Kuşkusuz dinden bilgisiz, habersiz idiler; cehalette sürekli kalsalar, kendilerine verilen emaneti ma’rifet öğrenerek, bilgilenerak algılayamazlar ve o emaneti nefslerine zulm (kabul) etmiş olurlar. Zulümde olanlar Tanrıya cevap vermezler; o emanete uymamaları nedeniyle O’nun katında rezil olurlar. Öyleyse ma’rifet öğrenmeyen, bilgi sahibi olmayanlar, hem cahil ve hem zâlim olmuşlardır.”

Beyit

*Ez ezel der-hulk-ı dil-i tovk emanet beste-im
Ta ebed ber-gerden-i can bar-ı aşk-et mi-keşem*

*Hak-ı ma ta cure-i ez cam-ı aşk-et dost yaft
Ta be-bezm-i vasl an sevda-yı an mey ser-hoşem*

Bu beyitlerin anlamı şudur:

“Sonsuzluğun başlangıç (ezel) gününde(n beri) bir emanet boyunduruğunun halkasına bağlıyız. Ta sonsuzluğun sonuna (ebede) değin can boynu üzerine aşkın yükünü çekeriz.

⁵⁴ “Gönül padişâh-ı âlem Tanrının nazargâhıdır, kâbeden dahi yegdir” diyen Hacı Bektaş Veli, Saa’d bin Abdullah’dan Peygamberin şu hadisini nakleder: ‘Hak tealâ ile cümle nesne arasında hicâb vardır, ama gönül ile Tanrı arasında perde yoktur’: *Makâlât*, s. 74-75.

Toprağımız aşkının kadehinden bir yudumu alınca, kavuşma gününün meclisine değin o meyin sevdasıyla sarhoştur”.

Şeyh (Saff'n)in bu alandaki hakiki (düşüncesi) budur. Ama zâhir ehlinin (Sünni inançlı seyhler, bilginler) bu ayete birçok itirazı vardır. **[14a]** O da bu ki, **إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ** (K.33, 72: *Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik.*) dediğinde olabirlik (caiz olan), Tanrının dönmeksizin (ma-yetaf ?) eğlenmesidir; zira emaneti yere ve göğe (yükleme) arzı, akıl sahiplerinin gayrısında iken (bu) teklifine (teklifi-be) genişlik (verme) değişimidir. Öyleyse geniş olan takdirle teklif etmek dediği ayete muhalif olur. İkincisi, **بُحْمِنَهَا وَأَشْفَقْنَا مِنْهَا** (K.33, 72: *Onlar bunu yüklenmekten çekindiler.*) ayetinin anlamı şudur ki, “gökler,yerler ve dağlar Yüce Tanrının (Tengri teâlanın) arz ettiği emaneti götürmekten korkup kaçındılar”. Çünkü bu gökler ve yerler akıllı varlıklardan değildir. Birçok kaçınma yoluna girdiler ki kaçınmanın kendi kendisine ortaya çıkması mümkün değildir,İlla akıl sahibi yetişse ki, keşiflerin sahibi keşiflerinden bu karşıt yanıtı getirsinler. Ancak yanıtları bu yerde fazlasıyla açıklayarak anlatmaya gerek yoktur.⁵⁵

Bab: Sual ettiler ki, “bu **ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ نَسْلِكَ الْبَشَرِ خَلْقًا آخَرَ** (K.23, 14: *Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik.*) ayetteki sonraki halkdan maksad ne gibi nesnedir? Eğer cism ise, insan cinsinin (halkın) davranışlarını yarattığı günde bu, öncelikle gerekti. Yani Tanrı **[14b]** bu ayetten ki denildiği gibi **ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً ثُمَّ فَخَلَقْنَا مِنَ الْمُضْغَةِ إِنْسَانًا** (K.23, 12: *And olsun ki, insani süzme çamurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılanmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık.*) yaratılış halleri olduğundan sonra buyurdu ki, **ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ نَسْلِكَ الْبَشَرِ خَلْقًا آخَرَ** (K.23, 14: *Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik.*) Böylece anlaşıldı ki, sonra yaratılan halklardan maksad cisim değilmiş ve ruhun kendisi de değil. Zira hadis ile sabittir ki Tanrı cisimlerin ruhunu dört bin yıl önce yarattı ve hadisi budur ki ‘Allah ruhları cisimlerden dört bin yıl daha önce yarattı.’ Bu hadisten anlaşılmıştır ki, halktan maksat ruh değilmiş. Öyleyse sonraki halk nedir?” dediler.

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “sonraki halktan kasıt şeyhlerin tabirince sıfattır. Başka insanların söylemiyle hayvani ruhdur ki, ruh ile cismin evliliğinden doğmuştur. Ne öz cismdir, ne kemiktir; ruh ile beden arasında **[15a]** aracı ve tecümandır. Şundan ötürü ki beden ruh âleminden (ayrıdır), zira onun cisminden değil, öyleyse ikisinin ortasında (kalması) gerekli oldu. Bir vasıta ki,

⁵⁵ *Umm'ul Kitap*'ta bu soru İmam Bakır'a (ö.734-5) sorulur. W.İvanov'un çeviri ve yorumlarının Türkçesini aşağıya aynen alıyoruz:

“Soru 7 (f. 84 v.). _ Kur'an'ın XXXIII, 72.ayetinde ifade edilen, “gerçekte, biz iman emanetini göklere, yere ve dağlara önerdik, ama onlar görevden kaçındılar ve bu sorumluluğun önünden geri çekildiler. Onu insana yükledik, o cahil ve zâlimdir”sözleri ne anlama geliyor?Burada maddi dünyanın yaratılışı işlenmekte ve kitabın en ilginç kısımlarından biridir(f. 85). ‘İnananların emiri Âli, İlahiyyat dönemindeki (ba-maqam) zuhuru anında Salman, Abu Zer vb.nin temsil ettiği gökler, yer olarak nakibler ve dağlar olan necibler ve isyancıların (mu'taridan, ki bu sözcükle insanoğulları anlaşılır-) bir kesimiyle birlikte onu kabul ettiler. Fakat o inançsız ruhlar ve onların başkanı Şeytan itaat ve kabul etmedi. İşte bunun için, asla barış ve sükunetin (rastagari) olmadığı dünya olarak yırtıcı hayvanlarıyla birlikte bütün tepeler/doruklar böylesine çorak ve kayalıktır”. Bkz. İsmail Kaygusuz, “Bir Proto-Alevi Kaynağı *Ummu'l Kitab* ve Kur'an'dan Bâtını Anlamda Algılamalar”, Müslümanlık ve Hristiyanlığın İnanç Öğretilerinde *ÖTEKİ GERÇEKLER*, Su Yayınları, İstanbul, 2006, s.140.

bunların cisminden olsa da bunların ilmi bile o hayvani ruh aracıdır. Çünkü hem beden haline vakıfdır ve hem ruh haline. Bu ilmin çokluğu aracılığıyla kısımlara ayrılır ki ayette **لَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ** (K.75, 2: *Pişmanlık duyan nefse yemin ederim ki, diriltilip hesaba çekileceksiniz.*)” denilmektedir.

Beyit

*Portev-i husn-i tu der-ayine çün peyda şode
Aks-i ayine-i hemme can cihan-ara şode*

Bu beyitin ma'nâsı şudur: “*Senin cisminin nuru aynada görülünce, o aynanın yansıması bütün ruhları süsledi, yani cihanı bezeyici oldu.*”

Aynadan kasıt gönüldür. Gönülde sevgilinin suretinin parlaklığı görülür görülmez, onun yansımasından kuşkusuz melekler/ruhlar âleminin görünmeyen durumları oluşur ki, ‘cihanı süsleyici’ dediği odur. Yine burada **Sultan Şah Safî** ‘ye (Tanrı onun sırrını kutsasın) sordular:

“Nefis üçtür; birisi gayet **[15b]** yücede, birisi en alçaklıkta ve birisi bu ikisinin ortasında tercümandır ve aracıdır. Sebep nedir, o nefis ki gayet yücede ve o nefis ki gayet alçakta idi?. Onunla iki kısma bölünmüş (munkasimu bi-hi) olan onlar olmadılar; onlar aracı oldu” dediler. (Şeyh) şöyle cevap verdi:

“Aracı (mutavassıt) şundan ötürü onunla iki kısma bölündü (munkasimu bi-hi) ki, ilminin şerefi vardır. Zira ki o iki nefsin ilmini bilen (âlim) budur. Ama o ikiden her birisi kendi âlimlerini bilirler idi. Gayrısını bilmezler idi. Ondan ötürü ikiye bölünmüş olan aracı oluyordu, ancak yüce nefis ve alçak nefis (bölünmüş) olmadı”.

Bu yerde **Sultan Şah Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) bir örnek buyurarak, İskender Zülkarneyn’in hikâyesini anlattı. Buyurdu ki, “İskender seyahat ederken bir kez doğu tarafında bir deniz kıyısına geldi. İskender’in beraberinde getirdiği çok sayıda askeri ve dört yüz hekim var idi. Diledi ki bu deniz ve çevresine ilişkin bilgi edinsin ve o denizin büyüklüğünü bilsin. Güzel yollu bir gemi **[16a]** tertip ettiler. O geminin içine insan koydular ve denizin yüzüne gönderdiler, ta ki deniz hakkında haber öğrensün ve o denizin miktarını bilsinler. Bir nice müddet geçtikten sonra, kendilerine doğru gelen bir gemi gördüler. Bunlar da o geminin yanına varıp haber sordular. Fakat birbirinin dillerini anlamadılar. O gemiyi aldılar İskender’in katına götürdüler. İskender o kavmi görünce haber sordu. Fakat hiçbir şekilde ne onlar bunların dilini, ne bunlar onların dillerini anlamadılar. O dört yüz hekim- ki İskenderin sohbet arkadaşı (musahibi) idi- bütün dilleri bilirdi. Ama onların dilini anlamadılar. En sonunda ittifak ile şöyle kararlaştırdılar ki, onlardan birisine kadın vereler ta ki o kadından bir oğlan doğsun ve de atasının dillerini öğrenerek kendilerine o gemi halkının ahvalini söylesin. Yani iki topluluk arasında aracı ve tercüman ola. Böylece onların birisine bir kadın verdiler. Ondan bir oğlan doğdu. O oğlan atasının ve anasının dillerini öğrendi. **[16b]** Bunlara haber verdi. Onların ahvalini demekte aracı olup tabir etti ki, ‘o deniz tarafında bir memleket varmış ve gayet de büyükmüş. Onun bir padişahı varmış ki bütün dünyada ne kadar memleket var ise zabdetmek istemiş. Bu gemiyi göndermiş ki varıp o deniz tarafını görsünler ne âlem var, diye. ‘Dünyada bir iklim varmıdır ki, ben onu zapt etmemişim, demiş; eğer daha bir memleket var ise, gelin bana haber verin ki, varam onu da zabtedem’. (İskender) bunu takdir etti ve onlar da keyfiyeti bildiler ne imiş. Hal budur ki

İskender'in oraya varmasından zaten maksat bu idi. 'Bütün ufukları tutayım, bu deniz tarafında dahi bir memleket var ise alırım' diye varmış idi. İskender bu haberi işitince hareket dizginlerini geri çekti. Askerine buyurdu ki oradan geri dönsünler. İskender insafa geldi ve kendi elindeki memleketler ile kanaat etmeye karar verdi.”.

Bab: [17a] Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın), “öyleyse bunların, bu tarikata dahi(1) olmuş taliplerin bu şekilde terbiyesini verin” (dedi). “Bir şiddetli karakışta hayat bulmak, ancak bir gönül ehlinin hararetinin terbiyesinden ve irşâdından hâsıl olur. Şöyle ki, güneş her yere yetişir. Gönül ehli de sebeptir bütün taliplere ve müridlere yetişir ve bir toplulukta (fırkada) gönül ehli su suretinde görünür. Şundan ki, bütün nesnenin temizliği su ile olur. Taliplerin ve müridlerin de büyüklüğün (nefasetin) gücünden arınması gönül ehli aracılığıyla olur. Şöyle ki bütün nesne sudan hayat bulur. Gönül sahibi dahi hayat sebebidir. Taliplerin ölmüş gönüllerini canlı kılar. Bir taifede dahi gönül ehli yer suretinde görünür. Çünkü yerde bayındırlık ve tarım işleri yapılır. Tanrısal ma'rifet ise muhabbetle gerçekleşir.⁵⁶ Şöyle ki bütün insan güçleri yerde ziraat yapar ve oradan ürün toplar. Gönül sahibi dahi bütün nesneye [17b] tahammül eder ve yumuşak olur ve her nesneye karşı tahammül göstermesi Tanrıdan ötürüdür. Şöyle ki, yerde yerleşme vardır. Gönül sahibi dahi yerleşik, sakin duruşlu ve tevazu sahibidir. Hem yer bütün cevherlerin madenidir ve her çeşit cevher yerden çıkar, orada oluşur. Gönül sahibi dahi bütün ariflerin madenidir ki, *insan altın ve gümüş madenindedir.*”

Bab: Sordular ki, “**Sultan Şah Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) neden talipleri (birlikte) mütaaladan men eder? Söz ederler ki, “bu bir hicabdır”. “Öyleyse hicap etmiş, örtünüp gizlenmiş şeyhlerin sözlerini (makâlâtını) niçin yazdılar?”

Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “şeyhler ve gönül sahipleri tanrısal sırların hazinesine yetiştiler. Kardeşleri o mertebeden mahrum kalacaklardı, bu haksızlıktır deyip, ‘Gencnâme’ (hazinenâme) yazdılar. Ta ki bu ‘Gencnâme’yi okuyup düşünmekten zevk alsınlar. Onun için bunu yapmadılar (bünyard itmediler) ki, yalnızca okuyup fikir edinsinler, hazineyi talep etmesinler. Örneğin şunun gibi ki, bir padişahın birkaç küçük oğlu var idi. Ömrünün sonunda onların [18a] her birisi için kendi vezirinin katına mal koydu ve bir ‘Gencnâme’ (hazinenâme) dahi yazıp vezire verdi. Vasiyet etti ki, büyüdüklerinde hangisi padişah olmağa layık ise onu padişah yapın ve geri kalana mal verin. Padişah dünyadan göçtü. Vezir ‘Gencnâme’yi saklamıştı. Onu büyüyüpte padişah olmaya layık olan çocuğun eline verdi. O, ‘Gencnâme’yi okudu ve hazinenin keyfiyetini vezirden öğrendi. Vezir de tez zamanda dünyadan göçtü. ‘Gencnâme’ padişah olan evlâdın elinde kaldı. O da ‘Gencnâme’yi getirip gece kardeşinin eline verdi. Ama o gece kardeşi hazineyi aramakla meşgul olmadı. Bütün ömrünü ‘Gencnâme’yi okumada sarf etti; ne padişahlığa yetişti ne de onun eline mal geçti. ‘Gencnâme’nin sadece mütalaasıyla

⁵⁶ Hacı Bektaş Veli daha geniş anlamda inanç topluluklarını dört bölükte değerlendirir: ‘Birinci bölük abidler; bunlar şeriat kavmidir, asılları yeldir. İkinci bölük zahidler; bunlar tarikat kavmidir, od gibi dünü günü yansalar gerektir. Üçüncü bölük sudandır ve bunlar marifet kavmidir; böylese su gibi arıdır ve arıdıdır. İmdi arifler hem arıdır, hem artıdır. Dördüncü grup muhiblerdir. Bunların aslı topraktır ve toprak gibi muhib dahi teslimi rıza olmaktır...Pes imdi su suya, yel yele, od oda gitti.” *Makâlât*, s. 26, 32. Daha sonra bir çok örneklerde göreceğimiz gibi Şeyh Safî, isim vermemekle birlikte *Makâlât*’tan epeyce esinlenip, alıntılar yapmış görünüyor.

yetinip, beş parasız kaldı (müflis oldu). Biz gelelim sözümüze; padişah dediğimizden kasıt Peygamberdir (Hazret-i Risalettir), masum imamlardır (eimme-i masumindür) ve büyük şeyhlerdir .⁵⁷ ‘Gencnâme’ ise Kur’an’dır, hadistir şeyhlerin sözleridir ki şeyhler onu halklara tebliğ etmişlerdir. Her kim ki Gencnâme’yi mütalaa [18b] ettiyse, hazineyi de talep etmiştir. Kuşkusuz o kişi hazineyi elde eder ve padişahlığa yitişip ebedi dileğini bulur. Her kim ki ‘Gencnâme’nin sadece mütalaasını kafi görüp, hazine talebinde bulunmadıysa hep müflis kalacaktır.”

Beyit

*Ender-i in âlem ki mahzenha-yı genc-i gevher est
Genc-hanan diger-end genc-hahan diger-end
Ender-i in mülket ki devlet seht erzan mi-dihed
Bi-nevayan diger-end ve Padişahan diger-end*

Bu beyitlerin ma’nâsı şudur: “*Bu âlemde- ki melekler âlemidir- hazine cevherinin mahzenleri vardır. Ama hazineyi okuyanlara ve hazineyi talep edenlere özgedir. Bir topluluk dahi vardır; onlar sadece mütalaa ile yetinip, müflis kalanlardır ve mülkte varlığı (devleti) gayet ucuz verirler. Hem yoksullara ve padişahlara- ki bunlar mahzen bulmuş olanlardır -özgedir.*”

Bab: Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın)’den “riyâzet nedir ve ne türlü nesnedir? Mücahitlik ne gibi bir nesnedir?” sual ettiler

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “mücahitlik (mücadele), beden ile mücadele etmektir. Riyâzet, Tanrıya tapınmada ve nefse karşı çıkma srasında ve nefsin boş arzularını terk etmede Tanrının rızasıyla hizmet etmektir.

[19a] Gerçek riyâzet, peygamberin rızasıyla, üstadın rızası ile yemeyi ve uyumayı terk etmektir. Bir kimse riyâzet istediğinde bu söylenen üslup üzerine iş ederse, Tanrının rızasına ve Peygamberin rızasına ve şeyhlerin rızasına uygun iş eyler. Nefis yalnız kalmak istese, ona muhalefet edip cemiyete varır. Eğer cemiyet istese yine muhalefet edip yalnız kalmayı seçer. Eğer nefis zikir etmek istese ikiyüzlülükle (riya) terk eder. Kısacası her neye boyun eğilir-itâat edilirse, o itâat nefse ait bir eksiklik, bir lekedir; bu nedenle nefse muhalefet edip terk etmelidir.”

Beyit

*Ez an nakşı ki nefs-i tu ki ber-ab-ı heves bended
Me-han harfî ki zi-an hasıl hemme bad-ı heva-est
Rakam ber defteri mizen ki ber unvan-ı menşures
Heme tovki der ferman be ferman-ı Huda başed*

⁵⁷ Masum imamlar (eimme-i masumin) söylemi sadece Bâtini-Alevilerle birlikte Şiiilere özgüdür. Bu arada hemen belirtmeliyiz ki Michel M. Mazzaoui’nin, *Safvat as-Safâ*’nın bir diğer bölümünde (250a-251b) geçen ve kendisine sorulan “Mezhebin nedir?” sorusuna verdiği “İmamların mezhebindenim” yanıtında kastedilen ‘imamların’, dört Sünni mezhebinin kurucusu (Abu Hanife, Şafii, Mâlik ve İbn Hanbel) olduğunu hangi gerekçeyle yazmış olmasını anlamakta güçlük çekiyoruz. Bkz. M.M. Mazzaoui, *The Origins of the Safâwids*, Franz Steiner Verlag GmbH-Wiesbaden, 1971, s. 49, dpnt.6).

Beyitin anlamı şudur: “*Şu nakışın -ki senin nefsin her hevesin suyu üzerine yazmıştır -bir harfini okumak, hâsılı boştur. [19b] Rakamı bir deftere yaz ki menşurunun unvanı üzerindeki bütün hükümleri fermanında Tanrı fermanıyla (uyumlu) olsun.*”

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “uğraşını örtmek, talip için ikiyüzlülüktür (gayrette hicap olan talibe riyadur). Öyleyse talip olan kimsenin çaba göstermesi gereklidir. Ne kadar iş görür, amel ederse etsin, ama ikiyüzlülük yapmasın; yani ibadetini riyadan pak eyliye ve ondan perhiz ede ve de talibin, nefsinin kötülük ve hilelerinden emin olması gereklidir. Gerçi zayıf ve itâatkâr olduğu takdirde nefs zayıf olur ve itâatlı suretini gösterir. Ama yine fırsat gözetir. Örneğin şu bir aç kurt ki gayet zayıf kalmıştır; zayıflığından güçsüzlüğünden kendi özünü koyun sürüsü içine atamaz. Varıp bir pusuya yatar ve oradan gözetir; ta ki dalgınlıkla önüne bir koyun sürüsü gele ve de ona hamle ede ve birisinin boğazını tutup helâk ede.”

Beyit

*Gafil zi-kemin-i nefis-i bed-kiş me-şev
Ta der hum-ı dam-ı div kurban ne-şevi*

Beyitin anlamı şudur ki “*gafil olma bu yaramaz dinli nefsin pusuda oturmasından, ansızın bu devin tuzağında helâk [20a] olmayasın.*”

Bab: Sultan Şeyh Safî ’den (Tanrı onun sırrını kutsasın), bazı şeyhlerin zikri gizlemeyi emrettiklerini sual ettiler: “Talipler ve müridler sessiz mi zikir etmelidir ve yahut yüksek sesle mi zikir etmelidir?”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında kuvvetle (cehd ile) buyurdu ki, “yeni başlayanların yüksek sesle zikir etmesi en erdemlisidir. Onun için yüksek sesli zikirde daha çok çaba gösterilir. Örneğin şunun gibi ki, bir kimsenin hastalığı ağır olduğu zaman, eğer o kimseye düzgün ilaç verseler ve az çalıştırsalar, o sağlığına kavuşmaz belki hastalığı daha da artırır. Öyleyse o kimseye, bedeninin sağlığa kavuşması için, kuvvetli ilaç vermek gerekir. Ondan sonra zayıf ilaç hesabıyla (eshabıyla?) verseler o kimsenin sıhhati yerine gelir. Çünkü o hastaya tatlı ilaç verseler onun durumu gayet iyi olur. Ve bir de yüksek sesle zikir etmenin en iyi olduğuna kanıt şudur ki, yüksek sesle zikir, temiz ve açık eylemlerdendir. [20b] Açık iş ve eylemler (ameller) cisme bağlıdır. Şöyle ki yüksek sesle zikir evvela deriye tesir eder ona fayda verir. *اللَّهُ ذِكْرُ اللَّهِ وَقُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ*. (K.39, 23: *Rablerinden korkanların, 'bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir', derken, hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar*). Öyleyse gerektir ki, vücut organlarının hareketleri yüksek sesle okuma ile zâhirden, ondan sonra gizli zikir ki kalbden ibarettir ve gönül madeninden meydana gelir.”

Yine vezir Gıyaseddin Mehmed Reşid,⁵⁸ **Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretlerine sordu: “Ey Şeyh yüksek sesle zikir etmenin en güzel olduğuna sebep nedir?”

Hazreti Sultan Şah Safi buyurdu ki, “eğer bir kimse düşmanıya savaşırken, savaş yerinde düşmanına, kuvvetli vurmak mı gerektir ve yahut yavaş vurmak mı gerektir?” **Vezir Gıyaseddin** “düşmana kuvvetli vurmak gerektir.” deyince, **Sultan Şeyh Safi hazretleri** “işte bunun gibi, nefis ile ve Şeytan ile dahi muharebe etmektedir” diyerek sürdürdü: “Zira ki nefis ve Şeytan insanoğlunun düşmanlar düşmanıdır (a’dasının aduvvudur). Bir kimse onlarla muharebe etmekle meşgul olsa, sert ve kuvvetli vurmak gerektir. **[21a]** Eğer yavaş vurursan nefsi itâat altına alamazsın. Ne zaman ki sen ondan çekinmiyorsun, öyleyse yüksek sesle zikir etmen en uygunu, en erdemlisidir. Gizli zikir ettiğin zaman, o zikir istem dışı (gayri ihtiyari) zikirdir ki, gizli zikirle meşgul olmaktır.”

Vezir Gıyaseddin yine sual ettiler ki, “bazı zikir dört vuruşluktur, yani iki vuruş ile etmek gerektir, derler; (öyle midir?)”ve **Sultan Şah Safi hazretlerine** “buyurunuz!” dediler. **Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki “İla ilahe illallah, bağıklık kelimesidir, doğruluk sözcüğüdür (*kelime-i ihlâstır*), doğru söylemek gerektir. O kendisi oktur ki makamını ve hedefini bilir ve işini yerine getirir.”

Beyit

*În tayr-i kudsi çün guşayed per u bal
Murğî-est ki aşıyan-ı hod mi-daned*

Ma’nâsı budur ki, “*bu mukaddes kuş kanadını açınca varacak yerini ve yuvasını bilir*”.

Sultan Şah Sadreddin (Tanrı onun sırrını kutsasın)⁵⁹ **Sultan Şah (Safi)** (Tanrı onun sırrını kutsasın)’den; “evliyanın hattı derecelerinin farklılığında **[21b]** Tanrının dört adından birisini anlamakla olur. Şöyle ki, her vakit bu adlardan bir ad ile ayağa kalkarlar. O dört ad şudur ki; o Evvel’dir, Âhir’dir, Zâhir’dir ve Bâtın’dır. Her kimse ki onun hattı, bu adlardan ‘Zâhir’i olduysa, Tanrının acayib kudretine, yani gözle görülebilir, akılla anlaşılabilir özelliklerini (mahsusatını) öğrenir. Her kimse ki hattı bu adlardan Bâtın’ı olduysa, kendi içsel (bâtını) âlemindeki kendi sırlarından haberli (vakıf) olur. Her kimse ki hattı, bu adlardan ‘Evvel’i oldu, geçmiş zaman halleri ile meşgul olur. Her kimse ki hattı, bu adlardan ‘Âhir’i oldu gelecek zamandaki hallerle meşgul olur ve kendi gelecek zamanında olacak sırlarını vakıf olur. Bunun hakkında **Şeyh Bayezid Bestami** (ö.875) demiştir ki, ‘her kim bu dört ad altında gizlenip korunursa olgun (kâmil) gönüllü olur’.⁶⁰ **Şeyh Ebu’l-kasım Kuşeyri**⁶¹ buyurmuştur

⁵⁸ Bu kişi Yahudi asıllı bir hekim ve *Cami el-Tevarih*’in yazarı Raşiduddin el Tabib ya da Raşiduddin Fadlullah Hemadani’dir. Hulagû’nun oğlu Abaka zamanında saray hekimiye Gazan Han zamanında Sultaniyeye’de İlhanlı veziri oldu. Arkasından Olcaytu ve Abu Said’e de vezirlik yaptı. 1318 yılında yetmiş yaşındayken Abu Said tarafından öldürüldü.

⁵⁹ Kaddese allahu sırrahu’l aziz, yani, ‘Tanrı onun sırrını kutsasın’ söylemi ölmüş veliler için kullanılır Kitabın Türkçeye çevrildiği 1359’da Şeyh Sadreddin Musa hayattadır ve otuz yıldan fazla yaşayacaktır. Ölümünden daha sonraki yıllar elyazmasını istinsah eden (kopyalayan) kişi bu ifadeyi kullanma gereğini duymuş olmalıdır.

⁶⁰ Tanrının doksan dokuz tane olduğu bilinen adlarından (Esmâ-i Hüsnâ) burada sadece dört adı zikredilmektedir Hacı Bektaş Veli.ise, “Pes Tanrı tealânın Kuran içinde dört bin adı vardır” demektedir. *Makalât*, s.78

⁶¹ Ünlü Sünnî mutasavvıflardan Arap asıllı Nişaburlu Abdülkerim Kuşeyri (986-1072) olmalı.

ki ‘henüz o kişi kâmil gönüllü (dil-i kâmil) olmaz. Öyleyse bir kimse ki, evvelin, âhirin, zâhir ve bâtının bilimlerini [22a] bilir; niçin o zaman gönlü olgunlaşmasın?’ diye sual ettiler.

Sultan Şeyh Sadreddin’in atası **Sultan Şah Safiyüddin** (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “evvel ve âhir ve zâhir ve bâtın yaratılışın içinde vardır. Şundan dolayı ki evvel ve âhir yaratılışın başlangıcı ve sonudur. Zâhir mahsus âlemdir ki, göz ile görülür. Bâtin ise melekler (melekût) âlemdir ki, göz ile görmek mümkün değildir ve bu dördünün ilmi yaratılışın içinde mevcuttur. O kimse ki, bu dört nesne (derd-i nesne?) ile korunsa bile, henüz evvel dahi yarım kişidir ve bu gönül ma’rifeti katında hiçtir. Bunların arasında bulunan ilim odur ki, evvela zatın ilmi ve sıfatın ilminin hasıdır (*ilm-i sıfatül’l hasidür*).”

Fâide (Sözbaşı, sözgirişi) yaptılar ve “simyagerlik ve kimyagerlik nedir?” diye sordular

Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki “simyagerlik mecazdır ve kimyagerlik hakikattir. Şundan dolayı; kimyagerin gösterdiği her nesne hakikattir. Bakırın varlığı altın hakikatine değiştirilir. [22b] Bu da onun gibidir; her nesne kuşkusuz gönül sahibinin kerametinden hakikat olur, denilir. Eğer kimya bakışı ile bakır madenin (mis-vücudu) altına tebdili istenirse hemen altın olur. Örnek olarak söylenen yola düşen hazine ise gönül sahibinin vücududur ki, bir şehirden bir şehre yol alır. Her kimin ki mutluluğu ezeldir, ona bu hazine hattı nasibolur ve nasip erişir. Bu, hareket etmeyen ve donmuş, cansız bir hazine değildir.”

Beyit

*Her ki ra dest-resi-i devlet ez-in behre dihed
Kimya-yı taleb genc-i revani yabed*

Beyitin ma’nâsı budur ki, “her kimin ki bu nasipden devlete eli yetişse kimyayı talep eder ve yürüyen hazinayı bulur.” Böylece yürüyüp gitmekte olan hazinenin dahi ne tür nesne olduğu öğrenilmiş oldu

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın)’den ki sıfatın indirilişi (tenzili) hakkında sual ettiler: Dediler ki, “gizlenen ve yok edilmiş olan kötü sıfattan dahi övülen sıfat hâsıl olur. Bu hâsıl olan sıfat göz övgüsüdür (hamide-i ayn) ve dahi yerilmiş, kötülenmiş sıfattır. Bu sıfat, övgü sıfatına mı tebdil oldu yoksa yerilmiş sıfatların yerine de başka sıfatlar mı gelip durdu?” [23a]

Sultan Şeyh Safî hazretleri cevap buyurdu ki, “kötü sıfat ve reddedilmiş ahlak önce yok olup gider ve övülen sıfat onun yerine oturur. Şöyle ki isyan gider itâat gelir ve ikiyüzlülük gider ve saflık gelir ve buna dayanarak kötü sıfat gider övülmüş sıfat onun yerini alır.

Beyit

*Nur ayed be-cay-ı zulmet piş
Nuş gired makam-ı zahmet niş*

Anlamı budur ki, “*nur gelir bundan önceki karanlık yerine, tatlı gelir acı yerine*”. Ama bunun gibi gönül dahi tahttır ve memleketin bünyesi, dedikodu yapan/tedirgin eden sıfattır ve vergi veren halktır. Her ne zaman ki gönül tahtı devin fermanında olsa, mühür de onun elinde ve memleket tasarrufu da onun elinde olur. Halk da ona tabi olur ve tamamı ortaya çıkan yakışıksız istekler olur. Ama devin elinde olan gönül tahtının mührünü onun elinden alırsan memlekette güvenlik ve rahatlama oluşur halk ona tabi olur ve ondan ortaya çıkan her şey övülmüş sıfatlı olur. [23b]

Bab: Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın)’den şu söz hakkında soru sorup, “*hasenatü’l ebrar seyiyatu makribin* ne demek olur?” dediler. **Hazreti Sultan Şah Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki “güzel işler yapan hayır sahipleri (ebrarlar) Tanrıdan ötürü bu işi yaparlar, cennet ümidiyle yaparlar. Şöyle ki iyi işler yaparlar, Tanrıya taparlar; farz olunca bir vasıta getirirler ortaya. Ama Tanrıya yakın olanlar (mukarrebler) yüce himmetlilerdir; Tanrıya, Tanrının kendisinden ötürü ibadet iderler, cehennem azabından korkup etmezler ve yahut cenneti arzu ettikleri için tapınmazlar. Onlar Hakk’ın rızasına teslim olurlar.”

Beyit

*Deste-i gül çi bud humre-i ateş çi konem
Ki me-ra ez-du cehan hak-ı ser-i kuy-ı tu bes*

Ma’nası budur ki, “*bir deste gül nedir ve yahut bir avuç ateşi ne yapayım ki bana iki cihanda senin köyünün toprağı yeterlidir*”. Bir deste gülden murad cennettir ve bir zerre ateşten kasıt cehennemdir. Yani, cenneti cehennemi ne yapayım ki, bana senin rızan yeter. Tanrıya yaklaşmışlar (mukarrebler) ondan gayri kimseyi murad etselerdi [24a] mahcup olurlardı. Onların katında utançtan daha büyük azab yoktur ve yukarıda bundan sözedilmiştir.

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) bir yerde buyurdu ki “faiz yemek büyük günahdır, şiddetli azablara neden olur. Bazı kimseler ki, bir parça kumaşı, parasal değerini yüksek ve belirli zama’nâ (göre) hesap ederek iki kat fazlaya satarlar. Sattıklarının (bey’ittüklerinin) kaydını tutarlar (Oysa) belirli dönemde kişinin kendisinin parası olsaydı, o kumaşı bu kadar pahalıya almazdı. Onların satışı, çürük ve geçersizdir”. Bazı öğrenciler, “onlar aşağı insanlar arasındadır (dahildür). *Allah satışı helâl ediyor fakat faizi haram kılıyor*. Onların satışı satıştır” dediler. **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın), “satıcı, müşteri, tanıklar ve kâtipler topluluğu bilir ki o satışın temeli o fayda, kâr üzerinedir ve onun üzerinde karar kılmışlardır. Örneğin ‘bu kadar kazanç için falan vakte değin on eşrefi (altın)’⁶² derler ve hem müddet hem de kazancı tayin ederler. Orada hazır olanlar, [24b] malın (nesnenin) ne kadar olduğunu bilirler ve faiz haram iken getirip bu hale koyarlar. Tanrı bunun gibi bir hileyi bilmez mi? Bunların niyetinin ne olduğu onun tarafından malumdur” dedi. O meclisten bazı kimseler dediler ki, “buna şerî(at) hilesi derler”.

⁶² Eşrefi: 18 nohut ağırlığında altın sikke birimi, *Abdal Musa Velâyetnâmesi*’inde de geçmektedir.

Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “Ah! Ah! Ah! Şeriyye’de hile olmazdı pak ve halis idi. Getirip ona hile mi kattınız?”

Şiir

*În-çünin hile-ha-yı nihani hak ne-mi-daned tu mi-dani
Ah ez-an ruz perde berdarend in-çünin eybha-yı pinhani*

Ma’nâsı budur ki, “*bu kadar hileyi Tanrı bilmez mi? Lâkin perdeyi kaldırıp gizliyi saklıyı açığa çıkarınca, o saat sen ‘Ah! Vah!’ edersin*”

Bab: Erdebil vaizi Mevlâna Şemseddin Tevekküli -ki bu sözlerin (Makâlât’ın) tamamını toplayıp Farsça’sını yazan üstattır ve bilgindir –dedi ki, bu hadisin, yani; ‘en şey ma âlim hututi ve celesne indehu ve celeteyni ve semia minhu kelimeteyni vecebet lehu cennetani (*kim âlimle oturur ve ondan iki güzel söz işitirse muhakkak ki ona iki cennet vaciptir*)’ anlamı ve açıklaması nasıldır?”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) [25a] buyurdu: “Dünyadan kasıt gönül sahibidir. *Tanrı katında dostluk bulmuş*’dur sözünün ma’nâsı budur ki, muhlis kişi bir gönül ehline iki adım atsa o iki adımın birisi şeriat ve birisi tarikattır. Onun nazarında iki katla otursa, o ikisinden birisi Tanrı, yasakladığından dolayı şer’î din buyrukları gereği yerinde oturmaktır. Diğeri tenhada (dünyasal) bağlar ve tanrısal eşitliliğe, yani şirk koşmaya karşı (itiraz-ı ma sevaullah) savaşılarak oturmaktır. İkisinden biri telkin sözcüğüdür ve (bu) yatıştırıcı hoş bir kelimedir ki **يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ إِلَى اللَّهِ** (K.3, 10: *O’na ancak güzel sözler yükselir*).Diğeri odur ki, eğer önceki hal üzerine sağlam duruşlu olsa, onun durumuna ulaşır. O durumların araştırılması ve ortadan kaldırılması da olmaz; olsa olsa bir gönül ehlinden olur. Birçok durumun çözümü ve araştırılmasını (halli ve tahkiki) mürşitten duyan ve bunlar duyunca özlemi artıp, gayreti çoğalan kimse iki cennete sahibolur; **لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ** (K.10, 26: *Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır*) ayetinde açıklandığı gibi.”

Sultan Şah Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) [25b] yine şu **اللَّهُ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ** (K.13, 28: *Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah’ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur*) ayeti üzerine buyurdu ki, “gönlün güvencesi Tanrıyı zikretmekle gerçek olur. Belki sadece söylemek yetmez, belki devam etmek gerek, ta ki adı geçen zikire erişe. Mesela şunun gibi ki, susuz bir kişi bir yerde su istese, başı dönmüş biçimde sersem gibi dağları dolaşsa, yalnızca ‘su, su!’ demekle susuzluğa kanar mı? Belki suya olan özlemi ve arzusu daha fazla olur; suya erişemeyince, suyu bulamayınca ve içemeyince rahat edemez, susuzluğu geçmez. Öyleyse talip dahi Tanrıyı zikr etmekle meşgul olursa, gönlünü Tanrının muhabbetiyle ısıtırsa, kavuşma susuzluğu kalpten olur ve dost cemalini görmek ister. Adını anmakla rahat eylemezler ki, bu adın sahibini bulur ona erişir. ondan yana susuz görünen talip, ondan sonradır ki doğrulukla talep eyleyse, maşuk cemalinden örtüyü kaldırır, aşık da gözünden perdeyi kaldırır. [26a] Aşığın gönül gözü maşuk ile dopdolu olur ve ona, dilediği maşuktan özge hiç nesne sığmaz.” Nitekim şu (Türkçe) beyitle dilemiştir:

Beyit

*Bugün bu gönüme haber-i yar sığmaz
Dopdoludur yar ilen ağyar sığmaz*

Mademki, aşğın kavuşumu gerçekleşmemiştir. öyleyse onda güven de hâsıl olmamıştır. Güvenin nuru vardır. Özellikle o nur gelir gönül içine yine o vakit güven oluşur: Zikrimizle yaşadığımız hayatımızdır. Zikretmediğimizde ayrılığın korku gözyaşı akıyor muhabbet deryasına, katılan o suda boğuluyoruz.”

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın). *raaytu men atteheze ilahe el-heva-hu* ayetini okuyarak buyurdu ki, “mademki gönül tahtının üzerinde nefsinin hevesi geçer, öyleyse mührü devin eline vermiş olur. Böylece dev padişah etmeği, kabul etmiş ve dev-perest olur; yani deve tapıcı olur ki o dev nefsdır. Ama mührü devin elinden alırsa, gönül tahtını nefsdan ve nefsinin heveslerinden pak eyler ve tahtı devin kullanımından kurtarır ve huda-perest olur, yani Tanrıya tapıcı olur.”

Beyit [26b]

*Musellem angehi gereded tu-ra mülk-i Süleymani
Ki hatem ra ez dest-i div-i huyeş be-sitani*

“Nefsini devin elinden alırsan o andan itibaren Süleyman mülkü senin olur. Bu beyitin açıklaması şudur ki, ‘mührü dev nefsin elinden aldığı vakit Süleyman mülkü senin olur’. Örneğin şunun gibi ki; bir hatun kişiye nikâh kıyılrsa, bir başka kimseye dahi nikâhlanmak mümkün değildir. Çünkü önceki nikâhını korumaktadır. Eğer ilk nikâhtan kurtulursa, o vakit o hatun kişiyi bir başka kimseye nikâhlanmak mümkün olur. Öyleyse gönül de nefsinin heves bağıyla bağlıdır. Nefs ve o nefsin istekleri üstün gelirse, o gönülde Tanrının tasarrufu olmaz. Ama nefsin zek ve isteklerinden kurtulduğu ve boşaldığı zaman, bunun arkasından temizlenme olur.⁶³ Bu düzenleme ve temizlenme de çokluk mertebesindedir. O zaman Tanrı o gönülde tasarruf etmekte ve gönülün değeri (liyakatı) artmaktadır. Öyleyse o gönül hülâsası olur. [27a] O gönül ki, *beynü’l asabiin min isbau’l rahman*’dur, yani Tanrının kudret eli iki parmağının arasındadır.”

Beyit

*Hoşa an dil ki nakş-ı remz-i can est
Ki mohr-i isbau’r-rahman-ı borran est*

Beytin ma’nâsı budur ki, “hoş olan gönül ve onun süsü, nakışı canın simgesi olur ve dahi Tanrının kudret parmağının mührü onun üzerine olur”.

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) ‘den bu *وَآخِرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ* (K.9, 102: *Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, iyi bir* *خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخِرَ سَيِّئًا*

⁶³ Kaygusuz Abdal’ın *Budalanâme*’deki şu sözleriyle karşılaştırsak karşılıklı etkileşimi ve Şeyh Safî ile yollarının nasıl kesişmekte olduğunu daha iyi anlarız: “...Süleyman hatemi nefsin dev elinden kurtarup emîn olasın Yoksa hatemi dev eline verdiñse Hudâperest iken Devperest oldun Meselâ bir hatun bir kimseye nikahlı olsa bir kimse ile dahi nikâhlanmaz Yani dünyaya tabi ise anda Hak tasarrufu olmaz Garaz budur ki talib hüd (kendî) benliğı terk etmeyince Hüdâbin olmaz...”: İsmail Kaygusuz, Abdal Musa Sultan Velayetnâme, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul-2008, s.99-100

ameli diğ er kötü bir amelle karış tırdılar) ayeti hakkında sual ettiler: “Ş u süt ki bir hayvanın iç inden gelir tertemizdir. Eğ er o sütün (aktığı) meme ağ zında (temer, hurma gör ünü ş lü), yani ağ zıçak yerinde bir madde olsa, o süt kan ve irin ile karış mış olur ki, o süt pak olmaz. Öyleyse onun tedbiri budur ki, o madde oradan giderilmelidir. Ş öyle ki, o südün memesinden/temerinden leke (ş aibe) giderse ondan sonra gelen süt pak ve Safı gelir. İç iciler için halis bir süttür anlamına denk olur. Gönülde de [27b] aynı onun gibi mahal vardır; Tanrı buyruklarına uymanın, dindarlığın (takvanın) ve kötülüklerin ilham yeri gönüldür. فَالْهَمَّهُ فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا (K.91, 8: *Sonra da ona takvayı ve kötülükleri ilham eden hakkı için*) Öyleyse amel dahi karış ık olur. خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا (K.9, 102: *İyi bir ameli diğ er kötü bir amelle karış tırdılar.*) Kötülüklerin (fücur) ilham kapısı kapanınca, yani bağ lanınca Ş eytanî ve nefsanî karmaş alardan ve aş ırılıklardan kopar ve ondan sonra o doğ ru eylemleriyle (ihlas ameliyle) ile pak olur; أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ (Dikkat et, halis din yalnız Allah'ındır.)”

Beyit

An cam-ı Safa ki rah-ı ruh est

Bi-ş aibe gubar-ı haş ak-ı hoş est

Beyitin ma'nâsı ş udur “*O Safa ş arabı ki onunla can rahat olur ve ç er ç öp ve toz ş aibesinden arınmı ş tır, hoş tur; yani karış ık olmayan ve dupduru ş arap hoş dur, güzeldir*”. *Lebenen halisen (temiz sütünler) hoş olduğ u gibi onda kirli ş aibe yoktu.*”

Bab: Sultan Ş eyh Safı (Tanrı onun sırrını kutsasın) وَمَا طَعَى (K.53, 17: *Gözü kaymadı ve sınırı aş madı.*) ayetini okuyup buyurdu ki. “Peygamber gayet yüce himmet sahibi idi. Himmet nazarını hiçbir şekilde aş ağ ı derecedekilere dikmedi, eksik (iş etmedi). Kendi maksuduna yetişince [28a] nazarı talep edilen nur ile aydınlandı ve eş yaya baş vurd u. Eş yanın durumunu aynı şekilde olduğ u gibi gördü ve bilgi sahibi oldu. Tanrı onun gönlünde ve gözünde karar kıldı. Tanrının büyüklüğ ü onun gönlünde yer buldu. Onun gönlünde ve gözünde başka nesne yer bulmadı ki. وَمَا طَعَى (Gözü kaymadı ve sınırı aş madı..)”

Beyit

Zihi hoş nergis-i mahmur-ı an bağ

Ki dared husn-ı nur-eş kehl-i mazağ

Beyitin ma'nâsı budur ki “*o bağ ın sarhoş olan nergisi hoş tur, onun yanağ ının nurunun güzelliğ inde (gökç ekliğ inde) onun gözünde sürmesi vardır*”. Bağ dan kasıt melekler âleimidir. Sarhoş nergisten kasıt gönül gözüdür ki, mazağ göz sürmesini tutmuş tur. Öyleyse talibe bu hoş tur ki, onun bağ ı gözü mazağ sürmesi ile sürmelenir, yani süslenmiş olur ve o maksadına eriş ir. Böylece menzili boyunca hiçbir nesne ona karış maz. Onun yüce himmetine layık olmaya ki maksuttan geri kalmasın ve himmet nazarını eş yadan geri çevirsin. Arzu edilenden mahcup olmasın.”

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) [28b] **وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ** (K.53, 42: *Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir.*) ayeti hakkında buyurdu ki “yolun sonu Bar-i Te’alâ’ya, yani bu âlemleri yaratan Padişaha varır -ki o noksansız ve isteksizdir-ve onun nihayeti yoktur; evveldir başlangıcı yoktur ve âhirdir sonsuzluktur. Ama talip, yola hizmet ile (*vazife-i tarike ile*) Tanrı buyruğunu yerine getirerek, sonsuzluk yolunu (aşıp), O’na ulaşır”.

Beyit

Âhir an derd-i hun-riz be-payan amed

Âhir in derd-i ciger-suz be-derman amed

Beyitin ma’nâsı budur ki “*sonunda bu kan dökücü dert sona erdi. En sonunda da bu ciger yakıcı derde derma’nâ geldi*”. Kişinin Hak Te’alâ’nın doğru yolunda (tarîk-i müstakiminde) olması gerekir. Eğer düşe kalka giderse inanç esenliği de gider, ama sevapları (savabı) silinmez. Öyle ki o kişi o zayıf kimse ile giderken, ansızın usta bir binici (şehsuvar) yetişir, onu atının terkisine bağlar ve maksuduna onu kavuşturur.”

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا** (K.3, 7: *Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir.*) [29a] ayetine ilişkin şunları buyurdu: “Dünya işlerinde izin istemek ve tevil edilen ayetlerin benzerlerinin (müteşâbihin) ⁶⁴ardınca gitmek gönül zinetlerindedir. Yani tasa (kasavet) kalbindendir ve nefis meydanını sağır etmektedir. Talibe şu gerektir ki nefis meydanını dar eyleye. Nefis meydanını darlaştırmazsa fitneye talip olmuş olur. Geri kalan kimseye de fitne bırakır. Gönül talep edinceye kadar hal budur ki bâtni yorumu (teveli) bilmez. Ancak Hakk’ın kutsallığı (Tebarek) ve yüceliğini (Te’alâ) bilir ki **وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ** (K.3, 7: *İlimde yüksek payeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler*). Bundan murat hakikat ehlidir. Yani her kim Tanrıyı idrak ederse, bütün ilimler onda varolur ve bütün eşyaya öğrenir (vakıf olur). Kuşkusuz bütün nesnelere bâtni yorumları, gizli sırları da ona açılır (teveli ona zâhir olur).”⁶⁵

Beyit

Razist der-in perde ki ber ehl-i dil hakikat

Çün ruz-ı hemme ruşen çün sobh-ı ayan est

Beyitin ma’nâsı budur ki, “*bu perdede bir sır vardır ki hakikat ehline o sır gün gibi açıktır (zâhirdir), sabah gibi ayandır*”.

Fâide: Sultan Şeyh Safî (tanrı onun sırrını kutsasın) **فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا** (K.3, 175: *Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.*) ayeti [29b] hakkında buyurdu ki, “Tanrıdan korkan herkes bütün her şeyden korkar ve her kim ki Tanrıdan korkmaz hiç bir şeyden korkmaz”.

Beyit

⁶⁴ Müteşâbihat, Kuran ayetlerinin zâhiri anlamıyla değil örnek verilen ayetlerin bâtni anlamları demek isteniyor

⁶⁵ Bu görüş ve değerlendirmeler Şiiliğin ve Sünni tasavvufunun çok ötesinde bâtni inancın olmazsa olmazlarındandır.

*Şir çün der-bişe ayed reh bud ber-merd seht
Ver ne her tıfli reved kostah ber Şah-ı derah*

Beyitin ma'nâsı budur ki, "eğer bir arslan adaya gelirse küçüklerin yola gitmesi müşkül olur. Ama adada aslan olmazsa küçük çocuk dahi teklifsiz ağacın dalına çıkar."

Bab: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **سَبِيلَنَا** (K.26, 69: *Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.*) ayeti hakkında buyurdu ki, "yollardan kasıt şeriat, tarikat ve hakikat yoludur. Her kim aynı istekte (hem rızada) çaba harcarsa, ben ona bu üç yolu gösteririm. Ama görünüşte (surette) şeriat yolunu sürdürürüm; mesela, hac gibi, gaza gibi ve zâhir ve bâtın ilmi talep etmede, mübâh (olanları) sarfetme (sarf-i mübâh) gibi ve helâl kazanç gibi. Tarikat yolunu sıfatla, hal ile sürdürürüm; yani ki, her ne vakit talip nakışını şeriat bağıyla bağlarsa, sıfat ona açılmış olur ve sıfat ile **[30a]** tarikatı sürdürür. Hakikat yolunu gönül ile alırım; evvel hakikat yoludur ki gönülden Tanrıya (Hazreti İzzete) ulaşır. Talip nefisle ilgili bağlarını ve maddeye ilişkin engelleri ve doğal kirlilikleri aştığı zaman Tanrı, onun gönlünde açığa çıkmış olur."⁶⁶

*Beyit
Sâlik behr-i an rah ki nikust reved
Ve an rah-ı Safa ki layık-ı ost reved
Çün can-i bi-puşide nehed der-rahi
Kan-ı rah zi-dil-i be-halvet-i dust reved*

Bu beyitlerin ma'nâsı budur ki, "her talip hangi yola gitse iyidir ve güzeldir. Çünkü yolda örtüsüz ve perdesiz kalacaktır; kuşkusuz o yol onun gönlünden ta dostun halvetine kadar gider"

"Yukarıdaki ayette geçen "sübül" (yollar), bu ikisinde dahi zikredilmiştir. Yani, talip her yola gider, dediğinden kasıt genel yoldur ki o şeriat yoludur ve Safa yolu dediğinden kasıt ise tarikat yoludur. Canı örtüsüz kalsa demesinden kasıt, bedenin kirlerinden ve vücudun karanlıklardan kurtulmasıdır. Onun gibi kimseye hakikat yolu **[30b]** açılmış olur. O yol gönülden halvete ve dosta giden yoldur. "

Fâide: Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ** (K.35, 32: *Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır.*) ayeti hakkında buyurdu ki, "zâlim, âhret evini mamur eden ve dünya evini harab edendir. Maksudı odur ki

⁶⁶ Görüldüğü gibi Şeyh Safî, Hacı Bektaş'ın *Makalât*'ı ve Yunus'un şiirlerinde geçen dört kapı (şeriat, tarikat, marifet ve hakikat) ya da Alamut İsmaili- Aleviliğindeki diziliş farkıyla dört aşama (şeriat, tarikat, hakikat ve marifet) yerine, şeriat, tarikat ve hakikat olmak üzere üç yol tanımlıyor. Daha aşağılarda göreceğiz; bu yolları kat'ederken uyulması, herbirinde uygulanması gerekli onar kuralı da açıklamaktadır. Ancak sık sık ariflik ve ariflerden, marifet bilgisinden söz ederken, ve marifet sahibi olmadan hakikata ulaşamayacağını söylerken, hemedense dördüncü olarak 'marifet yolu'nu açıkça belirtmeyi gerekli görmemiş. Ya da çeviren-yazar nüshasından istinsah eden kişi 'marifet yolu'nu atlamış olabilir.

âhiret evini mamur, dünya evini harap etsin. Önden giden (sabık) ise gönül evini mamur eden, nefis evini ise harap edendir.”

Beyit

*Aşık be-her an sıfat ki başed bayed
Ki bud vucud-ı hişten der-bazed*

Beyitin ma'nâsı budur ki, 'aşık her sıfat ile olur, ama öyle gerektir ki, vücudunu ortadan kaldırmalı'. Bunun anlamı; nefis evini hemen yıkarak, gönül evini yapıp, onu şenlendirmektir.”

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) *la ilahe illa Allah* ayeti hakkında buyurdu ki, “Peygambere, Tanrıyı birlik mertebesinde bilmesi ve onun için bir yaradan demesi bu ayette emr olunmuştur. Şöyle ki, gerçek (sahih) rivayettir ki; Peygamber dedi ki, ‘yakımva el salât ve yu edde el zukud feiza faalva zâlîke assamva minni madevum ve envalihum illa bihak el İslâm ve hesabihum alâ Allah (Tanrıdan başka ilah yoktur diyene ve namaz kılıp zekat farızasını yerine getirene kadar insanların öldürülmelerini emrettim eğer böyle yaparlarsa yok olmaktan kurtulup İslâmın Tanrısına sığınacaklardır [31a] demiştir ve onu o mahalde bilmek emrolundu. Yani, nitekim ‘la ilahe illa Allah’ demek İslâmın vecibelerindedir. Kelime-i tevhidi bilmek ve ma’rifet meydana getirmek dahi İslâmın gereklerindedir. Gerçi bu kelimeyi yanlışlıkla (gafletle) demekte şeriat kurallarınca günah yoktur. Lâkin gerçekte bir kimse tevhid kelimesini gaflet ile dese günah olur. Yani günahkâr olur ve bu kelimeyi demek Tanrının birliğine tanıklık etmektir.

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) bu mecliste bir misal buyurdu ki; “eğer darü’l kazada, yani şeriat meclisinde şehadet getirse, tutmadığı niyete tanıklık ve tariz vecibelerinden olur. Ama talip bu kelimeyi şehadeti dalgınca, farkında olmadan söylese, şeriatça ona günah yoktur. Lâkin hakikatta günahkâr olur. Kutluluk gerekirleri ise tarikattır(**tarikat-ı mütevecceb-i ta’ziz?**) ve onun kutluluğu budur ki, daima [31b] nefisine eziyet ederek çile çekmeye zorlayıp, kendisini taklidden gerçeği araştırmaya (tahkike) yetiştirir.”

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) *أَعْمَى فَهُوَ فِي الْأَجْزَةِ أَعْمَى* (Wән ګانَ اَعْمَى فَهُوَ فِي الْأَجْزَةِ أَعْمَى) ayeti hakkında buyurdu ki, “körlükten kasıt gönül gözünün körlüğüdür, beden gözünün körlüğü değildir. Şöyleki, dünyada gönlüne algılayış/anlayış (basiret) toplamayan bir kimsenin, âhirette kalp gözü açık olmaz. Ama bu demek değildir ki vücut gözü yoktur. Eğer ahrette zâhir gözü olmasa, orada yerleşmiş olanların (muvattın) ahvalini kıyamet olarak algılamazdı. Öyleyse bilinmelidir ki, gönül gözü/algılayış kastedilmiş ve hem de Tanrının varlığı üzerine davettir. *قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ* (K. 12, 108: *De ki: "Benim yolum budur; ben ve bana uyanlar bilerek insanları Allah'a çağırırız.*) Her kim bu dünyada Tanrıyı göremezse, ahrette de göremez.”⁶⁷

⁶⁷ Şeyh Safi'nin tek cümleyle verdiği bu ileri bâtni inanç anlayışına, aşağıdaki alıntı açıklık getirebilir: “Henry Corbin, Shihabeddin Shah Hosayni'nin ‘Risala dar Hakikat-e Din’ kitabından aktardığı İmam Cafer Sadık'la ilgili bir anekdottan şu bilgiyi vermektedir:

Beyit

*Dide ender-i e'ta koca bahşed
Talak-ı can feza-yı dilber-i ma*

Beyitin ma'nâsı budur ki, 'bu göz kapatmadan ve kapalıyken dostunun cana can katıcı yüzünü görse gerektir'. Gözden kasıt gönül gözüdür. Sözün gelişinden anlaşılmaktadır."

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) *حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ نَصَبْنَاهُمْ يَفُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ* (K.4, 78: Kendilerine bir iyilik dokunsa "Bu Allah'tan" derler; başlarına bir kötülük gelince de "Bu senden" derler. "Hepsi Allah'tandır" de.) [32a] ayeti hakkında buyurdu ki, "bir topluluk vardır ; cennet onlara eriştiği vakit 'bu Tanrıdan değildir' derler. Ancak bir fenalık eriştiği zaman da derler ki 'bu Tanrıdan değildir'. Tanrı işte bu mezhebini bu ayetle işaret edip buyurdu ki *kul kulli min indullah hasanatun sayyiatun yahsubu el-halk ve'l ta'zir*. Tanrıda hak rızası vardır, nefis rızası yoktur: *Ma asabake min hasanatan fe-men allahu ve ma-asabake min sayyiatin fe-men nafsuke*. Öyleyse bizim mezhebimiz Âdem aleyhisselamın mezhebidir. İblisinin mezhebi değildir. Yani Âdem aleyhisselam asiliği *وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ* (K.20, 121: Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırdı.) bildi ve ilim ona hâsıl oldu. Lâkin insaf kıldı tövbe etti ve asiliği kendi nefisine havale kıldı. *قَالَ رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا* (K.7, 23: Âdem ile eşi Hava dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.) İblis takdire havale kıldı ve asiliği *رَبِّهِ* (K.18,50: Âdem Rabbinin emrinden dışarı çıktı.) bildi ona ilim hasıl oldu. Lâkin isyanını kendisine izafe ve [32b] havale etmedi. Belki ilahi takdire havale etti.Oysa Âdem isyanını kendi nefisine izafe ettiğinden ona rahmet nasip oldu. İblis isyanını takdire havale ettiğinden ona lânet nasip oldu. Öyleyse bizim işimiz Tanrıya kulluktur ve onun emrine uyup, yasaklarından kaçınmaktır. Her nesneyi tanrısal takdire havale etmek değildir."

Beyit

*Bazı ala lahu ve ente tazhuru habban bi-haza muhallin fi'l-fialu bed'in
Lav kane habbake sadıkan ve tâatan inne'l muhib li-men yuhıbbu mu'tin*

Beyitin anlamı şudur 'Tanrıya asi olursan hal budur ki, ona muhabbet gösterirsen bu muhabbet senden mümkün olmayacak bir şeydir. Zira yaptıklarında hiç muhabbet eseri yoktur. Eğer muhabbetin gerçek olsaydı ona itâat kılmuş olacaktın. Zira ki aşık maşukuna itâatlı olur ve onun emrine muhalefet etmez isen, Tanrı emrini yerine getirmediğinden anlaşıyor ki sende Tanrı muhabbeti yok imiş."

'İmam Cafer Sadık kendisine, 'Kıyamet gününde Tanrının herkese görüneceği doğru mu?' diye soran adama şöyle yanıt verir: 'Tanrı, ben sizin Tanrınız değil miyim?' (Kur'an VII, 172) diye sorduğundan beri, Kıyametten önce de görünmektedir. Gerçek inananlar onu bu dünyada bile gördü. Sen onu görmüyor musun?' Adam yanıt olarak: 'Ey yüce Tanrım, işte seni görüyorum. İzin ver başkalarına da bunu bildireyim.' İmam: 'Hayır,dedi, hiçkimseye birşey söylemeyeceksin. Çünkü onlar karacahil, aptal insanlardır. İnanmazlar ve seni lanetlerler'(H. Corbin, *Temps Cyclique et Gnose Ismaélienne*, Paris, 1982, s.144.)

Fâide: Sultan Şeyh Safi [33a] (Tanrı onun sırrını kutsasın) **شُعْلٍ فَكَهُونَ** (K.36, 55: *O gün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde Safa sürerler.*) ayeti hakkında buyurdu ki, “cennet ehlinin her birisi birbirlerine aynı dünyada olduğu gibi sıkı sıkıya bağlanırlar dostça sohbet ederler. Nasihat buyurdu ki, iyi bir kimsenin nasihatini ganimet bilmek gerektir. Bir göz ile muameleyi muammasız kesmeyip arzuyu ve şefkati birine götürün ki, ahrette bu muhabbet ele geçmez. Kıyamet meydanında **يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ** (K.80, 34: *İşte o gün kişi kardeşinden, kaçır.*) bu ayette açıkladığı gibi birbirinden kaçacaklar. Cehennem sakinlerinin kendi şiddetinden dolayı bir kimsenin kaygısı dahi kalmaz ve cennet ehli dahi isteğine eremez (nâkam?), öylesine meşgul olurlar ki başka sohbetle buldukları dostlarını da görmezler (öglerine düşmez). Meğer selam ile ve ziyaret ile yol arkadaşlarına (ihv{y}ana?), bu toplumsal heybet dünyada müsahiplik olur ve ahrette olmaz”. **Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) **[33b]** **الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ** (K.36, 55: *O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da Şahitlik eder.*) ayeti hakkında buyurdu ki, “ağızların tanıklığı ve vücut organlarının konuşması şu kimseler içindir ki, dünyada insafli olmazlar ve kendilerinin yapmış olduğu günahları itiraf etmezlerdi. Eğer onlarda insaf ve itiraf olsaydı bu yolla cevap veremez hale getirilmeye gerek olmazdı. Bu topluluk o topluluktur ki, dünyada ikrâr ve itiraf etmemişlerdi ve bu ayet onların hakkındadır. Eğer bu dünyada insafli olsalar idi orada da insafli olurlar idi.”⁶⁸

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) **اللَّهُ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ** (K.8, 2: *Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.*) ayeti hakkında buyurdu ki, “Tanrının adı zikrolunsa mü'minlerin gönlünde korku coşkusu hâsıl olur ve korku ilmin sonucudur. Eğer bir mü'min Kur'an'dan bir ayeti bir mü'mine okusa, o mü'minin imanı daha da artar. Herşeyden önce ilmin sonucu kesin ve doğrudur ve kesin doğruluktan Hakka güven doğar (tevekkül hâsıl olur). **[34a]** **وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ**: Eğer tevekküle yakınlaşmazsa, o kimseden tevekkül dürüstçe gelmez. Kesin gerçeklikten keşif de hâsıl olur. Mesela gönül bir bilinene yetişmek istese o bilinen şeyi inanılır, sağlam bulmuş olur. Gerçeğin sahibinin bağış (i'tası), örtüsünü gönül gözünden (basire-i basiretten) kaldırmış olur. Öyleyse o kimseye dua yakarışı (münacat-ı salât) olur ki, *al-musalla yanaci rabbihi'dür ve ellezine yakumune as-salât*, yani şu anlama gelir ki ‘gönül Tanrının zikrinden coşku bulmuş olsa dahi Ku'anı okumadan da iman üzerine imanı ziyadeleşir; kesin gerçeğin sahibi olmuş olur. bağış (i'ta) hicabının basiretinden yükselmiş ve namaz (salât) yakarışının yerini almış olur.”⁶⁹ Açıklamasının

⁶⁸ Bu ayetin yorumundan anlaşıldığı üzere Şeyh Safi'nin zikir toplantılarında (cemlerinde) ‘dâr ve didar’ var idi. Yani tâlipler mürid huzurunda dâr'a durup, sorgulamadan geçiyor ve kusurlarını-kabahatlarını ortaya döküyordu. Bunun *Buyruk*'ta yansımaları şöyle özetlenebilir: “Postta oturan Dede onlara bu ilk hayırlıyı, yani duayı verdikten sonra dâr'daki tâlipleri sorgulamayı ve telkinlerini sürdürür:

“Eyvallah kapısında; döktüğünüz varsa doldurun, ağlattığınız varsa güldürün, yıktığınız varsa kaldırın! Doğru gez, dost gönlünü incitme. Pirine müridine teslim-i rıza ol! Söyledikleriniz meydanın, sakladığınız sizin olsun! Dil verdik konuşasınız, el verdik tutasınız, göz verdik göresiniz! El gövdenin kaşındığı yeri bilir; doldurun döktüklerinizi, güldürün ağlattıklarınızı...”

Cem'deki canların hepsi birbirine eşit ve yol bacısı/kardeşidir. Kardeş kardeşin, oğul babanın ve baba oğulun, kadın kocasının ya da koca hanımının yanlışlarını kusur ve kabahatlarını Meydan'a dökebilir.

⁶⁹ Coşku içinde Tanrıyı anmak, zikir etmekle iman zenginleşir ve Kur'an okumaktan da ve namaz kılmaktan da önemlidir yargısını Sünnilik kabuleder mi?

sonucundan kalp ferahlığı meydana gelir. Gönül açık olunca eli dahi açılmış olur **وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ** (K.2, 3: *Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.*) ve onun açlığı gönül açlığıdır. Tanık alâmeti zikrinin gönül eserinde ve ferahlığında iki nesne vardır; birisi güzel huydur (hulk; metinde ‘halk’) ve birisi cömertliktir. **[34b]** Yani gönül açık (münşerih; metinde ‘münşerif’) olunca nefsinin açlığı da ortadan gider. Gönlünün tatlılığı zâhir olur ve o tatlılıktan güzel huy hâsıl olur. Gönül keşf olununca el dahi cömertliği keşfeder. Eğer zikrolunan bu iki Şahit, yani güzel huy ve cömertlik talipde bulunsa ona hal ehli demek olur. Eğer bulunmasa ona hal ehli demek olmaz. Eğer yumuşak huylu kimseler der ise yalan söyler. Bir Şahısta, kalp coşkusu gibi, imanın artışı gibi, tevekkül gibi, kalp huzuruyla ile namaz gibi ve malından nafaka vererek açları doyurma gibi bu huylar olursa; o zaman gönlünde zikrin izleri oluşur ve o kişi insan-ı kâmil olur. **أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا** (K.8, 4: *İşte onlar gerçek mü’minlerdir.*) Öyleyse onun gibi kimseye, yaratıcı Tanrı’nın katında (tüm) mertebe derecelerini (almış) demek olur. **لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ** (K.8, 4: *Onlar için Rableri katında nice dereceler vardır.*) Keramet ve cömertliğin rızkı ve zikri onunla olur ve murat, onunla Ulu Tanrının didarına (kavuşmaktır).”

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ** (K.15, 99: *Ve sana yakınolan ölüme gelinceye kadar Rabbine ibadet et!*) ayeti hakkında buyurdu ki, “kul olan kimsenin Mevlâsına hizmet etmesi gerekir. Nefsine kulluk etmekten kurtulunca **[35a]** Tanrıya kavuşmayı gerçekleştiren özgür kullardandır, yani ki o nefsanî kulluk bağlarından azad olmuş olur.”

Beyi’
Ender-i reh-i hak şode muhakkak
Azad zi-nefs-i bende-i hak

Bu beyitin ma’nâsı budur ki ‘*Hakk yolunda muhakkak ki nefsinden kurtulmuş olan kimse gerçek Tanrı kuludur.*’ Ama kul mekteplerinde, kitapların ürününden, bilgisinden (malı-ı kitabetinden ?) bir zerre dahi kalsa henüz o kuldur. İşte bunun gibi talipte nefsinin lekesinden bir parça iz dahi kalsa, henüz o da özgür kalmış (azad olmuş) değildir. Lâkin şu vakit azad olma gerçekleşir ki, araştırma ve doğrulukla ile kulluğu daha da arttırmak gerek. Nefsin fenâlıklarından kurtulan ve halis olanlar Tanrının kullarından olur. Ve de has kullardan olur ki Tanrı onları kendisine bağlamıştır. *İnne ibadi* (Benim kullarım) demiştir Nefsin ve Şeytanın o kimse için eli bağlıdır onayı (teyid) ile ‘*leyse leke aleyhum Şeytanen*, yani Şeytanın eli bağlanmış’ olur.”

Beyit
Derban çegune hokm ber hass-ı [35b] Şah dared
Hassa ki hassa ra Şah-ı hod der-penahed

Beyitin ma’nâsı budur ki ‘*bir kapıcı, Şah’ın özelinde olan yardım (inayet) perdesinde nasıl hükmedebilir ki Şah’ın hassasına?*’ Ve önceki ayetin açık ma’nâsı şudur ki,

Tanrıya ibadet edenin uğurlanacak ölüsü (vardır), yani ömrü kesin bilinendir; kesin bilinenden kasıt ölümdür.”

Sultan Şah Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “kesin bilmekten kasıt Tanrının ma’rifetidir. Kul, ibadeti maksadına (gayetine) yetiştirince özgür olur ve ondan sonra yaptığı tapınma, özgür olmasına karşılık iyilik bilme nişanesi, bir teşekkürdür (şükranesidir): *fe-lakune abden şukuren*. Örneğin şunun gibi ki, bir padişahın bir yaşlı kulu vardı; onun hizmetine ömrünü harcadı ve onun yolunda yaşlandı ve padişah onu özgürlüğünü bağışladı. Hizmet etme mertebesinde düştü. Birgün yine o padişahın kapısına hizmet için diğer bütün hizmetçilerden önce vardı ve hizmeti yerine getirdi. Sultan buyurdu ki, ‘kulum özgürlüğü [36a] senin hizmetinin defterine yazdım, yine bu hizmet neyin nesidir?’ Yaşlı kişi, sultana cevap verip dedi ki, ‘şimdiye değin ettiğim hizmet kulluğumdan ayrı idi, şimdi ettiğim hizmet ise özgürlük teşekkürüdür (azadluğ şükranesidir).”

Beyit

*Kaş canem layık-ı şükraneye budi ruz-ı fasl
Ta feda-yı hak-ı rah-ı kuy-ı canan gerdemi*

Beyitin ma’nâsı budur ki, ‘keşke benim bu canım şükraneye layık olaydı da cananın meclisinde onun ayağının toprağında feda edeydim.”

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) **قَالَتْ أَفْسَدُوا مَا وَجَعَلُوا أَعْرَءَ أَهْلِهَا أُذِلَّةً** (K.27, 34:) *Mülk Sahibi dedi ki, Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar.*) ayeti hakkında buyurdu ki, “zikrin hükmü ve saltanatı gönüle gelir, nefsi ve nefsin görünüşünü aşır ortadan kaldırır. Evvelce değerli ve kutsal olan gönül, zavallı durumdan kurtularak kaçıp gelir mülkünde melik olur. O vakit hakiki vücudun, organlarından oluşan bütün tebasını, halkını ürkütür. Şuna benzer; bir şehire bir yiyecek-içecek bağışı yapan gelse o şehirdeki halkta ızdırıp ve bir sarsıntı hâsıl olur. ‘Acaba bu yardımdan (tenavülden) ne yönde bir hareket meydana gelir?’ diye her birisinde bir fikirde oluşur. Onların [36b] bu ızdırabı o yardımsever (tenavülün) kimsenin gelip şehre yerleşmesine değin devam eder. Ama gelip yerleştikten sonra bir parça istirahat hâsıl olur. Bir şehre giren padişah dahi öyledir. Evvela bir öncü gönderir ki padişahın konacak yerini hazırlasın; o marifatullah, yani Tanrının ma’rifetidir. Onun şehrine girmeyi dilerse, öncü zikir eder ve evvela padişah için gönlünde bir konak donatır ve eşitsizliği sürme süpürgesiyle gönlü nefisle ilgili bulanıklıklardan süpürüp temizler. Böylece padişahın ma’rifeti oraya iner ve nefsin izzetini ve nefsin sıfatını alçaltır, yıkıp örene çevirir. Nefsanî sıfattan geriye kalan olursa o, ma’rifetin inmesi sebebiyle pak olur. Şunun gibi ki, bir büyük sel aksa o selin yolunda çer-çöpten her ne olsa hepsini önüne alır gider o yeri tertemiz eder.”

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) **قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ** [37a](K.57, 16: *İman edenlerin Allah’ı anma ve O’ndan inen Kur’an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?*) ayeti hakkında buyurdu ki “huşu ve çekince korkudandır; ondan hasılolur eğer peşinden ince bir örtü

(hicap), yani boş olursa. اللَّهُ ذِكْرُ اللَّهِ وَفَلُوهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ (K.39, 23: *Hem bedenleri hem gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar*) Öyleyse o kimsenin gönlüne korku (haşiyet) gelir yerleşir ve gönül evi o korku sebebiyle ma'mur olur. Örneğin şunun gibi ki, bir evde hiç kimse olmasa, o evin yıkıntılarını onarmasa o ev mamur olmaz, yıkılıp harab olur. Düşkünlerin ve haşeratın yeri ve yuvası olur. Eğer bir kimse evde otursa, o evin çevresini imaret etse ve duvarlarını sıvatsa; mamur olur pak olur tozdan ve topraktan. Haşeratın yuvası olmaz. Herkesin oraya konması mümkün olur. Gönül evi mamur olunca Tanrının ma'rifeti oraya iner. Bu mahalde malum oldu ki, huşu' zikirden hâsıl olur imiş, zikirden gayrısından olmazmış. Ondan sonra zikri gönülde tasarruf eder [37b] ve gönlü ısıtmış (kuzkutmuş: kızdırmış?) olur ve Kur'an'dan وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ عَلَيْهِ (Hakk'tan gelen şey onun amelidir.) ayetini getirir.

Beyit

*Der behar-ı havf çün dil nerm şod ez-ab-ı zikr
Ey besa golha ki bağ-ı ma'rifet-ı bar-aver est*

Beyitin ma'nâsı budur ki, 'Tanrıdan korkmak baharında gönül yumuşak olunca, zikir söyler ve ma'rifet bağının içine güller getirir'.

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ (K.11, 114: *Çünkü iyilikler kötülükleri, günahları giderir.*) ayeti hakkında buyurdu ki, "bir kimse ne zaman ki içten bağlılıkla (ihlâs) tövbe etmiş olsa ve sâlih amellerle meşgul olsa ve çileye düşerek nefsinin terbiye etse ve zikirde süreklilik gösterse, bu dört nesnenin özelliği, beğenilmeyen sıfatı övülmüş sığata değiştirme yararını kazandırır: إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ (K.11, 114: *Çünkü iyilikler kötülükleri, günahları giderir.*) Güzelliklerden (hasanattan) ya da nefesine hakim olmaktan dahi kasıt o zikrolunan dört nesnedir ki, bir kimse ne zaman bu dört nesneyle sıfat kazanırsa beğenilmeyip yen sıfatı ortadan kaldırır.

Fâide: Fahreddin Derzkanî'den rivayet edilir ki, birçok [38a] bilgi sahibi erler, din bilginleri bir gün **Sultan Şeyh Safi**'nin hizmetinde toplanmış oturmaktaydılar. **Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا (K.18, 110: *Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın.*) ayetini okudu. Arkasından "sâlih amel dedikleri şey nedir?" diye sordu. O mecliste hazır olan bilgi sahibi danışmendler dediler ki, "Şeyh Hazretleri buyursun, biz dinleyelim" dediler. **Sultan Şeyh Safi Hazretleri** buyurdu ki, "sâlih amelden, doğru inançsal eylemden kasıt gönlü ıslah etmek, yani gönlü nefisle ilgili bozukluk ve karışıklıktan (fesattan) kurtarmaktır. Yalnızca görünür olan salahiyet değildir, ama surete ait salahiyet olunca da iyilik nefsi gelir ki, o vakit Tanrının yüzünü gözlemek (didarı müşahede etmek) uygun olur."

Beyit

*Ta ayine ez zeng ne-gerded Safi
Ruhsare-i maşuk der-vey ne-tevan did*

Beyitin ma'nâsı budur ki 'gönül aynası pastan arınmayınca kadar maşukın sureti onda görünmez.'

Fâide: Sultan Şeyh Safî'nin (Tanrı onun sırrını kutsasın) Peygamber hadislerini tahkikat ve itirazı [38b] beyanındadır ki şeyhine demişlerdir ki bu kısmın içeriğinin (bu fasl-ı müştemil) tarafı da evvela Peygamber hadislerinin açıklamasıdır ve bunun tamamı **Sultan Şeyh Sadreddin** (Tanrı onun sırrını kutsasın) rivayetiyle anlatılacaktır.”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) bir gün giderken gördü ki iki talip ilimden bahsederler: “İşte bu hadis üzerine doğru rivayet olunur ve Ebu Said Haydari rivayetiyle sabit olmuştur ki Peygamber şöyle buyurdu: ‘*İnsanlar Peygamberler için üzülmeyin, zira kıyamet kopacağı zaman onlar büyük bir fitnede olacaklar ilk yeri yaran Musa idi. O Allahın gücünden gelen bir şeydi.*’ Bu iki ilim talibi, hadisin anlamına şaşırırlar; çünkü Peygamber mübârek başını yerinden kaldırıncaya, eli arşa ayağını yere vurmuş Musa aleyhisselamı görür. Öyleyse bu ma’nâya (göre) emirlerin birincisi [39a] (o) lazım gelir; ya Musa’nın büyüklüğü, ya Musa’nın ayakta duruşunun sunumuyla (takdim-i kıyam-ı Musa) icabeder ki, Peygamberin kıyamı üzerine bu ikisi de dürüst değildir.”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) işte böylece bunların tartışma ve bahislerini işitti geçti gitti ve yine döndü ve dedi ki; “Mevali! siz neden bahs edersiniz? Ve niye şaşırırsınız ki, Musa’nın topraktan başını kaldırması durdurulmuştur (mevkuftur). Bizim peygamberimiz yerinde durur, ondan sonra Musa yerinde durur. Ama elini arşa, ayağını yere vuran Musa’nın sıfatıdır, kendi vücudu değildir.”

Beyit

*Beya ey mah ez Yesreb beyara maşırık ve mağrib
Ki Şah-ı enbiya mevkib tui der sahn-ı menahi
Hattı ez-mu münevver kon cehan ez-ru muattar kon
Burc-ı ravza ser ber kon ki mah ve âlem arayı*

Beyitlerin ma’nâsı budur ki, ‘*dışarıya gel, ey Medine’nin ayı, Medine’den dışarıya gel aydınlık yüzlü! Yesreb’in ayı Peygamber (Hazreti Risalet)’* demek olur.

Açıklaması odur ki; ya Resulullah, Medine’den dışarıya çık, gel ve doğu [39b] ve batıyı, bütün her tarafı süsle, müzeyyen kıl. Benim için peygamberlerin Şahı ve ihsanı sensin. Hatt-ı saçının telinden –ki burada hattın kasıt zülüftür -kokular sal. Ravza burcundan başını yukarı kaldırıp cihanı yüzünle aydınlat, çünkü sen âlemi bezeyici aysın.”

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın)’den şu hadisle ilgili olarak sual ettiler; *fakirlik övüncümdür*; dediler ki, “o ne fakirliktir ki ‘*al-fakr fahri (fakirlik övüncümdür)*’ diyor ve hepsi ondan ibarettir.”

Sultan Şeyh Safî Hazretleri yanıtladı: “Fakir o fakir değil ki, fakirliği nedeniyle yürüye kapı kapı dilene. Belki şu fakirdir ki gününden geçer ve Tanrı yolunda nefsinin terbiye eder. Şöyle ki, eğer bir kimsede geride nefis ve nefsin engelleri ve bütün

diğer yaratıkların engelleri artık (bâki) kalmazsa o kimse fakir olur. Peygamber işte bu fakirliğe ‘fakr’ demiştir. Öyleyse o kimsenin fakirliği kendi nefesine bakışıdır, genel görünüşündedir, ama o Tanrı katında zengindir.”

Beyit

*Ey hoşâ rindan-ı ba-himmet ki der can bahten
Fakr ra der bi-nevayi merhaba-yı mi-zenend
Der makam-ı iftihar [40a] ez ruy-ı istiğna be-hak
Huyeş ra ma-sevayi ra ist pay mi-zenend*

Bu beyitlerin ma’nâsı budur ki, “*ne hoştur oynamaktan dolayı halsiz düşen himmetli rindlerin yorulmuşu üzerinden o fakire merhaba derler! Fakirlik makamında oturur iken Tanrı katında zengin olup, kendi nefislerine ve dünyaya tekme vurup, tümünü mahveder giderler*”.

Fâide: Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın)’den sual ettiler: “Peygamber aleyhisselâmın mirac şahsına oldu ve neden başkası için sır oldu? Niçin sıfat ile suret ile olmadı?”.

Sultan Şah Safî Hazretleri buyurdu ki, “Resul hazretine sır şundan dolayı suret ile (açıkça) oldu ki, onun mübârek cismi dahi ruhani idi. Bundan ötürü idi ki Resulullah’ın boyunun gölgesi yoktu.⁷⁰ Onun mübârek cismi de diğerlerinin görünüşü (sıfatı) derecesindeydi. Evliya ve bazı kutsal şahıslar terbiye edilmiş ve arındırılmış nefsiyle kirlenmiş kötü sıfattan, sıfatlarını ruhaniye kılsalardı ve [40b] örtüyü kaldırsalar ve sıfatla sır etseler dahi Hazreti Peygamber o sırrı açıktan söylediler. Diğerlerinin ma’nâsının sır söylediği yerde Resulullah’ın sıfatı sır söylediler. Onların sırlarının yetişip esrarın sona erdiği yere Peygamber’in ma’nâsı da yetişirdi. Ama Peygamber’in sırrının yetiştiği yer hakkında hiç kimsenin bilgisi yoktur.

Beyit

*Der an hazret ki raz-i tu çi cay-ı âlem ve âdem
Der an halvet ki sırr-ı tu çikadr vehm-i insani
Der an paye ki pay-ı tu çi cay-ı tayr-ı kudsi
Der an âlem ki sırr-ı tu kuca ervah-ı ruhani*

Beyitlerin ma’nâsı budur ki, “*ya Resulullah senin sırrının vardığı âlem, âdemin neresidir? Sırrının vardığı halvette ne kadar insan var ki ona yetişsin?. Mübârek ayağını koyduğun o merteye [41a] kutsal kuşların uçtuğu yerdir, yani ruhaniler oraya böyle nasıl yetişir?*”.

Fâide: Sultan Şah Safî’den (Tanrı onun sırrını kutsasın) sual ettiler: “*habib min dunya kem selase en-nisa ve’l tayyib ve kare ayni fi’s-salâ*; yani niçin Peygamber bu üç nesneyi (kadın, güzellik, namaz) ayırdı, başkasını ayırmadı ve kendi dahi dünyada iken ‘*dunya kem*’ (dünya eksik, kötü) deyip, onlara bağladı?”

⁷⁰ Muhammed Peygamber’in nur, dolayısıyla gölgesiz olduğu Bâtınlığın/Alevi-Bektaşılığın çok önemli inanç öğelerindendir; Sünni İslâm’da, Peygamberin masum olduğuna inanılsa da onun nur ve gölgesiz olduğuna inanmak batıl inanç sayılır.

Sultan Şeyh Safi Hazretleri cevap buyurdu: “Dünyayı onlara şunun için izafe etti ki, zira Peygamberin toprağı cennetten idi, gölgesi yoktu ve ‘dünya kem’ deyip hitap etmediklerinin toprağı dünyadan idi. Öyleyse bundan dolayı dünyayı onlara yakıştırdı. Bir yerde buyurmuşdur ki *ma fi’ d-dünya illa ke-farisin istazalla tahte’ş-şeceretin summe race ve tereke-ha*; bu hadis şu anlama gelir ki, ‘ben dünyada bir atlı kişi gibiyim; bir ağacın altında gölgelenir ondan sonra giderim [41b] o ağacı terk ederim”.

Beyit

*Nisbet-i her kesi ki ba-haki abi mi-koned
Hak-et ez-fırdevs ab-et ez- ab-ı hayat*

Ma’nâsı budur ki, “bir kimse senin nispetini su ile toprağı karıştırır; senin toprağı cennet toprağındandır ve suyun ab-ı hayattandır”. Ama Peygamber o üç nesneyi şöyle ayırmıştır; âdem oğlu cismden ve ruhdan ve gönülden oluşmaktadır. Hazreti Resul da mübârek cisminin hattından ötürü dünya ile sonludur.” Ve buyurdu ki, “bu kanıt ile Peygamber’e tanrısal feyz erişirdi. O zaman yumuşaklık (halima) Hazreti Resul’un ruhsal yönüne baskın gelir; ilgilendiğı yönden bağını keser, hanımıyla meşgul olurdu. Eşine dönerek derdi ki *kulli minni ya humeyr*; ruhani halden cismani hale gelmek için onunla sohbet ederdi. Örneğın şunun gibi; bir geminin kontrolü elden çıksa, [42a] yani rüzgâr ona üstü”n gelip de gemi tehlikeye düşerse, zorunlu olarak o geminin demir atması gerekir ki yerinde dursun. Zira öncelik onun durmasıdır. Eğer duramaz ve bir demir kâfi gelmezse iki demir atmak gereklidir ki, ondan sonra karar ve sükûn bulsun. Ona güzel sonludur denilmesi, onun mübârek ruhunun hattından ötürü güzel zamanlıdır, güzel olan ruhun hassas hattıdır ve ondan sonra *kare ayni fi’s-salâ* sonludur dediğı o idi ve onun için sonludur dedi ki mübârek kalbinin hattı vardı. Bu ma’rifetlerden olan üç nesnenin birisi peygamberin mübârek cisminin hattı idi ki o kadındır ve birisi mübârek ruhunun hattı idi ki o güzeldir ve birisi mübârek kalbinin hattı idi ki o dua sırasında Peygambere aşikâr olan çeşitli Tanrı sırlarıdır.” [42b]

Fâide: **Sultan Şah Safi** ’den (Tanrı onun sırrını kutsasın) sual ettiler ki, “Peygamber mübârek bedenine taş bağlardı; acaba açlıktan ötürü müydü? Yoksa başka şeylerden ötürü müydü?”

Sultan Şah Safi şöyle cevap buyurdu: “Açlığından ötürü bağlamazdı. Zira açlık insanın içinde olur, taş dışarıda. Nasıl olur da o taş açlığı bertaraf eder. Belki açlığı daha da artırır. Nitekim bu sağlam hadiste Muhammed buyurdu ki, *Tanrının yanında siz de benim gibisiniz; Tanrı yediriyor içiriyor*. Bu açık bir delildir. Mübârek bedenine taşı açlığından ötürü bağlamazdı. Belki şundan ötürü bağlardı ki mübârek sıfatlı cism ile aynı renkte idi. Mübârek suretiyle sıfatının bir olduğuna delil budur ki gölgesi yoktu. Öyleyse Tanrının hevası arzusuna gönlü uçtuğı vakit, kesinlik kazanırdı ki mübârek cismi dahi göğe doğru uçardı. [43a] O sebepten dünyevi olan bir nesneyi mübârek bedenine bağlardı ki suret ile halk arasında kaybolup gitmesin,”.

Beyit

*Her çend ki be-vec-i can u dil bud
Pa beste-i kayd-ı ab-ı gul bud
Ez dest-i salah-ı ab-ı haki
Mi-daşt be-kayd-ı ruh-ı paki*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki, 'Peygamber can ve gönül zirvesinde oldukça gülsuyunun bağıyla orada kalır. Mübârek cisminin toprağının suyunun salahiyet bağıyla pak ruhunu ayakta tutardı.'

Fâide: Sultan Şeyh Safî'ye (Tanrı onun sırrını kutsasın) "Dediler ki, işte bu gerçek (sahih) hadistir: 'Peygamber dedi ki, 'la-takumu es-saat ala-ahadin yakulu Allah Allah ve fi'r-rivaye en resulullah kale la-takumu es-saate hatta yukalu fi'l-ard Allah Allah. yani, *Tanrının adının zikredicileri yeryüzünde oldukça kıyamet kopmaz.*' Bu hadisin açıklaması nedir?"

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) [43b] cevap buyurdu ki Tanrının adını zikrediciden kasıt yüksek sesle zikreden kimsedir. Bir gönül sahibinin telkini sebebiyle gönül dahi Tanrıyı zikretmekle meşgul olmuştur anlamına gelir. Ma'nâsı budur ki Tanrının adını zikrediciler yeryüzünde oldukça kıyamet kopmaz."

*Beyit
Der âlem gul-i imen-i eman işan-end
Der âlem dil-i ruh-i revan işan-end*

Ma'nâsı budur kim, 'cism âleminde iman gülleri onlardır; âlemde ve gönülde gidip-gelen ruhlar onlardır.'

Fâide: Sultan Şah Safî'ye (Tanrı onun sırrını kutsasın) şu hadis ile ilgili olarak sordular ki, "İhya-yı Ulûm'da geçmektedir; 'Peygamber dedi ki, *el-ibadet aşere aczen tis'a min-ha fi't-talebu'l helâl.* yani ibadet on kısımdır bu on kısmın dokuzu helâl taleplerdendir. Bu on kısımdan dokuzu giderse, helâl talep niçin oldu?"

Hazreti Sultan Şeyh Safî şöyle cevap buyurdu: "Şundan ötürü ki kulda beliren itâat ve güzel amel onun gönlünden ve [44a] bedeninden ve vücut organlarından ortaya çıkar. Helâl lokma kişinin kursağına eriştiği vakit o kişinin gönlüne kuvvet ve itâat verir ve vücut organlarını ibadete meylettirir. Eğer o kimsenin kursağına haram lokma gitse gönlünü zayıf eder. Belki gönlünü öldürür, nefisini kuvvetlendirir ve şevheti artırır. Etrafındakileri isyan ettirir. İbadetten gelen her nesne isyandır ve her nesneyi de nefis aracılığıyla cisimleştirir. Bilinmelidir ki iş lokmadaymış. Kişi helâl lokmasıyla bütün bedenini tâata, yani ibadetlere yöneltir; eğer lokma haramsa bütün organlarını isyana meylettirir ve de Hakk'ın buyurduğu şu ayetin anlamını araştırır: **صَالِحًا** (K.23, 51): *Ey Peygamber! Temiz olan şeylerden yeyin; güzel işler yapın.*), yani Tanrı o güzel ve helâl lokmaları (yiyin); ondan sonra da güzel ameller işleyin diye emretti: **صَالِحًا** **وَاعْمَلُوا**. Bir kimsenin helâl lokması olsa güzel ameller elde eder, eğer güzel lokma olmasa isyana yönelir. [44b] Öyleyse mecburen helâl lokma yemek gerek ondan sonra ibadetle meşgul olmak gereklidir. Örneğin şunun gibi ki, çorak bir yerde ekin ekseler hiç ürün vermez. Ama yumuşak topraklı hoş bir yerde tarımla uğraşsalar bile, eğer o ekilen yere tuzlu su uğrasa, o yeri dahi kurutur ve özellikle (hasseten) toprağı çürütür. O ekilen nesne yeşermez ve

ürün vermez. Belki ekilen yerde diken ve çalılık biter. Ama çorak bir yere bir tatlı bir su uğrasa o suyun bereketiyle o yerde ekilen nesne biter, mahsul verir. Haram lokma dahi yukarıda verilen örnek gibidir. Haram lokmanın kursağa erişmesi şu çorak suyun iyi topraklı yeri mahvetmesine benzer. Bu gönül dahi onun gibidir. Eğer bir kimse gönlünü düzeltmiş olsa, o fesattan kendisini kurtarır. Eğer helâl lokma kursağa yetişse, şu tatlı su çorak yere nasıl kazanç verirse bu dahi gönül makamına öyle kazanç [45a] sağlar ve hoşluğa çevirir: ki **نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا** وَ**الْبَدْيِيُّ** (K.7, 58: *Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz.*)”

Beyit

Mast der ab-ı hayat zikr ez hasiyeti

Ki-o zemin-i şure-i morde zinde-i şirin koned

Ma'nâsı budur ki, “*hayat suyunun zikrinde şu özellik vardır ki ölmüş yeri ve çorak yeri diri ve tatlı eder.*”

Fâide: Hasan Basri'nin(ö.728) sözcüğü meşhur hadis bir tezkirede tesbit olunmuştur: *kimin her günü aynı geçerse o aldanmış olur.* Yani dediler ki, “her gün farzlar ve sünnetler âlemde ne kadar belirlenmiştir ve fazlalık nasıl olur ki o her gün artar? Ve hem de bir kimse onun içine dalar (gark olur)?”.

Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “bu sözden kasıt katedilen menziller, geçilen duraklardır; yani bir kimse bir gün katettiği menzilden ileri gitmese bir menzil dahi katetmese, bugün katettiği menzilde kalsa o kişi aldanmıştır. Yani Tanrı sırrına eren kişilerin [45b] günden güne olarak kavuşma yönüne doğru ilerlemesi gereklidir. Bu menzillerin yüzünde onun mekânı vardır. Ama gerektir ki sufi hergün sırda ola. Sufinin sır mertebeleri ve son durağı şudur ki, başı arştâ ola ve ayağı yerde ola. Talip bu sırda yetiştiğinde, ilkönce o mertebede kalırsa o talip aldanmıştır ve şeyhinin bu alanda saptadığı gerçek (tahkiki) budur. Ama şeriat bilginleri (ulema-yı zâhir) bu söz hakkında derler ki, ‘bir kimsenin doğduğu gün ile öldüğü gün aynı olsa o kişi aldanmıştır;. Yani eğerki başkaldırıdan arınmış iken ve lâkin güzel işleriyle(amal’i sâliha ile) öldüyse, korkusu yüzünden aldanmıştır: *Bütün yönlerden O onun tanrısıdır*”.

Fâide: Sultan Şeyh Safî'ye (Tanrı onun sırrını kutsasın) meşhur hadis olan *kim bağışlanmışla yerse Allah onu bağışlar.* sözü ile ilgili olarak sual ettiler; yani dediler ki Hazreti Resul tarafından bağışlanmamış hiç kimseye karşı bağışlanma tertip edilmez ki, [46a] **لِيُغْفَرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ** (K.48, 2: *Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar.*) bu söz onun hakkındadır. Şu halde münafıklar ve müşrikler bizzat Hazreti Peygamber ile yemek yemişlerdir. Bu sözden dolayı münafıklar ve müşrikler dahi bağışlanması lazım gelmez mi?”.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “yemekten kasıt imandır. Yani bir müslüman, kardeşiyle iman sofrası üzerinde yemek yiyen her kimsenin din konusunda uyduğu kimse nasıl bağışlandıysa bu da aynı şekilde bağışlanır. Eğer iman sofrası üzerine uyuşmasa, Peygamber ile sohbet edip, dünya

yemeklerinden yemiş dahi olsa, mademki iman sofrasına oturmamıştır, o kimse bağışlanmaz.”⁷¹

Beyit

*Her ki ender-i meclis-i in saff-ı nuşan-ı Safast
Gerçi sağır keş ne-başed cur’e-hari-i hod bud*

Ma’nâsı budur ki, “saflık şarabını içenlerin meclisinde olan her kimse, o şarabı kadeh ile içmezse de yudumla içer ve o meclis masumlar, suçsuzlar topluluğudur. **[46b]** Her kim o masumlarla uyuşsa o şaraptan içmeyle kendisi dahi bağışlanır.”

Fâide: Hazret-i Sultan Şah Safî’ye (Tanrı onun sırrını kutsasın) şunları sordular: “Hadiste sabittir ki, bazı mü’minlerin kabri göz göz ve yeri geniş tutulur. Kâfirlerin ve fesat çıkaranlarınkini ise öyle yapar ki bir yanı bir yanına geçer. *El-iyaz billâh min zaleke (bütün bunlardan Tanrıya sığınırım)*. Öyleyse o kimsenin kabrinin genişliği uzaktan görülür (meddi basr). Öyle gerek ki onun kabri yanında bir kimsenin kabri dahi olsa bu genişlik ona yetmez. Belki bazı rivayetle sabittir ki bazı insanların kabrinin genişliği doğudan batıya (maşrıktan mağribe) kadardır. Bu takdir üzerine bunun civarında başka kimselerin kabri geniş (güng) olmaz. Kalkacak vücuda yer kalmaz ki onların dahi kabirleri geniş olmaya müstehak olmuştur; yüzbinden fazla vücut dahi olsa yine lâyık olur. O taifeden bir kimsenin doğudan batıya değin **[47a]** (kabri) geniş olur. Başka kimsenin kabrinin geniş olmasına nasıl rast gelinir?” dediler.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “bu kabirden kasıt vücuttur. Yani kabrin ferahlığı ve genişliği ne kadar fazla olsa da o vücudun genişliğindedir. Göğsün ferahlığı ve genişliği ne kadar az olsa kabri genişlemez, dar olur. Velhâsıl kabrin genişliği insanın göğsünün genişliği ile ilgilidir. Eğer bir kimsenin göğsü ferah ve geniş olsa onun kabrinin genişliği maşrıktan ta mağribe kadardır ki *فَمَنْ يُرِدُ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ حَرْجًا صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا* (K.6, 125: Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm’a açar; kimi de saptırmak isterse göğze çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır.) Öyleyse ferahlığı çok olan kimsede Tanrı nuru ve ma’rifetinin gücü fazla olur ve kabrinin genişliği dahi fazla olur.”

Beyit

*Şu’a-yı pertev-i hurşid der serace-i halk
Be-kadr-ı vos’et hem rovzen-i deriçei bud*

Ma’nâsı budur ki, “güneşin ışığı **[47b]** halkın evlerine ve çardaklarına bacalarının pencelerinin(?) miktarınca gelir. Yani ne kadar ki baca geniş olur güneşin ışığı dahi o evde ziyade olur. Göğüs ferahlığı da bunun gibi fazla olur.”

⁷¹ Burada Muhammed Peygambere çok yakın sahabelerden olup, daha sonra ona hilafet davası ve arkasından hanedanlık yaratarak kendisine ve İslâma ihanet etmiş bazı sahabelere kapalı gönderme bulunuyor. Nitekim İmam Bakır “Salman, Abuzer, Mikdat, Cabir gibi birkaçı dışında geri kalanları Muhammed’e ihanet ettiklerini” söylemektedir.

Fâide: **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) Hazretlerine bu sırada sual ettiler ki, “iyi amelli bir kimseyi bir inançsızın ve bir fesatçının yanına defnetseler. Şöyle olsa; bunların üçü birden toprak olup gitse bir birine karışsa, hiç bir yönde onların arasında ayırt edici özellik kalmaz. Peygamber buyurmuştur ki ‘*el-muminun la-yemutune (mü’minler ölmezler)*’. Bu üçünün arasında fark olmaz, onların kâfir de olmaları gerekmez.” Hazreti **Sultan Şah Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) de buyurdu ki, ‘Peygamberin *el-muminun la-yemutune*’ demesinden murat, Tanrının zikri ile hayat bulmuş olan mü’minin gönlüdür, hiç ölmez.” [48a]

Beyit

Her ki o zi-in zindegi buy ne-yaft

Reng-i can can ez omr-i cavidan ne-yaft

Ma’nâsı budur ki, “*bu hayattan bir koku gelir ve canın rengi ebedi ömürle hayat bulur ki o hayat gönül hayatıdır*”.

Fâide: Bu hadis hakkında sordular ki, “-*İhya-yı Ulûm*’da bahsedilir- Arifler kuldur; *tahallava bi’l-ahlak*, yani kul olan kimseler, Tanrının sıfatıyla nasıl nitelendirilir?”. Hazret-i **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki “kul kendisini görevlerle vasıflı kılar. Nesnelere Tanrının sıfatlarındandır. O nesnelere ise hakikatte nitelenemez, yaratıcı Tanrının sıfatı ile nasıl nitelensin? Zira kul kuldur Tanrı tanrıdır ve kulun sıfatı kul sıfatıdır ve Tanrının sıfatı Tanrı sıfatıdır. Belki kulun Tanrı sıfatıyla nitelenmesi [48b] mecazidir. Yani Tanrı kullarından birisi üzerinde kendi sıfatıyla o kimseyi mecazen niteler. Şöyle ki Tanrı cömerttir kuluna bağışlar verir, rahimdir kuluna rahmet eder, kendisi mü’mindir kuluna dahi mü’min dedirtir halka.” **Sultan Şeyh Safî** şu anlamda bir ilişki (kurmuştur):

Beyit

Key şevved halik an-ki başed halk

Bend budim aşına geçtim

Ma’nâsı budur ki ‘*halkdan olan şu kimse nasıl yaratıcı olur. Biz kul idik ama Mevlâmız ile tanıştık, dostluğunu kazandık. Şu dünya beylerinin katında Tanrıya yaklaşmışlar gibi tanışıklık edinip fazlasıyla mertebe bulmuş olanlar (vardır). Ama nefis sultan olmaz*”.

Sultan Şah Safî’nin Mutlak Varlık (Tanrı)’dan çekişmelere (tekazaya) yaptığı bu soruşturması onun temiz şanındandır ki, birçok şeyhler ona kail olmuşlardır. Sordular: “Bu ‘*evliyalar benim kubbemin altındadır benden başka kimse onları tanıyamaz* [49a]’ hadisinde -ki Mevlâna Gazâlî’nin *Erbaiyet*’inde vardır- söylenen evliyadan kasıt kimlerdir ki, onlar dahi kendilerini veli bilirler? Zira onlar da başkalarıdır.”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “veli üç kısımdır: İlki odur ki, o bilir kendisi veli olduğunu, ama halk onun veliliğini bilmez. İkinci odur ki, ne kendisi bilir veli olduğunu ne halk bilir. Üçüncü kısım odur ki, kendisi

bilir veli olduğunu ve halk dahi bilir ki, o velidir. Veli şu kimsedir ki, Tanrı onu velâyet derecesine yetiştirmiş ve ona kendi ma'rifetini vermiştir. Oradan geri döndürmüştür. İnsan sıfatıyla nitelemiştir. Halkları eğitmek ve aydınlatmak için müşidlik göreviyle görevlendirmiştir.⁷² İlk veliler kendilerinin veliliğini bilirdi. Ama halk bilmezdi onlar nedir? Kördürler; onları abdallarla aynı tutarlar. O taife üç yüz kırk yedidir ki onları halk bilmez. [49b] Halk dilinde onlara üç yüzler, yediler ve kırklar derler. İkinci kısım odur ki veliliğini ne kendisi bilirdi ve ne de halk bilirdi. Onlar has velilerdir yani bütün varlığıyla Tanrıyla meşgul olmuşlardır. Kendilerinin veli olduğunu bilmezler. Bu topluluk zaten Tanrıdan gayri kimseyi bilmez. Üçüncü kısım odur ki, kendileri de halk ta veli olduğunu bilirler. Onlar çok özeldirler, Tanrının ma'rifetini ortaya koymuşlardır ve Tanrı halklara onları göstermiş ve tanıtmıştır.”

Fâide: *Tezekkür*'de bulunan “*hubbu 'l-vatan mine 'l-iman*, yani kâfirlerin vatani sevmesi imandan mıdır?” hadisi hakkında “bu hadisin ma'nâsı nedir?” diye sordular. **Hazret-i Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “hadisin anlamı şudur: Örneğin, alışılmış ve görülen âlemden cisim âlemine gelen bir kişinin [50a] evvelki âlemi iman ve muhabbet suruyla çevrilidir.”

Fâide: Bir taraftan bazıları itiraz edip **Sultan Şeyh Safi Hazreti**'ne sordukları sorular ve onun cevaplarının beyanındadır:

Sultan Şeyh Sadreddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) rivayetine göre, **Sultan Şeyh Safi Hazreti**'ne Emirü'l Mü'min Âli bin Ebi Talib'in “*men arafu nefsuhu fe-kad arafu rabbihu*” sözü⁷³ hakkında sorular ettiler ki “bize bu sözün ma'nâsını söyleyesin; ne demektir bu söz?”

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) şöyle cevap buyurdu: “*men arafu nefsuhu*” nun ma'nâsı budur ki, kişi nefesine arif ola ve nefsinin ayıplarından haberdar ola. Nefsinin eksikliklerini bildikten sonra nefsinin ıslahıyla meşgul olsun. Örneğin şunun gibi ki, bir kimse donunda pislik görse onu yıkar ve nefsinin bu ayıplarını temizler. Temizleyen kimse nefsinden kurtulur. Nefsinden [50b] kurtulunca Tanrının azabından da kurtulur. Öyleyse nefesine lânet edip, ondan uzaklaştığı zaman şu kuş gibi tuzaktan kurtularak uçar. Nefsinden uzaklaşınca Tanrıya yönelir ve ondan sonra nefis bilgisini tahsil etmiş olur. O zaman onun gönül gözüyle Tanrıyı görür. Tanrıyı bilmek nefsinin bilmekten sonra gelir. Yani bu dediğimiz takdir üzerine evvela kendi nefsinin bilmeyi öğrenir. Ondan Tanrı ma'rifetini, bilgisini oluşturur.”

Fâide: Şu söz ile ilgili olarak “**Abdullah ibn Mes'ud** (ö.652-53, sahabedendir.) demiştir ki, ‘*eşkiya da iyi insan da anasının karnındayken belli olur; mutluluk ve eşkiyalık (saadet ve şekavet) kişiye anasının karnında yazılmıştır. Onu değiştirmek mümkün değildir.*’ Öyleyse halkların çabası fayda vermez” dediler.

⁷² Hacı Bektaş Veli *Makalât*'nda (s. 80) Tanrının şöyle söylediğini belirtir: “...Kur'an'a bakın, buyruğumu görün; gönüller aşan tene bakın, ulaşanı görün; evliyama (velilerime) bakın hazinemi görün.”

⁷³ Bu sözün Muhammed Peygambere ait olduğu bilinir; ilk kez burada Âli'nin söylediğini okuyoruz ki, eğer müstensih tarafından değiştirilmemişse, gerçekten düşündürücüdür.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki **[51a]** “karından kasıt bâtını terbiyedir (murad-ı bâtından bâtını terbiyettür) , yani bu karından her şey doğar. Allahın yaratış gücü, halkın yaratılışının (fitratının) üzerine doğrudur ve şöyle ki sağlam rivayetler vardır: *Her doğan çocuk Babası annesi Yahudi ya da Hristiyan olsa da doğuşunda İslâmiyet vardır çünkü İslâm olarak yaratılışını (fitratını) Allah vermiştir kimse onu değiştiremez.* İnsanoğlu İslâm fitratı üzerine doğar, ama atası anası o kimseyi Yahudi veya Hristiyan veya Mecusi kılar. Karından kasıt ana karnı olsaydı atası anası Yahudi ve Hristiyan ve Mecusi yapmazlardı. Yine de yaparlar. Yine böyledir ki bir kimse hangi taifenin neslinden olsa o milletin mezhebine bağlı olur. Artık bilinsin ki, karından kasıt sıhhat terbiyesi imiş.” **[51b]**

Fâide: Sual ettiler: “Fakirlik nasıl kalblerin erbabındandır?.Halbuki ‘*fakirin yüzü iki dünyada da karadır*”.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki “o fakirlikle nitelenen kimseye, Tanrıyla birleşip onda yokolma (fenâ-yı fillah) hâsıl olur; insanlık izleri, doğal güdüleri ortadan kalkar . O bu yokoluşun (fenâ) bir nuru olur, ay doğmadan önce karanlıkta görünür. Hemen saflığın aynasında duruşunu gösterir. Öyleyse *iki dünyada da yüz karanlığı* bundan ibarettir. Dünyada ve ahrette yüz karanlığı değil belki onun gibi yüzlerin ağarması ve kararması gününün **فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ** **وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ** (K.3, 107: *Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler.*) zümresinde olur.

Hikâye: **Mevlâna Bediüddin Cağatuyi Hazret-i Şeyh**'e dedi ki, “ilim örtüdür demişsiniz; ilim neden örtü (hicab) olur?”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki “ben ilim hicaptır demedim. **[52a]** Belki ilimde zan hicabdır. Eğer bir su kirliyse, nasıl itmek gerek ki o su temiz (mismil) olsun?” dedi.

Mevlâna Bediüddin dedi ki “onun çaresi şudur; ona bir temiz su katarlarsa, içine karışarak kirliliği pak ve berrak olur.”

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki, “ben de şöyle söylüyeyim; örneğin, yeryüzünde bir su vardır ki berrak nesnelere uğrar fakat uğramayla temiz olmaz. Bir su da yeraltında var ki gayet paktır. Lâkin bu iki suyun ortasında perde olan yerdir ki bu ikisinin ortasında engel durumundadır. Eğer bu yeri ortadan kaldırsalar bu iki su birbirine kavuşur daha temiz olur. Şöyle ki temiz ilmin suyuyla nefis temiz olmazsa ki, medreselerde haram lokma ile karışmıştır;⁷⁴ öyleyse, bâtın ilminin suyuyla içeriden nefsi mecburen temizlemek gerekir. Kelime-i tevhid geleneği ile perdeyi ortadan kaldırmak gerektir ki, şeriat (zâhir) **[52b]** ve bâtın ilminin sularını birbirine karıştırmak sebebiyle zâhir ilminin suyu dahi pak olsun. Demek ki, perde (hicab) olan nefistir, emreden nefstir (nefs –i emmare), ilim değildir.”

Burada **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) bir örnek verdi:

⁷⁴ Görülüyor ki, Şeyh Safî medreselerde öğretilen zâhiri dinsel bilgileri kirlenmiş görmekte ve onlara karşıdır. Hemen izleyen cümlelerde görüleceği gibi onların bâtını ilmin suyunu karıştırarak arındırabileceğini söylemektedir.

“Eğer bir kimse bir yahudi çocuğunu, köle olarak satın alsa o köle kendi ilminde usta olsa ve sözcüklerin, cümlelerin değişik anlamlarını iyi anlayabilme bilimini (ilm-i tevriyeti) iyi bilmesi gerekir ki ona İslâm öğretilibilsin. Ancak o zaman inancı temiz ve akide ve kuralları sağlam olur. Ondan sonra o şeriat ilimleri buyurabilirler. Önce ilim tahsili yaptırmış olsan, müslüman olmazdan önce eğer düşmanlık aleti ile hasmını seyr eder isen, gel ‘müslüman ol daha iyidir’ dersen, ‘*sizin dininiz size benimki bana*’ diye bütün herşeyle mücadele eder. Öyleyse nefis dahi inançsızdır. Öyle gerektir ki, ilk önce onu müslüman edeler. Ondan sonra ona ilimleri öğreteler. Evvela ona ilim öğretilse şöyle ki, müslüman olmadan önce yüzlerin nefsinde ve mezheplerde mahir olsa **[53a]** o vakit kendi silahı ve aleti ile seni korkutur ve sana muhalefet eder. O vakit nefsinde desen ‘gel suyu içme haramdır ve yasaktır ‘o da sana der ki ‘felan mezhepte vardır ki sarhoşluk derecesine varıncaya kadar helâldir’ ve eğer desen ‘zina etme’ o da der ki ‘felan mezhepte kirayı kesme acayip bir hal değildir’. Desen ki ‘faiz yeme’, der ki ‘ticaret yaparım ve başka cinsten nesne satarım’ ve eğer desen ki ‘felan hayvanın etini yeme’ der ki ‘felan mezhepte helâldir’. Daha nice bunun gibi örneklerle malum oldu ki nefis evvela Müslüman olmasa ne kadar ilim tahsil etsen ne kadar da yasaklara bulaşma desen o yine muhalefet eder ve senin sözünü kabul etmez ve mücadele eder. Zira ki sen getirdin bir haraminin eline kılıç verdin. Yani şeriat hileleri öğrettin. Müslüman olmadan önce o senin emrine öyle itâat etse de yine de yol budur ki, **[53b]** ilk önce nefsini müslüman edesin ondan sonra ona ilim öğretesin. Zira ki önce nefsi müslüman olsa bağlılık ve itikad gösterir ve teslim sırrını yere koyar. Ondan sonra ilim tahsiline girişse, ona nasıl emir edersen et sana itâat eder ve mücadele etmez. Koşullar içinde gerekli olan şeyleri yerine getirir ve nefsin alanını daraltır. Öyleyse ilim yararlı olur o ilim nedeniyle doğru yolu bulur onunla övünür. ve azgınlığa sebep olacak ilim ile iftihar etmek olmaz ki; ‘*ma-el-fahru illa li-ehli ilm innehum ala-huda li-men eşhede ezilla ve kıymetuhu ve el-merr ve ma-kad kane yehsinuhu ve el-cahilune li-ehli ilm*’de”

Fâide: Bu **الْوَرِيدِ** (K.50, 16: *Biz ona Şah damarından daha yakınız.*) ayeti ile ilgili olarak sual ettiler ve dediler ki “Tanrı kula kulun Şah damarından daha yakındır.⁷⁵ Öyleyse sırrun ile Allah ve *sırrun fi-allah* (Tanrıdaki sır) ve *sırrun ma'allah* (Tanrıyla olan sır) ne yönde **[54a]** rastlaşır? Yani çeşitli sırdan hiç birisi birbirine rast gelmez mi? Ve mademki Tanrı sırdan münezzehdir, *sırrun ma'allah* nasıl rast gelir?”

Hazreti **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “Tanrıyla birlikteki sırlar (*sırrun ma Allah*) nefis övgü varsayımıyla; efendiden kulun değil, efendisine (kulun) övgüleri, ululaması itibariyledir ve varolan nefsin övgüsüdür. Bu ortada bulunan nasıl bir perde/örtü (hicap) nedeniyledir ve öyleyse kulun çabası bu hicabın ortadan kaldırılması gerekir ki, hemen bu noktada Tanrıyla birlikte olan sırlar (*sırrun ma Allah*) gelir. Bir kimse bu mesafeyi kateder ve ayağını kendisinden dışarıya koyarsa sırlarıyla birlikte Allah ile sonsuzlaşır”.

Bu kez sordular: “Sırrun fi Allah nedir?”.

⁷⁵ Vahdet-i vücud /varlık birliği tasavvuf öğretisinin dayandırıldığı en önemli Kur’an ayetlerinden birisi budur.

Hazret-i Sultan Şah Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevabında buyurdu ki, “Tanrının kendisi içeriden dışarıdan temizdir (münezzehdir), lâkin kendisini arzu eden talibini bir sıfatdan bir sıfata tanıştırır, aşına kılar. Öyleyse Tanrıdaki sırların (sırrun fi-Allah) ma’nâsı budur ki, yani Tanrı sıfatındaki sırlar (sırrun fi-sıfatullah) demek olur. Talip bir sıfattan bir sıfata ne kadar [54b] ilerlese de henüz boyasını, rengini belli etme aşamasındadır ve eğer cemaatin isteği ve hakkıysa o vakit ağırlık kazanır.” Tanrıyla birlikte olan sırlar (sırrun ma’Allahın) cevabında buyurdu ki, “isyan bu alanda belirtici değildir ki Tanrının birliği olsun, çokluk (kesret) olmasın. Belki ma’nâsı şöyle olur ki, bir kimse denize, yardım talebiyle bir damla bıraksa, o damla o denizin birliğinde yiter; bir yönden birleşme olmaz, zira deniz denizdir damla damladır. Karışım bunların ortasında zâhirdir ,eğer deniz bağışlasa ve dalgalansa irade denizde olur damlada olmaz, lâkin damlanın bağışı denizin de bağışısıdır”.⁷⁶

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretlerine “ çalışmanın, gayretin ayağı vardır; lâkin kerametın keşfi ve zâhirî olan adımı yolun örtüsüdür ve bu şekilde rastlaşırlar” dediler. [55a]

Hazret-i Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “gizli olanı bilmek, keşfetmek şundan ötürü hicap olur; keşişlerde dahi bu yetenekler varolur ve batıl ibadetten hoşlanan ayak şundan ötürü hicap duyar ki, cinin ve Şeytanların dahi ayakları vardır ve bir adımda doğudan batıya ulaşırlar ve batıdan doğuya gelirler. Keramet de ondan ötürü hicaptır ki Şeytanın da kerametleri vardır. Bu keşif ve keramet küfür ehli arasında da müşterektir. İslâm topluluğu ile küfür ehlinden keşişler vardır ki, cin ve Şeytan arasında dahi benzerlik oluşur; ondan ötürü hicap olur.”

Beyit

*Kâdem ber-keşf-i fark-ı ayin ve keramet kâdem mi-nih
Ki ez-aludegi her yek hicab-ender-hicab amed*

Ma’nâsı budur ki, [55b] “ayağını keşf ve keramet arasına görünür bir farkla koyduğunda, her biriyle buluşmak yani onları korumak ve dikkatlice övmek (iltifat etmek) hicab içinde hicap olur”.

Fâide: Yine **Hazret-i Sultan Şeyh Safî**’den sual ettiler ki, “fark nasıl bir şeydir? Müslümanlara ve keşişlere hâsıl olan önceden görme, keşif ve keramet arasında nasıl bir fark vardır?”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “keşişlerin keşif ve kerametleri arasındaki fark, örneğin şunun gibidir ki, bir çöplükte duran bir su birikintisi görürsünüz, ama sabah ona baktığınız zaman kendi suretinizi onda göremezsiniz; sadece su görünür. Çünkü o su pis sudur; ne içmeye yarar ne de onunla temizlenmeye yarar. Müslümanların kerametlerinin örneği şunun gibidir ki, o temizlenmiş ve tertemizdir, gayet durudur. O suya baktığınız zaman kendi yüzünüzü içinde görürsünüz; bu su hem temizlenmeye hem de içmeye yarar.” [56a]

⁷⁶ Şeyh Safî, ‘insan Tanrının bir parçasıdır, ondan ayrı değildir tasavvufi anlayışının, denizden alınan bir damla denizin bir parçasıdır ve niteliklerini taşır,ama görüntüsüyle kendisi değildir’ simgesel anlatımını, burada verdiği örnekte biraz farklı, hatta çelişir bir alana kaydırmıştır.

Beyit

*Der Safa-yı zâhir-i suret be-hem manende-end
Paki-i bâtin velâkin fark-ha der-fark-ha*

Bu beyitin ma'nâsı şudur ki, "gerçi durulukta duru suda görünen (zâhir) yüzler birbirine benzer; lâkin içsel (bâtini) temizlikte çeşitli farklar vardır".

Fâide: Yine bu arada "hangi keşif ve keramete inanılır?" diye sordular.

Sultan Şeyh Safî Hazretleri cevap buyurdu ki, "bizim için keşif ve keramette kâdem ve himmet vardır. Keşif kişinin eksikliklerini anlaması ve içdünyasından (derunundan) bilgi sahibi olmasıdır. Keramet ise içdünyasından ilgisini kesip ve gönlünü yalnızlaştırmasıdır. Kadem (basma), kendi vücudunun şehrinden adımını dışarı koyması, yani yolculuğa çıkması ve beden şehrinden ayrılıp maksuda yetişmesidir. Himmet odur ki, (kişi) gününe ve dünya heveslerine meyledip önemsemesin. Öyleyse bu keşif ve keramet Tanrı işi olduğu için muteberdir. Ama tanrısal uğraşı olmayan keşif **[56b]** ve keramet, kâdem ve himmet hicaptır."

Beyit

*Be-eyb-i hiş bina şev dil-i hod ra mucerred kon
Dan himmet ez-ma-dun ki kar-ı reh-revan in-est*

*Vera-yı mudrik-i hissi der-la-mekan mi-zen sefer
Ez-hiş birun kon ki maksad ra geran in-est*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki 'kendi ayıbını ve eksikliğini gör de gönlünü yalnızlaştır, onu dünya zevklerinden döndür; çünkü talip olanın işi budur ki, adımını akıl erdirmeye duygusundan öteye mekânsıza (la-mekâna) koysun ve en son amacı kendi vücudunun ötesi olmalıdır"

Yukarıdaki beyitlerin açık anlamı budur, ama şeyhin maksadı dahi Tanrının adamı olmaya uyum göstermektir ki, Hazret-i **Sultan Şeyh Safî**, "bizim için keşif keramet kâdem ve himmet vardır ve her birisi bir nesneden ibarettir, dedi; öyleyse beyitte kendi eksikliğini bil demek, keşif sahibi demek olur ve gönlü mucerred kıl dediği de keramet sahibi **[57a]** ol demektir. Dünya heveslerinden ilgi ve gönül çabasını (himmelerini) döndür dediği; himmet, yani çalışma ve gayret sahibi ol anlamına gelir. Kendi vücudundan sefere çık söylemi, kâdem sahibi ol demektir."

Fâide: **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretlerine sordular ki, "Tanrı ile birleşip yokolma (fenâ) kaç kısma ayrılır?" O da cevap buyurdu ki "fenâ üç kısımdır; birisi ebedilik (beka) sıfatıyla fenâ suretidir, yani surette fani olmaz sıfattaki baki olmayınca. Fenâdan kasıt yokolma sıfatıdır. *Ölümlü uyku kardeştir* ve birisi dahi sonsuzluk (beka) anlamı ile sıfatın fenâsı, yani Tanrıda yokoluştur ki o, ruhtur. O, insanlıktan yükselip yokoluştur ki, aşkın üstün gelmesiyle gerçekleşir; yani insanlığın izleri olur. Birisi de Hakk'ın sonsuzluğu ile ruhun fenâsı, O'nda

yokolmasıdır; yani bir kimsede tanrısal nurlar görünüm alanına çıksa, insanlık görüntüsünü ve insan biçimini yokeder. Bu Tanrının birliğini ispat etmektir ve bu mertebeye Tanrıya yokluğa erişim (fenâ-fillah) derler.⁷⁷

Hazret-i Sultan [57b] Şeyh Safî buna ilişkin şu şiiri yazdı:

Beyit

Çün ruh der nizare fenâ geşt in be-goft
Nizare-i cemal-ı huda coz-ı huda ne-gerd
Fe-afnu summe afnu summe afnu ve abku
Bi'l-beka min kurbı rabbihi

(Ruh bakışta yokoluşa erdiğinde dedi ki, Allahın cemalinin bakışı Allahdan başkası değilmiş; (Bedenini) yok et sonra yok et sonra yeniden yok et ve sonsuzlukta onu Rabbinin yanında baki kıl.)

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretine sual ettiler ki, “gönlün giysisi (kisvesi) kaçtır ve güneş, su ve toprakla nasıl bir ilgisi vardır?”

(Şöyle yanıtladı):

“İnsanoğlunun gönlü şu üç nesne ile suret gösterir; öncelikle güneş suretinde zira ki, güneş bütün herşeye ve heryere yetişir ve bütün bitki ve hayvanlar ondan beslenirler. Kuşkusuz gönül ehli de güneş gibidir; şöyle ki bütün bitkilerin meyvelerin canlıların madenlerin ve yerin sıcaklığının oluşumunu anlatmaktan maksat bu idi, çünkü ruh yüce âlemden idi ve suret sebebiyle göründü. Cisim ise yoksul âlemdeydi.**[58a]** Gayb âleminden gelen çalışma izleri onda çokça bulunuyordu. Yani nefsanî kötülük sıfatıyla nitelenmedi ve bunların arasında hiç bir yönden ilişki yoktu, belki bir çok tabirler vardı. Zira ki ruh gayet durulukta, cisim ise oldukça bulanıklık içindeydi. Öyleyse Tanrı ruhlar ile cisim arasında birleşme ve kaynaşma gerçekleştirdi ki, bu birleşmeden hayvani nefis meydana gelsin. Ruhun âlemiyle ilişkisi yüce âlemedir ve beden âlemine de yakın ilgisi vardır ki bu sefil âlemedir; ikisinin de ilmî vakıftır. Öyleyse bu iki tarafa ait olan ilmin şerefi aracılığıyla (bu) kısmın yeri, onunla kısımlara ayrıldı, nitekim yukarıda da zikrolundu.”

Fâide: Sultan Şeyh Safî’den (Tanrı onun sırrını kutsasın) bu **اللَّهُ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ** **الَّذِينَ يَذْكُرُونَ** **السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ** (K.3, 191: *Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler.*) ayetiyle ilgili olarak, “zikir mi daha üstündür yoksa fikir mi?” diye sordular. **[58b]**

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “Tanrıyı zikir etmek herşekilde fikirden daha üstündür, zira zikir gönül bakış ve kavrayışını artırır. Öyleyse zikrin neticesi olan fikir, görünmeyen fikre göre sevaba en yakın olandır; yani sevaba en yakın olan şu fikirdir ki, o dahi gönül bakışıyla orada düşünce oluşturur ve kaybolmuş eşyayı gönül gözüyle görür. Görmek zikre bağlıdır ve fikir

⁷⁷ Tanrıya yokolma, onunla birleşip Tanrılaşma (theosis), Sünnî inancında şirk koşmaktır, kâfirluktur.

dahi yaratılanlara yönelik olur, yaratıcıya olmaz. Zira Tanrının kutsal zatını düşünmekten vazgeçmiştir. Nitekim hadiste açıkça söylenmiştir ki, ‘*Tanrının yarattıklarını tefekkür ediniz, Tanrının zatını değil*’. Çünkü Tanrı için zikirle meşgul (zikr-i iştilal billah) olunur, fikir etmek, düşünmek ise Allah’tan gayrisi için (fikir-i iştilal bi-gayrullah), zira zikir fikirden üstündür.”

Hikayet: Erdemlilerin erdemlisi, bilginlerin efendisi **Ataullah Erdebilî** anlatır: “Bir gün **Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretlerinin huzurunda büyük bir toplantı yapıldı Bütün imamlar hazır bulundular. **Hazret-i Şah Safi** öğütlerde bulundu ve o [59a] esnada bu **بَلِّغْ مَا بَلَغَ الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا** (K.5, 67: *Ey Peygamber! Rabbinden sana indirilene tebliğ et, eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.*) ayetiyle ilgili olarak, bunun ma'nâsı nedir, diye sorular ettiler: **Mevlâna Şehid Kadı Cemaleddin Erdebilî** ayetin zâhir ma'nâsını yorumcuların (müfessirler) dediği gibi açıkladı. **Sultan Şeyh Safi Hazretleri** buyurdu ki bu da iyidir, ama bundan daha iyisi vardır; bilginler meclisi, onu bilir” dedi.

Fâide: **Hazret-i Sultan Şeyh Safi** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, ayetin ma'nâsı “Tanrının sana verdiği nesneyi halka ulaştırman gerekir, onun gereklerine göre çalışmalısın. Eğer onun gereğince hareket etmezsen erişirmeyi başaramasın. **بَلِّغْ مَا بَلَغَ الرَّسُولُ** (K.5, 67: *O'nun elçiliğini yapmamış olursun.*) Orada hazır olanlar savundu ve beğenip takdir ettiler ki, “sözü, doğruyu araştırarak ve gayet anlaşılır biçimde söylemek lâtifedir” dediler.⁷⁸

Beyit

İnne letafet [59b] caet bi-kulli melahetin

İnne sekenet caet bi-kulli cemilin

(Letafet bütün bir güzelliğe geldi, yerleşmişlik ise yüz güzelliğine geldi.)

Şundandır ki, **Sultan Şeyh Safi Hazretleri** her zaman Kur'an ayetleri üzerine sözler/öğütler buyurmuştur **Sultan Şeyh Sadreddin**'den (Tanrı onun sırrını kutsasın) rivayetle yaralanılmıştır bu ayetle ilgili olarak, örneğin *güzel bir söz güzel bir ağaca benzer onun kökü sabittir ve dalları gökyüzündedir*. Güzel olan söz *la ilahe illa Allah* sözüdür. Çünkü bu kelime-i tevhid sürekli olunca, onun devamı ile gönül yeri yumuşak olur ve orada bir kök biter ve nefsinin kökünü kazıp ortadan kaldırır. Şöyle ki, bir hasta faydalı şerbet içse onun derdini maddesi ve gösterişiyle giderir. O şerbet

⁷⁸ Burada gerçek düşüncenin gizlendiği, yani takıye yapıldığı kesindir, çünkü Şiiler ve bâtniler bu ayetin Gadirhum'da indiğini ve Âli'nin vasi tayin edilmesine ilişkin olduğuna inanırlar. Şeyh Safi burada ayetin teviline teğet geçmiş, kadı Cemaleddin'in görüşünden çok farklı olmakla birlikte, dengenci davranmış bâtni yorumuna girmemiştir. Büyük bâtni düşünürü Nasiriddin Tusi şöyle yazmaktadır: “Ghadir günü Vasilik (*yerine vekillik, aradılık*) görevinin, tanrısal makam içinde, Efendimiz (Mevlâ-na) Âli'ye –barış onun zikrine olsun-devretmesiyle ilgili olan şu Kur'an ayeti indirildi: ‘Ey Resulullah (Tanrının Elçisi)! Sana Tanrın tarafından indirilen bildirimini yap (tebliğ et) ve eğer bunu yapmazsan, Tanrı elçiliği görevini yapmamış olursun’ (Kuran 5, 67)“Bu Tanrı buyruğu şu anlama gelmektedir: Bu konuya dair sana duyurduğumuz haberi hemen ver ve eğer bunu yapmaz haberi vermezsen sen peygamberlik görevini yapmamış olacaksın. Bunun üzerine Muhammed –barış onun üzerine olsun- kendi Peygamberlik misyonunu Âli'nin İmamlığına emanet etti ve zâhiri dinsel yasaların (Şeriatın), haberini verdiği açıkladığı Kıyamet ile sıkıca birleştirdi.”: Nasiruddin Tusi, *Rawdat al-taslim* (Teslimiyetin Bahçesi), Farsçadan çeviren, giriş ve notlar: Christian Jambet, les Éditions de l'Unesco, Paris, 1996, s.212, 327-29,348.

şöyle faydalı olur ki, **Enes bin Malik**'in ⁷⁹*Tefsir-i Sâlib*'inde zikredilmiştir: “dedi ki Şeytan hortumunu insanın kalbinin üstüne koyar eğer insan Tanrıyı hatırlarsa o geri kaçmaz yok eğer hatırlamazsa Şeytan onun kalbini yutar.” Yine tefsirde denilmiştir ki, “Şeytan insanın kalbinin üzerindedir [60a] eğer o Tanrıyı anımsarsa geri kaçmaz yoksa ona gaflet ve vesvese gelir” ve bir rivayette dahi şöyle söylenir: “eza ezkere Allah hense fe-eza eġfele vesvesu kale el-hennas le-hu hortumu 'l kelb fi 's-suduri 'l-insan fe-eza ezkere Allah, yani Şeytanın burnu şu köpeğin burnu gibidir gönlü o hortuma dolanmıştır.” Zakir tanrıyı zikr edince o isim durur, ama fer'u-ha fi 's-sema'nın ma'nâsı budur ki “gönül yerinde güzel sözün kökü sağlamlaşır”. Kuşkusuz talib göklerin çarkını yıldızlara, yukarılara yükseltir; makamına ve yaklaşıtırcısına yetişir. Şöyle ki, ona asla örtü (hicab) olmaz: “Sözler ona doğru yükselir.”

Beyit

*Nihal-ı bağ-ı daġ-ı ma çu ber-gerdun ser-efrazed
Be-berg-i sad çemengah-ı du âlem saye-endaz*

Bu beyitin ma'nâsı budur: ‘benim daġımın baki dalları göġe yitişince onun bir yaprağı iki âlemin çimenliğine gölge [60b] bırakır, yani göġe salar.’”

Bu beyitten kasıt şudur ki benim gönlümde kelime-i tevhidin kökü sağlam olunca iyi ve yararlı uygulama, yani sâlih amel asıl makamına ve mertebesine ulaşır, iki âlemin rahat yeri orada sığıntı (tufeyl) olur, ama وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (K.35, 10: Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır.) ma'nâsı odur ki, güzel kelime ve olan tevhidin sâlih ameli yüceleşir ve Hazretin dergahına ulaştırır. O iyi davranış ve uygulama şairin dediği gibi makbul olur:

Beyit

*Murg-ı dil-i her ki ki be-goşayed be-kuy-ı dost bal
Aşiyân-ı hod ne-sazed coz-ı ki ber-Şahe-i visâl*

Bu beyitin ma'nâsı budur ki, “dost köyüne kanadını açan bu gönülün yeri ve yuvası olmaz. Ancak onun yuvası kavuşma dalının üzerinde olur”.

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) وَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ (K.55, 46:(Hesap vermek için) Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.) ayetiyle ilgili olarak buyurmuştur ki, “Tanrıdan korkan kimseye iki cennet vardır; yani zâhirde korkarsa Tanrının yasakladıklarını terk eder, [61a] ve bâtında korkuyorsa dünya zevklerine (ma-sevaullah) karşı çıkar, işte bu kişiye, o kimseye iki cennet vardır. Birisi zâhirdeki korkusunun karşılığı ki o cennet zâhir yerdir, orada yemek içmek ve şehvet olur ve birisi bâtındaki korkusunun karşılığıdır ki cennet bâtındır ve o kavuşmadaki görüşme ve tanıklığın lezzetidir.

Beyit

*Mavera-yı ravza-i Firdevs ma-ra cennet est
Ki ender-i an cennet birun ez-ma ve men hoş işret est*

⁷⁹ Peygamber'den 2286 hadis naklettiği ileri sürülen bu sahabinin 613-709 yılları arasında yaşadığı bilinmektedir.

Bu beyitin ma'nâsı budur ki, 'benim öte dünyadaki Cennet bahçesinden (ravza-i Firdevs) daha ileri bir cennetim vardır. Ben orada içki içer eğlenirim; çünkü dosta kavuşma, onunla buluşma yeridir benim cennetim ve dostun didarını seyredirim”.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **سُنُّرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ** (K.41, 53: *İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz.*) ayeti üzerinde buyurdu ki “Tanrı ufuklarda her ne yaratmışsa ve yüce (ulvi) ve aşağılık (süfli) âlemde her ne ki yapmıştır, onların benzerlerini insanın nefsinde bağlamıştır, [61b] lâkin nefsin hicabı aradadır. Bu nefis örtüsü (hicabı) ortadan kaldırılınca ufuklarda varolan olan her alamet nefislerde belirir ve şeylerin ma'rifeti ortaya çıkar. Böylece Tanrı gerçeği onda zâhir olur, açığa çıkar.⁸⁰

Beyit

*Sernâme-i nushe-i hakikat-ı divani
Ki an ders zi-lovh-i hişten mi-hani
Çün sobh zi-afak zi-enfus be-demid
Hakikat-ı hak çu ruz-ı ruşen dani*

Bu beyitlerin ma'nâsı şudur: 'Hakikat nüshasının baş sayfası şundan ötürü ki, o dersi kendi gönül levhanda okursun. Çünkü ufuklarda ve nefislerde sabah olunca, yani bir ışık işareti ortaya çıkınca o Hakk'ın hakikatını şu parlak gün gibi görürsün.”

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **اللَّهُ نُورٌ مِّثْلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ** (K.24, 35: *Allah, göklerin ve yerin nurudur. O'nun nurunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir.*) hakkında da buyurdu ki, “bu ayet insanın açıklamasını ve yorumunu yapar; [62a] *onda kandil vardır, yani beden olan kandillikte (meşkada) bir çerağ vardır o çerağ onun sırrıdır. Öyle ki beden insanda çerağ olur, o çerağa bir nice nesne gereklidir; örneğin, ona yağ koymaları için yağdanlık ve ikinci kez yağ koymak gerektir ki çerağ aydınlansın. Züccace ayetinde zikredilmiştir ki zeytin mübârek ağaçlardandır, o doğuya da batıya da ait değildir. O ağacın kökü peygamberin ruhudur ve dalları diğer insan ruhlarıdır. Gönül o çerağdan ötürü zeytin vasıtasıyla aydınlanmıştır. Yani çerağ/kandil cam fanusta, yani sırçada olduğu her zaman o sırça aydınlık olur. Elbette o sırçanın münevver olması, lambalıktaki araç sayesinde, yani demekki beden dahi onunla aydınlanır.”*

Şiir

Fe-el-cism meşkatun fihi züccacetun

⁸⁰ Hacı Bektaş Veli, her nesnenin, on sekiz bin âlemin insanda mevcut olduğunu, baştan başlayarak ayaklara kadar organların karşılaştırmasını yaparak en geniş biçimde Makalât'ında (s.68-73) yapmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında Tanrı dâhil, evrende bulunan herşey insanda mevcuttur. Şeyh Safî'nin oğlu Şeyh Sadreddin'in çağdaşı Seyyid İmadeddin Nesimi'den (Ö. 1404) birkaç dize ile bunu vurgulamakta yarar var:

Hak tealâ varlığı ademdedir

Ev anundur ol bu evde demdedir...

Her ne yerde gökte var ademde var
Her ne ne ki yıldı ayda var ademde var
Ne ki elde yüzde var kademde var
Bu sözü fehmetmeyen adem davar

*Kad-hulikat bi-selasilu 'l-minhac
Mutevakkidun bi 'n-nur min zetunetin
Fakat behcetuha li-kulli siracu*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki, 'cisim lambalığa aittir (meşkatundur) ve orada [62b] camdan fanus vardır; kapalı ve çapraşık silsileler yoluyla dayanıcıdır, ışık/nur zeytinin ezilmesiyle bütün çerağların üzerine güzelce yükseldi (faik oldu); yani açıklıkla ve fazla aydınlığıyla en üste çıktı". Öyleyse ruhun gönülde karar kıldığı her vakit gönül zinde olur. Zeytin yağı en aydınlatıcı nurun/ışığın sonudur ve ışığın doğacağı yer (masbah), yani kandil dahi son olur. Ruhun ayrılıp da ruhlar âlemine yetiştiği zaman, sırrı da ayrılıp sırlar âlemine ulaşır."

*Beyit
Her ki o-zi-in dam ki çün bend-i suveri be-şikened
Der kaza-yı âlem be-asl-ı hod resed*

Beyitin ma'nâsı budur ki, "her kim suret bağıni, yani ten kaydını beden nefisinden ayırıp atarsa, yani vücudun karanlığından kurtulursa, ma'nâ âleminin yazısında kendi aslına yetişir." كَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ (K.24, 35: Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu), nur üstüne nurdur.) O nurun fitilidir, ateş değildir ve o dokunmadan ışık verir. Tanrı insanda bir nur koymuştur ki, o çerağdır. [63a] Bir de kendi mukaddes olan pak zatından bir nur erişir; bu iki nur birbirine karışırsa her nesne görünür. Örneğin göz nuru ile güneş ya da çerağ ışığı, bu ikisi bir yerde olsa her nesne görünür ve o kandil nur(u)dur ateş değildir. Kendi kutsal zatının verimli nurundan (nur-ı feyzinden) bir nur dahi verdi. Bu iki nurun birbirine kavuşmasından da şeyler algılanır ve işte *nurun ala-nur* bu ma'nâdan ibarettir. Karanlığın örtüsü (hicabı) ortadan kaldırılınca mutlak nur baki kalır ki o misbahdır, yani kandildir. Ama Tanrının kutsallığı kandil nuru olan bu nurda birleşse bu iki nurun karışmasından Tanrı ma'rifetini, yani tanrısal bilgileri algılama durumu ortaya çıkar; يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ (K.24, 35: Allah dilediği kimseyi nuruna eriştirir.) işte bu anlamı içerir ki o Halk yoluna yönelmektir, hidayettir ve Tanrı ma'rifetidir.

*Beyit
Aftab-ı husn-ı o çün saye ber-can efkened
Maşrıq-ı dil rab er-ayed sad-hezaran aftab
Perde-i zulmet derid ve nur [63b] şod der-nur gark
Ta ki der-i "nurin ala-nuren" eş ve ez-cümle-i Bab:*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki, 'maşukun güzelliğinin güneşi can üzerine gölge bırakırsa, gönül doğusuna yüzün güneşi gelir ve karanlık perdesini yırtar ve nur, nur içine karışır. O vakit kapılardan nur ala-nur kapısı açılır".

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **الَّذِينَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ يَسْتَمْعُونَ** (K.39, 108: O kullarım ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar.) ayeti hakkında buyurdu ki, "her vakit gönül kulağı işiticidir. 'Taab-ha uzv ve aynehu ve Ku'ani' şöyle ki, gönül kulağı işitirse semaha durur (semaa'da ola) ve nefis işitirse hatada olur. Talip gönül kulağıyla işittiği zaman güzelce ona bağlanıp arkasından

gider. Onun örneği şöyledir ki, bir şahinin başından başlığını çıkarsalar ve ona avını gösterecekler, [64a] o kuşun gözünden örtü gidince avının ardınca uçar ve ızdıraba düşer. Ta ki o avı bulmayınca kadar sessiz kalıp rahata ulaşamaz. Vecd, yani inançsal coşku ehlinin durumu buna benzer. Örneğin vecd/coşku ehlinin bir kul kendisinin ulaşacağı makamının olduğunu işitse ızdıraba düşer. Şöyle ki maksuduna erişmeyinceye sakin olmaz ve oturup dinlenemez.

Beyit

*Cay-ı aram coz-ez sa'ed-ı sultan ne-koned
Aşıkani ki der-in evc taleb-i şeh-baz-end*

Bu beyitin ma'nâsı şudur: 'Sultan bilir ki, şu aşıkların sakin olacak ve rahat edecek yerleri yoktur; onlar yücelik talebinde bulunan Şahbazlar, yani yiğitlerdir ve maksatları da budur.' O aşıklarda ruhaniyet üstün gelmiştir ve onların Tanrının kudret elinden gayri yerleri yoktur. Yani istenilen maksada ulaşmanın dolaylı söylemidir bu. Ama kuldan nefsiyle ve zevkiyle [64b] söz işitip duranlar ve ortaya çıkararak nefsanî ve cinsel tutkular içinde rakedenler için o semah haramdır.

Beyit

*Uns-ı dil-yaftegan harem-i halvet-i dost
Be-in-çünün mezbile-i cife koca perdazend*

Beyitin ma'nâsı budur ki 'dostun haremi halvet ile gönül ilişkisi kurmuş kimsenin bunun gibi murdar bir çöplükte nasıl mesken tutar; yani bu beden kirliliği ve vücudun karanlığıyla nasıl sükûnet bulunur?'

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) bu ayrıntıyı belirtip buyurdu ki, "semaa/semah üç çeşittir: Birisi tanrısal coşkuya giriş çabası (tevacüd) ve birisi coşkuyu yaşamak (vecd) ve diğeri önemli duruştur, haletdir, yani niteliktir. Tevacüd makamı şudur; örneğin sözü işitince o kişide hasta gibi titretmek üstün gelmiş olur, ama iradesini elinde tutar ve akli yerindedir. Lâkin eğer o kimse gönül ile işitirse tamamıyla sağlığı tamam olmaz ve zayıftır. Ancak vecd ehlinin semahı onun denetiminde değildir; değirmen çarkı gibidir onun [65a] hareketi ve deveranı kendi kendi iradesi dışındadır. O çarkın suyu arttıkça onun hareketi daha da güçlenir ve sağlamlaşır. O birisi de halettir ki, **Hazreti Şeyh**'in tabirince semahın kendisidir, vücut sahibinin öz niteliği ona galip gelmiş; dilerse kendi vaktine ve haline göre varır semah eyler ve dilerse etmez. O kendi sırasında iradesi elindedir, dilerse hareket eder dilerse etmez.

Beyit

*Şeh-sıfat şod ihtiyar-eş zir-i dest
Çünkü ender-i mesned ve temkin nişest*

Beyitin ma'nâsı budur ki, 'gönül kudret makamına oturunca Şah gibi iradesi yerini aldı'.

Fâide: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ** (K.2, 189: *Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na*)

yaklaşmaya yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.) ayeti hakkında buyurdu ki, “inanan halkın mertebesi zikir olunmuştur; [65b] يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ [65b] imandan sonra takvayla, yani Tanrı korkusuyla yasaklardan kaçınmanın emir buyurulması, aşağı tabaka halktan inananlar hakkındadır. Ama bu ayette hem yüksek tabakadan halkın mertebesi de zikrolunmuştur. *Onun yolunda savaşıyoruz*, yani uğraş vermek, cehd etmek Hak yolunu yerine getirmektir. Peygamber hazretleri bir yönden bu yolu izlemektedir. O emirden ve yasaklardan kıl kadar dahi nesne kaçırılmasın; mümkün oldukça nefise karşı muhalefet edilsin. Ayrıca bu ayette saygın insanların en saygının da (havassu’l havas) mertebesi zikredilmiştir. وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ (K.5, 35: *O’na yaklaşmaya yol arayın*)Tanrı yüz suyudur, yani talip Tanrıya yaklaşır ve ma’rifet oluştursa yüz suyu elde etmiş olur.”

Beyit

Ender-i an hazret kesi ra ab-rust

Ki-o be-çeşm-i ruşen-i hod ab-cust

Beyitin anlamı budur ki, “*Hazret’ten şu kimse yüz suyu elde eder; aydın göz ile, yani gönül gözüyle (ayn-i basir) ile yüz suyu ister ve [66a] talibin tanrısal bilgisi, ma’rifeti arttıkça yüz suyu da artar*”. Vaktinde yalvarış-yakarış duası deliliyle onlarda Tanrının yüz suyu çifte olur. Bu, dinsel yasaklara (mahremlere) uyararak onların Tanrı katına daha fazla yaklaşmış olmalarından ötürüdür.

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ (K.35, 28: *Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.*) ayetine ilişkin de buyurdu ki, “Tanrıdan korkarak onun emrini yerine getirmek daha fazla olur; oysa korkmaktan dolayı emrini yerine getirmek olmaz; *illa âlimu billah*, yani (bu)Tanrıyı bilerek olur. Öyleyse anlaşılıyor ki ulemadan, yani âlimlerden kasıt, şu nefislerini zorlayan, cebreden âlimlerdir; yani onlar Tanrıdan korkmaktan dolayı emrini yerine getirenler ve vazifesine riayet eden kimselerdir. Hem bilmiş olun ki Tanrıdan korkmak, şu insan iradesinin gücünü yadsıyan zorlayıcı (cebrîyeci) âlimlerin anlayışı gibi değildir. Onlar kulun hareketini, cansızlar hareketi haline sokarlar, yani insanı akılsız iradesiz cansız varlık gibi görürler ki onlar âlim dahi değildir; [66b] ikiyüzlü yaşayarak dünya işleriyle meşgul olmakta ve onlara yakalanıp kalmışlardır. Nitekim biz zamanımız âlimlerini şu anlayış üzerinde davrandıklarını gözlemekteyiz; Tanrıyı çok yükseklerle çıkarırken (merfu), ulemanın kendisini de nasbolunmuş, görevlendirilmiş görüyorlar, yani *inne-ma yahşa Allah min ibadihi el-ulema* demektedirler ki, bir vakit olur Tanrıdan korkunca ona yaklaşır ve yüz suyu elde ederler. OysaTanrıdan korkma ayeti şu ma’nâya gelir; ‘Tanrının rızası o âlimlere olur ki bütün vücut ile uyuşum içerisine girer.’”⁸¹

⁸¹ Şeyh Safi burada ayeti yorumlarken, Tanrıdan korkarak buyruklarını yerine getirmeyi söyleyen ulemâyı, yani şeriat bilginlerini kıyasıya eleştirmiş ve ikiyüzlülükle suçlamıştır. Oysa Tanrıya, ondan korkarak değil, onu severek tapınılır. Tanrıya ulaşmanın yolu sevgidir. Tanrıya erişmenin, onunla buluşup birleşmenin ve onun varlığında yokolmanın adı aşk makamıdır. Ona göre zamanının bilginlerinin Tanrıyı, çok aşağı gördükleri insandan uzaklaştırarak, çok çok yükseklerle çıkarmakta. Böylece O’nun buyruklarını iletmekle kendilerinin görevlendirildiklerini sanmaktadırlar. Şeyh Safi’nin bu söylemleri, çağdaşı Yunus Emre’nin (ö.1320) “*Kendini peygamber yerine koyan hocalar*” ve “*Uslu değil delidir halka salusluk (ikiyüzlülük) satan/Nefsin müslüman etsin var ise kerameti*” dizeleriyle tam uyuşum içindedir.

Beyit

Çün be-ferman-ı nisti zi-an nist ferman-et

Reva ger tu ferman-bur şevi ferman-ı hak ferman-ı test

Yani ‘eğer itâat etmezsen ona ihtiyacın kalmaz lâkin emrine muti’ olsan bulursun itibar’, anlamına gelen beyitin açıklaması şudur ki “*emre itâatin yoksa hacetin reva olmaz. Eğer sen [67a] emre itâatetmiş olursan Tanrının rızası senin olur.*”

Hoş bud aşık ki maşukeş be-ferman başedeş

Hoş bud canı ki hemsazi zi-canan başedeş

Yani ‘maşuk ona rızasını verince hoş olur aşık. Cananın sohbet dostu olduğu o can hoştur’, demek olan beyitin de açıklaması budur ki, “*o canın hali maşuk ona uyum sağlayınca hoş olur, o can ki onun dostu canandır.*”

Fâide: **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) **ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَفَدَّ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ** (K.4, 100: *Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer.*) ayeti hakkında buyurdu ki, “talip talep yoluna ayağını koyunca o talip hem hacı olur ve hem gazi olur ve hem de şehit olur. Adımını Tanrı yoluna koyunca hakikat kâbesi talebinde bulunur ki; o didardır ve müşahededir, yani o Tanrının.yüzü ve onu seyretmektir.”

Beyit

Hoş-ayin serbazi der-in reh

Çu ru-ba-kible [67b] ruy-ı tu başed

Ma'nâsı budur ki, “*hoştur benim bu yolda baş oynatmam; yüzüm senin kâbe olan yüzünde karşı gelsin ki sana kavuşayım*”. İkinci olarak kendi nefsiyle gaza eyleyen gazi olur. Çünkü o, Tanrı yolunda muhalefet ederek bin kez lânet deyip nefsiyle muharebe etmekle meşgul olur. Üçüncü olarak şehitliktir ki, dostun yüzünü görmen arzusundan olur ve her kimin eli dost aşkında olursa o da şehit olur: *kim aşk yolunda ölmüşse şehid olmuştur.*

Beyit

Hayat-ı taze yabed ba-şehadet

Ki kurban-ı ser-i kuy-ı tu başed

*(Her kim senin yoluna başını kurban ederse,
Şehitlikle taze hayat bulur)*

Bu yola giren her talip maksuduna ve muradına erişmiş olur. Tanrı o talibi, doğru tarikat yolunda, sevaplar sevabından adımını geri saptırmaz, yani dönmezse son servetine(emvaline) yetiştirir: **ثُمَّ يُدْرِكُهُ الْمَوْتُ فَفَدَّ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ** (K. 4, 100: *Kuşkusuz onun mükâfatı Allaha düşer.*)”

“

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) [68a] **يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا** (K.30, 50: *Allah'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Yeryüzünü, ölümünün ardından nasıl diriltiyor!*) ayetiyle ilgili olarak buyurdu ki “zâhirde bu yaratılmıştır ve dondurulmuştur; yaz yağmurunun suyuyla yer hayat bulur, türlü bitkiler ve nehirler ve ağaçlar yeryüzünde açığa çıkar. Gönül dahi öyledir; nefs-i emmarenin (amaretin?), yani kötülüğe zorlayıcı nefsin kışı havasıyla donup ölmüştür. Talip Tanrı zikriyle meşgul olursa o zikrden talipte tanrısal muhabbet alışkanlığının izleri (âsârı) meydana gelir. O karakış alanları bâtından, yani içdünyadan çıkıp gider. Böylelikle gönül yeri boşalır ve onarmak mümkün (kabil-i i'maret) olur **كُنُودُهُمْ** وَقَلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ (K.39, 23: *Hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.*) Ondan sonra taliplerin gönlü kelime-i tevhidin rahmet yağmurunun havasının bıraktığı izlerden dolayı gelişip büyüme gücünü fazlasıyla arttırarak hayat bulur. Ta ki türlü bitkiler ve dostun ma'rifeti gönül yerinde biter ve filizlenir (uc alır). Bazı kitaplarda yazılı olduğuna göre Tanrı buyurdu ki, [68b] ‘kullarım cennetim sizin bostanınızdır ve kalbiniz de sizin bostanınızdır’.

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) **أَقَمَنُ شَرَحَ** اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ (K.39, 22: *Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa...*) ayetinde buyuruldu ki, “göğüsten kasıt gönüldür. Kalp ferah oldukça ve genişledikçe Tanrının nuru iner o gönülde karar kılar. Genişlik ve ferahlık miktarınca gönül Tanrı nurunun ve ma'rifetinin alanı olur ve genişlik arttıkça ma'rifet nuru da artar”.

Fâide: Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) **فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا** رَبِّي (K.6, 75: *Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.*) ayeti hakkında buyurdu ki, “Tanrı İbrahim'e ilk olarak yerlerin ve göklerin ruhları ve melekler sultanlığını (melekûtunu) gösterdi. Çünkü İbrahim gördüğü oradan yakınlık buldu, ama bu geçici bir zaman için (muvakkatden) oldu. **وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ** (K.6, 76: *Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi.*) yani aslını ve zâhirin aşâğılık (süflî) cansız cisimlerini [...silinmiş...] gördü ve yakının sahibi oldu. [69a] Demek ki o yıldız, ay ve güneşin içyüzü de (bâtını) İbrahim'e keşefettirilmiş (münkeşif) oldu. Tanrı şöyle buyurdu **فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا** (K.6,75) evvela İbrahim yıldızı gördü bânın âlemde ve dedi ki bu benim Tanrımıdır. O yıldız kaybolunca ondan ümidini kesti. Dedi ki **أَجِبُّ لَا الْأَقْلِينَ** (K.6, 76: *Yıldız bânınca, batanları sevmem.*). İbrahim daha sonra ayı gördü dedi ki benim Tanrım budur. Ay da ortadan kaybolunca ondan da ümidini kesti. **لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ** (K.6, 77: *O da bânınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi.*) İbrahim'in halinde bir gelişme oldu, güneşi gördü; gayet saf ve parlak idi, nurlu idi. Dedi ki budur benim Tanrım, zira bu daha büyüktür. O da ortalıktan kaybolunca onu da yücelikten azletti ve büyük itirazda bulundu. O vakit tamamıyla Ulu Tanrıya yöneldi ve dedi: inni veceh-tu vechi ellezi [69b] fatara-ni iclalu vechu-ke ya Mevlâ yamna'u min nesebu suretu-ke bi's-şems ve'l-

kamer (ey benim Mevlâm senin suretinin iclâli, yani ululuğu beni güneşe meyl etmekten men eder.)⁸²

Şiir

Yüzün letafeti koymadı gökde hiç mahal
Bes nice benzedin bu şu'a ile ahtere

Ma'nâsı budur ki, 'Yüzünün güzelliği gökte hiç bir yer bırakmadı, öyleyse bu güneş ışınlarıyla yıldızlara nasıl benzedin?'

Beyit

Aftab-ı por-şefak ez-burc-ı dil çün ser-zened
Sad hezaran aftab-eş hemçu zerre per-zened
Meş'al-i gerdun be-suz diger tecelli-i celal meş'al
Ber-nilguni a'zam ve asgar-end

Ma'nâsı budur ki, 'ma'rifet güneşi gönül burcunda yükselince, yüzbinlerce güneş şu zerre gibi. feleğin meşalesini yakar; zira onun ululuğunun görünüşü meşalenin ateşiyse, büyük ve küçük lacivert gökdür, artık meşaledir''

Fâide: Sultan Şah Safî'den (Tanrı onun sırrını kutsasın) bir çok bilgili kimse sordu ki, "âlimin uykusu zahidin ibadetinden hayırlıdır, bu ne demektir?"

Sultan Şeyh [70a] Safî Hazretleri cevap buyurdu ki, "bu söz gerçektir ve meşhur hadis ile saptanmıştır ki, "yevmül âlim hayrun min ibadetül zahid" (âlimin bir günü zahidin bin ibadetinden daha hayırlıdır). Ama âlimden kasıt şu kimsedir ki, onun gönlü Tanrının tevhiidiyle canlanmıştır. Bu gibi âlimin gözü uykuda olsa da gönlü Tanrıya yakarıştadır olur."

Fâide: Yine bir nice bilgili kimseler sual ettiler ki, "Hazreti Peygamber'in bâtın ilmi var idi; bir gün bir çocuğu öldürdü ve yine onu diriltti. Eğer sizin bâtını ilminiz varsa, neden kimseyi öldürüp, diriltmezsiniz?"

Sultan Şeyh Safî Hazretleri o talibe buyurdu ki, "niçin demezsin, biz Peygamberimizin gittiği yola gideriz? Eğer Peygamber bir çocuğu öldürdü ve sonra dirilttiyse, dervişler de ölmüş gönülleri diriltirler. Bu dervişler pirlerdir, Muhammed Mustafa'dırlar. Zira [70b] Hazreti Peygamber kendi akıl ve anlayışı kadarıyla vardır, talip dahi kendi aklı-havsalası ölçüsünde vardır; zira doğanın lokmasını serçe yiyemez.

Beyit

Be-kadar-ı hovsele-i hiş dane-i çend murg
Be-usfure ne-tevan dad dane-i şehbaz

⁸² İşte Şeyh Safî'nin güneşten de parlak yüzünün yüceliğine âşık olduğu ve büyük aşkı olan Tanrısı! Hiç insan korktuğu nesneyi sever mi? Tersine nefret eder.

Ma'nâsı budur ki, 'her kuş kendi kursağı kadarıyla tane yer, doğan lokmasını getirip de serçeye vermez.'⁸³

Fâide: Sultan Şeyh Safî Hazretleri'ne sordular: "Talip menzilleri katettikten sonra daha mertebe kalır mı yoksa kalmaz mı?"

Sultan Şah Safî cevap buyurdu ki "iki niyet vardır; birisi, o menziller makbul oldu mu yoksa olmadı mı bilinmeli. Biri de o ki, hazinenin anahtarı kendisine ısmarlandı mı ve yahut ısmarlanmadı mı? Eğer ona kilit teslim edildi ise, iş tamam olmuştur daha mertebe kalmaz."

Hikayet: Mevlâna Yusuf Kerem Rudî ve Pir Emir Âli birgün **Sultan Şeyh Safî** Hazretleriyle (Tanrı onun sırrını kutsasın) otururlar idi. **[71a]** Mevlâna Yusuf sual etti ki, "Türk, Tacik ve Kürt talipler vardır. Hak sözü (kelâm) işitince irade dışında coşup nara atarlar. Oysa Arapça bilmezler ve Arapça yazı okumamışlardır. Bundan dolayı okunan ayetin korku mu, rica mı olduğunu kendileri bilmezler. Onların bu durumu bize çok tuhaf gelir dediler."

Sultan Şeyh Safî Hazretleri cevap buyurdu ki "dilleri Türkçedir veya Farsçadır ve kendileri ümmidir; ama onların gönülleri bütün dillere yetişir. Zira ki gönül Arabîyse kelâm dahi Arabîdir."⁸⁴

Hikayet: Pir Zeynülzeyn der ki, "bir gün **Sultan Şeyh Safî Hazretlerine** vardım; Fakih Babacan **Sultan Şeyh Safî**'yle konuşuyordu: "Ne kadar **Şeyh Hazretiyle** olursam, zevk bu kula üstün gelir ve ne kadar ki bu hizmette bulunursam zevk benimle birlikte olur. Evime döndüğümde bir hafta kadar bu kulda **[71b]** halâ o zevk hali devam eder. Bir haftadan sonra bendenin zevkine bezginlik gelir. **Şeyh Hazretleri'**ne gelince kula niye aynı zevk geri gelir?" diye sordu.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki "Tanrıya tevekkül sebebiyle ve Sultan Şeyh Zahid'in himmeti bereketiyle bir yumurta getirirsen, alır yumurtayı kırarım (usundururum) ve içinde var olan kuş yavrusunu çıkartıp ve sana veririm. Bunun gibi, o kuşçağız uçtuğu kadar zevk hâsıl olur. Evine vardığın zaman yine o kuşçağız uçmakta olursa, sende zevk devam eder. Bir nice günden sonra kuşun kanadını kırarsan (usundurursan) uçmadan geri kalır ve sana zevkin hasıl olmadığı şey odur deyip, aşağıdaki beyitleri okudu:

Beyit

Ender-i in beyzaçe şehbazi est

[72a] *Lâmekân aşyan-ı pervazi est*

Lik çün bal-ı şehper-eş be-burend

Çün tevaned diger be-vec perid

⁸³ Her insan aklı ve yetenekleri ölçüsünde vardır, fazlası verilmemeli, alamaz. Daha sonraları da görüleceği gibi, bâtinî inançların özelliklerinden olan mecazlar ve simgeleri sık sık kullanmıştır Şeyh Safî..

⁸⁴ Şeyh Safî'nin tâliplerinin büyük çoğunluğu Arap değildir ve Arapça bilmezler. Ama gönülden inanmış tâlipler için müşşidin sözleri yeterlidir, çünkü o İmam Âli'nin makamındadır ve Kur'an-ı natık, yani konuşan Kur'an'dır. Şeyh Safî'nin burada verdiği yanıt sadece bir geçiştirir.

Ma'nâsı budur ki, 'bir yumurtada bir doğan yavrusu vardır, mekânsızlık (lâmekân) onun uçuşunun yuvasıdır. Lâkin o kuşun kanadı kesilirse, artık istediğine erişmeye gücü kalmaz”.

Hikayet: Melikü'l-ibad Cemaleddin dedi ki, “bir gün **Hazreti Şeyhe**; şu söz ile ilgili olarak içinde zikredilenin doğruluğunu sordum: *El-mumin ke-el-nahle la-yekulu-hu tayyiben ve la-yadi'u el-tayyiben*”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “iman bâtni işlerdendir. İman kabul edici olan gönüldür. Öyle olunca da inanan, mü'min olan gönüldür. Gönülün sindirdiği, kökü tevhit ve dalları İslâm olan güzel sözlerdir, *La-ilahe illa Allah* kavlidir. Ama inanan, mü'min olan on yönden arıya benzer: **İlki** odur ki Tanrı [72b] arıları dahi toplum, yani halklar biçiminde tamamlamıştır **وَأَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ** (K.16, 68: *Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.*) demekle ve ayrıca **كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ أَوْلِيَّتِكَ** (K.16, 68: *İşte onların kalbine Allah, iman yazmış*) derken mü'minin gönlüne iner. **İkinci** odur ki, arı imamsız ve sultansız olmaz; sultansız hiç bir yerde oturmaz ve sultan bulamayınca karar kılıp yerleşemez. Mü'min dahi Peygamber ve evlâdına uyarak karar verir veya muhalefet eder.⁸⁵

Üçüncü odur ki arı hiç bir yönde sultanına karşı çıkmaz, emrine itâat eder; önünde ve arkasında onun işareti ile iş yapar, her ne yaparsa. Mü'min de öyle gerektir huzurda ve gıybette **pirin** işaret ile çalışsa, **mürşidin** işareti olmaksızın hiç bir iş tutmaya.”⁸⁶

Dördüncü oldur ki arı varolan bütün bitkilerden yararlanıp (bal) hasıl eder ve sultanının katına götürür (aparur). Onun fermanına göre hareket eder ve o nereye derse oraya koyar. İnanan mürit dahi, zâhirde ve bâtında mürşidin telkini ile hareket eder ve kelime-i tevhit'ten doğan -ki buna 'vaka' denir- lâtifelerini mürşidden özge kimseye söylememeli. Mürşidin işareti ile nereye derse oraya koyar.

Beşinci odur ki, arı ilkönce evini onarır ve dopdolu eyler. Ondandır eriştiği halka ondan söz eyler, yararı olur. İnanan mürid dahi öyle gerektir ki, evini dopdolu eyliyerek onarıp sağlamlaştırsın; ondan sonra zâhir (şeriat) ehline, dinsel söylemini-öğüdünü geçirebilir, bir yararı dokunabilir.

Altıncı odur ki, arının kuralıdır; hiçbir nesnenin, yani karınca, böcek (ceben) ve hiçbir canavarın onların yuvasına varmağa gücü yetmez. Eğer varırlarsa derhal atarlar ve başka böceklerle kaynaşmazlar. İnanan mürid de öyle gerektir ki, Hakk'ın rızasına muhalif olan kuşunun gönlüne gitmesine yol vermesin. Eğer ansızın o türlü fikirler gönlüne gelirse, onu uzaklaştırmaya çalışmalıdır. Ayrıca karşıt olan sohbetlerden kaçına.

⁸⁵ Mü'mini arıya benzeten Şeyh Safî'nin, onun imamsız ve sultansız olamayacağını söylerken kasdettiği ne cami imamıdır(!), ne de dört Sünni mezhebinin imamlarıdır. Sultan Muhammed Peygamber ve kızı Fatıma ile Âli'den inen İmamlardır. Bâtınlık ve Şiilikte “yaşamı boyunca İmamı tanımayan kişi ölürlen cahiliyet dönemi inançsızlığı gibi öbür dünyaya gider” ve “İmama inanmayan müslümanın imanı yoktur” çok önemli bir inanç ilkesidir.

⁸⁶ Alevi-Bektaşilikteki Tâlip, Pir ve Mürşid hiyerarşisini de burada görmekteyiz.

Yedinci odur ki [73b] arı bal yapmanın inceliklerini güçlü algılayışı, feraseti ile öğrenir. Ayrıca kendi bal yapma vakitlerini de bilir; baharda tohumlar için su götürür. Vakti gelince envai güller ile evlerini doldurup imaret ederler, oğul verecek vakit olduğunda o gülleri yerler. Ondandır sonra boş kalan yerleri bal ile doldururlar. **فِيهِ** **شَرَابٌ مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ** (K.16, 69: *Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır.*) İnançlı mürid dahi öyle gerektir ki, ömründen kendi vakitlerin bile zayi etmeye. Yitirme, zayi etme (fevt) ölümden zordur. Zira ki ölümden ümit vardır, kayıpta (fevte) olmaz. Vakti ele geçirir, hükmü altına alırsa bânını sarılmış olur.

Sekizinci odur ki, arılar yalnızlıkta (halvette) sultan huzurunda otururlar ve sultanı gözlemek, seyretmekden başka bir şeyle meşgul olmazlar. Talib dahi öyle gerektir ki, gece ve gündüz huzurda ola gönül seyrinden lezzet ala.

Dokuzuncu odur ki, arı azığı dışarıdan toplayıp getirir ve [74a] asla onun hesabıyla meşgul olmaz; topladığı nesnenin ne kadar olduğunu bilmez. Sultandan izinsiz kullanmaz. Mürid dahi öyle gerektir ki ibadet ve itâatle meşgul ola, onu hesabetmekle değil.

Onuncu odur ki, ne zaman nesil değişiminde bir arı sultan doğursa, onunla uzlaşır, kendisine biat ederler ve geri kalanı dışarıya bırakırlar. Şöyle ki, eğer o sultanın çocuklarından birisi saltanat davasıyla meşgul olarak bir bağımsızlık hareketi başlatsa, birlik olup o muhalifi katleder ve dışarıya atarlar. Talib dahi öyle gerektir ki, mürşidin makamını bir bile, her sesin arkasından şaşırıp gitmeye ve kendi doğasından, huyundan haberi ola. O menzilde kendisine hiç vücut vermiye ki, çünkü bir çok mürit ve talip o makamda, kendi yerlerini bilmeyip helâk olmuşlardır. Zira ki iki kıbleye karşı namaz kılmak dürüstlük değildir. Kible birdir Tanrıya bağlı olmanın yolu birdir. Mü'min kişinin arıya benzediği [74b] bu on nokta belirtildi ki bu zâhir makamdır. **وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ** (K.16, 68: *Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.*) Bunun sırrında on da bânını makam vardır ki burada ek olarak onun hakkında yeterli açıklamada bulunmak mümkün değildir.”⁸⁷

Hikayet: Cemaleddin Urumî sual etmiş ve demişti ki, “ey Efendim (hudavend), buyurduğuna göre müridin on çeşit hali vardır.”⁸⁸ Ya mürşid halini nice bilelim?”

⁸⁷ Burada Şeyh Safi, diğer on bânını makamı daha olduğunun söylemekle yetinmiş ve onları açıklamaktan kaçınmıştır. Kısacası dolaylı anlatımla bile vermemiş, yani takiye dahi kullanamamıştır. Oysa kendisini yetiştirmiş ve ardılı yapmış olan Şeyh Zahidi'nin öğüdünü bile tutmaktan kendini alakoyuştur. *Safvatu's-Safâ*, 8. Bab, 1.Fasıl'da geçen şu farklı söylemlere bakalım: “Şeyh Zahid Safiye dedi ki, ‘Ulu Tanrı seni dinin yolunu göstermek, halkı irşad etmek için yolladı; öyleyse hakikat lokmasını, Şeriat kisvesi altında müridin kursağına atasın...’ Hakikatın lokmasını ya da sırlarını şeriat örtüsü/kılıfı altında sunmak, takiye yapmaktan başka ne olabilir? Oysa bir başka yerde tam bir Şafii şeriatçısı görünümündedir Belli ki, Şafiilerin de bulunduğu bir mecliste söylemiştir: “Şeyh Safi bir gün hayırlı kendi kızına dokunur, ardından boy abdesti alır. Şeyh Sadreddin söyler: ‘Bu arınmanın (abdest) nedenini sordum o şöyle yanıtladı: Vallahi ben, anneme dokunduktan sonra da hiç bir zaman abdest almazlık yapmadım.Sonra Kuran’da 4. 43 ayetini okudu...”

⁸⁸ Hacı Bektaş Veli, “mürîd üç türlü olur; evvel mürîd-i mutlaktır, ikinci mürîd-i mecaz, üçüncü mürîd-i mürteddir” der şu açıklamayı yapar: “Mürîd-i mutlak oldur kim, her türlü halden şeyhine niçin deyip hüccet getirmeye (kanıt istemeye). Mürîd-i mecazi oldur kim, zâhirde (dıştan) şeyhin dileğinde ola. Bâtında (içten) kendi dileğinde ola. Mürîd-i mürted oldur kim, şeyhin bir türlü halin görücek derhal yüzün dödüre.” *Makalât*, s.52-53 Şeyh Safi'nin verdiği on madde içinde bunların açınımları

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “sultanın işi emretmektir ve zevk bağışlamaktır. İyi terbiye nitelikleri kazandırmaktır. Her nerede bu muameleyi görürseniz bizim halimizi bilirsiniz.”

Hikayet: Mevlâna Cemaleddin Makî **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) **Hazretine** geldi üzüntü verdi; onun oğlu da vefat ettiği için çok acılı bir haldeydi. Şöyle ki Şeyh de zaten mahzun idi. **Sultan Şeyh Safî Hazretine** sual etti ki, “biliriz ölüm [75a] haktır. Öyle gerek idi ki ölümden tiksинmeyeydin, yani ölüye ağlamayaydın. Buna rağmen ağlamamıza sebep nedir?”

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki “Mevlâna, biliriz ki ölüm haktır, şunu dahi biliriz ki kulun iki evi vardır; birisi dünyadaki evi, birisi de ahretteki. Biz geldik ki ahretteki evi mamur edelim. Nefisle ilgili zevklerle meşgul olunca âhiret yapısının bozulması-yıkılması yaklaştı. Bildik ki o yıkılmıştır; bu nedenle mamur yerden harap yere giden herkese elbette ağlamak görünür.” Derhal Mevlâna Cemaleddin Maki **Sultan Şeyh Safî Hazretinin** düşüp ayağına tövbe etti ve şu telkini işitti:

Şiir
Zi golşen suy-ı gol-hen riht birun
Bud enduh-ı hasret saht birun
Veli ez-gol-hen reften be-golşen
Çerağ-ı eyş-dar ve çeşm-i ruşen

Ma'nâsı budur ki, ‘gül bahçesinden (gülşen) ateş ocağına (gülhen, külhan) [75b] gitmenin gam ve üzüntüsü vardır. Ama gülhendenden gülşene gitmenin yaşam çerağı ve aydınlık gözü vardır”.

Hikayet: Mevlâna Cemaleddin Urumî der ki, “**Sultan Şeyh Safî Hazreti** Urumiye şehrine geldi o şehirde Mevlâna Celaleddin Şehid gibi, Mevlâna Muhiyiddin gibi ne kadar âlim var ise **Sultan Şeyh Safî'nin** huzuruna geldiler. Bazıları imtihan düzeniyle gelmişler idi. Gün orta namazı vakti oldu. **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cemaat ile namaz kılmakla meşgul oldu piş-namaza, yani cemaat imamına uyararak. İmam ilk teşehhüdde ‘ettehiyyatü’ duasını okumayı unuttu, duruverdi. Namazın sonunda yanlış için secde eyledi ve yeniden selam verdi. İmam namazı bitirince **Sultan Şeyh Safî Hazretleri** dedi ki, “Mevlâna çok namaz kılmışız, ama bu şekilde namaz kılmamışız.” İmam dedi ki, “yanlış yaptım ve yanlışımı anladım secde ettim”.

Hazreti Sultan [76a] Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) dedi ki, “evet yanlış kıldığımı bildim. Lâkin durun tekrar kılalım, zira ben parça parça namaz kılmayı sevmem.” Namazı yeniden kıldılar. Namaz bitince Mevlâna Muciddin İsa söz aldı ve şöyle konuştu: “Bu hadiseyle ilgili olarak Buhari’de yazılı olan meşhur hadise göre, Peygamber ikinci namazında yanlışlık yapmıştı. ‘Ettehiyyatü’ duasını okurken selam vermişti. Sahabeden biri haber verdi ki, ‘ya Resulullah yanlış kıldın’. Peygamber onu

---

bulunmaktadır. Görüldüğü gibi bu sayfalarda arı simgesiyle iman-mü'min, tâlip, pir-mürşid, imam-sultan, siyaset ve bağlılık ve de tarikat ilkelerinin özeti bulunmaktadır

işitti yine durdu namazı tamamladı ve yanlışa secde etti. Yanlışlık secdesi (secde-i sehv) meşru iken, acaba neden **Sultan Şeyh Safî Hazretleri** ilk namaz konusunda emin olmadı ve yine kıldı?” diye sordu.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki “zâhiren namazdır ona hiç bir yönden şüphe yoktur. Ancak çok iyi bilinir ki **[76b]** *Peygamber her namazda mirac yaşar, Tanrının huzurunda olurdu. Kısacası Hazreti Peygamberin namazının ma'nâsı bâtında mirac, dış görünüşte (zâhirde) namazdır.* Peygamber ilk namazda teşri' yani Peygamberin şeraite dair emirleri meydana gelince, mübârek nazar ile bakıp zâhir topluluğunu gördü ki henüz ilk teşehhüd duası okumaktadırlar. O da bedensel görevini dahi onlara uydurdu ki, dışarıda (zâhiren) bir halel gelmiye. Ancak yanlış secde etmesi bundan ötürü idi ki din iddiacılarını, dindarları ayıplamasınlar. Ayrıca Peygamber tarafından yapılan bir yanlışığa yönelip, onu doğrulama mezhep midir ?”

O bilginler bu sözü işitince tövbe ettiler ve Ramazanda halvete oturdular. Salahaddin Hasbeg'e gayp âlemini fethinden dolayı bir nesne hâsıl oldu ve maksatlarına ulaştı.

Sultan Şeyh Safî Hazretine sual **[77a]** ettiler ki “mürşidin alameti nedir?” **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki “işte görmektesiniz; beni imtihan etmek ve yadsımak maksadıyla geldiniz. Fakat inançla gittiniz ki, bu mürşidin alâmetidir.”

Hikayet: Mevlâna Hatib ve Mevlâna Buhari rivayet ettiler ki bir gün bir bilgin **Hazreti Şeyhe** sordu: “Kulun yaptığı zinaya Tanrının rızası var mıdır?” **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) cevap buyurdu ki, “rızası yoktur”. O bilgin bu kez şöyle sordu: “Hakk'ın o işe rızası yoksa, o kudreti, hareket ve ölçülü davranmayı ne için verdi?”.

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki, “kula temkini ve kudret veren, hareketi yaratan (halk iden) Tanrıdır. وَاللَّهُ خَافِكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ (K.37, 96: *Oysa ki sizi ve elinizde yonttuklarınızı da Allah yarattı dedi*) Ama o gafillikdir; جَزَاءُ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (K.32, 17: *Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.*) irâdemiz ve gücümüz bizim elimizde olduğu halde, niçin o kudretimizi **[77b]** helâl bir yere harcamıyalım ki, o yerden bir oğlan vücuda gelsin ve Müslümanlar ondan yararlansın.” Ondan sonra **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) sordu: “Mevlâna, sizin katınızda ehil kimdir?”.

O bilginler dediler ki, “ehil olgunluğa, yani kemalâta ulaşmış olan kimsedir. Ayrıca o kimsenin bütün ilimlerde ehliyeti ve yeteneği.olsa gerektir.”

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki şeyhlere, “o kimseye gönül ehli denmez. Gönül ehli ona derler ki, iki dünya da onun ayağının altında ola ve hal budur ki henüz öyle insan dahi yarımır.

Beyit

În cümle henüz âlim-i harf bud

Zi-an bes haber-eş zi-hal-ı ma'nâ başed

Ma'nâsı budur ki, 'iki dünyayı ayağı altına alan henüz bir harf âlimi olur. Ondan sonra ma'nâ halinden haberdar olmalı'.

O Mevlâna dedi ki "iki dünyadan yukarı ne vardır?"

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) gülümsedi ve buyurdu ki, "Mevlâna ne verir [78a] ki edeyim". O gün geçip gitti. Bir başka gün yine o bilgin gelip şeyhin huzuruna oturdu. **Hazreti Sultan Şeyh Safî** buyurdu ki, "Mevlâna o bir emanettir ki herkese onu söylemek olmaz. **إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا** (K.4, 58: *Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.*) Bir kimse o âleme ayak bastığı zaman, ondan haber getirir.

Beyit

Der beyaban netevan kerd tavaf-ı kâ'be

Der harim-i harem-i kâ'be tevan kerd tavaf

Beyitin anlamı şudur: 'yazı yaban yerlerde gezen kâbeyi tavaf edemez, belki ancak kâ'benin gizli kutsal bölümünde tavaf edebilir.'

Hikayet: Mevlâna Hacı Âli atasından rivayet etmiştir ki, "iki bilgin Gulhuran'dan **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) huzuruna gelip sormuşlar; bir yerde bir hat gördük, şöyle yazılmış; 'yüz yıl içinde sadece bir el açığa çıkar, yani zâhir olur. Tanrısal lütuflardan (olan) o el her kimin boğazından içeri giderse Tanrı onu yararlı kılar (yaralkar?). O nasıl bir eldir?"

Sultan Şeyh Safî Hazretleri şöyle cevap buyurdu: [78b] "Tanrı her yüz yılda bir eli, yani bir mürşidi kâmil ve mükemmel birini gönderir ki, insanlar onu kabul etsinler ve ona uysunlar. Tanrı onu şu yol ile yararlı/uygun kılar (yaralkar?): *Allah her yüz senenin başında dini sağlamlatacak zıtları gönderir.*"

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) bazı yapıcı sözlerin kelimeleri (*kelimat-ı elfaz-ı imaret*) üzerine buyurmuştur:

1-Fi'l-hakik el-vakt (*Vaktin haklılığı*)

Sultan Şeyh Sadreddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) rivayetiyle, **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "*fi'l-hakik el-vakt*"ın anlamı, vakit varidattır, yani içe doğan sözlerdir ki bir şahsa tam vaktinde Tanrıdan ulaşır. Örneğin şunun gibi ki, ta ezelden Tanrı halkların hakkında takdirini etmiştir; imandan ve küfürden, sağlıktan ve hastalıktan, mutluluk ve mutsuzluktan, yoksulluktan ve alçaklıktan (ednadan), ferahlıktan ve gamdan Tanrı vakti geldiğinde her birisini kısım kısım (münkasım) ortaya koyar.

Beyit

[79a] *Nakş-ı her gaybi ki ender-i perde-i takdir best*

Vakt-ı icad enderin-i ayine-i imkân numud

Ma'nâsı budur ki, 'Tanrı takdir perdesine bağladığı her gaybın, gizli olanın resmini icat vaktinde imkân aynasında gösterdi”.

“Vaktin ma'nâsı kati yasaktır, yani o kimseye kesici bir kılıç gibidir ki, vaktin sahibi için ortaya konur, ulaşan kimse vakti keser. Mesela gece ile gündüz gibi. Gündüzün nuru gecenin karanlığını keser. *Ay parlak bir ışık, zaman ise keskin bir kılıçtır.* Yani vaktin oğlu (ibnü'l vakt) sufi odur ki kısmetin hasıl olduğu bu karından sufi (olarak) doğar. O zaman ondan ne doğarsa o onun evlâdıdır. Eğer rahatlık doğarsa yine öyle kalır, eğer gam doğarsa dahi yine öyle devam eder ve fakirlik gibi, (enaki?), sağlık ve hastalık gibi geri kalan ahval dahi bu şekildedir.”

2-Fi't-tahkiku'l-makam (makamın araştırıp incelenmesi işi)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu [79b] ki, “makam oturulan yerdir (*makam cay-ı ikametdür*). Dünya ehlinin makamı dünyadır; burayı kendilerine duracak yer eylemişlerdir ve ömürleri ibadetler, itâat ve isyanla geçer. Eğer itâat içinde ibadetlerle uğraşırlarsa, onların yeri cennet derecelerinde olur. Eğer işleri-güçleri itâatsizlik ve isyan olursa, onların yeri cehennem dükkânında olur. Ama yol ehlinin makamı değerli ve onurlu/saygın çalışma (cehd-i itibar) ile olur ve maksat talep etmek yönünde olur. Şeytan o talibi –Allah korusun-doğru yoldan çıkarıp dışarıya bırakırsa, onun yeri orası olur ve başka çare yoktur. Şeytanın oraya çektiği güvenilir kimse eğer doğru yol üzerine ayağını basmış (sabit kadem) olursa Şeytanın hilelerinden uzak durur ve doğru yolda yerleşip kalır. Eğer talip himmet başını aşağıya çevirirse ne kadar maksada erişirse, tedbir (temkin) sahibi olur onun makamı [80a] orası olur. Birkimse ki, yolda keramet keşfine adım atma gibi lâtif makamlara erişse ve mülk âleminde bir âleme ve köşkler-saraylar gibi, yiyecekler ve içecekler gibi çeşitli güzelliklerin pekçoğuna ulaşsa onun makamı bütün bu eriştiği şeyler olur. Makamın sınırı ne kadarsa yollar ve ulaşılacak konakların (menzillerin) sınırı, o kadardır; yani makamın haddi yollar ve menziller sayısındadır. Menziller ne kadar olursa olsun mekândırlar; mekân sona erince makam dahi sona erer ve talibe erişeceği daha makam kalmaz. Ama bunun tersinde (darsında) seyri olur sülûku, yani yürüyüş olur ama yola giriş olmaz.”

3- Fi't-tahkiku'l hal (Halin tahkikini beyan eder)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) **hazretleri** buyurdu ki, “hal, çalışmayla meydana gelmez, belki tanrısal bir bağıştır; kul nefsiyle mücadele ederek hal içine girer. Lâyık olan kimseye tanrısal fazilet ile hâsıl olur **ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ** (K.5, 54: *Bu, Allah'ın dilediğine verdiği lütfudur.*)). Ve ondan sonra buyurdu ki “bunun bizde [80b] gerçekleşmişliği (vakı'a) vardır; olay odur ki, talip onu çaba ile çalışmasıyla eriştiği kendi menzillerinde uyku ile uyanıklık arasında ortaya çıkarır. Garib şekiller ve renkler görür. Kendi makamında ve menzilinde aklı o garipliklerle ilişki kurar. Bilgili işi onu surete getirir ve ona 'vakı'a' derler. Onun vakı'a, bir gerçeklik olmasında hiç yalan yoktur ve ayrıca bu hale aklın girişi de yoktur. Zira bu hal emek harcıyıp kazanmayla elde edilir. Nesne vekildir; (doğa üstü) hal hasıl olduğunda, aklın orada giriş kapısı olmaz. Gâh olur, hal'in içeri girmesi hızla gerçekleşir ve gâh olur ki, karşılıklı alıp vermelerle (teetti, teati) oluşur.

Duraklamanın uzunluğu, sona ermesine karşı çıkanında (muarız-ı zevalde) olmaz ve buna (ma'nâ) hali üstün gelir. Hal sultanı o kimseye gâlip olmakla, sahib-i hal onun çabası ile ilerleyişini sürdürür ve hal sahibi, halden hale sıfattan sifata renkler verme efendisi (sahib-i telvin) Zira bu bir ma'nâ halinden, diğerine ilerleyişte olur, ama hal dahi şu güneşin nuru gibidir ki türlü türlü yemişlere onun etkisi **[81a]** olur; güzel kokular ve renkler verir. Ondandır görünen çeşitli nurlar da bu şekildedir ve etkiler oluşturur, pişirir ve pişirdikten sonra hoş renk verir. Sahib-i hal bu renklendirmeye, kendini Tanrıya adamışlığın ağırbaşlılığın gece dostu (gece muhibb-i temkin) olur.

Beyit

Ta uruk-ı can şerab-ı an tecelli-ha girift

Ta ebed-i gark est ender-i ta'm-ı reng-i buy-ı vey

Beyitin anlamı şudur: ‘Can damarları tecelliler şarabını tuttu ki, ta sonsuza (ebed) kadar o tecelli şarabının kokusuna, lezzetine ve rengine gark ola’.

4-Fi't-tahkiku'l kabz ve'l bast (Tutulma ve açılma durumunun incelenmesi)

Sultan Şeyh Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretleri buyurdu ki “kabz gönlün tutulmasıdır. Gâh olur ki kabz kuvvetli olur, suret dahi gönül ile tutulmuş olur. Talibe tutulma (kabz) ve açılma (bast) korku ve rica olur. Sonsuzluğun talibi sonsuza kabz ve bast olur. Kabz, yani tutulma ve teslim olma Tanrı tasarrufudur. Ama talibin gönlü öyle bir gönüldür ki, henüz daha saflığını tamamıyla bulmamıştır; *beyne'l-hasene ve istiyye* 'dir ki, **خَلَطُوا** عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا (K.9, 102: İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar) korku ve ricasının **[81b]** o gönülde giriş kapısı vardır. Tanrı korku (havf) ve ricanın nitelikleriyle ile o gönüllere tasarruf eder. Korku ve rica bir kuşun iki kanadına benzer ki, o kuş onlarla uçar ve kuşluğunu eder. Sadece birisi ile uçamaz. Talib de yolunda bu ikisiyle birlikte dir. Menzilleri bu ikisi sayesinde alır. Bu korku ve rica öyle bir şeydir ki kişi bunlardan zorluklar (tekellüf) ile kurtuluşa ulaşır. Ama tutulma ve açılmada (kabz ile bastda) hiç bir yanda iradeyi kullanmak olmaz. Bu cümle hallerdendir ki şahıs kendisini teklif ile ondan çıkaramaz. Kabz, yakalanma bir gönülde olur ki o gönülde Tanrının egemenliği vardır, onun tasarrufu olur. Nefsanî şeyler o gönüle giriş kapısı bulamaz. Zira ki buna benzer bir gönül Tanrının hazinesi olur, başka kimseler ondan yarar sağlayıp, tasarruf edemez: *Tanrı yakalar(kabz eder) ve bırakır (bast eder;)* gönlünden her ne dilerse bast eder, yani açıp yerine koyar ve bunun gibi gönül ki mü'minin kalbi parmakları arasındadır gözü ise Tanrının parmaklarındadır o nasıl isterse öyle üstün kılar onu **[82a]** Tanrı o gönülde tasarruf edince o tasarrufun dolayısı açık (zâhir) izler ortaya çıkar. Sahib-i Kabz ve bast sahibi, hüküm sahibi, hüküm veren kişi olur. Tanrı onu kendiliğinden alıp kabz eder, kendisiyle meşgul kılar ve onu ma'rifet ilmiyle âlim ve arif kılar. Onu yine kendisine geri vererek halklara doğru yolu göstermek için insanlık âlemine (âlem-i beşeriyete) getirir. Onun gibi bir kimse artık kabz ve bast, yani tanrının eliyle tutulma ve açılıma sahibi olur. Öyleyse Tanrı nasıl o kimsede kabz ile bastı tasarruf eder, kullanır? Tanrı dahi müridde ve onun terbiyesinde, ona yol göstermede kabz ve bast sahibi olur ki, her müridin alma gücüne layık ne ise onu

bast olarak verir. Talibe layık olmayan nesneyi ondan kabz eder, yani gönlünden ayrı tutar.”

5- *Fi't-tahkiku'l-heybet ve'l-üns* (Heybet ve alışmanın açıklanması)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki “heybet ve alışkanlık kavuşma (visâl) ehli içindir. Şöyle ki bir kimse, bir padişahın **[82b]** büyüklük ve yüceliğinden (doğan) heybetli sesini işitse, onun gönlünde o padişahın hem bir korku hem de sevgi-saygı duygusu, bir heybet oturur. Ne kadar yakınlaşsa da onun gönlünde daha ziyade o olur. Padişahın divan (bargâhı) katına gelince heybet daha da artar. Sultanın has haremine girip, onun azametli saltanatını görünce, dehşet ve heybet ona dahi örnek olur. Gâh olur ki, azamet ve heybet sultanın kendinden gayib olur. Lâkin gâh olur ki gayib olmaz ve gâh olur ki hayret ona gâlib olur. Ama padişah ile sohbet edince padişah onu lütuflara boğar. Böylece onun dehşeti ve heybeti gidip kaynaşmaya ve alışmaya tebdil olur. Gönlünden onunla kaynaşma ve alışma hali heybetten daha yakındır. Zira ki, tüm âlemlerin sahibinin belasını üzerinde olsa da, bir zerre bile gönlünde Tanrı ile yaşamaya alışmış kimsenin duruluğunu bulandıramaz. **[83a]** Hayret sahibi heybet ile bu alışmışlık arasında aracı olur ve onlar heybettedirler. Şu halde, içine dalmış (müstağrik) bir heybet gibi üstün olalar ki, hiç bir yandan o padişahın saltanat heybetinden ve olgunluk cemalinden ferahlık almıyalar. Ama hayret sahibi ferahlama mecâli bulur. Lâkin şu kadar şaşkınlığa düşerler ki görürler, ama kendileri kendilerinde midir yoksa değil midir? Asla bilmezler. Müslüman olurlar, ama kâfirlik ile İslâm arasını temizleyemezler.” Ve sonra **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını kutsasın) bu durum münasebetiyle şu beyiti dedi:

*“Beyit
Aşıkem amma ne-danem ber-ki-em
Ne müselman ne kâfir bes çi-em*

Ma'nâsı budur ki, ‘aşığım, ama bilmiyorum kime?. Ne müslümanım ne kâfir, öyleyse ya ben neyim? Belki sahib-i hayretim”.

Şeyhin bu beytini zâhiren bakıp, yanlış anlamasınlar. Zira beyitte geçen sözden, hayret ehlinin küfür ile İslâmı ayırt edemez oldukları anlaşılmalıdır. Ondan ötürüdür ki o, “ne müslümanım” dedi “ne kâfir”. Ama **[83b]** Tanrıyı gönlünde gören alışma (üns) ehli o Hazret'in lütfiyle o halden kurtulup onun iyilik ve güzelliklerine lütuflarına alışmıştır.

6- *Fi't-tahkiku't-tevacüd ve'l-vecd ve'-vücut* (tanrısal coşku içinde olma çabası, coşku ve varolmanın araştırılmasıdır)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “tevacüd ilk başlayanlarda, vecd aracılık edenlerde ve vücud, yani varolma sonrakilerde hâsıl olur. Ama tanrısal coşkuya girme çabası (tevacüd) başlayanlarda oluşur denmesi, yani ürperme hâsıl olur; sıtmaya tutulmuş gibi titremektir. Şundan ki onun gönlünden hastalık gitmemiştir. O kimsede ürperme ve titreme hâsıl olur; yani titreme gâlib gelir ve bir söz işitmek aracılığıyla onda titreme gâlib olur ve titreyerek hareket eder.

Zahmet içinde zorlukla kendinden emin olur, yani o kimsenin hareketleri, hastalıkla sağlık arasındadır. İlk başlayan bir söz işitmek aracılığıyla hareket eder ve vecd ile tevacüd arasında olup, bu hareketi irade denetimi altındadır.

Beyit

Be-dest-i hod keşed hod-ra giribani

Be-kahr-ı ihtiyar ayed be-meydan

Be-kahr-eş ihtiyar ez-vey [84a] rubayed

Be-kulli ihtiyar-ı hod numayed

Ma'nâsı budur ki, 'mübtedi (başlayan) kendi eliyle çekip yakasını, iradesinin zoru (kahr-ı ihtiyar) ile gelir meydana. Orada irade zorlaması ondan kopup gider. Yine kendisinin külli ihtiyarı olur, yani onun meydanına gelip tanrısal coşkuya girmesi, vecd etmesine elbette iradesinin giriş kapısı olur. Ama vecd o kimsede hâsıl olunca, irade gücü kınından çekilmiş (meslûlen) olur."

"Vecd sahibi gönlünü hastalıktan sağlığa kavuşturan kimsedir, yani tanrısal coşku (vecd, esrime, trans hali) hastalıktan sağlığa erişmedir. O kimsede ne kadar cisimsel nesne var ise ruhsallığa dönüşmüştür. Onun gönlü tanrısal içedoğuşların (varidatın) alanı olmuştur. İçedoğuşlar (varidat) bir kimseye ulaşınca, onun sultanı kuvvetli olur ve ulaştığı (varid olan) kişi de zayıf olur; tıpkı şu değirmenin çarkı ile değirmenin suyu gibi. O çarkı döndüren sudur. Eğer su fazla olursa çarkın hareketi daha ziyade olur. Ama su çok fazla olduğunda değirmen taşı ne kadar ağırsa olsa da suya hafif gelir ve hareketi kuvvetli olur. [84b] Vecd sahibi dahi öyledir. Zira ki tanrısal içedoğuş (varidat) kuvvetli olunca cismin ağırlığını hafifletir ve tez tez hareket eder. Ayrıca vecd sahibini iradesi kendi elinde olamaz. Zira ki vakit olur vecd ehli, bu tanrısal coşku (vecd) halinin galebe çalmasından ve tanrısal esinler ve içedoğuşlardan (varidatdan) ötürü öyle mağlup olur ki eğer onu ok ile vursalar veya kılıç çalsalar yahut da bir parça organını kesseler asla haberi olmaz. Ancak onun ne kadar varidatı az olursa o zaman kendisi o şeylerden haberdar olur. Örneğin şunun gibi ki, bir kuşun gözünü tutmuş olsalar ve ansızın gözünü açıp avını gösterecekler; kuş kendi avını görür görmez onun ardınca uçar. Avına ulaşmayınca kadar durmaz, ancak avına erişince durur. Vecd ehli kararsız olunca bir heybet işitir ki, kendisinin makamı ve menzili halinden haber verir ve ruhsallık ona üstün olur. [85a] O yerde nefis gözünden kalkıp gider. Makamı ve hali kendisine açıkve belli olmayınca karar edemez. Makamı kendisi tarafından keşf olunduktan sonra karar kılıp durur. Ama vücud sahibi, kendi halinde ve kendi vaktinde mekân tutmuş olur. Zira ki ruhsal sükûnete (temkine) erişmemiştir, ancak verimli tanrısal esinlemeler (varidat-ı feyz) kendisine mülk olmuştur; iradesinin sahibi kendisidir (sahib-i ihtiyardır); artık dilerse hareket eyleyebilir, eylemez. Ama o yerde sakin olmuştur ki kendi halinde içsel (bâtını) seyir yapmaktadır. Asla zâhirde hareket etmez. Nitekim Şeyh Cüneyd Bağdadî (ö.910) bir gün semah (sema') eyledi. O mecliste var olan ihtiyarlar da sema' eyleyip vecde girmişlerdi. Ondandır Şeyh Hazreti için 'Şeyh hazreti hiç hareket eylemedi' dediler. Şeyh Cüneyd Bağdadî dedi ki, 'nereden bilirsiniz ki hareket etmediğimi?' Dediler ki, 'hiç suret ile, açıktan görmedik hareket ettiğinizi'. [85b] Şeyh Cüneyd Hazreti şu ayeti okudu: وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدًا وَهِيَ تَمْرٌ مَرٌّ السَّحَابُ

yani siz ki bu dağları görürsünüz öyle sanırsınız ki bu dağlar hareketsiz durur. Halbu ki bunlar bulutlar gibi daima seyr içinde dururlar. Buyurdu ki ‘siz görünen, yani suret hareketine bakarsınız. Öyle sanırsınız ki hareket etmedi. Can hareketine nazar etmezsiniz ki, o nasıldır?’”

Sultan Şeyh Safiyüddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “semah üçe ayrılır; tevacüd semahı ten ile, vecd semahı gönül ile, vücut semahı ruhla birlikte olur. Tevacüd sahibine bu hal erişinceye kadar hareket eylemiye, kendi özüne zahmet eriştire. Vecd sahibine tanrısal esin ve içedoğuşlar (varidat) ulaşmaya başlayıncaya kadar kendi özünü harekette tuta, onun gönlüne hastalık erişe .Eğer iradesi elinde olan vücut sahibine zevk ve sevinç erişirse şu kuş gibi uçarken, [86a] ansızın onun yoluna bir nesne gelse derhal onun kanadında hata oluşur. Bu üç tür semah mübahadır: Tevacüd semahı bütün sufilere nasiptir. Vecd semahı has sufilere nasiptir ve vücut semahı en has sufilere nasiptir. Nefsin zevkleri için semahı tutmak ve (çalgı?) çalmak haramdır. Mübah olan semah odur ki, edenler gönül ehlilerine bağlı olup, tanrısal sohbet içinde semah edeler; zevk ve şevk esriklığı hakikatta ola”⁸⁹.

7-Fi’y-tahkiku’l-cem ve tağarruka (Cem ve gark olmanın beyanı)

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “cem ikidir ve tağarruka dahi ikidir. Tağarrukanın birisi odur ki dünyevi ilgilerin anılarına ve cismani sorunlara dalmak, gark olmaktır ve nefsi dahi o vakit gark olmuş olur. Bir kimse kendisini o dağınıklıktan toplarsa ona birinci cem olma derler. Bu tüm taliplerde ve mücahede ehlinde meydana çıkar ki, onlar nefis [86b] ile savaşmaktadırlar. Yani, daima nefisle ilgili zevkleri kendilerinden uzaklaştırırlar. Bu bütün taliplerde ve başlangıçta olanlarda (mübtedilerde) hâsıl olur. Sona varmış (müntehalar) ve kemal ehli olanlar katında gark olmuşlardır; şundan ki henüz dahi kendi kişilikleriyle meşguldür. Sadece kendi zatıyla meşgul olmak tağarrukadır, yani kendi kişiliğine gark olunmuşluktur. İkinci cem odur ki kişinin öz kimliği üstün gele, yani insanlığı (beşeriyeti) vücudundan yoketmiş ola, iz bırakmıya ve Tanrıyla meşgul ola. Bu iki halden birisini uygulamak elbette gerektir. Zira ki kul ya kendisiyle meşgul olur ya başkasıyla ya da Tanrıyla meşgul olur. Öyleyse eğer daima, beşeriyetten uzaklaşma ve kayboluş mertebesi (mertebe-i gaybet) olan cemin ceminde (cemü’c- cemde) olsa, şeriatın ilkelerini yerine getirmez. Bu, hakikat birliği, Tanrıyla birleşme (tevhid-i hakîkî) dedikleri de bu mertebede olur ki, kişi şeriat hükümlerini yerine getirmediği için bir şey lazım gelmez. Zira ki kendini yükümlülük dairesinden çıkarmıştır. Eğer daima kendine dalmışlığında (tağarrukasında) olsa veya başkasında olsa, o halden yani Tanrıyla meşgul olmaktan kapalı (mahcub) olur; bu belki zorunluktur, ma’rifet hâsıl etmez. [87a] Bazı zaman bayram cemi (cem’i-îd ?) olur. Şöyle ki Halid ibn Rebi’ peygamberin doğru rivayetinden buyurdu ki, ‘ve ellezi nefsi bi-yedduhu lev tedumune ala-ma tekunune indi ve fi’z-zikru sahibetukum melaike ala ferasikum ve fi

⁸⁹ Hacı Bektaş Veli’nin semah üzerine söylediği çok iyi bilinen bir sözü vardır: “Semah bizim ibadetimizdir, haşa ki oyun değildir.” Ayrıca yine Hacı Bektaş’a atfedilen, müstensih tarafından geniş çapta şeriat öğeleri eklenerek bir Sünni inanç kitabına dönüştürülmüş, yani kitaba sunuş yazısı yazan Profesör’ün dediğince ‘ilâve ve eklerle (ne demekse?) zenginleştirilmiş’ *Makalât-ı Gaybiye ve Kelimât-ı Ayniyye*’ de (Ankara, 2004, s. 64) “çok semah sevindirdiği zaman nifak getirir, gönlü canlandırdığı zaman yap, inkâr etme” denilmektedir.

tarikikum ve lâkin ma hetelehu saten selase merraten. ' Ve dahi vahyin inmesi esnasında (*hinn-i nüzu 'l i vahiy*'de) Peygamber eşine buyurdu ki, '*kellemni ya humeyra*' (*konuş benimle ya Hümeýra*) ve şöyle ki hadiste sabit olmuştur ki eğer Peygamber daima o halde kalsa halklar doğru yola ulaşmaktan ve din eğitimi almaktan yoksun kalırdı.

Beyit

*Ger be-mandi daima der cem-i cem an nur-ı pak
Ez-kuca hâsil şodi ıslah-ı hal-ı moşt-ı hak*

Ma'nâsı budur ki, '*eğer o Nur-ı Pak daima cemler ceminin mertebesinde kalsa idi bir avuç toprağın ıslahı nasıl hasıl olurdu?*'. Açıklamasına gelince:

"Nur-ı pak dediği Peygamberdir. Bir avuç toprak dediği başka halklardır. Yani Peygamber eğer daima **[87b]** ruhsal durumda kalsa, dünyasal ilişkiler yönüne gelme halklar irşâda kavuşamazdı."

8-Fi'l-tahkiku'l-fenâ ve'l-beka (*Yokoluş ve sürekli kalıcılığın beyanı*)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "her ölünün yok olması söz konusudur. Lâkin her yokoluşun ölümü yoktur. Sufiler taifesi sürekli kalıcı (beka) suretlerini beka saymazlar; şundan dolayı ki, her kim sonsuzluğun sürekliliğinden (beka-yı ebediden) dirilik hâsil etmemiş ve gönlünü zinde tutmuştur, onun gönlü ölmüş iken kendisi dahi ölür. Ama o kimse Kıyamet gününde dirildiği vakit, gönlü ölmüş olur ve gönlün canlı olma nimeti o kimseden göçer gider.

Beyit

*Her ki zi-in zindegi buy-ı ne-yaft
Morde zad ez-mader ve morder mord*

Ma'nâsı budur ki, '*gönlü canlı kalmasından kokusu (rayiha) olmayan herkes anasından ölü doğmuş ve murdar ölmüştür*'.

"Bu (gönlü ölmeyen) taife Hakk ehli katında yokluğun sürekli kalıcılığında (beka-yı fenâ) bulunur; yani kendiliğinden geçmeyince kalıcı (baki) olmaz '*ve hayati fi memati ve memati fi hayati*' **[88a]** demek olur ki ma'nâsı şudur: 'Diriliğim ölümümde ve ölümüm diriliğimdedir.'⁹⁰ Ben bu zayıf kul da bir çok söz söyledim; yani 'diriliğim ölümümdedir' demek benim sürekli kalıcılığı (beka) bulmaklığım (bulmakum) kendimi yokoluşa terk (fenâ) etmemdir ve asıl maksuda uygunluğu gönlünün yokoluşta sürekliliğidir (fenâda bekasıdır). Ama 'ölümüm diriliğimdedir' demenin ma'nâsı şudur ki, cismani ve nefsanî bağlarla nitelenirsem insanlıkta (beşeriyette) kalırım; öyleyse ölümüm diriliğimdedir demek olur. '*Mevta kabl en temevvutu*' hadisinden maksat, beşeriyetin nefsanî sıfattan sıyrılmasıdır. Ölünün ölmeden önceki ve dirinin Kıyamette dirilmeden önceki devam eden hayatı ölümdür.

⁹⁰ Bu sözü ilk kez Hallac-ı Mansur kullanmıştır; Louis Massignon'nun *Hüseyin Mansur Hallac Divanı*'daki 10. Kaside'nin 3. dizesi "Ölümüm yaşamam, yaşamam ölmemdir".

Önceki ölümün ma'nâsı odur ki, surete ait ölüm gelmeden önce ölün ki canlı kalasınız. Yani ölüm halini ve kabir halini ve ahreti bilin ve müşahade edin ki kesin ve sağlam bilgi sahibi ve 'iman-ı bi'l-gayb ve iman-ı bi'l-yakin'e tebdil etmiş olasınız."⁹¹

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) hazretleri **[88b]** buyurdu ki "talipler ta ki nefsanî hazlardan kurtulmayınca, insanlığın kalıcılığında bekasında zevk ve sefa bulmazlar; yani nefsanî sıfat yok olduktan sonra zevk ve sefa bulurlar ancak;

Beyit

*Zi mahzuzat-ı nefsanî fenâ ender-i fenâ be-cu ki
Ta zevk u sefa-yı an beka ender-i beka bini*

Ma'nâsı budur ki, 'yokoluş (fenâ) içindeki yokoluşta (fenâ) nefsanî hazlardan iste ki, o bekanın zevk ve sefasını beka içinde bulasın".

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "fenâ üç kısma ayrılır. Beka da üç kısma ayrılır. İlki suretin fenâ olması, yokolmasıdır ki, onun ardınca sıfatın bekası gelir; yani suretten gayb olmayınca sıfat iş vermez. İkinci kısım sıfatın fenâsı, yokolmasıdır ki, ruhun bekası da onun ardınca gelir. Yani mutlak sıfat olan insanlık sıfatı akıl, anlayış ve hayalle o kimseye sohbet dostu olur.**[89a]** Onların hali gayip olmayınca/gizlenmeyince ruhsal âlem ve ona bağlanmış (mukayyide) aşkıyla baki olmaz.

Beyit

*Murg-ı dil ki avare-i dir bud
Baz yaft ez-aşk-ı hal aşiyân
Der-perid ve aşk ra der ber-girift
Akl-ı can ra kard şod der ustuhan*

Ma'nâsı budur ki, 'gönül kuşu evvelden beri avare idi hayli zaman idi ki aşktan avare olmuştu. Yuvasını yine buldu ve uçtu aşkı kaptı. Ama akıl ile canının kemiğinde bıçak oldu."

Yani ki, onların eceli birden tamam oldu, eceli geldi (gaceri tari oldu, gaceri geldi?) Zira ki arifler meclisinde bıçak kemiğe dayandı (bıçağ sümüğe yetti) sözü meşhurdur. Kader ya da ecel açıklaması yaptıkları (izhar-ı gacer ettikleri) için gönül yerine, duracağı yere (makarrına) ulaştı. Akıl ile can ise insanlığın (beşeriyetin) izlerindedir, bunlar artık yok olmuştur. Üçüncü kısım ruhun yokolması, fenâsıdır. Onun ardınca Hakk'ın bekası hâsıl olur ki, kişi kendiliğinden fani olmayınca Tanrının bekasıyla **[89b]** baki olmaz, yani kısacası kendi vücudundan tamamıyla fani olmayan kimse Tanrının varlığına erişemez.

9-Fi't-tahkiku'l- gıybet ve'l huzur (kaybolma ve hazır bulunmanın araştırılması)

⁹¹ Burada ölmeden önce ölmenin ve sureten öldükten sonra diri kalmanın sırrlarını veriyor Şeyh Safî.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki “kaybolma (gıybet) iki kısımdır. Birisi odur ki kendi suretinden kaybolma, birisi de odur ki gönülden kaybolma. Suretten gayb olan kimse daima korkusundan ya da Tanrı sözlerinden bir ayet işitmek sebebiyle kendi suretinden gayb ve gafil olur. Bu tür gıybete surete ait kayıp (suveri gıybet) derler ve uygun biçimde (vecih ile) rahattan ve hareketten kalır. Gâh olur ki gönül dahi hazır olmaz kayıp olur. İşte bu kayboluşa surete ait kayıp (gayb-ı suveri) derler. Gönül dahi gayb olur. O kaybolma Tanrının heybetinden ve dehşetinden meydana gelir **وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ** (K.8, 24: *Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer.*) [90a] Ama hazır olma (huzur) denilen hal, kişinin kendi kendisinden ve halkın içinden kaybolmasıdır. Evvela Tanrı ile hazır olur ki, ona hazır bulunma (muhâdar) mertebesi derler ve huzur derler.

Beyit

*Poşt-ı pay-ı hod be-ruy-ı halk-ı âlem mi-zened
Ta çu şem' ez-cumle ru ender-i huzur-eş ruşen-end*

Ma'nâsı budur ki, ‘ayağının arkasını kendi vücudlarına ve âlemin halklarına vurdular şu ışık saçan mum gibibütün yönlerden Tanrı huzurunda aydınlandılar”.

10- *Fi't-tahkiku's-sahv ve'sekre* (ayıklık ve sarhoş olma hallerinin araştırılması)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “ayıklık (sahv) akıl âlemi ve insanlık âlemidir. Sarhoşluk (sekr) ise aşk âlemidir. Her kim ki ayıklıkta, yani akıl ve beşeriyet âleminde olur, kendisiyle ve başkasıyla ve dünya ve ahret halleriyle meşgul olur; bu âlem irade âlemidir. Sarhoşluk âlemi, aşk âlemidir ve her kim ki aşk âleminde olur ve aşk havası onu etkilemiş olur, onda aşk esrikliği [90b] ortaya çıkar. O kimseyi artık sarhoşluk ele geçirmiştir ve ondaki akli kenarda durur. Herkesde sarhoşluk aşk şarabı nedeniyle olur. Şöyle ki, içki ziyade olunca aşk dahi ziyade olur. Ama şu vakit ki sarhoşluk tamamıyla son bulur, o vakit kaybolma meydana gelir. Eğer sarhoşluk olgunluk sınırına yetişmezse kaybolma hali düşük (aşâğrak?) olur. Madem ki kişi beşeriyet sıfatının âleminde, zâhiri hevesi ve bâtını hevesleri onunla birliktedir. O kimse aşk âlemine adım atmaz. zira ki aşk âlemi tehlikelidir.

Beyit

*Der çünin meclisi mey-i hun ser-i kadeh bayed be-dest
Aşık ser-baz bayed ne herif-i serseri*

Ma'nâsı budur ki, “kanın şarap ve kadehin baş çanak olduğu mecliste bir baş oynatıcı aşık gerektir [91a] serseri kimse gerekmez”. Aşk şarabından içmeye şu kimse gerektir ki, kendi vücudundan geçebilsin. Aşk şarabı içmeyince akıl ondan kaybolmaz. Akıl zail olmayınca onda bahadırılık ve sarhoşluk cesareti görülmez. Ama aşk şarabı içse ve akıl ondan gitmiş olsa ve onu sarhoşluk sarsa, o kimse aşk âlemine kâdem basabilir. Lâkin mest olmuşluğundan yiğitlik kazanmazsa, kendi varlığını ve canını terk edemez ve hakikat denizine yetişemez.

Beyit

*Ta ne-budem mest-i mey bud ihtiyar-i dil be-dest
Vakt-ı sermesti zedem ber-can hesti-i poşt-ı pa*

Ma'nâsı budur ki, 'sarhoş değildim, gönül istemi elimde idi. Ama sarhoşluk vaktinde halimi vücudumu mahv ettim ve sarhoş insanlar iradesinden soyulmuş olur. Onları uyarmak (irşâd) ve eğitmek (terbiyet) işe yaramaz”.

11- *Fi't-tahkiku'z-zevk ve's- şerb* (zevkin ve şarabın araştırılması üzerine)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “zevk [91b] ve şarab görünenindir (tecellinindir) ve keşfin neticelerindedir. Tecelli dahi iki kısma ayrılır. Birisi nur tecellisidir, ışığın görünmesidir ve diğeri ise surete ait (suveri) görünümdür. Eğer nur görünürse, onun ortaya çıkışında anlayış (idrak) ve zevk anlamları meydana gelir ve kişide ondan geriye kalan zevk ve sevinç dahi olur. Eğer surete ait görünüm olsa tanık ve anlamların zuhuruna sebep olur. Onların keşfi ve müşahedesi ona ulaştıktan sonra gerçekleşir. Bu şarap üç kısma ayrılır. Bir kısmı inanan halkın (avam-ı mü'min) şarabıdır ki, شَرَابًا طَهُورًا (K.76, 21: *Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.*) derler. Onu içmekle kavuşma sürekli kalıcılığı (bekası) hâsıl olur. İkinci kısım şarap odur ki onu içmekle dünyadan vazgeçme ve kavuşma hâsıl olur. Üçüncü kısım şarap odur ki Tanrı onu en has, ya da hasların hası kulları için yaratmıştır. O ma'rifet şarabıdır ki maşrabadan açık açık içerler sarhoş olmazlar, saflaşrlar, [92a] yani akıllı ve güvenilir olurlar. O şaraptan adama sarhoşluk gelmez. Şarap içmek de kişinin midesinin (havsılası) ölçüsüne göre farklıdır. Yani o kişinin midesi ne kadar ferah ve geniş olursa içki ve zevk mahali daha ziyade olur Zevk dahi iki kısma ayrılır. Birisi şu zevktir ki onun şarabını içmekle kavuşma temennisi hâsıl olur ve aşk şarabı içmekle kavuşmanın kendisi gerçekleşir. Ma'rifet şarabı içmekle bütün lezzet ve hazların terkiyle birlikte Hakk'ın ma'rifeti hâsıl olur”.

⁹²

12-*Fi't-tahkiku'l mahv ve'l-ısbât* (mahvolma ve var etmenin tahkikini beyan eder

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki mahv iki kısımdır. Birisi odur ki kul çaba göstermeksizin Tanrı onu mahv eder ve var eder. Onlar divaneler, yani meczublardır. Diğeri odur ki kulun çaba ve çalışma ile mahv eder, kendi kendini var eder ve [92b] isbatlar. Çaba ile hasıl olan o kısımda kul, dünya işlerini (ma-sivayı) mahveder ve Tanrıyı isbât eder. Beğenilmyen sıfatları zâhirden ve bâtından mahveder ve övülmüş sıfatları var eder, ortaya çıkarır. Ahlâk değişimi dahi bundan ibarettir. Ama evvel kısım ki, çaba ile olmaz belki Tanrının mahvidir; o dahi iki kısımdır: Biri odur ki Tanrı, kulun gönlünden küfrü siler ve imanı var eder. İsyanı yok eder, itâati var eder. Ayrıca korunmuş levhada (levh-i mahfuz'da) kendi takdiri olduğu için bir nesneyi mahv eder, bir nesneyi artırır. Bunlar gibi, Tanrının o kimseye edeceği şey takdirde tesbit olunmuştur. Öbür kısım dahi odur ki, insanlık izlerini bir kimseden yok eder. Kendisi ile isbât eder, yani o kimseyi kendiliğinden alıp fani eyler ve kendi ile [93a] baki eyler. Kendisini yine kendisine verince, isbât eder ki, o kimse kulluk etmeye kararlıdır.”

⁹² Burada ölmeden önce ölmenin ve sureten öldükten sonra diri kalmanın sırlarını veriyor Şeyh Safî.

Şiir

*Mahv kerd der fenâ-yı an fenâ
Bes be-isbat-ı beka puşed beka
Der fenâ-yı resm-i hod fani şeved
Der beka-yı hakk-ı hak baki şeved*

Ma'nâsı budur ki, "onun gibi kimse ki zikrolundu fenâ içindeki fenâda mahv olur. Ondan sonra bekanın ispatıyla bekayı giyer. Kendi fenâ resminde gerçi fenâ olur Lâkin Hakkın bekasında olur."

13- *Fi't-tahkiku's-setr ve't-tecelli* (örtme ve açılmanın tahkikini beyan eder)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) Hazretleri buyurdu ki, "setr örtmek ve tecelli vücut organlarını açmak, yani örtüyü açmak ve gafleti örtmektir. Bu gafillik azaba tutulmuşlar içindir. Bu gibi nesne azab ehline Tanrıdan gelir. Ama has kulları için lütuf ve rahmettir [93b] Şundan dolayı ki, eğer daima görünürde (tecellide) olsalardı, sataşılır ve rahat bırakılmaz (**musellasi?**) olurlar idi ve insanlık gereksinimlerinden, ibadetten olgunluk kazancı (kesb-i kemalat) elde etmekten geri kalırlardı. Öyleyse haslar, has kullar (havas), gâh açık ve görünürde (tecellide) olur, Hakk'ın ma'rifeti, yani tanrısal bilgiyle meşgul olurlar ve gâh olur ki kapalı ve örtünmede (istitarda) yani beşeriyette olurlar; şeriata uyar, insanları uyarma ve eğitimiyle meşgul olurlar. Tecelli, açık ve görünür olmak çok çeşitlidir. Birisi iyilik-güzellik (lûtf) ve yüz (cemal) tecellisidir ve birisi zorluğun ve büyüklüğün (kahr ve celâl) tecellisidir. Bir diğeri nurun ve suretin tecellisidir. Ama bir kimse kâhîr ve celâle kaydolmuş (müseccel) olsa o kimseye fenâ lazım olur. Gelir ve beşeriyeti mahvedip, dünyayı (ma-sivayı) terk eder. Lûtf ve cemal tecellisi kişinin kendisinden olur; gâh olur ki vücut ona güneş nuru dokunmuş şu gölge gibi görünür. Gerçi senin gölgeni güneş kendi [94a] vücudundan yok eder. Çünkü örtünme örtüsüne (hicab-ı istitara) geldiği için gölge, vücudu yine açık (zâhir) olur. Kahr ve celal tecellisi şudur ki, Musa peygambere Tur'da hâsıl olmuştur. Lûtf ve cemal tecellisi odur ki Muhammed peygambere hâsıl olmuştur. Hazreti Peygamber ondan haber vermiştir. Doğru olan hadisler ona tanıktır ki Tanrının nuru nur-ı celal (ve) cemalinin perdesidir.⁹³ Eğer o perde gelmeseydi onun cemalinin nuru cümle yaratıkları yakıp yokederdi; şu doğru rivayet edilen hadiste denildiği gibi: *hicabehu ve'n-nuri lev keşefe la-taharrakat seccat vechehu ma-entehe ileyhi basrehu men halakahu*

Beyit

*Ey hoş an canı ki o pervane-i in suz şod
Şem'-i can ra geşte şod ruhu'l-kuds pervane-eş*

Ma'nâsı budur ki, 'bu derdin pervanesi ve canların mumu olan ve kutsal ruhun ona pervane olduğu bu canın hali hoştur'. [94b] Ama Nurun görünmesi ve suretlerin görünmesi, ortaya çıkışları (tecelli-i nur ve tecelli-i suver) çok çeşitlidir: Başlangıç

⁹³ İmam Bakır (ö.735) "Bizimle Allah biliniz; bizimle Allah-ı tebareke ve te'alâ birlenir. Muhammed Allahın hicâbı/perdesidir" demektedir. Bkz.Usulî Kâfi, s. 195, 10 (359)

tecellisi (tecelli-i ibtida) ve aracı tecelli (tecelli-i tavassut) ve sonuncu tecellinin (tecelli-i intiha) beyanı bu kitaba sığmaz.

Şiir

*Rumuzi ki ender-i an harf-i ibaret reh ne-mi-yabed
Kuca der şerh-i an goncid çünin divan ve defter-ha*

Ma'nâsı budur ki, 'zikrolunan o tecelliler sırdırlar, onlara da harf ve cümleler yol bulamaz. Defterlere ve divanlara onun açıklaması sığsa bile, beyan etmede insan aciz kalır.'

14- Fi't-tahkiku'l-muhâdar ve'l-mukâşefe ve'l-muşahede ve'l-muayene
(söyleşilerin, keşfetme, gözlem ve incelemenin açıklanması)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "hoş sohbet etmek, söyleşmek (muhâdar) gönül, huzurudur yani dağınıklıktan ve gıybetten uzak olup, Tanrı huzurunda olmaktır. Muhâdar, keşfetme neticesinin başlangıcıdır. Mukâşefe bir kimseye [95a] eşyanın keşfinin hasıl olmasıdır, şeylerin esrarının aydınlanmasıdır. Yani gönül gözünün görücü olmasıdır. Keşfetmede bundan daha yüce makam, tecelli nurlarının sırlarının keşfi ve tanrısal sıfatın keşfidir. Müşahededen kasıt ise tanrısal yüz, yani onun cemalidir ve Hakkı'nın varlığı ve şanına saygıda bulunmaktır (*tazim-i şane ve vücud-ı Hakdur*); şöyle ki, tereddüd ve kuşku noksanlığı (*şai-be-i şek ve şüphe*) kalmayın ve defolup gitsin. Yani gönül ma'rifetten saf olsa, örtü bulutu ortadan kaybolur, yani yok olur gider. Hakikat güneşi birlik (tevhit) burcundan parıldar, yani ışık verir. Öyleyse meğer o kimse olgun görüş sahibi (*sahib-i basar-ı kâmil*) ola ki, hiç bir şekilde eşyadan şüphesi olmasın Müşahade edenin de Hakk'ın şahitliğinde hiç bir yandan tereddüt duygusu ve şüphesi kalmaz. Bu gözlemden, yani müşahadeden murad hakikattir ve müşahede dahi kavuşmanın yaklaşması itibariyle farklıdır. (95b) Yani aynası saf olan kimse öngörüsü, yani basireti ölçüsünce müşahede eder. Gönlü seyir lezzetinde ve müşahadede ve Tanrıyı görmeye (*ruyetullah*), bazısında fazla bazısında eksik olması bakımından farklıdır.

Şiir

*Husn-i maşuk ra nihayet nist
Aşk-ı her ye be-kadar-ı diden-i ost*

Ma'nâsı budur ki, 'maşukun güzelliğinin nihayeti yoktur. Lâkin her kişinin aşkı onu bildiği kadardır'. Ama inceleme, gözlemden (muayene, müşahadeden) daha üst mertebeye meydana gelir ki, ona yakınlık (kurb) derler ve hakikat derler. Söyleşi (muhâdar) sahibi eşyayı akıl ile düşünür. Keşfetme (yetisi) sahibi anlamları idrak eyler, âlim de gözlem yani müşahade yoluyla idrak eder.'

15- Fi't-tahkiku'l-levami've't-tevali (nur parıltıları ve sürekli doğuşun araştırılması hakkında)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “bu üçü de tecelli nurlarının başlangıçlarındandır. [96a] Levami odur ki bu gönül göğsü (örtü) hicap bulutundan tamamiyle arınmış olur. Şu bahar mevsimindeki yıldırım gibi nur parıltıları hâsıl olur. Öyleyse sufinin baharı odur ki gönül yeri zinde ola ve gönül göğsünde hicap bulutu olmya o gönülde bir parıltı ola yıldırım sebebiyle ki, o yıldırım nurunun hızıyla kışı yıldırır ve yine devam edici olur. Şöyle ki meşhur baharda öyledir, parıltılar yıldırmaktan ibarettir. Örtü gönlünden eksilince nuru daha fazla olur. Şöyle ki o nur hızla gitmez. Belki eklemek gerekli olur ve bunun gibi nura parıltı derler. Gönül göğsünde hiç bir yanda örtü, yani hicap izi kalmayınca ve hicap tamamiyle kalkmış olsa o gönüle gayb âleminden nurlar doğar. O gönüldeki kuvvetli yıldırım levami nurundan dolayı ziyade olur. O nura tevali’ derler ve tevali nurunun hicabı [96b] ve örtünme şöyle hâsıl olur ki güneşin doğu ve batı nuruna benzetilir. Bir nurdan bir nura ilerler ve nice türlü renk olur en sonunda süreklilik (tevali) nuru oluşur.

Beyit
Şem-ha der şem-ha efruhtend
Ta dil-i pervane-ha ra suhtend

Ma’nâsı budur ki, ‘çerağlar çerağlar üstüne yahdılar, ta ki pervanelerin gönüllerini yahdılar’. Pervaneler didüğü aşıklardır ve zikrolunan çerağlar çerağlar üstüne ol nurlardır.”

16- *Fi’t-tahkiku’l-beva ve’l-hücum* (beva ve hücumun araştırılması üzerine)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “beva, şu keder ve sevincin (gam-ü-ferih) geldiği gibi, âdem oğluna gelen edadır. Ve gönüle gelen hücum vardır; gönüle gelir ve gönüle andan hicab hâsıl olur, yani hareketler meydana gelir, denize uğrayınca denizde dalgalar çıkartan şu yel gibi. Gâh olur ki bu hücum böylece gönül sesine (savtına) hareket getiririr ve gâh olur ki hücumdan ehl-i temkinde gönül heyecanı yaratır. Bu heyecan hücumunun örneği anın [97a] gibidir ki, bir balık denizde olan dalgalarla sarsılsa denizden çıksa, farkına varıp ızdıraba düşerdi kendisini yeniden denize atsın diye.

Beyit
Aşıkan ra suhte can ve ciger bini be-tab
Ber-leb-i derya çu mahi can be-leb der ızdırab

Ma’nâsı budur ki, ‘aşıkların canını ve ciğerini sıcağtan yanmış görürsen, şu deniz kenarına çıkmış olan balık gibi onun dahi canı kenara gelmiştir, ızdırabdadır”.

17- *Fi’t-tahkiku’t-telvin ve’t-temkin* (telvin ve temkinin araştırılması)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “renk vermiş olan (telvin sahibi) talip, adımını Tanrı yoluna koymuştur, ama yolu korkudan ve tehlikeden emin değildir; o kişi çalışır, diler ki çalışmayla makamdan makama, menzilden menzile, âlemden âleme ve sıfattan sıfata Tanrının doğru yolunda ilerlesin. Madem

ki o kimse bu yolda ilerlemektedir, öyleyse telvin sahibidir, ama korkulu [97b] yerden geçse ve tehlikelerden emin olsa ve doğruluk makamına yetişse; kademini hakikat kâbesi haremine koysa ve orada dursa (ârâm itse) ona temkin sahibi derler. Örneğin bir susuz kişi ki, yazıda su isteyip seğirtir ve suya yetişince o sudan içerek taze hayat bulur, ona güven hâsıl olur. Ama eger şöyle o susuz kişiye bin kere suyun niteliklerinden söz etseler, o susuzluk ateşi yokolmaz. Sadece suyun zikredilmesiyle, belki onda ateş daha ziyade olur; ol suya yetişmeyince ızdırabı gidip, kendine güven gelmez. Talib dahi bunun gibidir, adımını Hak te'alânın yoluna koymuştur, kavuşma (visâl) suyunun susuzluğunu çekmektedir. Kavuşup tutma zevkine erişemedikleri için onlara güven hasıl olmaz ve o kişi işte telvin sahibidir. Öyleyse yoldadır ve emek harcamaktadır, ama maksadına irişmemiştir. İsteğine, maksuduna yetiştiği zaman, kavuşum sürekli ve talip temkin sahibi olur, ⁹⁴[98a]. Şöyle ki padişahların gerekli yardımcıları ve yüksek kişiler devamın yenilenmesiyle kavuşum durumundadır ve kavuşmada (visâlde) gerçek huzuru bulmuştur (mütemekkindir). Bir kimse ki padişahdan, ona kavuşmaktan uzaktır; onlar ki, ol Padişaha ulaşip ellerine girememişlerdir, asla temkin sahibi olmazlar.

Beyit

Der devam-ı visâl-i şehan ra ki devlet dest dad

Ber serir-i mesned-i temkin-i hod şod padişah

Ma'nâsı budur ki '*padişahın daim olmasında devletin el verdiği o kimseyi, kendünün saltanatının (melekûtının) tahtı üzerinde padişah yaptı*'.

18-*Fi't-tahkiku'l-kurb ve'l-bâd* (Tanrıya yakın olma ve övgüyü beyan eder):

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "bizüm için bâd vardur ve kurb vardur bâd -ı bâd vardur. Ama bâd-ı bâd, Hakdan irak olmağdur. Ve dahi irak odur ki, bir kimse özünü nefisle ilgili lezzetlerine daldırmış ve nefsinin zevklerine bağlanmış ve Hak yolunda kaza yapar (a'raz ide). Kişi ne vakit ki nefesine muhalefet [98b] eder ve Hak te'alânın buyruğuna uyarsa, ona yakın (kurb) derler ve isyandan uzaklaştığı ölçüde Tanrıya yakın (kurb) olur ve ne kadar ki âdem oğlu Hakka ibadette (tâatda) bulunur ve nefesine muhalefette olursa Tanrıya o kadar yakın olur. Ama bâd oldur ki, o kimse Tanrının ibadetleriyle, meşgul olmuşdur, lâkin kendi kendisiyle meşgul olduğu ve kendi ahreti içindir; buna bâd -ı bâd dirler. Ama kurb şudur ki, ibadetleri sadece (mahza) Hak te'alâ için olur; cennet arzu itmek değil veya cehennemden korkmaktan değil. İşte o, Hakka yakınlık (takarrub); *yuridune vechehu halis ve bi araza li-vechullah* olur. O kimse ne kadar Tanrıya yakınlığını fazlalaştırırsa, Hak te'alâ dahi cömertliğinden yakınlaşmayı (takarrubunu) artırır. Şöyle ki, Hazreti Resul'dan doğru rivayet ile şu hadis söylenir: *bi-ruyetuhu an*

⁹⁴ Hakikat kâbesi gönüldür; gönül 'Tanrı ile gönül arasında örtü yoktur' demiştir Peygamber. Hacı Bektaş Veli Makalât'ında (s.74-75) gönülü şöyle açıklamaktadır: "Gönül Tanrının nazargâhıdır. Nitekim Saad bin Abdullah ider, 'Resul hazretinden işittim; Hak teal'a ile cümle nesne arasında hicâb var, gönül arasında hicâb (örtü) yoktur.'" Öyleyse gerçeğin kâbesi kutsalına adımını atan, ulaşan tâlip Tanrı ile buluşmuş, tüm renklerinden sıyrılmış O'nun rengine bürünmüş ve O'dur artık. Yoksa çölde bağı yanımış kişi, suyu anlatmak ve tanımlamakla suya kavuşamayacağı gibi; O'na ulaşmadan, 'hakikat kâbesi' olan kendi gönlüne ulaşmadan, yani kendini tanımadan Hakkı tanıyamaz. Tâlip artık renkten renge girmekten (televvün), kararsızlıklardan kurtulup huzur ve sükûna ulaşmış Tanrıyla sohbettedir. Sünniliğin hangi mezhebi bu anlayışa izin verir?

rabbihi izz ü celle kale eza takarraba el-abd ile beşer takarrubtu ileyi [99a] zer'en ve eza takarraba ile zer'en takarribu min-hu ba'en ve eza teenni temşi Öyleyse Hak te'alâ ol kimseyi yakın bulmuş olduğundan, işitme ve görme (sem' ve basr) duyuları bağışlamıştır; onunla görür ve işidir.”

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “Hak te'alâ tenzih edilmiş, yani temizdir, lâkin kendisine yakınlık ve uzaklık (kurb ve ba'd) koyuvermekle nefis örtüsü ortadan gider ve hakikat, *biz size şah damarınızdan daha yakın* ayetinin algılanması kolaylaşır.

Beyit

*Çün gubar-ı zulmet-i nefis ez-miyan ber-daşti
Cümle ki nur-ı sefa-yı kurbet ender-i kurbet est*

Ma'nâsı budur ki, *'nefsin karanlığı ortadan gidince, cümle saflığın nuru yakın içinde yakın olur'*.

19- Fi't-tahkiku's-şeriat ve't-tarikat ve'l-hakikat (şeriat, tarikat ve hakikatın araştırılması):

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “şeriat, Tanrının sözüyle (kavliyle) Muhammed'in dinsel öğütleri, yani vaz'ıdır. Tarikat Muhammed'in uyguladığı iştir (fiil-i Muhammed'dir). Hakikat ise Muhammed'in durumu, davranışdır (hal-i Muhammed'dür). [99b] Ama şeriat, yasak buyruklardır (evamir-i nevahidür), yükümlülüktür ki suret ile vaki' olur ve Resul'a tabi olmak, ona bağlanmaktır. Tarikat doğru yoldur ve *'takip ettiğiniz bu yol sıratır'* ondan çıkarılmıştır. Tarikat ehlinin uygulamalarının hepsi, şeriata bağlı ve onun gerekleri olur ve teklifte hizmetçi (eşakk?) olup, ona kıyam gösterir, yani yerine getirmeğe gayret ederler.”
“Hakka giden tarikat yolu bu mudur?” diye sordular.

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki, “bunun cevabı şuna rast gelür; *et-tarîk ile Allah bi-adedu enfasu'l-halayık*, yani tarikat çok sayıda (müteaddid) olur, yol da âlemin ve gizliliğin sonuna (meknunatın intihasına) değin birdir. Ondandır her gönülden Hazreti İzzete (Tanrıya) bir yol olur ve bu gönül yolu hakikat ehlinin yoludur. Öyleyse yol ehline mirac sıfatı olur; şöyle ki Hazreti Resul suret ile (mirac) oldu ve hakikat Hak te'alâyı bilmek ve gözlemek, müŞahade [100a] etmektir. Şu üç nesne dahi iyi anlaşılmalı; belki tarikat şeriatsız olmaz, hakikat tarikatsız olmaz. Ayrıca şeriat, şeriat taraftarının ve emirlerin yükümlülüğüdür (teklif-i evamir ve nevahiy-i şeri'dür). Tarikat, sürekli tapınma, dinsel yasaklardan kaçınma, Tanrıdan korkarak yasaklardan kaçınma zorunluğu (teklif-i zühd ve perhiz ve takvadur) ve buna benzer nesnelere. Hakikatın yükümlülüğü (teklif-i hakikat) ise dünyayla ve yaratıklarla ilgi herşeyi anlamak (fehm etmek), gönü onlardan soyutlamaktır, (mücerred itmektür).⁹⁵

⁹⁵ Bu iki varakta Safevi öğretisinin şeriat, tarikat ve hakikat aşamaları ya da kapılarının tanımlarını görmekteyiz. Sanki bir önceki varakta geçen talibin -şeriata aykırı olarak-Tanrıya kavuşup, onunla birleşmesini gözden

20-*Fi't-tahkiku'n-nefes* (Nefesin tahkikini beyan eder)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “tasavvufta birinci ya da söyleminde ‘nefes demi ve iseviye’⁹⁶derler ki, hayat bahş eder nefes ve bir sırdır ki onunla tanrısal sırların sahibi hâsıl olur ‘*İnni li-acudu nefesu'l-rahman min kable's-semîn*’ dedikleri bu söz, nefes sahibi felandır ki heman ma'nâsı; nefes bir sırdır onunla Hak te'alâ katında makbul (o) hazretidir; dil ve dudak hareket etmeksizin hâsıl olur ve soluk almaksızın gerçekleşir. Bunun gibi nesne gönül ehlinde oluşur ve en erdemli cümleler nefesi söylemektir (efdal ibarat nefesi saymakdur), yani tanrısal sırlar düşüncesidir(mülâhaza-i esrar-ı ilahidür) Şöyle ki bu Resul'a mirac gicesinde vaki oldu. Nefes ki,[100b]ince damardan (geçen) hallerdendir (*nazik regdür ahvalden*)⁹⁷.

21-*Fi't-tahkiku'l-havatr* (esinlenmeler ve düşüncelerin araştırılması hakkında)

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “havatr ilhamdır, kişinin içine doğar (şahsın zamirine gelür). Bu ilham dahi beş çeşittir; birisi nefisle ilgilidir, birisi Şeytanla, öbürü melekle ilgilidir. Diğer ikisi kalb ve Tanrı ile ilgilidir. Ama önceki nefsanî olan vesvedür ve şeytanî olan Şeytanın telkin ettiği, melekle ilgili olan ise meleğin telkin ettikleridir ve Kalbe ait olan yakın ilhamdır ki, o Hak'tandır ve gerçek şahidin hakikatini saklayan (vaki) odur. Ahmed Darimi'nin sözünden saptanmışdır ki, Hazreti Resul'den rivayetdür; ‘kalbin ve bu gönülün yardımıyla ilhamın tümü için dil ne söylese vakidir. Ama yüce Hakk'tan ilham geldiğinde hiç yalan olmaz (hilaf yohdır). Lâkin nefse ilişkin kuşkulu ilham (vesvese) tümüyle batıldur. O nesneden nefis temennilerde bulunur; o kimseye bunun çok zararı vardır. şöyle ki o mikdar vesvese ider ki, fenâlık yolunu (aruz-ı fasidini) ele [101a] geçirmeyince karar kılmaz O ki şeytanîdir ve de batıldır, zira su katılmamış isyandır (masiyet-i mahzdur). Lâkin o Şeytanla ilgili nesneden bir kimse men etse, onu dahi baştan çıkarır; ol temennilerini dahi kor. Bir suretten men etse anı dahi koyup, bir suret ile dahi baştan çıkarır, Ta ki onu da o kadar isyancı eyler ve ondan kurtuluş bulmaz; *illa men asame Allah bi-lutfihi tevfihihi* (yani Tanrının yardımına ve lütfüne sığınmadıkça kurtuluş olmaz) Nefs ile Şeytan klavuzluk eder (kulağuzlar), o kimseyi hazırlar ve *kâlim fi'l-amel* diler O kimse(y)i helâk olacak yerlere (mehaliklere) bırakır veya suretini gösterip, davranış ve uygulamasına (ameline) inandırmak gibi nefsanî ve Şeytanî (kuşkulardan /vesveselerden) o kimse kurtarılmış olur. Böylece nefsiyle ve dünya lezzetlerinden el çekme mücadelesinde (riyâzetinde) daima olur ve

---

kaçırmak için, bu tanımlamaları “şeriata bağlıdır, şeriatsız olmaz” diyerek ‘şeriat kılıfına sokarak’ vermiştir. Yukarıda dipnotlardan birinde sözettiğimiz Hacı Bektaş Veli'ye ait olduğu ileri sürülen *Makalât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye*'de (s. 14-15) de şeriat, tarikat ve hakikat'ten sözedilmekte ve şöyle ilginç bir açıklama vardır: “Talibin yemesi içmesi üç çeşit olur; birincisi şeriate, ikincisi tarikatte ve üçüncüsü hakikatte olur. Şeriate yemek odur ki, yiyen kişi rızık vereni anar ve Tanrısına itaatını yerine getirir. Tarikatte yemek odur ki, yiyen kişi yemede ve içmede israfta bulunmaz. Hakikatte ise yemek odur ki, yiyen ve içen kişi Hakk'ı kendi zatında gözlemlemelidir (müşâhede). Çünkü hiç bir şey Hak olmadan var olamaz. O halde bu gözlemlemede yiyen kişi ve yenilen şey birdir.”

⁹⁶ Bektaşilere ve Kurucusu İsa adlı biri olan Kadiri tarikatının bir kolu İsevilere, onları nefes ve zikirlerine gönderme var.

⁹⁷ Kur'an'daki “ben size şâh damarınızdan daha yakınım” ayetine gönderme yapılıyor. Nefesin ince damarlardan Tanrı tarafından üflendiği ima edilmektedir.

onlara muhalefet eder ve de (eski haliyle ilgili) anı ve düşüncelerini (havatırlarını) sürgün eder, kendisinden uzaklaştırır. Ama o kişi ki melekî, yani melek gibidir, hayra yönlendirilir; eğer yönlendirildiğine (kulağuzlanduğuna) uyacak, itâat edecek olursa ‘fe-neime el-men’un min Allah’ (Tanrı tarafından ferahlığa kavuşturulur); etmez ise bir yol ile ve yine bir yol (tarîk) bulup dahi hayra yönlendirilir.”

Ama bu kalb ilhamıyla olur ki, hak olan gönüldür **[101b]** ve bu amel, ma’rifet ve hikmet söylemdir; bu nesneyi bir yandan şeyhlere sordular. Önce **Şeyh Safî Hazretleri** sağ yanına baktı bir iyice düşündü ve sol yanına baktı yine düşündü ondan sonra dönüp gönül tarafına bakarak yanıtlayınca sordular: “İki tarafınıza nazar edip cevap vermediniz, önünüze bakıp cevap virmediniz; buna sebep nedir?”

Sultan Şeyh Safî Hazretleri “iyi ki sual ettiniz, dedi; sağ yanımda ki ferîştaha sordum bilmez imiş, cevap vermedim ve sol yanımdaki ferîştaha sordum o dahi cevap vermedi. Çünkü gördüm ki, günah ve sevapları yazmakla görevli melekler (kirâm-ün- kâtibîn) de cevap vermeyince, dönüp gönlüme sordum; o cevap verdi, size verdiğim cevap odur.

Beyit

Dil çu ayine sıfat-ı ruşen ve Safî gerded

Levh-i mahfuz şevd mahzen-i esrar-ı ulum

Ma’nâsı budur ki, “çünkü gönül ayna gibi parlak ve duru olur, **[102a]** saklı levha (levh-i mahfuz) olur. İlim sırlarının mahzeni, yani hazinesi olur”. Ama yüce Hakk’ın ilhamı pak, saf ve aydın olmuş bulunan o gönülde olur. Öyleyse o gönül ilhamı, bu tanrısal ilhama yetişse, toplu ve biraraya toplanmış suçlardan, tereddüt ve kuşkulardan aklanıp arınmıştır (müberra ve muarradur). yani ol gönül aklanması, gâh olur ki bu ilham harf ve suret aracı olma(k)sızın olur; onun ma’nâsı sözsüz ve suretsiz gönüle gelir. Gâh olur ki harf ve suret aracılığıyla olur; gönül kulağına yetişir ve gönül işidir onu o harf vasıtasıyla”.

Beyit

An-çi dil be-şenid ve did ve goft cümle hak bud

Zi-anki ba-hak est o-ra daima goft ve şenid

Ma’nâsı budur ki, “şu nesne ki onu gönül gördü ve işitti; dedi ki cümlesi Hak’dır, zira ki daima demesi, işitmesi Hak ileddir. Ama nefsanî vesveseler farkı kişiye aşağı **[102b]** tarafından gelir Şu böceğin (dut?,dûd) boyundadır ve bir şekilde geldiği kimse onu hisseder; biriktiği yönden (canib-i tehaşşudan) gönül katına değin gelir. Ama Şeytansı(lık) âdemin sol ve sağ tarafından gelür hem de ardundan ve önünden gelür **ثُمَّ لَا تَنبَهُمْ مِّنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ** (K.7, 17: *Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çoklarını şükredenlerden bulmayacaksın, dedi.*) Ama meleksilik üstünden gelir; gâh olur ki aru vızılıtsı gibidir ve gâh olur ki savaç nağrası (ceng avazesi) gibi olur ki açık konuşma (serih-i tekellüm) ile hâsıl olur, tıpkı bir kimse söz söylüyormuşçasına. Ama kalbin düşünceleri (havatır-ı kalbi) şöyle olur; kişi onu içeriden hisseder ve dışarıdan algılamaz. Ancak yüce tanrısal ilham (ilham-ı rabbanî) **XXXXXX**oldur ki,

bütün yönlerden ‘*defaeten vahideten kelemehu*’ yani onun sözü bir defalıktır. Ona bir korkutucu görünüş (heybet) yoldaş olur ki, gönül ondan haberdar ve müteessir olur.

Beyit

*Çar rokn şeş cihet ez-dost çün gired nida
Dai-i şevk ez-in her su lebbeyk mi-zened*

[103a] Ma’nâsı budur ki, ‘*dört temel esas (rükün) ki ona dört unsur (anasır-ı erba’ a) derler ve dosttan nida işittiği altı yön dahi şevk davetçisi (dai-i şevk) tarafından buyurunuz (lebbeyk) çağırısı yapılır*’. Kalbin düşünceleri ve meleksi ve tanrısal esinler her kişiyi hayıra ve itâata yönlendirir, çağırır (kulağuzlar) ve o düşünce (havatır) ki, gönüle gelür hayr gelmiş olur. Ve onu yasaklasalar ve gelen bir başka düşünceye muhalif ittiyse o nefsanî ya da Şeytansî düşüncedir. Talibin ilkinde itâat sonrakine muhalefet etmesi gerektir.

Beyit

*Ruy ez-daiye-i hayr ne-şayed piçid
Ki-evvelin daiye ez cazibe-i tevfiik est*

Ma’nâsı budur ki, ‘*kişi kendini hayra çağırandan (kulağuzlayıcıdan) yüzünü döndürmek gerek. Ki o çağıranın uydurma çekiciliğindedir (tevfiik cazibesündendir)*’.

22- Fi’t-tahkiku’l-ilme’l-yakin ve ayne’l-yakin ve hakke’l-yakin (ilimle bilme, gözle bilip anlama ve kesin gerçekliği bilmenin araştırılması üzerine)

[Sultan Şeyh Safî Hazretleri (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki], “ilme’l-yakin bir bilgidir ki kazanım ile ve eğitim ile hâsıl olur. Bu ‘*ilmu eymanun* [103b] *bi’l-gayb*’ (İlim gaybla uğurlu olur) olur ki, **الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ** (K.2, 3: Onlar gayba inanırlar) ayetleri onların hakkındadır. Ayne’l-yakin bir bilgidir ki, din ve inançlarda makbul sayılan işler (amel-i sâlih) ile oluşur. Bir kimse ne vakit ilme’l-yakin’i uygulamaya getirirse, ayne’l-yakin olur; o kimse gözüyle görür ve ona bilgi hâsıl olur ve ayne’l-yakinde Şeytanın giriş imkânı yoktur, yani Şeytan ayne’l-yakin sahibini ayartarak yolundan azdırıp döndürmez. Ama ilme’l-yakinde Şeytanın giriş kapısı vardır ve hakke’l-yakin bu ikisinin evliliğinden Allahın yardımı (nusretullah) ile keşfolunmuş kalplerin uyanıklığı, öngörüsü (basiret-i kulûb-ı mekşuf) oluşur. Ve şöyle ki kişi, ayne’l-yakin ile görür ve o nesnenin hakikatını gösterir. Hazreti Resulullah *erna el-eşya ke-ma-hiyye*, yani eşya hakikidir eşyanın şundan ötürü ki talip, bazan bir nesnenin sadece suretini görür ve anlamını bilmesi ona [104a] uygun değildir. Öyleyse maksat hazreti Resul’un *ke-ma-hiyye* dediğinden o eşyanın anlamları ve hem de hakikatleri çıkar. Amma ilme’l-yakin şeriat ehline olur, ayne’l-yakin tarikat ehline ve hakke’l-yakin hakikat ehline olur. İlme’l-yakin suret ile ve suret göziyle kazanılır; ayne’l-yakin sıfat ile ve sıfat göziyle kazanılır; hakke’l-yakin ise ma’nâ, gönül gözüyle algılanır, idrak olunur.”

23- Fi’t-tahkiku’l-varidât (tanrısal içedoğuşları beyan eder)

Sultan Şeyh Safî Hazretleri (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “varidât, Tanrı tarafından verilen içedoğuşlardır ki, âdemoğlunun gönlüne gelir, kazanamazsınız. Bu tanrısal içedoğuşlar, gâh olur ki kişide ilm ve ma’rifet meydana getirir ve kişi bu ilmi ma’rifetten irfan hâsıl ider; yani kişi tanrısal bir vergi olarak evrenin ve eşyanın sırlarını bilme gücüne sahip olur. Gâh olur ki aydınlanır, yetişir (vürud ider), gâh olur ki iyilik olur ve gâh olur ki (içinde) tanrısal güzelliklerden (eltaf-i ilâhiden) aşk olur.

Beyit

Ber-dilem ta berk-i aşkı o be-cast

Rovnak-ı [104b] bazar ve zühd-i men şikest

Ma’nâsı budur ki, ‘ta ki, aşk şimşeği erişti, benim ibadet pazarımın süslerini avlayıp yoketti’. Bir ruhsal içedoğuş olur da bu ruhsal nesnenin erişmesinde o kimseye ferahlık, sevinç gelir veyahut zevkli nağmeler ve sesler işitir ve gâh olur ki içedoğuşta bir kimsenin suretinde, yani dışarıdan (zâhirinde) büyük bir sıkıntı doğar. Çünkü o halden geri dönen o kimsede büyük uyku, sevinç (turb-tereb) ve tad ortaya çıkar. Böylece o içedoğuş idrak edebilir ve gâh olur ki idrak edebilemez.”

23- *Fi’t-tahkiku’ş-Şahid* (tanıklı gerçeğinin araştırılması)

Sultan Şeyh Safî Hazretleri (Tanrı onun sırrını kutsasın) şöyle buyurdu; “Şahidden murad şudur: Kişi gönülde hazır olsun ki hale tanık (danuğ) ola; helâl ile haramı ve hak ile batılı fark etmeli. Tasavvuf ehlinin sözlerinden ‘Şahidin mumu, çok olur saniyeliği (şem’-i Şahid çoh olur saniyetligi)’ [105a] malumdur; mumdan murad, iman nuru ve ve tevhid nurudur ki talibin gönlünde yanar. Şahid olan hale tanıktır ,demeden maksat da kalbin yardımındır, yani gönül Şahidinden, tanıklık ve fetva talebeder ve gönül itâat edilen (mutâat) imanını düşman elinden kurtarır. Şundan ötürü ki eğer düşmanı kovmaya kastetse gönül aydınlığına kavuşur ve istekleri olur. (Çünkü düşman) her ne ki eder karanlıkta ider. Ama gönül Şahidinden, örtü kaldırılınca (*celebat-ı hicab*), her nesne Hak te’alânın rızasına muhalif olur; o gönül ile etmez ve her ne nesne ki tanrısal hazineye (hizane-i ilahiye) layık olmaz ondan uzak kalırsa, O’na erişemez.”

Beyit

Şahid-i ma çün nikab ez-ruy be-guşayed niyaz

Cilve-gâh ve can numayed ruy çün şem’-i teraz

(Şahidimiz yüzünden nikabını açarsa ipekten mum gibi onun yüzü can ve cilvegâhın niyazını gösterir.)

25- *Fi’t-tahkiku’n-nefs* (nefsin tahkikini beyan eder):

Sultan Şeyh Safî Hazretleri (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, [105b] “nefis üçdür: emmare ve levvame ve mutmeine; nefis-i emmare kötülük ahlâkının yeridir, nefis-i mutmeine de iyi ve övülecek nitelikli ahlâkin mekânıdır (mahal-i ahlak-ı hamidedür. Nefs-i emmare bir örtülü cisimdir görünmez; şöyle ki âdem oğlanı Şeytanı göremez çünkü damarlarının içindedür (*inne Şeytan min ibni âdem mucerri*

ke-mucerri ed-demer) Böylece nefis-i emmare dahi özeldir ve daim kuşku isyancısıdır, yani isyan buyurucudur ki, إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ **بِالسُّوءِ** (K.12, 53: *Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder*). Gâh olur ki, nefis-i emmare bir kimsenin elinde müslüman olur lâkin münafık da olur; zira nekadardır ki kendisini müslüman suretinde gösterirse de kötülüğü terk etmez ve nefis-i emmareyi kimse zayıflatamaz ve şaşırtamaz Bu ancak kuvvetli nefis ıslahı riyâzet ile ve fazla açlık ile başarılabilir, zira ‘ıca’ kelbuke yeti’ muke, yani, nefsin köpektir, onu acıktır sana itâat etsin.

Beyit

Nefs ra zindan-seray ez-riyâzet [106a] hane saz

Ta be bend ayed ve ger ne-hesti ender-i bend-i o

Beyitin ma’nâsı budur ki, ‘nefsini zindan et riyâzet evinde ki, sana bağlanmış olsun. Eğer böyle etmezsen sen onun bendine düşersin’. ve nefis-i mutmeine Hak te’âlânın emrinin altında kuşkudan uzak gönül rahatlığı içindedir (mutmeinedür). Ondan Tanrının rızasına karşı nesne ortaya çıkmaz ve lâtif, hoş cisimdir, çeşitli güzelliklerle bezenmiş, dokunmuştur (orhidulunmuşdur?).

Beyit

Mahzen-i genc-i letayif maden-i husn-i hısal

Hem-çü can dibaçe-i enva’i lutf-i zu’l-celal

(Lütuf hazinesinin mahzeni güzel huyların madeni, can gibi bütün güzelliklerin süsüdür.)”

“Ve azap veren nefis (nefs-i levvame) dahi bir örtülü cism-i lâtifdür ve bir yüzü iyilik ve kötülüğü ayırmeden nefis (nefs-i mutmeine) âlemindedir ve bir yüzü zorlayan-buyuran (nefs-emma) âlemindedir. Eğer buyuran (emma) tarafı kuşatmış olsa, yani gâlib gelmiş ise, kişinin kendi vücut mülkünü o kullanır ve nefis-i azap (levvame) dahi ana bağlanır. Emmarenin musallat olması nedeniyle, o vakit levvame dahi ahlak-ı zemime hâsıl [106b] ider. Eger nefsin emrediciliği (emma) riyâzet ile yenilmiş olsa ve nefsi ayırmedici, seçici (mutmeine) tarafı kişiyi kuşatmış olsa azap verici nefis (nefs-i levvame) dahi ona bağlanır; bu levvameden, şükredici, övücü sıfat ve güzel ahlak (ahlak-ı cemile) ortaya çıkar.”

26- Fi’t-tahkiku’r-ruh (ruhun tahkikini beyan eder):

Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “ruh lâtif cisimdir ve saftır; onda yimeğe içmeğe ve şehvete yer yoktur, Yüce Hak onu Peygamber’in nurundan yaratmıştır. Ama Hak te’âlâ ruhları vakt-i fitrat-ı ervahda, yani ruhları yarattığı vakit (onlardan) saflar eyledi bazısına birbirini tanıma ve uyuşma, yani tanışma ve dostluk (aşnalığ) sağladı; *me-ma tearifu min-ha itelefe*. bazısına tanımama (tenekkür), yani inkârcılık verdi ki, beden âleminde onlar o suret ile ortaya çıkalar; Bedenler-cisimler halkı suretinde (halet-i halk-ı ecesamda) ve bir bir canları alıştığı âlemden, cesed hapsi âlemine getirdi bu cesedin merkezine gaflet koydu ki burada karar kılsınlar. Ne kadar [107a] ki ruh bedende karar ederse, o kadar beden hayatta olur. Hareket ettiği zaman da cesedden cesed olur. Uyku halinde ruh cesedden hareket itse cesed ölüdü. Ancak uyku vaktinde bedenden çıkıp gider ve uyanma

(yakiz, yakzan) vaktinde geri gelir; onu da ruh şundan dolayı diler ki, bedeninin uyanık durumda yemesi içmesi ve yapacağı işi (mübaşeret) olur. Sonra zâhirde gusül yapması gerekebilir (mucib-i gusl olur). Nefis bedenden, hayvansal ruh halktan ve insanî ruh emr âleminde ki, **أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ** (K.7, 54: *Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!*) ruh akıl âleminden dışarıda olur ve akıl ile yorumlamak mümkün değildir. Eğer mümkün olsaydı, açıklamasını Hak te'alâ kendisi beyan ederdi ve Hazreti Resul beyan iderdi ki '*kul el ruh min emr- Rabbi*' yani, *ey ruh rabbimin emriyle söyle* ' diye buyurdu."

27- *Fi't-tahkiku's-sır* (sır gerçeğinin araştırılması)

Sultan Şeyh Safî hazretleri (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, "sır Tanrı emanetinin hoş sözüdür (lâtifesidir) ki, âdemoğlunun **[107b]** gönline emanet verilmiştir. Evvel sırrı hiç kimse bilmezdi; Hak te'alânın Âdem aleyhisselamı meleklerin mescidi, secdegâhı yapmasına neden bu sır idi. Büyük lânetli Şeytan, çünkü Âdem Sâfi'nin hakikat gönlünü karanlık (*bâl-ı hakikatin zulmetin*) ve tanrısal hazine gerçeği, yani varlık hazinesinin Âdem olduğunu anlayıp, kibirlenerek ona secde etmedi ve lânete müstehak oldu."

Beyit

*An genc-i ilahi ki der-in hak vucud est
Sırrı est ki an kible-i erbab:-ı sücud est*

Ma'nâsı budur ki, "*o tanrısal hazine ki bu vücut toprağındadır ve secde ehlinin kiblesi olan bir sırdır*". Tanrısal bilgi (ma'rifet) ve muhabbet yeri gönül, gözleme yeri (müşahede) yeri ruh ve inceleme-denetleme (muayene) yeri sırdır; sır lâtifesinin emanet (yeri) hakikattir: *ve huve ma'kum eymanikum* ve sır ruhdan eşref ve eltafdur yani hoş ve güzeldir (lâtifdür), kutsal ve onurludur (şerifdür); hem esrar ki, eşyanın aslıdır (ke mahiyyedür?) ve o esrarı Hak'tan başka kimse bilemez. Bu bakımdan güzellikler (eltaf) **[108a]** ve kutsallık (eşref) de sırdır".

1.El-faslu'l-Bab: fi'l-inabet billah (Allah'dan tövbe dilemeyi beyan eden bölümün (bir) kısmı)

[Sultan Şeyh Safî Hazretleri (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki], "ey derviş! bilmiş ol ki kula tehidden sonra yapması gerekli (vacib) olan tövbe eylemektir. Zira halktan veya yüksek tabakadan (a'm ve hass) olsun günah işlemeyen âdemoğlu olmaz; gönül Allahı şaşırma ve ihmal etmekle görmez misin ki, enbiya ve evliya daima tövbe edip bağışlanma dilerdi. Zaten Allahu te'alâ cümlesine, '*tovba ila Allah cem'ian ya eyyuha el-muminune la allakum taflahune*' diye hitab etti ve dahi buyurdu ki, '*ya eyyuha ellezine amenva tovbva ile Allah tovba nususen e'sa rabbikum inne yukefferu an-kum niyatukum*', yani Allahu te'alâya tövbe ediniz ki, cümleğiniz günahdan kurtulasınız Yüce Tanrı cümle günahlarınızı bağışlaya (yarulğıya) ve Hazreti Peygamber dahi bildirmiştir: '*Allahın evine gidip dönen bütün günahlarından arınır*'. Öyleyse tövbe edin, günahdan arının; zira ki tövbe eden

günahdan [108b] arınandır. Günah işlememiş kim olur ki? Öyleyse, tövbe eylemenin cümle kişiye vacibolduğu, derhal (*ale'l-fevr*), yani tizcek tövbe etmek gerektiği bilinmelidir. ‘*sıdkullah ve resulehu ve veliyehu (Tanrının resulu ve velilerinin doğruluğu!)*

“Ey karındaş! ‘*İşlerini ıslah et ki Tanrı seni günahlardan arındırsın*’ Tövbe eylemek kişiye iki şeyden dolayı vacibdir: Biri budur ki tövbe eylemeyince Allaha tapınmak olmaz, zira ki bu kadim (kadisi?) isyandır, kişiyi itâat etmeğe koymaz. Arkada yığılmış yükü çok olursa, oraya ibadet yükü sığmaz ve daima hata işlemek ile gönülde nur kalmaz. Şeyh Cüneyd Bağdadî (Allahın rahmeti üzerine olsun) demiştir ki; ‘günah uğursuzluğuna saplanmış olan kimseye, ibadet yapmaya onay verilmez ve gönlü kara olanları hizmete çağırılmazlar ve de teni pislik (necs) olanlar yakarışa katılmazlar (münâcâta gelmezler). ve **çepelkin(?)** alçağı (dûn-i çepelkin) nice varsun muhabbete? Daima hataya düşmüş (hatî) olanların eli değer mi ibadete? Onların işi küfür ile kötülük ve eşkıyalıktır.’ Zira ki, şeyhler tövbesizler ve hatalılardan [109a] ‘*Tanrıya sığınırız*’ demişlerdir. Hadisde gelmiştir ki, ‘bir kişi yalan söylese ağzından bir çirkin kohu çıkar ve omuzundaki sevap-günah yazan melekler (kirâm -ün kâtibîn kaçarlara). Şimdi bunun gibi ağzını tövbe suyuyla yumayan, nasıl Hazreti Allahu te’alânın (adını) zikretsin? ve tövbe edip de sonucundan (encamından) nice lezzet bulsun? Biri dahi bu ki, ibadet itse tövbesiz kabul olmaz; zira tövbe eylemeği Allahu te’alâ borç buyurmuşdur. Hakkı bilmek, amma nafîle namaz kılmak ve nafîle oruç tutmak ve Hak aşkına sadaka vermek hediyeür. Kişi kendiliğinden yapar (kendülüğü ile işler). Kul olan kimse Mevlâsının sözünü tutmasa, kendi dediğini işlese, Mevlâsı kabul eder mi? Veya borçlu kişinin vadesi geçtiği halde, borcu eda etmese, ol kimse anı kabul eder mi? Bilinmelidir ki itmez. Öyleyse tövbesiz ibadetlerin kabul olması lâzım değildir; daima tövbe gerektir. Gerçi âdem [109b] oğlu daim günahdan hali kalmaz zira ki gönül Allahı unuttur ve zikir Allahdan uzak olur ve Haktan gafil olmak tamamıyla hata ve ulu günahdur. Hak te’alâ buyurur ki, **الْغَافِلِينَ** وَلَا تَكُنْ مِنَ (K.7, 205: *Gafillerden olma.*). Ayrıca bir kimse gafletinden dolayı, Allahu te’alâyı kendisine yasak veya inkâr ettiğinde, her kim o kişiyi terk etmezse asi olur ve asi olanın da ameli kabul olmaz. Öyleyse tövbesiz kula daim tövbe gerekdür ki ameli kabul ola. Tövbenin beş şartı vardır, eğer biri eksik olsa tövbe dürüst olmaz. **İlk** şartı budur ki, günahın küçüklüğünden ve de büyüklüğünden (segayirinden ve dahi kebayirinden) aynı yolda tövbe ede; hiçbir günaha tövbe(y)i tahsis etmiye ve birini koyup, birini tutmıya. **İkinci** şartı budur ki, kasdi şeyle olursa (o) ayrıdır ki büyük günahtır onu işleme. Eğer yanlışlıkla ya da hata ile işlerse Hazreti Hak te’alâ katında bağışlanmasını isteyen kişidir ve bağışlanmış olur. **Üçüncü** şartı budur ki, tövbesi kendi iradesiyle ola; yani Hazreti Allahu te’alâ [110a] ululayıp ve azabından korhup ya da utanıp tövbe-kâr olmalı. Ama dünya için veya soyu-sopu için veya hastalık için veyahut da malı olmadığı için tövbe-kâr olmıya. Kısacası özellikle ve içtenlikle Tanrı için (halisen ve muhlisen Allah için) ola. **Dördüncü** şartı budur ki daim Tanrıdan bağışlanma dileye ve ettiği günahlara pişman ola. **Beşinci** şartı da şudur ki, bir kimsenin kendisinde hakkı var ise geriye, hak sahibine (müstehakına) vere ve bilerek helâllik dileye. Her kim işte bu beş (uş bu biş) şartla tövbe eyleser, tövbesi nasihat verme (nusuh) tövbesi olur ki, toplam günahından arınır ve anadan doğmuş gibi olur.”

“Eğer dileyip de sual eylesen ki, “ben tövbe(y)i onun için etmem, bilirim nefsimin şom olduğunu; tövbe üzerinde durmaz, tövbenin geri sıra yeniden günah işler(se ne olur?)”.

El-cevab: Hazreti Sultan Şah Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) ayıttı ki, “bu nesne şeytansı (lânet üzerine olsun) kuşkudandır. Hak bendesi olan kimsenin, bu çeşit hayal ile dahi fikr etmesi gerekmez. **[110b]** Tövbe eylemek acilen (ta’cil ile) gerektir. Zira günahdan arunmak hemen (fi’l-hal) lazımdır; insan haliyle tövbe eyler ki cem’i günahından bağışlansın (yarulgansın) ve ta ki her işinde Huda-yı te’alâ dünyada ve ahrette yardım ede (tevfik vire).”

Hikayet: “Süleyman peygamberin veziri Asaf bin Perhiyay{iş}⁹⁸, bir büyük günah işlemiş, ondan tövbe eylemiş ve geri tövbe(y)i buyurub günah işlemiş ve ondan sonra kendi kendini zincire çekmiş. Hazreti Allahu te’alâ Süleyman’a vahy eylemiş ki, ‘geri tövbe etsin yine kabul ederim Asaf geri tövbe edip geri saymış ve ondan sonra üç kerre değin şöyle tövbe edip girü saymış Asaf demiş ki, ‘zinciri ben benden gidermeyeceğim, zira bilirim ki nefsum şomdur, geri işler.’ Allahu te’alâ vahy eylemiş ki, ‘ya Süleyman Asaf’a söyle ki, benim rahmetim dahi onun günahından çokdur; geri tövbe eylesün ki, onu günahden bağışlarım (yarulkarum).’ Öyleyse bilinmelidir ki, tövbe ne kadar sürse, geri tövbe eylemek yerindedir. Her ne kadar tövbeden **[111a]** sonra günah çadırından (çedurundan) günah yitmiş olsa da Hak te’alâ cömerttir ve bağışlayıcıdır (kerimdür ve rahimdür) ve kulunu bağışlar Öyleyse, Tanrıya kul olan kimsenin her zaman tövbe eylemesi gerektir. Zira ki tövbe eylemek kula vacibdir ve *Allah a’limu bi’s-savab.*”

Hikayet: Zirkanlu Pir Fahreddin’den rivayettir; o demiştir ki, “bir gün bir mürid **Hazreti Sultan Şah Safi**’den (Tanrı onun sırrını kutsasın) sual kıldı; dirler ki ‘her bende kuşluk vakti (çaşt çağı) iki rekât namaz kılrsa, yüce Tanrı’nın (Tengri te’alânın) sevabını daha nurlu (enver) eyleyip, ibadetleriyle birlikte yazdırır mı?”

Hazreti Sultan Şeyh Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “kuşluk namazı kılınması alakonmuştur (mevkufdur), ama Muhammed (Aeyhisselam) mezhebinde, büyük İslâmî kural olan namazı abdestli (tahâretle) mi yoksa abdestsiz (tahâretsiz) mi kılmak gerektir? “O talib dedi ki, “ey Padişah hiç kimse tahâretsiz namaz kılar mı?”

Hazreti [111b] Sultan Şah Safi (Tanrı onun sırrını kutsasın) buyurdu ki, “her kim içerisini (bâtınını) temizlemiş olsa sufiler katunda öyledür, yani namazı tahâretsiz eda eyler:

Beyit

Gönlünin guslini her kim kıldı yitmiş katla pak

Yohsa talibin nemazı hamu olur ayb-nak

Beyit

Yüklerini mevtde açgel hiç yamandan yahşiden

Ta kıyamet arsasında olmyasın münfa’il

⁹⁸ Bir başka eserde Asaf bin Berhiya geçmektedir. Bkz. Yazıcıoğlu Ahmed Bican, *Dürr-i Meknun /Saklı İnciler*. Çevrimyazı ve Notlar: Necdet Sakaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1999, s.84: “Asaf bin Berhiya ki vezirleri idi. Süleyman’ın leşkerini Süleyma’nâ bildirirler idi...”

(Gönlünü yetmiş kez yuyarak arındırmayan talibin,
bütün namazı kusurlu olur.
İyiden kötüden yana yüklerinde ne varsa öldüğünde aç da gel
ki Kıyamet alanında gücenik olmayasın.)⁹⁹

Hikayet: Sultan Şeyh Sadreddin (Tanrı onun sırrını kutsasın) rivayetiyle söylenir:

Beyit
Meryem dil-i nefh-i men ruhi be-hord
Tıfl-i heyvani be-zed ez-karin

(Meryem gönlümden üfürdüğüm ruhumu yiyince yakında bir canlı çocuk dünyaya getirdi.)

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki “ruhdan murad beyitte geçen insanî ruhtur ve gönül ile buluşur. İkisinin dahi izdivacından hayvansal ruh doğmuş olur ki, murat sıfattır. Hayvansal ruh olan bu sıfatın (insanî) ruha bağlılığı (nisbetü) **[112a]** vardır ve küfürden murad örtülmesidir, yani küfrü örtmektir; bu sırlardan Hak te’alâdan gayri kimsenin bilgisi olmaz. Öyleyse örtülü sırdan murad insan kişiliğinin, insanî sıfatın doğmasıdır ve insanî sonuç olan Meryem gönüldür ki, çam fıstığının etini dahi tanır (ittıla ider), çünkü insanî ruh gönülde karar kılar ve dahi bu tertible buluşur. Sıfat olan ruh onların neticesisidir ve onlardan hâsıl olur. Beyitte ortaya konulan şudur ki, gönül meryemimde insanî ruh buluşunca, hayvanî ruh doğmuştur.”

2.Fasıl: Bismillahi’r-rahmani’r-rahim Tanrıya şükürler olsun selam ve esenlik onun elçisinin ve cümlesinin üzerine olsun Peygamber dedi ki, ‘şeriat benim sözüm tarikat ise benim yaptığım işlerdir’. Ey talib bilmiş ol ki, şeriat Peygamberin din içindeki hükümleridir ve tarikat Hak yolundaki fiilleridir. **[112b]** ve hakikat ise onun ahvali, yani hal ve davranışlarıdır. Maksuda irmege yol vardır, ama şu üç nesne gerektir; bunlar dervişlere vacibdür ve zorunludur: Kudreti yettiğince çalışmayı alışkanlık (pişe) ederse yine ta Hak te’alânın hazinesi olan hakikatden kapı açılır; kudret çabası nurlardan ve sırlardan yüce olan Tanrı (Tengri) ile dost olur, yabancı olmaz. Şimdi ey talib! Hak ile tanışıp dost olmak için o kişinin kendü özünü, önce kendisini bilmesi gerek. Nitekim inananların emiri hazreti Âli (Tanrının selamı onun üzerine olsun) aleyhisselam buyurmuşdur ki, ‘Men arefe nefsu-hu fe-kad arefe rabbi-hu, men arefe nefsihu bi’l-ubudiyet fe-kad arefe rabbihu bi’r- rububiyet, men arefe nefsihu bi’l-fenâ fe-kad arefe rabbi-hu bi’l-beka: kim kendini bilirse tanrısını da bilmiş olur; kim kendini kullukla bilirse Tanrısını sahiplikle bilmiş olur kim kendini yok olucu bilirse Tanrısını da kalıcı olarak bilir’ Doğrusu (budur), ya Tanrının Elçisi (Resulullah)!

Nefsin ma’rifeti, nefsi bilmek dahi riyâzete bağlıdır ve riyâzetin aslı iki nesnedir; biri konuşmayı bırakmak (terk-i kelâm) ve birisi de yemeyi terketmektir (terk-i taâmdur). Bu ikisinin dahi aslı bir köşede inzivaya çekilmektir (uzletdür). Allahın rahmeti üzerlerine olsun Şeyhler (meşayih rah(met)ullah), buna terketme makamı derler ve

⁹⁹ Şeyh Safî, bu Türkçe beyitleri soruyu soran olası Türk talibine söylemiş olmalı. Ayrıca abdestsiz namaz kılmak ortodoks İslâmın ibadet anlayışına her ortam ve koşulda aykırı görülmektedir.)

terketme odur ki kendini ortalıktan **[113a]** yoketmek, yani Hakın varlığında bilmekdür; Şeyhlerin söylemiyle buna ma'rifet makamı denir.¹⁰⁰ Her kim bu makama ererse, hayvan mertebesinden çıkar ve insan mertebesine girer ve bu makamda Tanrının birliğine inanan kâmil olur. Öyleyse ey derviş, boş ve anlamsız şeylerden (ma-lâ-ya'nî'den) geçmen gerek ki, o yüce makama eresin. İyi amel talibi isteğine (matluba) eriştirir ve de onun şartı ilimdir. Tanrı dedi ki, وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (K.35, 10: *Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır.*) Bu makama Allahın rahmeti (üzerlerine olsun) Şeyhler (meşayih rahmetullah {i-aleyhe}) tarikat makamı derler. Tarikat ehlinin yapması ve uyması gerekli (ameli) on nesne şunlardır:

İlkönce, yani **birincisi** Hak te'alâyı canı gönülden talep etmesidir ki, maksadı tam riyâzet, yani nefsi ıslah için çile çekerek, nefsiyle savaşımla (mücâhede) sonrasında Hak te'alâyı bulmaktır ve bulmak istemektir sonra gelir. **İkinci** muhabbet kılmaktır yoldaş kimseler ile; yol ehline muhabbet müridi olmak gerektür¹⁰¹ **Üçüncü** doğruluk ve temizlikle, tanrısal içedoğuşla (varidat ile) irade, yoldaşının merkebidür, taşıyıcısıdır. Eğer merkeb **[113b]** kuvvetli olursa yol dahi yakın alınır ve dahi maksuda tez yetişilir. Merkeb zayıf olursa yolda kalır ve belki helâk olur.

¹⁰²**Dördüncüsü** itâatkâr olmaktır yol ehline, ta ki yolu doğru varabilsin. Her işi ise yol ehli destur ile (yapa) ve uyarmasız iş işlemeye. **Beşinci** odur ki, eğer mürid üstündeki güzel giysiyi (karîn) ve hoş kokusunu (mîskini) gidermesini isterse, dünyalık neyi varsa herşeyini (kamu dünyasını) onun huzurunda terk edip, zorunlu ihtiyacı olduğu kadarını yanında tutmaya baksın (illa-ma-lâbüd kadarı duta baksın), çünkü terketmediği zorunlu gereksinim dışı miktar dünya artığı yol varmağa engeldir.¹⁰³ **Altıncı** Allahdan korkmaktır, yani mürid gerektir ki tam teslim olmuş yaslanmış (müttaki) ola; hazreti Resulullah bağlı olmanın da şartıdır bu, yani doğru sözlü ola ve doğru işlü ola ve helâl lokmalu ola. İslâmın şartı olan şeriâtın dahi... Yolda her nesneyi tamamıyla fethetmek, hazreti Peygambere bağlı kalmak, onun arkasından gitmekle olur.¹⁰⁴ **Yedinci** odur ki az söylemek gerek; eğer hayırlı iş için dahi olsa, sözü çok söylemek **[114a]** ma'rifet nurunu söndürür. **Sekizinci** odur ki, müridin az yemek yemesi gerektir. O zaman hafif ve çabuk olur, yolu tez alır. Hem çoh yemek bilgi ışığını söndürür yolda karanlıkta kalır. **Dokuzuncu** az yatmak gerek, yani müridin yolunda uyanık olması gerekir. Belki zaruret için, ama uykuyu kaldırmak gönülden kaygıyı ve gözden perde(y)i giderir. **Onuncu** halkdan ayrılıp yalnızlığa çekilmektir, çünkü halka karışmak kuvvet bulmanın sermayesidir.¹⁰⁵ Bu

¹⁰⁰ (Şeyh Safî Marifet'i bir makam ve mertebe olarak nitelermekte ve bu makama eren hayvanlıktan çıkıp insan mertebesine ulaşır. İnsanı kâmil olarak Tanrıyla dosttur artık. Hak ile tanışıp dost olmanın ilk koşulu, Âli'nin "kendisini, nefsinin bilen Tanrısını bilir" buyruğuna uymaktır. Bunu da ancak ilim öğrenmek ve nefsinin ıslah için riyâzet yapmak, yani ortalıktan yokolup konuşmayı ve yemeği-içmeği terkederek Tanrıyla hasbihale girişmekle sağlayabilir. Ancak o zaman kendini ararken Tanrının varlığında bulur. Hacı Bektaş Veli de *Makalât*'inde (s. 54) Marifet'in makamlarının "dokuzuncusu marifett (yani, bilgi sahibi olmak), onuncusu ise kendü özin bilmektir" dedikten sonra aynı sözü Muhammed'in hadisi olarak zikreder.)

¹⁰¹ *Makalât*, s.52: "İkinci makam, mürid olmaktır."

¹⁰² *Makalât*, s. 53: "Üçüncü makam, saçın gidermektir ve libasın giydirmektir. Yani temizliktir.) Görüldüğü gibi Şeyh Safî, talibin iç ve dış temizliğiyle birlikte yolun yükünü taşıyacak nitelikte olmasını da vurguluyor.

¹⁰³ *Makalât*, s. 53: "Dördüncü makam, mücahede ve göyünmektir (yani uğraştır, çok çalışmaktır); beşinci makam, hizmet etmektir."

¹⁰⁴ *Makalât* da (s.53) "Altıncı makam: havftir, yani korkudur".

¹⁰⁵ Hacı Bektaş Veli ise *Makalât*'inde (s.53) ise kuralları daha farklı biçimde belirlemektedir: "Onuncu makam; aşktır, şevktir, fakirliktir. Zira bu makam candır. Öyleyse can cana dokunsa sevinmek, oynamak ve zevkle, şevkle hareket kılmak acaip degildir. Ol hareket Halik dostluğu içündür.

zikir olunan nesnelere tarikat işleri, amelleridir ve hem alametleridir. Bu şeylerin tamamı mürşid hizmetinde isbat edilmelidir ki, sonunda Hak te'alâ yardımıyla hakikat kapısı ona açılır. Eğer bütün bunlardan biri eksik olursa maksuda eremez ve hakikat ehlinin dahi amelleri, uygulayacakları işler şu on nesnedir:

Evveli, ilki odur ki, Tanrı (Tengri) te'alâyâ erişmiş ve ma'rifet hasıl etmiş ola. Hazreti Resula bağlanmış varlıkların sırlarını **[114b]** bilmiş ve görmüş ola.¹⁰⁶ **İkincisi** kimse ile sözü ve kelime hesabı olmaması gerektir. Serbestlikten, kendini düşünmekten vazgeçmiş (feragat-ı azad) olur. Dostluktan, düşmanlıktan, ikrardan ve inkârdan (yana) kamu halka bir göz ile bakar; kendi özünü kamudan eksik bilir. **Üçüncüsü** halka ve âdemlere şefkat ve nasihat kılar, ta ki onlar dahi yola heves etsinler. Canavarları dahi rahatsız etmez ve fayda gözetir; eğer bir karınca dahi olsa ihsanda bulunur. **Dördüncüsü** halka alçakgönüllü davranır; hoş bakışlarla her bireye saygı gösterir, onları aşağı görmez. **Beşincisi** rızaya teslim ile vasıflanmış olur, yani Hak te'alânın kazasına razı olur ve belâlarına sabır gösterir. Hak te'alâ sabırlı kullarını sever ki '*kuşkusuz tanrı sabırlıların yanındadır*'.¹⁰⁷ **Altıncısı** herşeyi Allaha bırakır (tevekkül kılar), canı gönülden dünya nedenleriyle (esbab-ı dünyayla) meşgul olmaz, sadece fakara hasılatı için uğraşır. Ancak kendü nefsi için iş görmeye ve eğer büyüklüğü (celâlî) **[115a]** kutlu olsa bile terk eder, kendi istekleri ve varlığından vazgeçer. **Yedinci** dayanıklı olur, yani halkdan incinmiş olsa sabreder, geri karşılık vermez; çünkü Hak te'alâ onu göredurur ve yerine getirir. **Sekizinci** açgözlü halktan sıyrılıp uzaklaşmış olur ki, '*açgözlülük (tam'a) bütün kötülüklerin anasıdır*' ve tamahdan her türlü fesat kopar. **Dokuzuncu** kanaat etmektir ve Hak te'alânın gizli (gayb) rızıkına inanır; Tanrının bunu bildirdiğini (*muttâli' itdügünü*) bilir ve rızık için keder etmez. Hal sahibi (iyesi) hali görür ve kullarının kısmetini veren odur. **Onuncusu** yalnızlığa çekilmektir (*uzletdür*), talibin halk ile birlikteliği olmaz, Tanrı erleriyle (ehlullah ile) olur; ahlak ve ilim sahibi kişilerle (*ehl-i hulk ile ve ehl-i ilm ile*) yakın arkadaşlığı olur. Her kimde bu on nesne tamam olur ise, gerçek mürid odur. Hakikat ehlinin işareti bu on nesnedir.¹⁰⁸ Ey talib bil ki, kişi Tanrıya giden sır ve Tanrıdaki sırrı (öğrenmeyi) tamam etmediğinde bu alamet ve bu sıfat onda açığa çıkmaz Ey derviş bil ki, kamu yola girenlerin, taliplerin erişmek istediği (maksudu), tanrısal bilgidir, ma'rifetullahdur. **[115b]** Ma'rifetullah yine Allahın nuru, onun aydınlatmasıyla ile meydana gelir. Lâkin yolun başında talip, ilkönce kendisiyle vardır, sonra aklı ile ki, Peygamber buyurmuşdur: '*el-akl nuru'l-kalb yenferiku beynu'l-hak ve'l-batıl*', yani *Hakkı batıldan ayırdeden akıl gönüldeki nurdur*. Buna *akl-ı me'âd* derler ve bu akılda *akl-ı ma'aşa* yol varmaz. Çünkü dünyanın imarı, onarımı ve harabı *akl-ı ma'aş* ile dir. *Akl-ı ma'aş* kendi çalışmalarından (şukullarından) kesmeyince *akl-ı me'âda* yol bulmazlar. *Akl-ı ma'aş* bu yola gitti ve

¹⁰⁶ Şeyh Safî'ye göre talib; yukarıda da belirttiğimiz gibi marifet'i, ayrı bir kapı ya da aşama olarak açık belirtmemesine ve bir makam-veya mertebe olarak göstermiş olmamasına rağmen, bu makama ermeden, yani marifeti tamamlamadan Hakikatın kapısını açamaz. Hakikatın ilkbasamağı olarak bunu veriyor. Hacı Bektaş Veli'nin *Makalât'ta* (s. 55), Hakikat'ın birinci makamı olarak verdiği "turap olmak" da aynı anlamdadır. Aşağıda görüleceği gibi Peygamber'in verdiği "Toprağın Babası" (Abu Turap) adını taşıyan Âli'nin makamıdır ve ona ulaşmaktır.

¹⁰⁷ *Makalât*, s. 55: "Hakikati ikinci makamı, yetmiş iki milleti ayıplamamaktır; üçüncü makamı elinden geleni men kılmamaktır; dördüncü makamı, dünya içinde yaratılmış onca nesneninin ona güvenmesidir; beşinci makamı, makam-mülk ıssına yüz sürüp, yüzü suyun bulmaktır. Zirakim vahdet ondadır."

¹⁰⁸ *Makalât*, s.55: "Onuncu makam müşâhededir, Çalap Tanrıya ulaşma makamıdır."

çaresiz kaldı. Hak te'alâ kendü nurundan bağısladığı kulu o nur ile ma'nada seyir eder ve Hak te'alâ ma'rifetine irişir ve yaratılış sırrı dahi budur ki insanoğlunu ma'rifet makamına erişdirir

Peygamber Tanrıya yakarırken dedi: 'Tanrım bu halkı niçün yarattın? Allahu te'alâ buyurdu ki ben gizli hazine (genc) idim diledim ki bilinem.' Ama illa da sır olmaz öyle ki yoldaş kişi [116a] sabreylese, Allahın nuru ol kimsededir. İsa-nefesidir. Hızır sıfatıdır, ulular ulusudur (ekber a'zamdur) ve derdlilere dermandur. Muradı Allah olan her kim ise ona yeter, yani Allah(a) yetişir. Mahrum kalandan *Tanrıya sığınırız*. Mürşid-i kâmil olmayınca maksuda irmekliğe çare yoktur meğer ki, gözeten (nazır) ola ve Hak te'alâ iyilik edip bir kulu uyarılmış ola (irşâd ide). O zaman ma'rifetullah nuruna erişir. Ama çok kişi vardır ki **Sultan Şeyh Safi hazretine** varıp, Şeyh ile sohbet ederler de faydası olmaz. Bu iki yöndendir; ya yeteneği, istidadı yoktur; yani riyâzeti ve açlığı yoktur ve yahut Hak te'alâ hazretiyle bileşmeğe istekli (talib) değildir. İçinde dünya muhabbeti dopdulu ve kuşkusuz dünyada ve ahretten (bundan) mahrum olur

Allah bir nurdur; nihayeti yoktur, yukarda ve aşağıda değildir; önü ve ardı ve sağı ve solu, yani hiç bir yoktur; denizdir ki, dibi ve kıyısı yoktur ve tüm varlıkları saran çevredir (cem'i mevcudata muhitdür), yani âlimdir, [116b] nitekim Hak te'alâ buyurur ki, *أَلَا إِنَّهُمْ فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَاءِ رَبِّهِمْ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ* (K.41, 54: *Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi (ilmiyle) kuşatmıştır.*) ve bilgisiyile herşeyi sarar; *وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا* (K.65, 12: *Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.*) hiç bir zerre yoktur ki, onda Allah nuru olmasın, yani her türlü şeyi onurunun yüceliği nedeniyle kabul eder ve ilm ile dilinin gözünün açılması olur ki, eğer sabırla riyâzet ve mücadele edersen görürsün Umudumuz odur ki, O'na erişe ve bileşesin; bu ilm ile erişmeğe yakınlık (kurb) derler. Her kim ki, bu yakınlığa (kurba) ermedi, henüz Tanrıdan (Tengriden) habersiz ve nasipsizdir ¹⁰⁹

Onların kimi bu kurba erdiler, bu kurbdan haberleri var her gün ve her saat tanrısal âlemi gözlemekte ve içindedir ve zevkni sümektedir ki, Hazreti İsa ve Hazreti Musa peygamberler gibi daim yalnız olmayı severler idi. Eğer topluluk içinde dahi olsalardı, Hak te'alâ ile gönülleri halvet olurlar ve edeb ile nur içinde kalırlar idi. Ayak uzatmaz, daima hakla hazır olurlar idi. Bütün herşeyi (kamu nesneyi) hazreti Allahın [117a] büyüklüğü (azmeti?) katında bir zerre kadar görürler idi, belki de daha az. Ey Hak talibi bu yakınlığa (kurba) aklın duygusu (hiss-i aklı) erişmez. Lâkin Allah te'alânın nuruyla erişir. İnsan makamının hakikatı bu yakınlığı, kurbu bilmekdür. Bundan maksud odur ki, sen seni gördüğün yer, Allahı göreceğin

¹⁰⁹ Şeyh Safi'inin Tanrı tanımı Kaygusuz Abdal'ın Tanrı anlayışından hiç de farklı değildir: "Eşya-yı mahlûk Halik'den ayrı degüldür (yani yaratılmış nesnelere-maddelere, yaratıcısıyla birdir, ayrı olamaz)...Yerde ve gökte her ne var ise adem(de)dür. İşte yirün göğün 'halifesi' 'âdem'dür. Her ne ki istersen ademde bulunur."(Kaygusuz Abdal, *Vücutnâme*'sinden)

"...Hak ile kul arasındaki hicap (örtü) kulun, kendisidir. Allah zerreden güneşe katreden umma'nâ kadar her yerde dopdolu...İnsan vücudunun hareket ve cümbüşü Haktır. Onsuz eşya deprenmez...Hakkı aramak ayrılığa tanıklık vermek demek olur. Çünkü Allah bütün yaratılmış eşyada mevcuttur. Hakkı hazır görenler, Haktan gayri iş işlemezler. Bütün ibadetlerin aslı Hakkı hazır görmektir. Vacip olan, Allah'ı bulmak için herkesin kendisine yönelmesidir." Kaygusuz Abdal, *Dilguşa* (Gönüle Ferahlık Veren) yapıtından)

mekândır. Çünkü sen seni tanıyınca olgunluğa ulaştın, yalnızlığın özü Süleyman vakti oldun şimdi. Bu makama ermek için her nesnenin sevgisinden geçmek (kat' itmek) gerek; gönlüne süpürge (carub) çalmak, Haktan arta kalanı süpürüp gidermek ve de özün sınırını dahi bilmek gerek. Çoh namaz ve çok oruç ile dünyada ve ahrette yola varmazsın. ¹¹⁰Zira ki yolun perdesi (hicabı) kimi aydınlık (nuranî) kimisi karanlık (zulmanî) olmak üzere iki türlüdür ve her birisi lâzımdır, ama görür geçersin; her hangi birini tutarsan mahrum kalırsın, [117b] maksuda ermeğe engeldir. Vakit ve hal hesabına, ölçüsüne göre (be-hasb-ı vakt be-hasb-ı hal) hareket etmek (deprenmek) gerek. Yola tembellikle (süst) varılmaz, yolda seni durgunve zayıf kılan her nesne, seni yol varmağa koymaz. Gerek aile, gerek mal-makam (cah) olsun, gerekse oruç namaz olsun. riya ile olursa acilen terk eylemek vaciptir. Zaman olur mescid içinde ve yahud seccade üzerinde oturmak icab etse de, hemen terk eylemek gerek. Onun için demişlerdir ki, her ne iş işler isen mürşid-i kâmil işareti ile işle, zira ki işin aslı (zahir) her kişi kendi tövbesini bilmez, ama sabırlı mürşid müridin tövbesini.(bilir).

3. Fasl Ey derviş! Bildiğin gibi Hak te'alâya ermenin ilk şartı terkdir, yani Tanrıdan başka tüm yaratıkları (ma-sivaullahı) terk edeceksin. Herhangi bir kişide ki terk vardır, gerçek bilgi olarak bilin ki ol kişi ma'rifete erdi; yani mevlâsını buldu. Bir kişide terk yoksa iyi bilin ki, o kişi ma'rifete giremez, dünyada ve ahrette ne yaptığını da [118a] bilmez. Zira ki bir kimse bir nesnenin ne olduğunu bilmeyince terk edemez, edecek olursa (öğrenmekten) mahrum kalır. Zira ki varılacak, maksud olan yüce Allahın kendisidir, onu isteyen (taleb kılan) Hakdan gayrısın terk eylemelidir. Öyleyse bilmiş ol ki terketme ve ma'rifetullah kelime-i şهادetdür ve gürlüğü, gittiği yeri kanıtlamaktır. Bu kanıtlayış Hak te'alânın bilgisi, ma'rifetidir; yani her kim 'la ilahe' demekle mal ve makam için çıkıp terketmiş ve sürgün yolunu (nefy tarikini) tamamlamıştır ve 'illa Allah' demekle içi, bânını yönü nurlandı; zevk ve şiddetli arzu, özlem oluştu ve ma'rifetullah kolaylaşmış ve Halıkini bulunca, kanıt yolunu (isbat tarikini) da tamam etmiştir. Artık o kimseye tanrısal birlik (tevhid) hasıl ve tanrısal bilgi, ma'rifetullah müyesser olduğundan, cennete gitmek vacibdir. Hazreti Resulullahın (sallallahu aleyhi vessellem)¹¹¹ buyurduğu '*menkale lâ ilahe illa Allah (kim derse Tanrıdan başka ilah yoktur)*' kelimesiyle birlikte Tanrısını kendüde isbat kılmakdur. Şöyle göre ve bilesiniz ki, [118b] kanıt sürgününün anlamı (nefy-i isbat ma'nâsı) kelime-i şهادet demişlerdir. Ve dahi ey derviş, bilmen gerektir ki, bu yolda yola giriş (sülûk) ve Tanrı coşkusu (cezbe-i Hak) vardır ve göğe yükseliş (urûc) vardır. Bu üç nesneye şeyhler değer vermektedir, gerektir de. Bir perhiz eyleyib yola girersin, yani yoldan murad şeyhlerdir, ama tasavvuf ehli derler ve onların dilekleri nefsin yola girişi (sülûk-ı nefis) ve bütün nefis zevklerinden vazgeçmeleridir. Derece derece ve gözlem yoluyla nefisin bir olaydan aciz kalması (zebun olması) mümkün değildir.Şu kadar meşakkatini çeker ki, *sırrun fi Allah* 'dır bunlar.Allahtaki sırlar (*sırrun fi Allah*) bundan ibarettir. Mürid dahi Hakkı bildiği günden sonra o kadar ma'nâda geziye çıkar (seyr ider) ki, tamam sıfatlarını dahi bilir

¹¹⁰ "Sen seni gördüğün yer, Allahı göreceğin yerdir. Bu makama ermek için varolan tüm nesnelere sevgisinden geçmek ve kendi gönlüne süpürge çalarak, Tanrıdan başka her ne varsa süpürmek gerek. Bu çok namaz kılmak ve oruç tutmakla dünyada da âhirette de gerçekleşmez" diyen Şeyh Safi'ye, İslâm dinini, namaza ve oruca bağlamış Sünni mezhebindedir yargısını vermek ne denli isabetlidir? Doğrusu düşünmeye değer.

¹¹¹ Bu 'Allahın selamı üzerine olsun'terimi çok sık değil zaman zaman kullandırılmıştır.

o kadar ki canı tendedür ve birlik ehlinde sözedir (ehl-i vahdet ayıdır). Mürid o kadar seyr eder ki, vücudu bir bilir, yani hakiki varlık (vücut) Tanrındır ve geri kalan (baki) varlıklar (vücutlar) hayaldir, yani nimetler (*en-niem*) salkum gibidir hakikati yoktur; işte *sırrun fi Allah* budur. Bu iki makam (tamam) olunca, bütün nesnelere **[119a]** aslını bilmiş olur. Perde(y)i gönül gözünden götürdüğü için bunlar var olur, vücuda gelir. Ama tasavvuf ehlinin kendini kaybetme coşkusu der (cezbe-i ehl-i tasavvuf ayıdır) ki, cezbe dedikleri Hak te'alâ'nın mürid gönlünü, kendiden yana yerinden çekmesidir. yani bendesinin canına ve gönlüne rahatlık ve merhamet kılıp sevgü bırakır. Kul o sevgi ile her nesnenin sevgisünden yüz çevirir; o kimsenin gönlünde ne dünya ve ne yüksek dereceli rütbe (mansıb) ve ne de makam (cah) kalır; tümünden serbest ve Hak te'alâyâ lâıyk kul olur, Hakkı kalbe indirir, yüzünü Hakdan çevirmez ve Allahdan gayrısına bakmaz. '*kale en-nebi sallallahu aleyhi vesselem cezbetu'r-rahman tevazi amelu sakilin*, yani Resulullah buyurdu ki. bir gün yüceler yücesi Hak te'alâ'nın kulun gönlünü yerinden kendüden yana çekmekliğiyle beraber olurlar. İnsan ve cin ilminde (ü ns ve cin ilmin(d)e) dünyada bu cezbenin kul tarafından verilmiş adı aşkıdır. ¹¹²Tümel/bütünsel yola yönelme (teveccüh-i külli yolına) Hakdan yanadır, çünkü mürid aşk makamına **[119b]** erince, bir nicesi o mertebede kalır, geri dönmez. O mertebe yerle âlemden sağır kalır ve bu makamda o kişi meczub olur. bir nicesi olur ki, geri kendi üzerine gelir kendi özünü bilir; bu makama geriye çekilme makamı (makam-ı rücu') derler. Geri şunun için gelir ki, Hak te'alânın kullarından Hak yoluna davet ede ve onları uyarıp doğru yolu göstere (irşâd kıla). Bu makamdaki kişinin adı mürşid olur. Meczub kişi irşâd için geri dönüşe (rücu'-ı irşâd) yaramaz. Zira ki kendiden habersizdir, kimseye faydesi değmez. Ama yükselişi (u'ruc) tasavvuf ehli gerçekleştirir ki, u'ruc yukarı çıkmaktır, yani çok aşağı (edna) mertebeden en yüce (alâ) mertebeye yükselmektir. Şimdi ey talib! Bilmiş ol ki kişi, Âdem peygambere inanıp, bütün dinsel bilgilere (cem'i haberlere) inanarak tastik ile işlese, uygulasa (amele getürse) doğrulukla ima'nâ erer ve adı mü'min olur. Ve dahi cisminden ayrıldığı vakit makamı **birinci** gökdedir. Eger daha fazla ibadet edip gerçek kulluk (ubudiyet) mertebesine ermişse adı '*abid*' olur. Ruhunun makamı **ikinci [120a]** gökdedür .Eğer dünyadan gönlünü uzaklaştırmış ise adı 'zahid'dir, ruhunun makamı **üçüncü** gökdedür. Eger daha çaba harcayıp tanrısal bilgi (ma'rifetullah) kazandıysa adı '*arif*' olur, ruhunun makamı **dördüncü** gökdedür.Eğer daha gayret edip muhabbet makamına erdi mi '*veli*' olur ve ruhunun makamı **beşinci** gökdedir. Eger daha çaba harcadığı için Hak te'alâ mucizelerle birlikte (mu'cizat birle) üstünlük erdemi verse (fazl itse), sevgilisi (ma'sûk) olsa nebilik (nübüvvet) makamına erer, adı '*nebi*' olur ve ruhunun makamı **altıncı** gökdedir. Eger daha üstünlük bağışlanıp Cebrail ile kitab gönderilse, halkı Hakka davet etse risalet makamına erip, adı '*resul*' olur ve ruhunun makamı **yedinci** gökdedir;¹¹³ eğer Tanrı daha fazla üstünlük vererek kendi şeriatını aç derse, ondan sonra böylece kendi şeriatını yaratır. O zaman halkın **[120b]** üzerinde uluların ulusu (ulüvvü'l-azm) makamına ulaşır ve yücelik sahibi (azm iyesi) olur, ruhunun makamı

¹¹² Talibin kendinde kendisini kaybederek büyük coşkusu (cezbe) sonunda, yarı yolda kalmazsa, ulaşacağı son makam aşk makamıdır. Artık Hak ile hâk olmuştur. Her yanı Haktır ve Haktan yanadır. Ya meczup (divane) olur orada kalır, nesnel dünyayla ilişkisini keser, ya da kendi üzerine geri gelip (makam-ı rücu'da) özünün niteliklerini bilir. Geri gelen Hak tarafından görevlendirilir ki, diğer kulları irşad edip yola davet etsin. Ve bu makamdaki kişi mürşiddir. Bu makamları geçerken kişinin ruhu gökleri dolaşır.

¹¹³ Nebi.ve Resulu ayrı niteleyip önce peygamber sonra elçilik makamında görüyor Şeyh Safi.

da **sekizinci** gökdedir Eğer daha gayret etse, herkesin üzerinde genişlese (mufassal itse) ve andan sonra en üstünlük (efdal) derecesi gelse peygamberlik mühürü makamına ermiş olur adı ise ‘peygamberlerin hatemi ya da son peygamber’ oldu. O âlemlerin onuru ve Tanrının övgüsü ve selamı onun üzerine olsun (fahri-âlem ve sallallahu aleyhi ve’s-sellem hazreti Muhammed Mustafa’dır ve kutsal ruhu gökdedir. İnsanın yükselişi (u’ruc-ı insan) burada tamam oldu.

4. Fasl Ey derviş! Mertebeler (merâtib) insaniyet içinde farklı farklıdır. Kişi gerekür ki, gücü kadar çaba harcayıp, en aşağı makamdan en yüksek mertebeye erişir ve günden güne ilerler ve her gün ve her saat kulluğunu ziyadesiyle eyler. Hazreti Resul buyurdu ki *من استبوا يومين فهو مغبون*, yani ‘bir kimsenin iki günü aynı olsa o kişi şaşkın ve aldanmıştır (mağbundur)’. Bu hadiste [121a] çok bakışlar vardır, ama zâhiri anlamı odur ki, günden güne ibadetini artıranlar, ta insanlığın sınırı makamına erişirler, hayvan mertebesinde kalmazlar; hayvan mertebesi sadece yemek ve içmek ve uyumak ve şehvet etmektir. Eğer bunlardan artık bir şey yerine getirmesen dört ayaklı hayvansın (behayimsün), onlardan farkı yoktur. Hak te’alâ bunların şanında buyurdu ki *إِنَّهُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا* (K.25, 44: *Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar*). O topluluk ki nefisini bilmek içindedir o dört ayaklı canavarlar gibidir, belki daha azgındır ve eğer bu fiillerden daha fazla ceng ve gazab etse ve mü’minlere mazarrat getirse yırtıcı canavarlardan olur. Eğer bu zikir ettiğim. çirkin huyları fazlalaştırır, mü’minlere hile ve kabalık eyler ve yalancıkdan bile ederse bile Şeytandan olur; ‘bu şeylerden tanrıya sığınırım’. Eğer nefisle ilgili şeylerin azabından kendini [121b] uzaklaştırır isen meleklerden belki daha onurlu (eşref) olursun. Eğer helâldan yer, içer ve giyersin; helâldan şehvetini giderirsen, ama kimseye zahmetin dokunmazsa, belki bütün halka doğru bakarsın ve doğrulukla iş işliyesin. Ama asıl ilim dahi taleb edip ma’rifet kılasın ki ta kendini bilesin. Ondandır sonra Allahı bilesün; bunlar gibi kimse ancak âdemden sayılır. Ey talib! Dört ayaklı âdem yırtıcı hayvan (siba’) mertebesinden, Şeytanlar ve melekler mertebesinden ve menzilinden geçmeyince, insan mertebesine irişmez. Bu mertebelerden geçip insan mertebesine erdin ise, doğru alışkanlık hâsıl olmadığı takdirde, ruh-ı izafi ile zindelik olmaz. Öyle olsa gerçek yaşama erişilmez ve maksud hasıl olmazdı Ve ruh-ı izafi dediğimiz insan-ı kâmindür Allahu te’alâ [122a] bu ruhu kendisine bağlamıştır (izafe itmüştür); nitekim buyurmuştur ki ‘nefehtu fi-hi min ruhi: *ona ruhumdan bir parça üfürdüm*’. Allahın rahmeti onun üzerinde olsun, Şeyh Muhiddin Arabî (ö.1240) *Fusus*’un ilk faslında -ki Âdem peygamber aleyhisselam hikâyesidir; orada, buyurdu ki ‘ibarelerin düzeltimi (tesviyey-i ibaret) insanî ruhtur. Bu ruhun olması iki koşula bağlıdır: Hakiki hayata erişmek ve inanç (iman) ehli olmak; bu ikisi yerine geldiği vakit göreceli (izafi) ruh zinde olur. Şimdi ey derviş! İzafi ruh dediğimiz Muhammed Mustafa’dur.’ Hak te’alâ hazretine erişen hazreti Peygamber her cihetten buyurdu ki, ‘kim beni görürse Hakkı görmüş olur’ ve dahi buyurdu ki, ‘her kim ki, bana bağlanmış, biat kılmıştır, Hak te’alâ’ya biat kılmıştır.

Şimdi ey derviş! Allahu te’alâya, Muhammed Mustafa’ya yakın olduğun vakit, onların rızaların da alırsın. Buyruklarını yerine [122b] getirmek bilmekten sonra olur. Öyleyse önce bilmek gerek ki, ondan sonra iş işliyebilesin. Bilgilenmeyince iş işlenmez. Eğer bilmez isen ar etmeyip, bilenden sorarak öğrenmelisin ki, doğru yola

varabilirsin. Kulun kulluğu o vakit saptanmış olur ki, sultan her ne buyursa, kul gerek onu yerine getirsin. Ta ki, o zaman sultan katında makbul olur. Zamanla (müddet ile) ona lâyük kul olur ve sultan ona hükmederse o dahi sultan icazetiyle başka (özge) kullara hükmeder. “Allah a’leme bi’s-savab bismillahi rahmani’r-rahim el-hamdülillah tecella el evliya bi envarul irfan tecelle el asfiya bi envai letayif ve’l avarif ve’l burhan haleke hubbu’l kalb bi hubbihi ve aşkıhi fetehe ile el fevait elf vidadin min vedetihi veş şevk essalah ve selam ala Muhammed ve alahu (*Allah en doğrusunu bilir Bağışlayıcı olan Tanrının adıyla. Ona şükürler olsun Evliyalar irfan nurlarıyla temizlenmiş, lütuf ve kanıt çeşitliliğiyle ortaya çıktı. Tanrı onları kendi kalb güzelliğinden ve aşkıdan yarattı ve onlara binlerce fayda kapısı açtı. Tanrının selâmı Muhammed Mustafa’nın üzerine olsun.*)” Ama olsun, yine de sen bilesin ey talib! Hak te’alânın sana arkadaş yardımı (tevfik-i refiki) olsun ki, şeyhler ve arifler sultanı **[123a] Sultan Şeyh Safî**’nin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) kerametlerinden ve tahkiklerinden beyan edelim de talibler yararlınsınlar; bunlar denizde yükselen dalgalar ve girdap içinde zâhir olmuştur:

Sultan Şeyh Sadreddin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) buyurdu ki, “Melik Nasreddin, Emir Çobanî yanında vekil (nayıb) idi, o anlatmıştı: ‘Basra şehrinde deniz, kenarında cemaat ile oturmuştuk. Gördük ki, derya içinde bir gemi gelerek deniz kenarına yetişti. Bir tâcir gördüm; bir çekmeceyi (sandukçe) başı üstüne koyup, dışarı getirdi. Hoş bir saygı ile onu sahladı ben de dedim ki, onun içinde çok değerli mal olmalı, o da ancak Emir Çoban’a layıkdur, vardım ki Emir Çoban’a tâhsil hasıl edem; önce o tâcirden sordum: ‘sandukçe içinde ne vardı ki onu saygı ile başının üstünde götürdün?’ O da dedi ki, ‘içinde **Sultan Şeyh Safî**’nin adağı (neziri) vardır.’ ‘Bu adak neden?’ diye **[123b]** sordum. Dedi ki, ‘her tarafımızı dalgalar kapladı; kimi denize batmamız yakındır diye darlığa düştü ve hepimiz hayattan umudu kesmiştik. Ansızın aklımıza **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) geldi; yardım istedik, yalvardık ve feryat eyledik. Birden gördük ki, deniz yüzünde sevgi çılgınlığı (şeydaye?) ile bir çanak içinde dalgalar arasında peydah oldu ve o mübârek elini gemiye vurup çekti selamet yerine yetiştirdi. Böylece denizde boğulmaktan kurtulduk. “Ben de bu küçük sandığın (sandukçe) içinde olanları ona adak eyledim. Onun için bu çekmeceyi aziz tutarım ki kendisine erişirem.”

Hikayet: Pir Bedreddin Sultan dedi ki; “Hitay’dan bir tâcir geldi ve o tâcirin adı Misafir idi. O anlattı ki, ‘Hitay deryasında ¹¹⁵ üç ay gemi içerisinde mahbus olduk. Bu yerde kimse hareket eyleyemedi, bütün topluluk yalvarıp feryad **[124a]** ettiler; hiç yarar getirmedi. Benim hatırımdan geçti ki, bir sırasında (nevbet?) Kılzum ¹¹⁶ denizinde deniz coşup, dalgalar kabardı. Hareket halindeki gemi batmak üzereydi **Sultan Şeyh Safî**’nin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) müridlerinden çok insan vardı o gemide ve bizimle arkadaş olmuşlardı. O zaman **Sultan Şeyh Safî Hazretleri**’nden yardım dileyerek kurtulmuşlar idi. Bu topluluğa da haber verdim; dedim gelin **Sultan Şeyh Safî**’den yardım dileyelim; olur (başed) ki halâs buluruz. Dediler ki ‘icabetmez, biz Allahdan yardım dileriz; şeyh ne fayda eyliye?’ Ben de dedim ki siz bilirsiniz.

¹¹⁴ Bu türlü kerametler Mevlevî ve Bektaşî menakıbnâmelerinde de anlatılmaktadır.

¹¹⁵ Eğer Hitay bölgesi söylenildiği gibi Çin’in kuzeyine yerleştirilirse, herhalde Aral (ve belki Baykal) göllerinden biri olmalı?

¹¹⁶ Saptanamadı?

Durdum yeniden abdest aldım (vuzu eyledim) iki rekât namaz kıldım ve yardım istemeyi **Sultan Şeyh Safî Hazreti**'ne yönelttim. Birden gördüm ki, gemi ızdırapta iken deniz yüzünden bir atlı gelip, geminin ipine yapışıp çekti. Bir avaz çıkıp geldi, gemi akıp gitti (revan oldu). Tümümüz kurtularak denizden dışarı [124b] çıktık Yolcu topluluğu şaşırıp kaldı. Denizden yana bakınca gördük ki, derya ortasında iki çam fıstığı (sanevber) ağacının ortasında gemi sıkışıp kalmıştı. Ne zaman ki o atlı gemiyi çekti. O sanevber ağacı yüzü üstüne secdeye düştü. Cemaattan bazısı didiler ki o, Hazreti Hızır peygamberdir. Ben de o, **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) idi, dedim. O andan itibaren zaman ile **Hazreti Sultan Şah Safî**'yi görüb tanıdılar, doğru deyip inandı, iradet getirdiler.”

Hikayet: Pir Hasan der ki, “bir gün Erdebil’e gidiyordum. Serab gerisine yetiştim birden ortaya çıkan bir büyük tipiye yakalandık, ne güneş görünür ne tipi sakın olur. Çaresizlik içinde perişan olmuştuk. Bir su kaynağı (bulağ?) gördük, vardım orada abdest (dest-namaz) aldım ve niyaz eyledim ki, ey âlemler padişahı **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın), bu ıssız yerde çaresiz kalmışım senden yardım dilerim.[125a] Ansızın gördüm ki, **Şeyh Safî Hazretleri** bir ağ atın üstüne binmiş seslenir; ‘ey derviş geldim!’ **Hazreti Şeyh** dahi atını sürdü, bir nazar eyledim ve gördüm ki Serab’a gelmişim. Şeyhe baktım gözden kaybolmuştu.”

Hikayet: Hacı Eminüddin anlatmıştı: “İsfahan’dan geliyordum, bir büyük denize ulaştım. Kervan gitti ben gece o ıssız yerde kaldım. Karanlıktı, yağmur yağmış ve seller çıkmıştı, yol bulmadım ve aciz kaldım. Atımı rastgele sürdüm ve bir yere eriştim ki, artık atın ayağını atacak mecâli kalmadı, indim yaya yürümek istedim. Gördüm ki at ve ben de bir uçurum üstünde havada kalmışız, hiçbir tarafa yol yok. Oradan aşağı baktım gördüm ki, alt yanı bir büyük göldür. Sıkıntıya düştüm, çaresizlikten sersemleştim. Birden karanlık içinde hayranlıkla bir kişi gördüm. [125b] Bendenizin önüne gelip yürüdü, ben dahi onun ardınca yürüdüm. O kişiye seslendim cevap vermedi ve tekrarladım cevap vermedi. Kuruntuya düştüm; meğer bu Şeyh ola ki bana yardım eylemeğe geldi. İlerleyince **Sultan Şeyh Safî**'yi (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) gördüm ki kervana doğru giderler. Kervanı görür görmez **Sultan Şeyh Safî Hazreti** gözden kayboldu.”

Hikayet: Pir Emirüddin Germerudî ve Pir Emir Şahiye-el-din’den bir rivayet eyledi ki “Sultaniye pazarından bir kumaşçı kişinin Bedreddin adlı oğlu vardı. Bir gün o kumaş tüccarına haber getirdiler ki, ‘oğlun Bedreddin damdan aşağıya düştü’. Kumaşçı serseme dönüp eve seğırtti ve kapuda duran oğlunu gördü. Dedi ki, ‘ey oğul! Halin nedir? Nasıl oldu?’ Oğlan demiş ki, ‘Baba ben damdan düşerken bir şahıs gördüm, elini uzatıp [126a] beni havada tuttu’ Babası, ‘ey oğul! Eğer onu görseydin tanırdın mı?’ diye sorunca oğul; ‘beli tanırım. Ey ata, eğer görseydin onu tanırdım’ diye cevap verdi, Anlaştılar. O kumaşçı oğlunu yanına alarak Erdebil’e geldi. **Sultan Şeyh Safî Hazretin**’e irişteler. Evinden içeri adım atar atmaz oğlanın gözü **Sultan Şeyh Safî**’nin mübârek cemaline gördü ve derhal haykırarak kendini yere attı. Akli başına gelince dedi ki, ‘Baba, beni havada tutan, işte bu oturan kişidir.”

Hikayet: Mevlâna Siraceddin (Allahın rahmeti üzerine olsun) dedi ki, “bir gün bir hırsız (uğrı) **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) **Hazreti**’ne geldi tövbe aldı ki daha hırsızlık eylemiye. **Sultan Şeyh Safî Hazretleri** ona bir hırkasını bağışladı. ona ibret olsun diye buyurdu ki, ‘bizüm hırkamız ya baş götürür (aparur) ya baş getirir’. Bir zamandan sonra [126b] o kişi diledi ki hırsızlık eyleye. Bir gece içinde durup o hırkayı üstüne geydi. Diledi ki bir bacadan aşağıya; kudretten yolunda bir ağaç vardı, görmedi. Hâce’nin hırkası o ağaca takıldı o gece başı aşağı asılıp helâk oldu. Sabah olunca gördüler ki, bir kişi ağaçdan başı aşağı asılı kalarak ölmüştür. Bildiler ki ol **Sultan Şeyh Safî**’nin hırkasıdır bunu yapan.”

Hikayet: Mevlâna Muhiyüddin (Allahın rahmeti üzerine olsun) rivayet eyledi: “**Sultan Şeyh Safî Hazretlerinin** bir müridi var idi. Helhal vilayetinde tanınmış kâr sahibi (sahib-i kâr?) idi. Şöyle ki, eğer semah etse, dört-beş gün mest olur, aklı başına gelmezdi. Bir gün **Sultan Şeyh Safî**’nin huzuruna gelip, fazla küstahça hareket eyledi, hatta Şeyh’in mübârek seccadesine bastı **Sultan Şeyh Safî** [127a] üç kere köpek gibi (seg-sâr) ol diledi, o Helhal’a geldi harab olup davranış ve muamalesi yokoldu; ta o sınıra vardı ki, zikir itmez ve namaz kılmayan bir fasik oldu. Sonunda Hak yolundan çıkması nedeniyle köpek gibi oldu.”

Hikayet: **Sultan Şeyh Sadreddin** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) rivayet eyledi ki, “bir şahıs var idi. Her ne zaman **Sultan Şah Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) nasihat etmeye başlarsa, o haykırır nara atardı. Bir gün **Sultan Safî Şeyh hazreti**’nin tavri değişti ve hışımla ona baktı, bakar bakmaz adam derhal aşağı düşüp helaâk oldu.”

Hikayet: Pir Cebrail dedi ki, “önceleri dilsiz ve aksak idim, gücüm-kudretim (carım?) yok idi. Kur’an okudum ve sonra bir sefere çıkmaya karar verdim. Bir dağ üstünde bir çeşme başına geldim ve abdest alıp, iki rekât namaz kıldım. Uyku beni alıp götürdü ve **Sultan Şeyh** [127b] **Safî**’yi (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) yüksek bir yerde gördüm ki gelir. Geldi ve mübârek ağzının suyunu menüm ağzıma tükürdü.¹¹⁷ O vakit gördüm dilim açıldı Kur’an’ı okudum. Ondan sonra durub yürüdüm; gördüm ki ayağım açılmış, şükürler eyledim. Arkasından **Şeyh Hazretleri** bendeniz Pir’e dedi ki, ‘nasılsın? Ayağın ve dilin için Allahın himmetinin bereketinden rahmet diledim, şükürler olsun..!’”

5. Fasıl: Sultan Şeyh Sadreddin rivayetiyle zahitlik, haramdan kaçınma ve Tanrı kokusuyla dinsel kuralları yerine getirme (zühd ve vera’ ve takva) beyanıdır.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) buyurdu ki “haramı terk eylemek vacibdir ve kuşku (şübühatı) terk eylemek sünnettir ki, bu takvadur. Zühd odur ki, helâlden artan nesne ile kanaat eylemektir. Vera’ odur ki bununla da kanaat eylememeli; ihtiyacı olduğu miktar kadarını kullanıp israfta bulunmamaktır, bu durumla ilgilidir. Ama manevi zühd (sahibi) odur ki, dünya muhabbetini terk eyler ve gönlünü dünya sevgisinden arıtır, âhiretle meşgul olur. Haramdan kaçınma (vera’)

¹¹⁷ Muhammed Peygamberin de yakın sahabeleri ve torunlarının ağzına tükürdüğü üzerine öyküler anlatılır. Velilerin de onu taklit ederek hastalara şifa verdikleri keramet söylencelerinde sıkça görülen motiflerdendir.

odur ki, kişi gönlinü Tanrıdan başka herşeyden (ma-sivaullahdan) pak eder; Hak te'alâdan özge nesne gönlüne sığmaz takva sahibi [128a] odur ki, önce Hak te'alâdan korkar, her ne ki Hak te'alâ rızasından dışarıdır, onu terk eyler.

Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) zâhiren ve bâtinen zühhd ve vera' sıfatıyla vasıflanmıştı Şöyle ki, taşınmaz mallarından bir kısmını icraya vermişti ve anın ücretinden kendi özü alıp yemezdi (tenavül eylemezdi). Ayrıca da evlâdlarına ve müridlerine, kimse yemesin diye emrederdi. **Şeyh Hazretine** sordular: 'Ne için yemesinler?' O da, 'evet (beli), dedi, şeriat gereğince kendisi helâldir; ama onları zorlamadan, isteyerek (bi-kerahiyet) vermezler, öyleyse sufilik anlayışına uygun değildir.' Ve dahi **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) asla vakıf tasarruf eylemez, vakıfdan gayette sakınırdı (ihtiraz iderdi). Erdebil'de vakfedilmiş bir arazi (getdü?) var idi, cemaatın önünde **Şeyh Hazretine** gelirler idi **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) bunlara buyururdu ki 'madem koynunuzda vakıftan gelen bir para var, felan avluda (sofada) kuşaklarınızı (kurşağınları?) [128b] açın. O paradan bir talib yerse, bütün işlediği iş mahvolur, zira ki onlar arasında kavga (niza') eksik olmaz.'" ⁽¹¹⁸⁾

Hikayet: Sultan Şeyh Sadreddin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) rivayetinde demektedir ki, "Şeyh'in mülazımlarından bir kul **Sultan Şeyh Safî Hazretine** geldi ve elinde dutmuş olduğu mushaf ile önüne oturdu **Şeyh Safî Hazretleri** sual itti ki, 'Pir bu elinde ki nedir?' O, 'mushafdur' dedi. **Şeyh Safî Hazretleri** gazaba gelip dedi ki, 'ey felaketler görmezi (belâya kör)! Madem içerü girerken elinde mushaf vardı, niçün duyurmazsın ki, saygı duruşu eyliyem? Hak te'alâ kendi yüceliğiyle saygı gösterip buyurdu 'innehu el-kitabu aziz' dünya ve ahret padişahının hükmüne bu yolla değer vermek gerektir.'

Sultan Şeyh Safî 'den (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) Hacı Abdülmelik rivayet eyledi ki, 'zikir halkasından (çehr-i zikirden) men edilen talibler ve [129a] zakirlere örnek şu kişiler hastalıklı (illetli) insanlar bölüğüdür, dert sahibi gibidirler. Hastaliksız kişiler ki, hamama varsalar gece karanlığı içinde hiçbir kişi bu(n)ların ayıplarını açığa çıkarmaz. O çerağı söndürmeyi isteyen kişi 'elin (yed) gerçeği nedir, mi der? veya o kişi 'elin ayıbı nedir' mi der? Dediler ki 'o kişi el(inde)dir' demiştir.'

Sultan Şeyh Safî Hazretleri buyurdu ki, 'kişi evvel der ki, nefsleri illete düşenler hasta olmuştur. Zikir bir nurdur ; ne zaman ki zikir ederlerse, nur açığa çıkar.Nefsin karanlık içinde ayıpları örtülü olup, aşikâr olmaz. Öyleyse zikirten men edilmelerine sebep budur.'

Hikayet: Hacı Abdülmelik Serabî rivayet eder ki, "bir gün kadılar kadısı mübârek güneş [129b] **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) anlatmıştı: 'Peygamber aleyhisselam miracdan geri döndüğünde, bir dam altında bir bölük hatun kişilerin toplanmış olduklarını gördü; ateş (oddan mi'raz?) ile bedenlerinin kıllarını (endamlarının otlarını) çekerler idi. Resul aleyhisselam, 'bunlar ne kavmdir, amelleri

¹¹⁸ Şeyh Safî zamanında Erdebil Dergahında vakıflardan gelen gelir, haram sayılıp kullanılmıyorduyduysa, nezir-bağış yeterli geliyor olmalıydı?

nedir ki bu azaba müstehak olmuşlardır ?’ diye Cebrail’den sordu. Cebrail emin cevap verdi ki, ‘bunlar oğlanlarını zina etmekle meydana getirmiş hatun kişilerdir.’
Sonra **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) buyurdu ki ‘Huda hakkı için, nefis ile mal helâl olan bir kavim dahi gönül davası eylerse, onların azabı o hatun kişilerden yetmiş kere daha ziyade olur”.

6. Fasil: Sultan Şeyh Safî (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) buyurdu ki, “geceyi beş kısım (üleş) olmak üzere şöyle taksim etmek gerekir: **İlk** kısımda **[130a]** ibadetlerle meşgul oluna. **İkinci** kısımda istirahat edilir. **Üçüncü** kısımı yine ibadete ayırmalı. **Dördüncü** kısımda yine dinlenme. **Beşinci** kısımda da sürekli ibadet edile.”

Sultan Şeyh Safî Hazretleri bu yönde bir devir tutmuştu (bu vecihle levir datmışdu?). Nefsiyle savaşımı bundan ziyade olurdu; gecenin yarısında yatar ve yarısında ibadet devreleri tamam eyley, öyleki gece halinde yanını bir (yastık) yüzüne koymazdı ki, faydası dokunsun taksiminin

Sultan Şeyh Sadreddin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) buyurdu ki, “(**Şeyh Safî**) sabah namazını bitirince, dinsel dualarla (evrâde) meşgul olurdu güneş doğuncaya kadar. Şöyle ki arada boşluk kalmış olma, çünkü güneş doğunca namaz kılardı. Ondan sonra tenhaya çekilir, makamıyla yüksek sesle Kur’an okumakla (telavet-i Kur’ana) meşgul olurdu. Ardından namaz kılardı. Bunun ardından, eğer yiyecek getirirlerse onu yer ve dışarı çıkıp halkın **[130b]**düzeniyle ilgilenirdi öğle (gün orta) namazına değin. Vakti kıldıktan sonra oturur, ta akşama (asra) değin müridlerin düzene sokulmasıyla meşgul olurdu ki, ekseri inkârcı(münkir) emir ve yasak kelâmı üzerineydi. Akşam namazın kılmadan da ortaya bir nesne gelmezdi (Hayatı) daim bu hal üzerine olur idi.”

Hikayet: Hacı İsrail dedi ki, ‘bir gün Erdebil’e **Sultan Şeyh Safî Hazretine** gidiyordum. Tanrının rahmeti üstüne olsun Mevlâna Şemseddin benimle yoldaş oldu. Birlikte giderken dedi ki, ‘eğer sizin şeyhinizin kerameti var ise, evvelce yüz petek bal (pezvare yüz bal) getirir, ardından da turşu ve yemek. Sonra ‘la ilahe illallah’ kelimelerini açıklasın. Bu dahi Kur’an’dan (Kelâmullahdan) bir kelimedür niçin bu kelime(y)i seçtiler? diye sorduklarında, öyle bir açıklama getirir ki bize teselli hasıl olur.’ **Sultan Şeyh Sâfi**’nin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) nazarına varduk, buyurdu ki, ‘önce Mevlâ’dan ötürü **[131a]** bal getirin’. Bir hizmetçi (hadim) varıp bal getirdi. Ardında buyurdu ki, ‘turşu getirin’, getirdiler. Sonra ona dönüp dedi ki, ‘Mevlâna! Bu la ilahe illallah zikrini Cebrail aleyhisselam, Hak te’alâdan Hazreti Peygamber’e getirdi; Peygamber’den, Masum İmamların (Tanrı hepsinden razı olsun) büyüğünden büyüğüne geçerek karın be karın gelen bu (Peygamberden eimme-i masumîn rıdvanallahu aleyhum ecma’in kabirin an-kabirin ta bizüm işimiz.) bu bizim işimiz kelime-i tevhiddir, yani *la ilahe illallah*’tır.¹¹⁹ Her kim bu kelime-i tevhidi zikrederse, Hak te’alâ ona lâyük gördüğü imanı verir. Her kim ki zikretmiye küfür içinde kalır. Bu la ilahe illallah kelimesini söylemekle gönlünü pak eyley; ona iman nasib olur. Âhir vakti la ilahe illallah üzerine tamam olur.’ Önceki kimseler, yani,

¹¹⁹ Burada da Şeyh Safî Masum İmamları anıyor ve tevhidin Peygamberden onlara ve birinden diğerine, büyükten büyüğe geçerek kendisine kadar geldiğini açıkça söylüyor. Dolayısıyla onların soyundan olduğunu ve kendisinin de onlardan biri olarak irşad görevini sürdürdüğünü yarı kapalı biçimde söylemektedir.

ziyarete gelenler bütün bu sözleri işittiler, kalkıp **Sultan Şeyh Safî** Hazretinin mübârek ayağını düşdüler. Tövbe eylediler ve sevgi dolu (muhibb) mürid oldular.

Hikayet: Pir Behaüddin Sabuncu demiştir ki, “daima **Sultan Şeyh Safî Hazretine** gelirdim; bir olay, bir müşkül söylemek (vak’a dimek) [131b] ya da haber vermek için gelirdim Üzerime utanç ve dehşet düşer ve ben de zahmet çekerdim. Bir keresinde hatırımdan geçti ki, n’olaydı **Şeyh Hazreti** bir yol göstereydi de bende bu zahmet hâsıl olmasın. Ben henüz bu fikri kafamdan geçirdiğim sırada derhal **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) buyurdu ki, ‘ey Behaüddin, onun vakti gelince sende utanmaklık meydana gelir, zahmet çekersin. Şimdiden geri, olay getirdiği vakit gel önüne otur, olayın tesellisini al’. Ondan sonra Behaüddin dedi ki, “her ne zaman ki, bir müşkülüm olurdu, varıp **Şeyh Hazretinin** karşısında oturunca, hiç arzetmeye gerek kalmadan sorunum çözüldü.”

Hikayet: Mevlâna Muhammed Hatib dedi ki, “ilk durumda bu sufi tayfasına (taife-i sufiye) inanmıyor, yadsıyordum. Bir gece rûyada (vak’ada) gördüm; Şeyh’in önüne düşdüm gidiyorduk, yolda değneğe (hâdiye) benzer bir zayıf kimseye erişdik, [132a] çok korktum ve şaşırıp kaldım **Sultan Şeyh Safî Hazreti** buyurdu ki, ‘yeri yerine bilmedin’. Şeyh tekrar buyurdu ki, ‘Mevlâna geç bu halinden’. Elimi yüzüme tuttum. Uykudan uyandım, hemen Erdebil’e, **Sultan Şeyh Safî Hazretine** geldüm. Yalnız kaldığı odanın (halvetün) kapısından içerü girince, derhal Şeyh Hazreti bakışını benim üzerime çevirip buyurdu ki, ‘Mevlâna Muhammed, cehennem darlığına düşmeyince kadar bizim katımıza gelmedin. (Yol) gösterici idin, niçün yolun mescide varmadı? İlim talep edenler, ta ki göz ile görmeyince inanmıyorlar.”

Şiir

Cehennemde olanları ateş sarmıştır daima

Hikayet: Seyyid (Es-siyadet?) Mevlâna Kudbeddin dedi, ki, “bir gün Mevlâna Gusseddin, Mevlâna İzzeddin, Mevlâna Nizamüddin ve (Allah rahmet eylesin) Mevlâna Abdullah Merağî aralarında anlaşarak, **Sultan Şeyh Safî**’ye (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) [132b] akılla bilinen şeylerden ve tefsir, hadis gibi naklî bilgilerden (ma’kulât ve menkulâtın) imtihan soruları hazırladılar. Ben dahi onlarla birlikte oldum, ona varıp sormak için , pek çok soru düşündük, tartıştık. Ayrıca Mevlâna İzzüddin **Sultan Şeyh Safî Hazretleri** ‘zâhiren okumamıştır’ deyince, hepimiz hayret etmiştik. Sonra **Sultan Şeyh Safî Hazretine** vardık. Şeyh’in yüce velâyetinden hepimizin dili bağlandı; hiç birimizin takatı ve mecâli olmadı ki bir söz söyleyelim yahud sual edelim. Mevlâna Nizamüddin bana ve ben ona baktım. Mevlâna İzzeddin Merağî başını önüne eğmişti. Bunun üzerinden böylece bir saat geçti **Sultan Şeyh Safî** (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) mübârek başın kaldırdı ve o soruların içinde her ne ki müşkül vardır ve her ne ki fikrimizden geçmişti bir bir halleyledi ve cevaplarını verdi açık seçik cümlelerle. ‘Gerçekliğinden kuşku duyulmayan bilgi (hakk’el- yakin) beyazlığının üzerine can gözünün karaltısıyla yazıyordu’ [133a] Bu keşif kerametlerini görüp, o yanıtları işitince şaşkınlık içinde kaldık ve keramat-ı keşfi gördük o cevapları işittik hayretler içinde (mütehayyer) kalduk; bendenin hatırımdan bir istem, bir nefis-i ihtiyar hâsıl oldu **Sultan Şah Safî**’nin mübârek eteğine yapıştım tövbe aldım. Mevlânalar’ın hepsi de tövbe etti ve

tertemiz inanç getirdiler, oradan dışarı çıktık. Ben de İzzeddin'e sordum: niçin Hazreti Şeyh nesne okumamışdır dedin? Mevlâna İzzeddin and içti ki, 'Şeyh'in okuma-yazması yoktur, o zâhiren nesne okumamışdır; bütün bildiklerini, söylediklerini keşf ile ve bâtın ile öğrenmiştir."

Hikayet: Siyavuş Muharikî dedi ki 'bir ara **Sultan Şeyh Safî Hazretine** geldim yatsı namazın birlikte kıldım. Fıkr ile namazda meşgulken, bir kimse namaz içinde yüksek sesle haykırdı. Ben onun için endişe eyledim ki, bu Şahsın nemazı batıl oldu. Şeyh Hazreti selâm verdikten sonra mübârek [133b] yüzünü cemaattan yana çevirdi ve buyurdu ki, 'beli, beli o kişinin namazı dürüst değildir, çünkü burada nemaz kılarırsın, Bağdad'a eşek uğurlarsın'.Gönlümdekini işitti ve durup tövbe eyledim. İnançım daha da fazlalaştı."

Hikayet: Pir Muhammed Daverî (Allahın rahmeti üzerine olsun) dedi ki, "bir gün **Sultan Şeyh Safî** huzuruna insanlar çok sorun, dava getirdiler **Sultan Şeyh Safî Hazretleri** hepsinin davasını dinleyip teselli eyledi, sıkıntılarına cevap verdi. Benim gönlümden geçti ki, Şeyh Hazretleri nasıl tahammül eder bunca taliblerin sorunlarını halletmek için? Şeyh Cüneyd Bağdadî on üç mürid ile halvette oturur, on ikisinin davasını, müşkülünü halleder, on üçüncüde aciz olurdu ve ayıplık hâsıl olurdu hemen. **Sultan Şeyh Safî** (Allahın rahmeti üzerine olsun) velilik nuruyla [134a] içimden geçenlerden haberdar olup, bana, 'ey pir!, dedi, Tanrının selâmı onun üzerine olsun Muhammed Mustafa'nın devletinden ve Hazreti Şeyh Zahid'in bereketli gayret ve yardımlarından (himmet-i berekâtından), böyle tümünün üstesinden geldim ve müşkülünü çözerek teselli eyledim. Hak te'alâ yardımıyla hiç birisine aciz olmadım."¹²⁰

Dördüncü Fasal (Fasl-ı çeharum): Sultan Şeyh Safî'nin (Tanrı onun sırrını aziz kılsın) garib anlamlar ve hoş söylemleri. işaret eden tansıkları (mucizeleri) ve bazı sözleri hakkındadır ki, bu sözler milletlerin ve dinin önderi (Sadru'l-milleti ve'd-din) Sultan Şeyh Sadreddin'in rivayetleridir:

Şiir

Kane el meydu ma el husn fi-ha
Ve mer'au'z-zıl fi makâli'r-riyad
Navari fi muhayilihi'l-meani
Yekûnu es sihr fi sıdkı'l-mirad

*(Gelişinde suyun güzelliği vardı
Gidişinde ışık vardı
O ma'nâ dolu bir ışıktı
Büyüde bile böyle ışık yoktur)*

Kelime

¹²⁰ Bu keramet öykülerinin çoğunda anlatılan olaylar, tâliplerin müşkülleridir; Alevi erkânlarında 'mürşidin görevi müşkül çözmektir. Yoksa hesap sorarlar: 'Mürşid isen müşkülümü halleyile'

Aşk ra meşveret nist
Aşk çün ruy-ı dil rah averd
Tahten be-ruy zi-nagah averd
Çün giribani be-dest-i aşk-ı ust [134b]
Can negired damen-eş der rah-ı dust

*(Aşkın meşvereti yoktur
Aşk gönül yoluna yönünü çevirince
Aniden yüze doğru hücum etti
Yakası onun aşkının elinde olunca
Can, onu dost yolundan alıkoyamaz)*

Kelime

Aşık ra bendi nist
Aşiki ki u-rast gerden der-kemend
Bend-i can-ı u ra kuca ared be-bend
Aşikan ra bend kerden çün tevan
Beşikened der niz başed bend-i can

*(Aşığın bendi yoktur
Boynu kementte olan aşık
Nerede canının bendini bağlar
Aşıkların boynu bağlanınca
Onu koparır canın bendi yaparlar)*

Kelime

Mürid ra çun u çera nist
Der iradet der ne-gonced macera
Der iradet-i ki buved çün u çera
Her müridi ki an be tahkiki buved
Din-i u teslim-i tasdiki buved

*(Müridin nedeni ve nasılı yoktur
Macera iradeye sığmaz
Neden ve nasıl kimin iradesindedir
Tahkikle meşgul olan her müridin
Dini teslim ve tasdik içinde olur)*

Kelime

Her ki ba-iradet suvar est
Piyade nist reh-sipar-ı aşk ender kuy-ı dust
Tovsen-i devran-ı muti'-ran-ı ust
U piyade nist der rah-ı vefa şehsuvar çu est başed der Safa

*(Her kim irade atına binmişse yaya değildir
Dost mahallesindeki aşk yolcusu
Onun itâat etmiş serkeş atıdır
O vefa yolunda yaya değildir
Safa yolunda bir şehsuvar gibidir)*

Kelime

Her ki be sohbet zinde gerded her giz ne-mired
Her ki ra ez sohbet canı resed
Hızır-var-eş ab-ı hayvani resed
Heykel-i çeşm-eş be-cism-i can şevved
Zinde-i cavid-i cavidan resed

*(Sohbetle canlanan bir kimse asla ölmez
Sohbetten bir canın ulaştığı herkese
Hızır gibi hayat suyu ulaşır
Onun gözüniün şekli canın cismi olur
Ebedi hayat onun olur)*

Kelime

Her ki bi-sohbet be-mired hergiz zinde ne-gerded **[135a]**
An-ki u ba-mürdegan şod hem-vatan
Ez rah-ı vahdet kefen sazed i'ta
Morde dan-eş morde han-eş mordei
Cism-i can-ı pejmurdei ki efsordei

*(Sohbetsiz ölen kimse asla dirilmez
Ölülerle aynı şehirde olan kişi
Vahdet yolunda kefenini yapar
Onu ölü bil ve onu ölü olarak çağır, ölüdür o
Ki onun cism ve canı solmuş ve yıpranmıştır)*

Kelime

Her ki sahib-i dili ra der-yabed ve ez huzur-ı u ma'rifet hâsıl ne-koned ve kari ne-koned ki sebab-i necat-ı u başed harf başed mirad ne ez an harfî ki muttâli-i merdom est ki bi-akl şevved belki be-vasfi mired küfr ez İslâm şinased.

(Her kim ki bir gönül ehlini bulur ve onun huzurunda ma'rifet hâsıl etmezse ve kurtuluş sebebi sayılacak bir iş yapmaz ve bir söz etmezse ölür ama insanların haberdar olduğu ve kendisinin akıl etmediği sözlerden dolayı değil, aksine küfrü İslâm'dan tanımadığı vasfıyla ölür)

Kelime

Sohbet-i sahib-i dili çün dest dad
Rovzen-i konc-i saadet dil goşad
Çend eger ba-maye-i iman buri
Ver ne der hezeleran hacalettha hori

*(Gönül ehlinin sohbeti başlayınca
Saadet hazinesinin penceresi gönlünü açar
Eger imanın mayasını alırsan iyi
Ama alamazsan utanç içerisinde kalırsın)*

Kelime

Nigeh dared dürr der sade f ne-pused
Ve ger be-pused vay dürri vay deri
Ey sade f gevher nigh-dar ez telef
Vay dürri ki an be-pused der sade f
Cevher ender asl-ı kan mi-perveriş
Der-miyan-i can be-can mi-perveriş

*(İnci çürümesin diye sedefin içinde korunur
Eğer çürürse ha inci olmuş ha kapı, ne farkeder
Ey sedef! Cevheri telef olmaktan koru
Sedefte çürüyen incinin vay haline
Cevher madenin aslında yetişiyor
Canlar arasında canla yetişiyor)*

Kelime

Der sedef heme baran dürr ne-şevd illa ki baran-ı nisan[135b]

(Her zaman sedeften inci yağmuru olmaz nisan yağmurundan başka)

Şiir

Katre-i baran-ı nisani buved
Dane-i kan-ı dürr-i ummani şevd
Ebr-i nisaniyet dürr bar-averd
Der sade f dürri u şehsuvari averd

*(Bir nisan yağmuru damlacığı idi
İnci ummanının madenin bir danesi oldu
Nisan bulutu inci getirdi
Sedefte inci ve şehsuvar getirdi)*

Kelime

Heme zikr kat'ı hicab ne-koned illa ki telkin-i sahib-i dil-i rehrovi ki an rah ba-
menzil bered. Ez rah u telkin sahib-i dil bered. Mihr, unvan-i riyaset-i an buved;
hokm, ferman-i siyaset-i an buved.

*(Bütün zikirler hicabı kesmez yolcu olan gönül sahibinin telkini o yolu menziline
götürmedikçe, gönül ehlini telkinden ve yoldan götürür, güneş onun riyasetindedir,
hüküm ve ferman onun siyasetidir)*

Kelime

Nan daden minnet nihaden çünan başed
Ki hak ber ser seng koni ve tohm endazi

*(Ekmek vermek ve minnet koymak şöyle olur: Toprağı taşın üzerine serer ve tohum
atarsın)*

Kelime

Nan ba-minnet i'tayi batıl est
Tohm ber seng est bi-hasıl est
Nan beray-ı mahz-ı hak daden hoş est
Lokme-i minnet ciger der-ateş est

*(Ekmek minnetle birlikte batıl olur taşın başındaki tohumdan hâsılat elde edilemez
ekmeği Allah için vermek hoş olur minnet lokması ateşteki ciger gibidir)*

Kelime

Lokme-i haram be-kulli vefir reved
Lokme-i helâl be-dil-i hayr reved
Lokme-i na-pak ared ru be-hak
Belki dared meyl suy-ı can-ı pak
Angehi ez pak pak ayed be-bar
Her yeki be-cins-i hod ayed be-kar

*(Haram lokma külliye çok fazla olur
Helâl lokma ise hayırlı gönüle varır
Pak olmayan lokma yüzünü toprağa çevirir
Belki pak olan cana doğru meyl eder
O zaman paklıktan paklık hâsıl olur
Her biri kendi cinsiyle işe gelir)*

Kelime

Eger kesi taâm hored [136a]ki der evvel-eş bismillâhirrahmanirrahim gofte başed
ve lokmeha be-yad-ı hak te'alâ hored ve der teşviş-i anki ne-bad ziyade başed ve dil

ra be-miraned her çi ki be-hored be nur mübeddel şevd ve eger ne-be şire-i nefis
hored nefis gerded be zulmet mübeddel gerded.

*(Eger bir kimse yemek yerse ki onun öncesinde bismillahi'r-rahmani'r-rahim derse
lokmalarını hak te'alânın yâdıyla yer. Onun karmaşasında olmaya ki fazla ola ve
gönlü öldüre yediği her şey nura mübeddel olur eger nefsin öz suyuyla yemezse nefis
zulmete dönüşür)*

Nazım

Her geza-yi ki an be yad-ı hak horend
Gusse-i sehti-yi dil pey burend
Der derun gired be suy-ı nur reh
Zulmet ared ger hored nefis-i şire

*(Her yiyecek ki onu hakkın yâdıyla yerler
Gönlün zor olan gamını anlarlar
İçerde yol nur tarafına doğru ilerler
Nefsin öz suyunu içerse karanlık getirir)*

Kelime

İmruz doşmen hest ve salah u kuvvet hest; be-kuş ki doşmen pak koni pak ruy-ı ki
ferda der gur-ı doşmen başed ve salah ve kuvvet ne-başed.

*(Bugün düşman vardır, salah ve kuvvet de vardır; çabala ki düşmanı temizliyesin,
pak bir yüz ki yarın düşmanın mezarında olur, salah ve kuvvet de olmaz)*

Nazım

Han halaskarha covşen be-puş
Doşmen-et ger hest ba-doşmen be-koş
Ver ne der hak-ı hariha revî
Ya hezaran şermsariha revî

*(Ey kurtarıcılar zırh giyinin
Düşmanınız varsa onu başka düşman vasıtasıyla öldürün
Eger yoksa zelil olan toprağa düşersin
Ya da binlerce utanca düşersin)*

Kelime

Her ki heme hor başed heme gu başed heme kon başed heme kon u dozahi başed.
(Her kim ki çok yer çok şeyler söyler ve cehennemlik olur)

Şiir

Her ki her çizi ki piş ared hored

Goften-i her çiz ez an bar avered [136b]

Goften-i horden çu zi nisyan başed-eş

Akibet fercam neyyiran başed-eş

(Bir kimse ki önüne gelen her şeyi yerse, her şeyi söylemesi kaçınılmazdır yemeyle gerçekleşen söyleme unutkanlıktan olur akıbet ateşte olur)

Kelime

Daimu'n-nazar daimü'z-zina est

Daimü'z-zina be-duzah est

Ve dide-i daim-nazar daim zina est

Ve angehi zina başed zina gerded

Mal-i her sevab her u'kab ateş-i duzah buved, u ra me-yab

(Daim nazar etmek daim zinadır, daim zina daima cehennemliktir daima bakan göz zina eder o zaman zina olur ve alçaklaşır her sevabın ve cezanın malı cehennem ateşidir, onu bulma)

Kelime

An bihter buved ki Şahs ez humarhane ba-çeşm-i giryan u dil-i buryan ve peşiman
ba-hasret u vay-ı ba-nedamet beyayed u tovbe koned bih ez an sofi ez hane-i
kahbazend pindar beyayed.

*(O iyidir ki bir kimse meyhaneden gözü yaşlı gönlü yanmış pişman ve hasretle gelsin
ve tövbe etsin, bu kimse kahpeler evi düşüncesiyle gelen sofudan daha iyidir)*

Beyit

Merd-i humari ki hacalet avered

Ve zi nedamet eşk-i hasret avered

İn şikeste ters-i u çün tovbe kerd

Bihter est an zühdi an pindar merd

*(Utanç içinde olan ve pişmanlıktan dolayı hasret gözyaşları döken sarhoş adam
tövbe edince, onun bu korkusu geçer; bu düşüncedeki adam zahitten daha iyidir)*

Kelime

Misl-i mal u minal-i dünyeviye nisbet be dünya dared hemçünan est ki bimari ki ez
zaaf asa be-dest gired ki çün asa ez dest-i u besitanend ez zaaf ez pay der-ofted ve
misl-i cozviyat-ı dünyevi ya nisbet-i dindar hemçünan est ki kesi vey ra ber dıraht
[137a] bendend ve vey ez dıraht baz-goşayend u mustakim ve mustakbel gerdedve
ez kayd halas şeved.

(Dünyanın malı ve mülkü dünyaya aittir. Öyle ki zayıflıktan dolayı elinde asa olan bir hastayı düşün; asayı onun elinden alırlarsa zayıflıktan yere düşer. Dünyaya ait olan şeyler dindar kimseye şöyle ait olur ki bir kimse onu bir ağaca bağlar ve onu tekrar ağaçtan çözerler o bağılıktan kurtulur ve geleceği iyi (müstakim) olur.

Şiir

Her ki tikye kerd ber dünya-yı dun
Çün sitanend-eş ez vey ofted nigun
Ve anki ez dünya be zindan ayed
O çün sitanend-eş be cevelan ayed

*(Her kim ki bu sefil dünyaya sırtını verir
Her şeyini ondan alırlar ve bahtsız düşer
Dünyadan zindana gelen kimseden de onu alırlarsa
O, cevelan etmeye başlar)*

Esirgeyen bağışlayan Tanrının adıyla (Bismillahi'r-rahmani'r-rahim) İlk Fası (fasl-ı evvel) bu kitabdır ki, müslümanlık ilkelerinde (erkânında) 'yol nedir?' ve 'yola gidici kimdir?' 'nasıl gitmek gerektir?' zira ki Allahu te'alâ dedi ki, "cinleri ve âdemleri yarattım ta ki beni bileler bana ibadet eyliyeler; kendileri dahi kendülerinin kulluğuna (bendeliğine) ikrâr ideler ki Hak te'alâ kendilere yardım ede ve doğru yola getire." Zira ki yine Hak te'alâ dedi ki "her kime ben yol göstersem, kimse onu azdıramaz; veli olan bir kimseyi ben azdırsam, kimsenin gücü yetmez ki onu doğru yola getire". Veli gibisi o değildir ki tâat eylemeyesin. Kanıt (hüccet) dutasın ve o yol göstermeyince yola ben nasıl gideyim diyesin. Demek veli bile [137b] kişi(y)i yoldan azdırır. Zira kul odur ki her ne işler ise ilm ile işliye şeriatı bile biçim ve görünüşüyle (suretlerin) öğrene. Başka her ne ki işlerse bilgiyle gerçekleştirmeli. Yine kul odur ki, delil-kanıt ehli, yani hüccete bağlı kişi olmaya. ¹²¹Kula yol bulmak için Hak ona uygun olan yardımı verir. Bundan sonra kulun yapması gerekli on nesne şunlardır:

Birinci, Tanrının buyruklarını yerine getirmeğe (tâate) çalışmak (cehd). **İkinci**, Hak te'alâ birliğini açıkça söylemek (ikrâr). **Üçüncü**, şeriate bağlı kalmak (vefa). **Dördüncü**, her ne yaparsa, bilgi ile, bilerek yapar. **Beşinci**, kendisini kul bilmek. **Altıncı**, Muhammed aleyhisselâmı peygamberi bilmek. **Yedinci**, Şeytanı düşman bilmek. **Sekizinci**, Hakk'ın emrini anlamak. **Dokuzuncu**, yasağı (nehyi) anlamak, günahdan uzak kalmak. **Onuncu**, iyi ve yararlı kişiler (sâlihler) ile oturmak ve anlardan yardım dilemek ve zâlimlerden uzaklaşmak; ama Hak te'alâ'yı bilmek vaciptir, ancak kendine uygun kendi kendine yardımla (kendü tevfiğiyle) bilmek odur ki, kendisini doğru yola götürecektir (hidayet) [138a] nuru ile kendine yol bulmakla olur **On birinci**, hakikat ile ima'nâ güvenmektir, zâhirde Huda'yı bilmek ise gizlide ve açıktaki Huda'nın bir olduğunu bilip inanmaktır. Ondaki gayrı yoktur, ama birliğine ikrâr getirip 'Tanrıdan başka ilah olmadığına şehadet ederim' diyesin. Ayrıca şeriate bağlı kalmak şudur: Tanrıya ibadeti artırasın ki Hak senden razı olsun,

¹²¹ Hacı Bektaş Veli de *Makalât*'ta (s. 57) "tanık kal (söz) mülkünde olur, lâkin hal mülkünde olmaz. Ve hem tanık inkâr evinde olur, belî evinde olmaz" demektedir.

yoksa Hakk'ın rızası olmaz. Ama kendini kul bilmek odur ki, özünü zayıf ve derd yüklenmiş bilir Muhammed'i peygamber bilmek de onun sünnetini korumak ve onun yolundan gitmektir. Şeytanı düşman bilmek ise, her hangi bir nesne Tanrı rızasına olmazsa ondan kaçmak ve günahlardan tövbe edip bağışlanmayı dilemektir. Hakkın emrini ve Peygamber şeriatının emirlerini anlamak da, şeriat ilmi ne kadar gerekiyorsa ve namazın şekil ve kurallarını öğrenmektir; *el hamd, kul huve Allah* ve teşehhüd ve farzları ve sünnetleri öğrenip oğlanlarına öğretmek ve cahillerden **[138b]** kaçmaktır. Nehyi bilmek odur ki, namazı ve orucu alışkanlık gereğince, âdet yerini bulsun diye (be-resm-i âdet) değil, illa ki şeriatı Ku'ran'a göre yerine getirmelidir. Hak te'alâ öyle buyurmuştur; dinin konusundan (babından) ve şeriatından yükümlü (mükellef) kul bu kısım (fasıl) kadarını bilip yerine getirirse (amel getüre) zâhir Müslüman olur. Çünkü şeriat, Resul'un sözü, tarikat ise Resul'un eylemidir (kavl-i resuldür ve tarikat-i faal-i resuldür). Öyleyse gerekdir ki, gönül istemiyle, iradesiyle ayağını (iradet kâdemini) tarikata basmalı, Resul'un işlerini işlemelidir. Öyleyse yine gerekdir ki, insanlık yoluna çaba harcamalı. Hazreti Resul hadis-i kudside demiştir ki, "miracta Hakte'alâ buyurmuşdur: 'ya Muhammed! Eşyayı yarattım insan için, insanı yarattım kendim için'. İnsan demek 'ya Muhammed, sen' demektir. Zira ki insan büyük evren, küçük evren, en yüce ve en alçak evrendir (âlem-i kübradır âlem-i suğradur ve âlem-i ulvidür ve âlem-i süfladır) ve de yaşam ve ölüm evrenidir insan (âlem-i hayat ve mematdur). Büyük evren âdemdir ve küçük evren hayvandır (âlem-i ekber âdemdür ve âlem-i suğra) hayvandır; aynı zamanda en yüce evren insan, en alçak evren de hayvandır (âlem-i ulvi âdemdür âlem-i süfla hayvandır). Bu altı maddenin iki konulacak özelyeri vardır: Biri insan dediğimiz âdemdir, diğeriye hayvan adı takılmış canlılardır (hayvandır)ki, hem âdemde **[139a]** dahi meydana çıkar ve her âdemde bir dört ayaklı (sıfat-ı behime) vardır ki ol dahi hayvandır; gerçi görünüşte âdemdir. Önce düşünce ve bilim (ehl-i irfanın) insanının görünüşe itibarı olmaz; öyle bir özel niteliğe güven duyar ki, o açığa çıkar. Kendileri dört nesnedir, ona 'dört unsur (anasır-ı erba'a)' derler; oddur sudur ve yeldir ve topraktır ve dört kaide üzerine konmuşlardır. biri emredici zorlayıcı (emmare) ve biri çekiştirici-paylayıcı (levvame) ve biri ilham verici (mülhime) ve biri güven verici-rahatlatıcıdır (mutmeinedür). Bunların her birisinin mertebeleri vardır. Ateşin (odın) adını 'emmare' kodular, yelin adını 'levvame' kodular suyun adını 'mülhime' kodular ve toprağın adını 'mutmeine' kodular. Emmare oddur, od da zâlimin ilgisi, ölçüsüdür ki, Hak te'alâ dimüşdür *en-nefsu'l-emmare bi-esved 'in* on duygusu (havassı) vardır: **Birinci** cahillik, **ikinci (devvom)** hışm, **üçüncü** kin-nefret (buğz), **dördüncü** kâhir, **beşinci** hainlik (bahl), **altıncı** isyan, **yedinci** kibir, **sekizinci** zorbalık (kesr?,kasr?), **dokuzuncu** kâfirlik (küfr), **onuncu** münafıklık. Levvamenin mertebesi yeldir ve onun dahi on mertebesi vardır: **İlki [139b]** ibadet düşkünlüğü (zühd), **ikinci** Allah korkusu (takva), **üçüncü** acizlik-korkaklık (ver'a), **dördüncü** kulluk (ubudiyet), **beşinci** namaz, **altıncı** oruç, **yedinci** hac, **sekizinci** umre, **dokuzuncu** zekât, **onuncu** gizlilik (niha(ni)yet). Mülhime'nin mertebeleri ilham kabul edicidir Onun dahi on duygusu vardır: **İlki** akıl, **ikinci** hikmet, **üçüncü** ilim, **dördüncü** vahiy, **beşinci** ilham, **altıncı** hayır, **yedinci** kemal, **sekizinci** erdem, **dokuzuncu** ihsan, **onuncu** cömertlik. Güven verici-rahatlatıcı (mutmeine) topraktır ki, ondan hareket gelmez; Hak te'alâ'nın emriyle

kıyırdar, cennet onun üstündedir toprak Âdem-i Sâfi'yle kıyaslanır ¹²²zira ki en güzeldir (ecmaldür). Bayağılık (muzilât) da Tanrı isimlerinden (ilm-i esmadan) olduğu için zelil kılan, bayağılaştıran (muzill) Hakk'tır. Şöyle buyurdu ki, hitabedilen bu nefisdr; bu nefis iki yüce binadır (bina-yı ulyadur) ve bu iki yücelikten güzellik ve olgunluk (cemalat ve kemalat), başlangıç ve sonsuzluk (ezel ve ebed) açığa çıkar. Onun dahi on duygusu (havassı) vardır: **İlki** fakirlik, **ikinci** sabır, **üçüncü** adalet-doğruluk, **dördüncü** insaf, **beşinci** rıza-razılık, **altıncı [140a]** ilim, **yedinci** hakikati araştırma (tahkik), **sekizinci** sağlam bilgi (yakin), **dokuzuncu** söz verme (ahd), **onuncu** sözünde durma,bağlılık (vefa), ¹²³ bu andığımız duygu farkı (fark-ı havas) açıkçası topraktır ve toprağın atası, selam ve dualar onun üzerine olsun İmam Âli bin Ebi Talib'dir ve Âli'ye Ebu Turab onun için derler. Talibin erişeceği makam budur; burada velilik ve peygamberlik (velâyet ve nübüvvet) bir olur. Zira ki velâyet nübüvvet birbirinden ayrı değildir; bâtında velâyet peygamberliktir, zâhirde ise nübüvvet veliliktir.¹²⁴ Veli, insanın sonsuzluk varlığına (mal-ı ebed-i insana) müyesser olur ve bu mertebelerde, insanın ilkönce kişi olarak kendisini bilmesi ve hayvan sıfatını kendisinden ayırması gerektir. Kendi kötülüğünün nitelikleri (evsâf-ı zemime hod) sekizdir ve onların tümüne birden 'emmare' derler. Sırasıyla şunlardır: düşmanlık (udv), cimrilik (bahl), kin, şehvet, açlık çekememezlik (hased) ve kızgınlık-öfkedir (gazabdur). ve bunları şükredici, hamdedici sığata (sıfat-ı hamdiye) değiştirmek gerek; önce cömertlik, kanaat, alçakgönüllülük bilgisi(ilm-i tevazu'), sabır ve tahammüldür. İnsanın "büyük evren" ve "küçük evren" oluşunun anlamını buradan dutmuşlardır Öyleyse nefsin **[140b]** rızasını oluşturmalı, onun doğurduğu (tevellidi) çok olur; yüce ve aşağılık ölüm (ulvi ve süfla memmat) bundan ötürüdür

¹²² Toprağı Adem'le eşleştiren Şeyh Safi, cenneti de toprağın üzerinde ve insanın temsil ettiğini dolaylı vurgulaması bu bâtni inancı araya sıkıştırmasından başka birşey olmasa gerektir. Bunlar *Buyruk*'ta (s.150-151) benzer cümlelerle yansıyarak şöyle ifade edilmiştir:

"Ve dahi, zâhirde âdem olan dört nesnedir. Ona anasır-ı erbaa derler: ateşten, yelden, sudan, topraktan. Ol dört nesneyi dört kaide üzerine komuşlardır. Ve toprağın adını mutmeine komuşlar. Ateşin adını emmare komuşlar. Yelin adını levvame komuşlar. Dördünün dahi dört mutabığı vardır. İmdi malum oldu ki nefis-i emmare ateşe nisbet eder. Zâlimlerdir ki Hakkı kabul etmemiştir."

"Nefs-i emmarede on havas vardır: Birinci, cehil. İkinci, kibir, hışım. Üçüncü, buğdur. Dördüncü, kâhir. Beşinci, pahıllık. Altıncı, isyan. Yedinci, nefsanîyet etmek. Sekizinci, kin etmek. Dokuzuncu, küfür. Onuncu, nifaktır." "İmdi nefis-i levvamenin mertebesi yeldir. Onun dahi on havassı vardır. Birinci, zahitlik. İkinci, takvalık. Üçüncü, terk-i salat. Dördüncü, ubudiyet. Beşinci, namaz. Altıncı, oruç. Yedinci, hac. Sekizinci, kaza komak. Dokuzuncu, zekat. Onuncu, abdest."

"Ve dahi nefis-i mülhime kabul edicidir, suya nisbet eder. Onun dahi on havassı vardır. Birinci, akıl. İkinci, hikmet. Üçüncü, ilim. Dördüncü, nasihat. Beşinci, fikir. Altıncı, hayır. Yedinci, kemâl. Sekizinci, fazıl. Dokuzuncu, ihsan. Onuncu, sahavet. İmdi nefis-i mutmeine topraktır ki, Hak Tealâ cenneti onun üstüne bina eylemiştir. Toprak Adem Safiyullah nisbet eder."

¹²³ Benzer şekilde Hacı Bektaş'a atfedilen *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye*'de(s. 36-39)) "Nefs-i Emmare'den hasıl olan on makam şunlardır: Cehalet, öfke, cimrilik, düşmanlık, küsmek, kin beslemek, kibir, haset, küfür ve nifak. Nefs-i Levvame'den hasıl olan on makam ise şunlar: Zühd, takvâ, tevazu, kulluk, zekât, hac, umre, humus, cihat. Nefs-i Mülhime'nin on makamı akıl, bilgi, vahiy, ilham, hayır, mal, fazilet, cömertlik, iyilik, ve ihsandır. Nefs-i Mütmain'den ise şu makamlar hasıl olur: Fakirlik, sabır, adil olmak, insaflı olmak, ilim, rıza, tahkik, kesin olarak bilmek, ahit ve vefa." Aynı zamanda bunlar ateş, yel, su ve toprakla simgelenir burada olduğu gibi.

¹²⁴ Çok önemli, toprak yoluyla son ulaşılabilecek makamı örtülü olarak Âli tanrısalılığına bağlıyor. Velilikle peygamberliğin eşitliği aynı zamanda Muhammed ile Âlinin birbirinden ayrılamıyacağı anlamına gelir ki Sünniliğin bütün mezheplerine aykırıdır. Hacı Bektaş Veli de Tanrı dostlarına (velilere) inanmanın, imanın koşullarından olduğunu söylemektedir: *Makâlât*, s. 47; Ayrıca yine *Makâlât-ı Gaybiyye*'nin 39. sayfasında burada olduğu gibi, "Nefs-i Mütmain'inin on makamı topraktan hasıl olmaktadır. Toprağın babası Âli'dir Hazreti Âli'nin ismi Abu Turab'dır. Yukarıda andığımız mertebeler, Allahın bütün velilerinde bulunmaktadırlar Bu üstün mertebelere ve yüce sıfatlara erişen sâlik/talib velâyete erer.velâyete ve nübüvvet birdir" yazılıdır.

derler. Ve Şeytan sıfatı ortaya çıkarsa –Allah korusun (neuzubillah)- o kimse mahrum geri kalır, insaniyetten mahrum olur. O kimsenin suretine âdem derler, ama ma'nâda hayvandır çünkü hayvan yaratılmıştır. Hayvan sureti sekiz biçimde açığa çıkar, derler: **İlki** dil ateşi (nar-1 lisan), **ikinci** şehvet ateşi (nar-1 şehvet), **üçüncü** cehalet ateşi, **dördüncü** hırs ateşi, **beşinci** gaflet ateşi, **altıncı** nazar, bakış ateşi, **yedinci** büyüklenme ateşi (nar-1 kibr), **sekizinci** karın ateşidir (nar-1 batn); **birinci** dil ateşi, daimi zikir ile yok olur, **ikinci** şehvet ateşi evlilikle söndürülür, **üçüncü** cehalet ateşi ilim ile yok edilir, **dördüncü** hırs ateşi yüceliği hatırlamakla yokolup gider, **beşinci** gaflet ateşi Allah korkusundan ağlamakla yok edilir, **altıncı** nazar ateşi dürüst fikir ile, **yedinci** kibir ateşi nefisle savaşılarak yok edilir, **sekizinci** karın ateşi açlıkla ve riyâzet ile yokolur. Bunların açıklaması çoktur; kısacası kişi kendisini bilirse, Huda'sını bilir. **[141a]** ki Şah-ı velâyet buyurmuştur: “*kim kendisini tanırsa Tanrıyı tanımış olur*”.

İlk fasılda talibe gerekli olan şu üç nesnedir: Önce sessizlik (hâmuşluk), sessizlik ve sufi yer gibi hâmuş, yani sessiz olması gerekir İmam Cafer -i Sadık (Allahın rahmeti onun üzerine olsun) buyurmuştur ki, “tarikatin anlamını on iki nesne tamamlar: **İlkin** sufi kendisini toprak/yer (gibi) bilmek gerek, **ikinci** ma'rifet tohumunu (bu) yere saçmak gerek, **üçüncü** şevk suyu ile suvarmak gerek, **dördüncü** riyâzet orağıyla biçmek gerek, **beşinci** kibirini-gururunu (gırratını) bile düşürmek gerek, **altıncı** velâyet harmanına götürmek gerek, **yedinci** halvet yerinde yiyecek (hurd) eylemek gerek, **sekizinci** sabır ile pak eylemek gerek **dokuzuncu** kanaat köşesine koymak gerek, **onuncu** yokluk değirmeninde un eylemek gerek, **on birinci** muhabbet fırınında pişirmek gerek, **on ikinci** cömertlik sofrasında yedirmek **[141b]** gerek; örtücü (perdepuşi), yani örten-gizleyen (settar) ve zehir içici (zehr-nuşi) olmak gerektir. Her ne ki Hakdan gele ve halkdan gele sabr ile (karşılama gerektir). *Ve Allah e'âlimu bi's-savab, yani Allah doğrusunu bilir.*”

Ve **önce** taliblere vacibdir ki menâkıbı her okuyan, mürşidlerin aydınlık ve kutsal ruhlarına dua etsinler. Ayrıca yazanın ve okuyanlar hakkında dua eyleyeler; ta ki Hak te'âlanın yarlığıyla mü'min mü'minden murat alsın.

Temmet el-meliku'l-vehhab hateme bi'l-hayr ve'l-ihsan (*Tanrının iyilikleri ve bağışıyla kitap son buldu, tamamlandı*)

Nazm

Vakt ra ganimet dan ankadr ki betevani
Hâsıl-ı hayat yekdem est ta dani
Ber-amed aftab zi derc-i burc-i sultani
Be-nur-ı âlem-arayış-i cihan hoş geşt nurani

(*Yapabildiğin kadar zamanı ganimet bil
Eger bilersen hayatın hâsılı bir seferliktir
Güneş sultanın burcundan doğdu
Onun âlemi süsleyen ışıyla cihan nurani oldu*)

Hezar durud ve hezar selâm zi ma ber Muhammed Aleyhisselâm çün vey ez zühd ve ibadet hast dad Hak te'alâ dad veyra herçi hast.

(Binlerce selâm ve esenlik bizden Muhammed aleyhisselamın üzerine olsun. Çünkü o zühhd ve ibadet istedi. Hak te'alâ ise o ne istediye verdi.)
26 Rebülâhir 760 tarihinde (27 Mart 1359, Çarşamba günü) yazıldı.

III. Makâlât-ı Şeyh Sâfi'nin Çevirimyazısı (Transcription)

Huda halk etmeden nur-ı Muhammeden nuh-eflâki
Seraser çerhi hergiz kurmadan bu küre-i hâki
Bana esrarı gösterdi sana tesbih-ü misvaki
Men ol hayran aşıkem kim yitürdüm akl-ı idrâki
Ne âlemden haberdarım ne kendümden hayâlîm var

Sultan Süleyman Han merhumun Yahya merhumun azline tahmis ettüğü
ebyattandır.

Bu hakir ve fakir bu pür-taksir es-seyyid el-hâcc Abdülkadir el-maruf Hâce
Kemankeş el-Üsküdarî bu kitab-ı müstetabı mülkünden ihrâc edüp Üsküdar'da vaki
Valide-i Atik camii şerifine şol şartla vakf eyledim ki, talebe-i ulumdan her kime
iktiza eder ise rehn-i kavi veyahut kefil-i milli ile verülmeyüp ta hacetü tamam
olunca hıfz edüp nişan için kâğıdın bükmiye ve cildin sökmiye ve uşah eline vermiye
tebdil ve tağyir etmiye eğer bu şartlardan birinin hilâfı zuhur ederse tazmin oluna
(Arapça: kim onu değiştirir ve ondan sonra değiştirildiği duyulursa, Tanrı o
değiştirenleri günahkâr kılsın).

*Canımı aşkının ezelde yoldaş etmiş kendüye
Doymıya yoldaşlığın hakkın bilen yoldaşını*

Rübai (Farsça)
*Aşk çün suy-ı dil rah averd
Tahten be-ruy-ı tu nagâh averd
Çün giriban-eş be-dest-i aşk-ı ost
Can ne-gired dest-eş der-rah-ı dost
Aşk-ı cânan ruy-i dili rah averd*

**Hazâ Al-Kitabu'l Makâlâtu'l Meşhur Bi'l Menakıbu Hazret-i Kutbü'l Evliya
Ve Hadiü'l Asfiya Şeyhü'l Muhakkikîn Ve Mürşid-i Kâmilin Ve pişva-yı Ehlü'l
Yakin Ve Habib-İ Rabbü'l Âlemîn Şeyh Sâfiyüddin Kaddese Allahu Sırrahu'l
Aziz Bismilahi Rahmanirahim Ve Bi-hi Nesta'in**

Şükr-i sipas-i bi-had şol padişahlar padişahına olsun ki envai kâinatı halketti. Ve
sena-yı ba'id ol bi-menzile olsun ki esnaf-ı mahlûkatı âlem-i âdemden âlem-i vücuda
getürdü. Ve çok çok şükürler şol Padişaha olsun ki sayir mahlûkat ortasında zat-ı
insanı tahsis etti. Çok çok salâvat ve selam

[2a]

ol seyyid-i kâinata ve hulâsa-yı mevcudata olsun ki Muhammed Mustafa meb'usdur şerayi-i ahkâm-ı İslâmı beyan etmek için ve dinini muhkem kılmak için ve dahi âline ve evlâdına olsun ki tayyibler ve tahirlerdir. *Kale el-iman yenfiru seb'une bi-emen ev nahen ematehu'l eda an- el-tarîk ve âla-ha şehade la ilahe illallah* yani kemter iman dünyayı terk eylemektir. Ve âlası *la ilahe illa Allah* demektir. Ama ba'd bu zayıf ü nahif fakirden bazı ashablar iltimas ittüler ki sultan-ı evliya burhanü'l atkiya Sultan Şah Sâfiyüddin kaddese sırrahu'l azizin menakıbı kim beyan-ı farsî üzerine telif etmişlerdi onu tercüme idem Türkî'ye döndürem ve teshil idem ta ki fâidesi amir ola ve bende-i zayıf dahi onların hacetleri bitsün deyüp bu işe teveccüh-ü iltizam gösterdüm ta ki ol menakıbı teshil edem bazı ebyat ki şerhi yohdır onların ibaretlerini teveccüh idem ulema-yı tahirin sözlerini münasebet ile nakl idem

[2b]

inşallahu teâla. Amma ümittür ki her kim sulehâdan ve sâliklerden bu fakire mecâlis-i şeriflerinden bu kimesneye dua-yı hayrdan unutmayıalar. **Bab-ı Sultan Şeyh Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz'in** kelema{n}tından ve tahkiklerindedir. Bu bab mürettebdür altı **fasl** üzerine evvel kelâm-ı kadimin ayetlerinin tahkiklerindedür ki şeyh buyurmuştur ol dahi iki kısımdır. Evvel oldur ki sualde ve cevapta ola. **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** rivayetle sual ittiler uş bu ayetten kiten kim u hadisb ¹²⁵ *الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يحزنون* *peygamber dedi ki muhlisler büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır, yani bu iki sözün ortasında muhalefet vardır. Birinde kayku yoh demek ile ve birinde korhu var demek ile Sultan Şah Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz* cevabında buyurmuştur ki *el-muhlisune ala haterin azim* şunlardır ki nefsin alayıkını kesmiş olalar ve andan halas bulmuş olalar.

[3a]

Lâkin haterde olalar ve nefsinin mekrlerinden ve hilelerinden ve korhularundan olalar. Korhusu da şundan ki ömr vefa etmiye ta ki asl matluba yetişeler.

Beyit

*Dil-ha-yı muhlisan-ı cihan por-hun est
Ta maksad-ı kar-ı her yek çün est*

Bu beytin ma'nâsı budur ki cihan muhlislerinin könli dopdolu kandur amma muhlislerin maksuda irmekliğinin hali nicedür. Mesela şol kimesne gibi ki hacca kasd eyledi eğer ol kimesne ehl-i beyti ve oğlanları men itseler onların sözünü işitse ol kimesne maksuddan gerü kalur. Eğer bu mevani(y)e mukayyed olmasa maksuda yüz dutsa ve Mekke yoluna kadem bassa bu alayıktan halâs bulur. Lâkin yol kesicilerden ve haramilerden emin olmaz ve haterdedür. Madam ki yoldadur ve çünkü Kâbe'ye yetişdi bu korhulardan ve bu haterlerden emin olur bu mübtediler halidir.

Beyit

Beyabani ki hun-hari hater-nakest na-refte

¹²⁵ Kur'an 2, 62: Bilesiniz ki Allahın dostlarına korku yoktur onlar üzülmeceklerdir de.

Harim-i kâ'be na-dide kuca imen tevan buden

[3b]

Ma'nâ-yı beyt: Manzume harami olsa ger yolda sefer ehli haterdedür. Harimi görmeyen haccın emin olur bu korhudan. Beytin ma'nâsı budur ki yolda harami ola dahi ol bu yolda munca havf-ı haterler var ola dahi ve ol yola gitmiyen kimesne munca havf-ı haterde olur. Amma ahval-i bâtında ve çün sufi kayd-ı nefisden ve onun alayıkından halas buldu ve alayık-ı nefsanî ve Şeytanî kat' itti ve kademini sıratı'l mustakime kodı ve ayete muvafakat itti ki *فَاتَّبِعُوا هُدَىٰ سَبِيلَهُ ۗ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۗ*¹²⁶ *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا*¹²⁷ *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۗ*¹²⁸ Ol sofiye sair yollardan ki Şeytan yollarıdır dilemişdür havf¹²⁷ *وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ*¹²⁷ ve hater vardur (*Arapça*) *Abdullah Mesud'tan nakledilir ki resul dedi ki bu Allah yolu onun şimalinin hatlarından bir hattır ve bütün yolların üstünde olan bu yol o ikisindedir Şeytan ona doğru davet ediyor ve okudu ki سَبِيلَهُ ۗ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ*¹²⁸ *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ*¹²⁸

[4a]

Yani bu hadisin ma'nâsı budur ki Abdullah ibn Mesud ider ki bir gün **Hazreti Resulullah sallallahu aleyhi ve's-sellem** bir yerde bir doğru hat çekti ve ayıtdı uş bu Allah yoludur ve anda sonra ol hattın iki yanına çok hatlar çekti ve ayıtdı uş bunlar dahi yollarıdır ve bu yolların her birisinde bir Şeytan vardur ki talibi ol yola kulavuzlar ve ohıdı ki yani evvel çektiğim doğru yoldur ana *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ*¹²⁹ *وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ*¹³⁰ mütabaat idin Şeytanyani ol sonra çektiğim yollar¹³⁰ *وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ*¹³⁰ yollarıdır ana mütabaat itmen **bes Sultan Şah Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz bu beyiti** söyledi: Ez der-i dervaze-i lâ, ta be-darü'l mülk-i Şah/ Sad hezaran heft sed u heftad rah ve reh-zen est (*Lâ'nın küçük ve büyük kapılarından Şahın darü'l mülküne kadar yüz binlerce, yedi yüz yetmiş yol ve yol kesici vardır*). Bu beytin ma'nâsını tahkik etmek nazar-ı akıl ile mümkün degüldür. Amma zâhir ma'nâsı budur ki Lâ'nın dervazesi kapusundan ta Şah'ın

[4b]

mülki igüne degin yüzmin dahi yetdi yüz yetmiş yol vardur ve her yolda bir harami vardur. Amma olun Lâ dervazesi kapusundan Şah'ın mülki ögine degin didüğü şol ola ki mesela talip ki kelime-i tevhidi dimege başladı ki mürekkebdür nefy ile esbattan Lâ dervazesi kapusu dedüğü nefy-i ma-seva ola Şah didüğünden murad bari Te'alâ ola Şah'ın darü'l mülk didüğü isbat ola muhassıl bu ola ki nefyden isbata varınca yüzmin dahi yedi yüz yetmiş yoldur ve yol kesici harami vardur ne kadar ki sâlik yoldadır ki havfta ve haterdedür ta maksud-ı visâle yetince amma sâlik kademini harem-i visâlde kodı ki *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۗ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۗ*¹³¹ *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ ۗ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ۗ*¹³² ve ol yollar ki anda Şeytan olur idi ol yollardan halâs

¹²⁶ K. 6, 153: Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur buna uyun.

¹²⁷ K. 6, 153: Başka yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah yolundan ayırır.

¹²⁸ K. 6, 153:Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun. (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.

¹²⁹ K. 6, 153:Şüphesiz bu, benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun.

¹³⁰ K. 6, 153: (Başka) yollara uymayın. Zira o yollar sizi Allah'ın yolundan ayırır.

¹³¹ K. 53, 42: Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir.

¹³² K. 3, 97: Oraya giren emniyette olur.

buldı zümre-iemin oldu. Amma havf ve [5a]¹³³ الا ان اولياء الله لا خوف عليهم و لا هم يحزنون hater ki anların gönlünden gider dünyanın ve dünyada ne kadar var ise anın ve ahretin hateridir. Amma Hak te'alâ'nun havf u haşiyeti anın gönlünde dahi ziyade olur. Hak te'alâ'dan dahi havf u haşiyet dahi ziyade olur. Şeyle ki Resul Hazreti buyurmuşdur *innila ilmi-hum billah ve eşedde-hu hum le-hu haşiyeten*; bu hadisi hazret-i risalet kendünün korhusın ziyade ettiğün bildürür. Eger Hak te'alâ'dan havf olmaz ise ol kimesne ziyan-kâr olur *إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ*¹³⁴ **Bab-ı sual ittiler Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** uş bu ayetten ki *fe-men kane yercu likae rabbihi fel-ya 'melu amele sâlihen* Bu ayetin ma'nâsı budur ki her kimesne ki hak te'alânın didarın talep eder amel-i sâlih eylesün ol amel-i sâlihdür ki Bari Te'alâ'nın didarın görmege sebebdür

[5b]

ol nice ameldür didiler. **Sultan Şah Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki amel-i sâlih iki nev'idür birisi zâhir-i suveridür ve birisi bâtın-ı manevidür amel-i sâlih-i zâhirî oldur ki farızalarını ve sünnetlerini vacüplerini şeriatın yerüne getüresin andan sonra Allahın kullarından kimesneyü incitmeyesün andan bir fiil sadır olmiya ki halayıkın nefsinde andan ziyan gele ve andan dinine ziyan ide fesad gelmiye ve bu amel-i zâhirî suveridir. Amma salahiyet-i bâtın-ı manevis oldur ki kalbini nefsinin fesadından salaha getüre ve şol hicap ki sâlikini matluba vasıl olmaktan men ider ol nefsidür çünki sâlik nefsi hicabını ortadan götüre ve gönül ayinesin pak ide. Lâ-cerem Hakk-ı Subhane ve Te'alânın didarın müşahade etmek ümidvar ola.

Şiir

*Eger ender-i şebistan-i visâlet can hicaba yed
Be-canet ki in hicab*

[6a] –i can zi-piş-i huyeş ber-darem.

Bu beyitin ma'nâsı budur kim eger senün visâlinin geceleründen can hicap olursa senün hayatının hakkı için bu can hicabını ortadan götürem. **Ma'nâ-yı beyt-i manzume:** Visâlinin gicesinde ger hicap olursa bu canım hayatun hakkı için cana geçerüm can hicabından. **Bab-ı sual ittiler Sultan Şeyh Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** uş bu ayetten ki *وَإِنْ تُبْذَرُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ*¹³⁵ ve şol hadisten ki sahih rivayet olunur Resul Hazret'ten ki *inne kale resulullah inne Allah tecaviru an- ummeti ma-vesvestu suduru-ha ma-lem te'alâ bi-hi ev tekellem* bu ayetin ma'nâsı budur ki nefste her nesne iyle ola gerek aşıkâr o gerek gizlü olsun Hak Te'alâ anı hesap ider ve hadisten ma'lûm olan oldur ki her nesne ki nefsi de ola ve dahi amele getürmege ve yahud diline getürmege yani ihfa itse ve izhar itmege Hak Te'alâ andan

[6b]

¹³³ K. 2, 62: Bilesiniz ki Allahın dostlarına korku yoktur onlar üzülmeyeceklerdir de.

¹³⁴ K. 7, 99: Allah'ın azabından emin mi oldular? Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz.

¹³⁵ K. 2, 84: İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir.

geçer. Bes ikisünün ortasında muhalefet bulundu didiler. **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevabında buyurdu ki halayık iki nev'idür biri ebrarlardur ve birü mukarreblerdür eger ebrarlar gönülleründe geçürseler dahi kavle fiile getürmeseler ve zâhir şer' rivayetiyle Hak anı anlardan hesap etmiye ve hadis anların hakkında ola ki İnne Allah tecavuz-u an ummeti (*kuşkusuz Tanrı tebasına müsamaha gösterir*) amma mukarrebler ki Hak Te'alâ'nın ma'rifetin hâsıl itmişlerdir. Gönüllerine ma-sevaullah getürseler azab-ı ba'd ile muazzeb olurlar. Yani Hak Te'alâ hazretinden ırağ olmağ azabı ile muazzeb olurlar ki ¹³⁶يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ anların hakkındadır. Ve mukarrebler nisbet ki azab-ı ırağ olmağ iken vakti azabdur.

Beyit

*Getürse gönlüne gayr-i mukarreb
Azab-ı ba'd ile olur muazzeb*

Bab-ı sual ittiler Ya eyyuha el nefsu'l mutmeine ırca ile rabbüke raziiyeten ve marziyeten fe edheli fi ibadi ve edheli fi cenneti (*ey nefsi emin olanlar rabbinize razı bir şekilde dönünüz kularımın*)

[7a]

yoluna ve cennetime giriniz) şol cennetten ki Hak Te'alâ musaf olmuştur ne cennettür dediler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevabında buyurdu ki nefsi mutmeinenin iki sıfatı vardır birisine sıfat-ı raziye dirler ve birisine sıfat-ı marziye dirler. Cennet dahi iki nev'idür hasdur ve âmdur cennetü âm oldur ki anda yemek ve içmek ve şehvet var ola ol âm kulları içündür ki ana müstehak oldular amma cennet-i has oldur ki Hak Te'alâ'nın zatına mensuptur edheli fi cenneti (*cennetime gir*) didiğü oldur ki ol has kulları içündür ol cennet-i likadur visâldur anda yemek içmek olmaz.

Beyit

Nihayatu'l amali likauke cenne
Meyyalu erbabul naim naimuha
(*Bizim en son emelimiz cennette senin yüzünü görmektir nimetlerinle kullarını nimetlendir.*)

Bab-ı sual ittiler ki uş bu ayetten ki ¹³⁷قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأَخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى **بِتَوَفَّى** الْأَنْفُسَ جِئْنَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ

[7b]

ol nefsi halet-i mevtte olur nice nefsdür ol nefsi ki halet-i menamda olmaz ol nice nefsdür didiler. **Sultan Şeyh Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevabında buyurdu ki ol nefsi ki halet-i mevtte olur ol cismdür ve bedendür ol ki halet-i mevtte olmaz ol nefsi-i mutmeinedür ve levamedür. Ve sair halayıkın ıstılahınca ruh-i insanî ruh-i hayvanîdür. Eger şöyle ki halet-i mevtte bu iki dahi olsa idi sevab ile lezzet olmazdı ol ki halet-i menamda olmaz ol dahi hem cismdür ki ol hengâmdu ruh-i

¹³⁶ K. 2, 84: Allah ondan dolayı sizi hesaba çekecektir.

¹³⁷ K. 34, 42: Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır da ölümüne hükmettiği canı alır, ötekini muayyen bir vakte kadar bırakır.

hayvanî mufareket ider bedenden. Amma çünkü ruh-i insanî mufareket itmez bedenden hayattadır ölmez ve madam ki anın seyri sülûk olur ol seyirden anın hattı vardur yimekten ve içmekten ve şehvetten ve mülahazalardan ve halet-i yakizde yani uyanıklığı halinde girü gelür bedene girer. Amma ruh-ı insanî halet-i mevttte mufareket ider bedenden

[8a]

gerü gelmez illa ki haşr vaktinde gelür

Beyit

*Murğ-ı can-ha-rast pervazi be-kuy-ı şevk-ı o
Lik her yek ra makam-ı aşıyan diğer-est*

Bu beytin ma'nâsı budur ki can kuşları pervaz iderler anın şevkinin kuyına lâkin bu can kuşlarının her birisinin yeri ve yuvası özgedür anın şevk-i kuyı didüğü âlem-i eflaktur varur bu ervahlar anda durur

Beyit

*Murğ-ı canlar kim heva-yı kuy-ı şevkinden uçar,
Her birine ayru olmuştur makam-ı aşıyan*

Bab-ı sual ittiler ki uş bu ayetten **عَلَّمَا زَنِي** ¹³⁸ وَقُلْ رَبِّ زَنِي ¹³⁹ وَلَا رَطْبٍ يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ, yani Hak Te'alâ Kelâm-ı Kadim'de buyuruyor ki, çünkü cemi ratab ve yabisin ilmi Ku'an-ı Mübin'dedür bes ol ilm ki Hak Te'alâ'nın ziyade olmasın Peygamber bildürmüşdür ol ne ilmdür didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevabında buyurdu ki ol ilm-i ratab ve yabis ki Ku'an'dadur ol meknunattur yani

[8b]

ilm-i mahlûkatdur tafsil-i tarikle ya icmal-ı tarikle ve her nesne ki ezelden ta ebede degin vardur ki Ku'an'da beyan olmuştur amma evvel, ilm ki Rabbi zidni ilmen (*Tanrım ilmimi arttır*) de müzekkerdür ol ilm-i uluhiyyetdür ilm-i Halik'dür yani Hak Te'alâ'nın zatına ve sıfatına ilmdür ki anın hiç nihayeti yohdır evvel ilm-i meknunattır bu ilmin katında şol bir katre gibidür bahr-i muhite nisbet

Beyit

*Zihi gevass-ı derya-yı ki der her katre ez-vey
Hezaran bahr-ı bi-payan be-san-ı katre-i gark est*

Bu beytin ma'nâsı budur ki *zihi* denizinin gevvası ki her bir katresinde anın bir katresinde min min denizler gark olurlar. Ol deniz ki anın bir katresinde min min denizler garkdur siyak-ı kelâmdan ma'lûmdur ki ol sonsuzdur ziyade tafsil-i hacet yohdır. **Bab-ı sual** ittiler uş bu ayetten **لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ** ¹⁴⁰ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ, çünkü Hak te'alâ Resul hazretine geçmiş

¹³⁸ K. 20, 114: Ve "Rabbim, benim ilmimi arttır" de.

¹³⁹ K. 6, 59: Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.

¹⁴⁰ K. 48, 2: Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar.

[9a]

günahı ve gelecek günahı afv itti her gün yitmiş kerret istiğfar niçün iderdi. Şöyle ki sahih rivayettür Sahih-i Buharî’de vardır *inne resulullah kale Allah ala kalbi ve inni la yastağfiru Allah ve atubu ileyhi min seba’in merreten* bu hadisin ma’nâsı budur ki Resul Hazreti buyurur ki benim kalbüme bir perde gelür *min Allah* istiğfar iderim ve yitmiş kerret yahud dahi ziyade bes istiğfarına gerek idi didiler. **Sultan Şeyh Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu’l aziz cevabında buyurdu ki** resul aleyhisselam istiğfarı günahından ötürü itmezdi belki anın mübârek kalbine her gün varidattan feyz-i ilahi irişürdü. Bir vecihle ki evvel gün yitişen feyz sonrağı yitişine hicab olurdu. Çünkü nazar ile nazar iderdü dahi istiğfar iderdü ki Resul Hazreti aleyhisselam günden güne kurb-ı terakkide visâlde idi *yuceddedu li şavkan ileyke velevaten yuvariku min tilke*

[9b]

el nevahi iştiha ve yezdadu kalbi suyubetu-hu ve sıyabetuhu eza himmet mine’l diyaru nesimu-ha ve şeyhin cevabında tahkik budur amma ehl-i zâhir iderler çünkü Hak Te’alâ geçmiş ve gelecek günahından geçti Resul hazretinin günde yitmiş kerret istiğfarı ümmet için didiler idi. **Bab-ı sual** ittiler uş bu ayetten ki **تَنْهَى** **عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ** ¹⁴² **لَا تُدْرِكُهُ** **الْأَبْصَارُ** ¹⁴³ **وَلِكُلِّ وُجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيُهَا** ¹⁴¹ **شَهِي** **عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ** ¹⁴² dur ittifakıyla lââmîsı -çünkü namaz erkân ¹⁴² ve zâhir delillerin bazısının sarihıyla ol cümleden birisi oldur ki çünkü vakt vukufdar oldı Arafat’da ol haccın farz namazın kılmağ gerek eger farz namazda meşğul olursa Araf’da vukuf-ı fevt ola anın namazın takdim itmek gerek haccı takdim itmek degil besi çün namazı kim erkân-ı İslâmdur zikrullah yani allahı zikretmek nice ekberdür didiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu’l aziz cevabında buyurdu ki** Allahı zikretmek

[10a]

anın çün efzal-ı ekber olur namazun ki namaz-ı fehşa zâhirden ve münkiri zâhirden men ile kişi şol delil ile ki bir kimesne namaza meşğul ola ol kimesneden fehşa-yı münkiri zâhiri gelmez ve zâhir nazar-gâh halkdur lâkin namaz-ı fehşa münkiri bâtından men itmez ol kimseyi andan ötürü ki vakt ola ki bir kimse namazda ola könli fehşa-yı münkiri bâtına meşğul ola ve bâtın nazargâh-ı halkdur. Amma zikr itmek bâtını saf kılur fehşa-yı münkiri bâtından ve nazargâh-ı fehşa-yı münkirden pak eyler bes zikrullah namazun anın çün ekberdür ve zikrullah-ı ekber

Şiir

Ve zikrtuke li inni nasaytuke melhaten

Ve ehven ma fi el kalb zikri lisani

Fehimte bila vücudin ileyke sabeten

Ve hame ileyke el kalb bi’l tayran

Bab-ı sual ittiler uş bu ayetten ki **قَدْرِهِ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ** ¹⁴⁴ **تُدْرِكُهُ** **الْأَبْصَارُ** ¹⁴³ ve şol ayetten ki **قَدْرِهِ** ¹⁴⁴ dür ittiler bu sâliklerden ki vasıldan ve rüyetten ve ma’rifetten dem urur bu

¹⁴¹ K. 2, 148: Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır.

¹⁴² K. 29,45: Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür.

¹⁴³ K. 6,103: Gözler O’nu göremez.

¹⁴⁴ K. 22,74: Onlar, (Bu âciz putları Allah’a ortak koşmak suretiyle) Allah’ın kadrini hakkıyla bilemediler.

ayetlere muhalifdür anların ol davası dediler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l**

[10b]

aziz cevabında buyurdu ki bizim için basar vardur ve basiret vardur basar ile Hak Te'alâ'yı idrak itmek mümkün degıldür dünyada ana itikad itmek küfürdür amma basiret ile idrak olunur ve hem ol Hak Te'alâ'nın mevahibündendür ki kuluna bağışlar delil hadis-i kudsiyle sahih-i rivayette *Kale resulullah sallallahu aleyhi ves-sellem inne allahu te'alâ kale adâli veliyyen fe-kad azantu bi'l harb ve ma takarrribu ile abdi şeyi ahab ile me-ma aftariztu ve ma-yezal abdi yatakarrribu ile bi'l nehafil hatta uhibbu-hu fe-eza uhiyyetuhu kuntu semiehu ellezi yasmiu bihi ve basarihi ellezi basaruhu ve yedduhu elleti yemşi bi-ha ve leine seeleni ve la atine len istiadeni* Bes Hak Te'alâ basiret gözünü bir kimseye virse anınla görebilir.

Şiir

*Akudu kad garru'l telakki ve beynuna
Muavezu ve yetekarrekne cehdu'l rekayib
Yeseni kuntu anni bi'l iyan mukayyinen
Fima ente an ayni ve kalbi bi'ayib
Eza iştiyaktu*

[11a]

*el iyan minke bi'l nazare
Tecelliytu li fi kalb min kulli canibin*

قَدْرِهِ ayetinde **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki *ma-arefe Allah hak ma'rifetu-hu* yani hak te'alâ'(yı) ma'rifet ile kimesne bilmez belki her kimesne kendü mikadarınca bir ma'rifet hâsıl eyler *subhaneke ma-arefna-ke hak ma'rifetu-ke* **Bab-ı sual** ittiler uş bu ayetten ki **فَاسْأَلُوا أَهْلَ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ** ¹⁴⁵الذِّكْرُ إِنَّ yani ehl-i zikir kimdür. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu** buyurdu ki ehl-i zikir ehl-i la-ilahe illa Allah'dur. Amma mücerred dimekle degil belki la ilahe illa Allah bilmek gerek ne demek olur. Yani şol kimesneler kim arif olalar la ilahe illa Allah demek ile ol kimesne ki la ilahe illa Allah'dan bu sıfat ile mevsuftur yani ma'nâsın bilür. Allahu te'alânın esrar-ı hazinesine eli yetmiş olur çünkü onlar ehl oldılar onlardan sual ideler eger bilmez ise dahi

[11b]

Hak te'alâdan öğreneler dahi bunlara cevap vireler

Beyit

*Mahzen-i genc-i rumuz-ı gayb çün dest averd
Tercüman-ı defter-i esrar-ı her ma'nâ şevd*

¹⁴⁵ K. 16, 43: Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun.

Bu beytin ma'nâsı budur ki her kimesneye ki muğayyibat rumuzlarının { ki muğayyibat rumuzlarının } mahzenine el uzada her ma'nânın esrarının defterinin tercümanı ola. **Bab-ı sual** ittiler uş bu ayetten **يَوْمَ يُفْرَأُ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ**¹⁴⁶ yani halayık birbirisünden niçün kaçır didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevabında buyurdu ki ilerüki ümmette yüzi ardına dönmek var idi bir günah sebebiyle bu ümmetten hak te'alâ anı götürdü. Amma mesh-i bâtni vardır ki bir kimse bâtında yırtıcı canver suretinde muttasıf olsa kim gazab gibi dahi dünyada anı kat' idüp giderse kendüden kıyamet gününde ve arzghâ-ı yevm-i tebelli üs-sera-perde-i evvel suret ile kopa şöyle ki kimse-i incidentler muzibler

[12a]

ve zâlimler kelb suretinde kopalar ve ribahorlar hınzır suretinde kopalar halayık mekr ü hile idenler kelemeye riayet etmeyenler ayu ve meymun suretinde kopalar ve mal cem' idenler sıçan suretinde kopalar ve enbardarlar karınca suretinde kopalar ve mütekebbirler uçık karınca suretinde kopalar ve riya iden sufi cütük suretinde kopalar, el iyaz billah min cem'i zaleke Ve bunun üzerine her kimesne tabağa-i kine-kârlardan ki yırtıcı canverlerin hankısıyla muttasıf olduysa dünyada her biri dâr-ı ahrette ol canver suretiyle kopar. Bazı ehadis mürevviyedür bu söze muvafıkdur şöyle ki Şeyh Gazâli İhya-yı Ulûm'da didi ki halayık birbirisini dünyada âdem suretinde görmüştür kıyamette canver suretinde göricek naçar kaçırılar. **Bab-ı sual** uş bu ayetten ki **اشْتَرَى** **مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ**¹⁴⁷ **إِنَّ اللَّهَ** ve ayıttılar sebab nedür

[12b]

ki hak te'alâ mü'minlere cennet virüp dahi mallarını ve nefslerini satun alub kônillerine almadığına didir **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu** cevabında buyurdu ki şundan ötürü ki gönül hak te'alânın hassasıdır ve kabza-i kudretündedir lâkin nefste serkeşlik ve enaniyet var idi hak te'alâ diledi ki nefsi dahi mukayyed ide ve kendüye muti ide ta ki ol nefsin boynı dahi kulluğ ipi sebebiyle bağılı ola

Beyit

*Ber-nasiyey-i ki dağ-ı Şahi be-nehed
Ez rika-i rikk-ı nefis azad şeved*

(Şahlık mührünün vurulduğu alın nefis kulluğunun gerdanından azad olur)

Bab-ı sual ittiler uş bu ayetten **أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ** **إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ** **وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ** **ضَعِيفًا**¹⁴⁸ ayıttılar ki insan zayıf iken **وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ** **ضَعِيفًا**¹⁴⁹ gökler ve dağlar götürmedüğü nesneyi nice götürür ve çün götürdü yerler ve hak te'alâ bunlara

[13a]

¹⁴⁶ K. 80, 34: O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, karısından ve oğullarından, kaçır.

¹⁴⁷ K. 9, 111: Allah mü'minlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır.

¹⁴⁸ K. 33, 72: Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zâlim, çok cahildir.

¹⁴⁹ K. 4, 28: Çünkü insan zayıf yaratılmıştır.

zulumen ve cuhulen niçün dedi. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese sırrahu** buyurdu ki mevcudatun yani yaratılmışun arundurulmuşu insandur insanın arundurulmuşu dahi gönüldür ol emanet ki hak te'alâ anı yerlere ve göklere ve dağlara arz ittüğü şerif nesnedür bes ol şerif nesne götürmege bir şerif nesne gerek ve ol gönüldür ve bu gökler ve yerler ve dağlar ki anı götürmekten iba ve işfak ittiler insanda olan hakikat anlarda yoh idi ve bilmediler lacerem emanet götürmege kudretleri yitmedi ve çün insanda gönül ki mazhar-ı Hakdur var idi anın takati oldu götürmege ve götürdü şöyle hadis-i kudsî ile sabit olmuştur ki, ma vasani ardi ve'l esma-i velâkin vasani kalb el-mumin (*yeri de göğü de geniş tutmadı fakat mü'minin kalbini-gönülünü geniş tuttu*) amma hak te'alâ insana zulumen cuhul didüğü anın çündür ki ervah-ı beşer ol âlemde emanete âlim ve hazır idi çünkü hak te'alâ anı ecsama müteallik kıldı ve kudret-i tabiyye ile mükedder oldu

[13b]

anlara gaflet ve nisyan tari oldu bu vecihle ki emaneti unıttılar lacerem cuhul dindiler cuhulde müstemir olsalar kendülerdeki emanete ma'rifet tahsil idüp idrak itmiyeler ol emaneti nefslerine zulm itmiş olurlar zulum ola(n)lar hak te'alâya cevap virmezler anın katında rüsvay olurlar ol emaneti riayet itmek sebebiyle bes çünkü ma'rifet hâsıl itmedi hem cahil ve hem zâlim oldu.

Beyit

*Ez ezel der-halk-ı dil-i tovk emanet beste-im
Ta ebed ber-gerden-i can bar-ı aşk-et mi-keşem
Hak-ı ma ta cure-i ez cam-ı aşk-et dost yaft
Ta be-bezm-i vasl an sevda-yı an mey ser-hoşem*

Bu beytin ma'nâsı budur ki ezel gününde bir emanet tavrının halkasında bağluyuz ta ebede degin can boynı üzerine aşkın yükünü çekerüz ta toprağımız aşkının camından bir cur'asın buldı ta visâlinin bezmine degin ol meyin sevdasıyla serhoştur şeyhin bu mahalde hakiki budur. Amma ehl-i zâhir bu ayette birnice itiraz iderler

[14a]

ol bu ki n nite'alâdidüğünden cayiz olmak hak¹⁵⁰ *إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* ma-yetaf eglenür zira arz-ı emanete ve semavata arza gayr-ı zevi'l-ukulden iken teklifi be-tağyirü'l vus'adur bes teklif be-takdirü'l vus'adur didüğü ayete muhalif olur ikinci budur ki¹⁵¹ *أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا* 'nun ma'nâsı budur ki gökler ve yerler ve dağlar Tengri te'alânın arz ittüğü emaneti götürmekten iba ve işfak ittiler çünkü bu semavat arz-ı cibali zevi'l ukulden degüldür nice iba ve işfak ittiler ki iba ve işfak-ı hod sadır olmak mümkün degüldür illa zevi'l ukul yitse kim sahib-i keşşaf keşşafından bu itiraz cevabıyla getürmüştür ve cevabların bu mahalde ziyade tafsil idüp dimege ihtiyaç yohdır. **Bab-ı sual** ittiler uş bu ayetten ki¹⁵² *لَمْ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ* halk-ı ahirden murad ne nesnedür eger cism ise etvar-ı halk-ı insanî ittüğü günden bu evvel gerek idi yani hak

¹⁵⁰ K. 33, 72: Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik.

¹⁵¹ K. 33,72: Onlar bunu yüklenmekten çekindiler.

¹⁵² K. 23, 14: Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik.

[14b]

te'alâ uş bu ayetten ki didüğünde فَخَلَقْنَا ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ثُمَّ حَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً 153 bes çün etvar-ı hilkat olduğundan sonra buyurdu ki 154 وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ ۖ مِنْ سَلَالَةٍ مِّن طِينٍ الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ma'lûm oldu ki halk-ı ahirden murad cisim degül imiş ve ruh-ı hod degül zira hadis ile sabittür ki Allahu Te'alâ ervah-ı ecsadın dört min yıl öginden yarattı ve hadisi budur ki, inne Allah haleke el ervah kabl el ecsadu bi erbaetin el elf senetin (*Allah ruhları cisimlerden dört bin yıl daha önce yarattı*) bu hadisten ma'lûm oldu ki halk-ı ahirden murad ruh degül imiş bes halk-ı ahir nedür dediler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese sırrahu'l aziz** buyurdu ki halk-ı ahirden murad meşayih ıstılahınca sıfattur sair halayıkın ıstılahınca ruh-ı hayvanîdür ki ruh ile cismin izdivacundan mütevellid olmuştur ne mahza cisimdür ne ustuhandır ruh ile bedenin ortasında

[15a]

mutavassıt ve tecümandur ve şundan ötürü ki beden ruh âleminden cahildür ziraki anın cisminde degül bes ikisünün ortasında lâ-büdd oldu bir vasıttan ki bunların cisminde ola dahi bunların ilmin bile ol vasıta ruh-ı hayvanîdür ki hem beden haline vakıfdür ve hem ruh haline bu ilmin kesret-i vasıtasıyla mahal-i kısm olur ki **النَّوَامَةُ** 155 وَلَا أُفْسِمُ بِالنَّفْسِ

Beyit

*Portev-i husn-i tu der-ayine çün peyda şode
Aks-i ayine-i hemme can cihan-ara şode*

Bu beyitin ma'nâsı budur ki senin cisminin pertevi çünki ayinede zâhir oldu ayinenin aksi cem'i ervaha cihan-ara oldu. Yani cihan bezeyici oldu ve ayineden murad gönüldür çünki gönülde mahubun suretinin pertevi zâhir ola anın aksinden lâ-cerem ahval-i mütegayyibat-ı melekût hâsıl olur ki cihan-ara didüğü oldur ve yine bu mahalde **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**'den sual ittiler ki nefis üçdür birisi gayet

[15b]

ulvide birisi gayet denaattadır ve birisi bu ikisinin ortasında tercumandır ve mutavassıtdur sebab nedür ol nefis ki gayet ulvide idi ol nefis ki gayet denaatta idi *munkasimu bi-hi* olan anlar olmadılar mutavassıt oldu didiler cevap virdi ki mutavassıt şundan ötürü *munkasimu bi-hi* oldu ki ilminin şerefi vardır zira ki ol iki nefsin ilmine bu âlimdür. Amma ol ikiden her birisi kendü âlimlerin bilürler idi gayrısını bilmezler idi andan ötürü *munkasimu bi-hi* olan mutavassıt oldu nefis-i âli ve nefis-i dani olmadı ve bu mahalde **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bir misal buyurdu ki İskendr-i Zülkarneyn hikayetini iştihar itti. Buyurdu ki İskender seyahat iderken bir kez maşrık tarafından bir deniz kenarına geldi ve İskender ile

¹⁵³ K. 23, 12: And olsun ki, insanı süzme camurdan yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfeye haline getirdik. Sonra nutfeyi alaka (aşılınmış yumurta) yaptık. Peşinden, alakayı, bir parçacık et haline soktuk; bu bir parçacık eti kemiklere (iskelete) çevirdik; bu kemikleri etle kapladık.

¹⁵⁴ K. 23, 14: Sonra onu başka bir yaratışla insan haline getirdik.

¹⁵⁵ K. 75, 2: Kendini kınayan (pişmanlık duyan) nefse yemin ederim (diriltilip hesaba çekileceksiniz).

mübalâğa leşker var idi ve dört yüz hekim var idi yanında diledü ki bu deniz tarafından haber bile ve ol denizin mikdarın bile bir gemi-i rast-tedbir

[16a]

tertib ittiler ol geminin içine âdem kodılar dahi deniz yüzine göndediler ta ki denizden haber bileler ol denizin mikdarın bileler bir nice müddet gettükten sonra bir gemi gördüler gelür bunlar dahi ol geminin yanına vardular ve haber sordular ve birbirinin dillerini anlamadılar ve ol gemiyi aldılar İskender katına götürdüler İskender çün ol kavmi gördü haber sordı hiç vecihle ne anlar bunların dilin ne bunlar anların dillerin anlamadılar ol dört yüz hekim ki İskenderin musahibi cem'i lüğat bilürdü. Amma anların lüğatın anlamadılar ahir ittifak şöyle ittiler ki anlardan birisine avret vireler bunların ta ki o avretinden bir oğlan doğa dahi atasın dillerin ögrene bunlara ol gemi halkının ahvalin diye yani bunlar anların ortasında mutavassıt ve tercüman ola bes anların birisine bir avret virdiler andan bir oğlan doğdı ol oğlan atasın ve anasın dillerin öğrendi

[16b]

bunlara haber virdi anların ahvalin dimekte mutavassıt olup tabir itti ki ol deniz tarafında bir memleket var imiş ki gayette büyük imiş anın bir padişahı var imiş ki cem'i dünyada ne kadar memleket var ise zabt eylemek istemiş bu gemi(yi) göndermiş ki varın ol deniz tarafından görün ne âlem vardur dahi iklim varmıdır dünyadaki men anı dutmamışım eger dahi memleket var ise gelin ma'nâ haber virin ta varam anı dahi zabt idem bunu takdir itti ve anlar dahi keyfiyet bildiler ne imiş ve hal budur ki İskenderün anda varduğundan gazez bu idi. Cem'i afak-ı hod tutam bu deniz tarafında dahi memleket var ise dutarım deyü varmış idi. Çün İskender bu haberi işitti enan-ı azimetini girü çektü leşkerine buyurdı oradan müracaat ittiler yani girü döndüler ve İskender insafa geldi kasd itti kendü elindeki memleket ile kanaat ide. **Bab bes**

[17a]

Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu bunların buncılayın taliplerin terbiyetini virin bu tarikatı dahi olmuş bir zemheri-i şedidden hayat bulmağ bir ehl-i dilin terbiyet-i hararetinden ve irşâdından hâsıl olur şöyle ki afitab cem'i yere yetişür sahib-i dil dahi sebedür cem'i taliplere ve müridlere yitüşür ve bir fırka dahi ehl-i dil su suretinde görünür şundan ki cem'i nesnenin tehareti su ile olur taliplerin ve müridlerin dahi kuduret-i nefsanîden tahir olması ehl-i dil ile hâsıl olur. Şöyleki cem'i nesne sudan hayat bulur sahib-i dil dahi sebep-i hayattur taliplerin ölmüş gönüllerin zinde kılur bir tayife dahi ehl-i dil yer suretinde görünür zira ki yer mahal-ı imarettür ziraattür ve muhabbet-i ma'rifet-i ilâhidür. Şöyle ki cem'i insanı kuvvetlerini yerde ziraat ider ve anda tahsil iderler sahib-i dil dahi cem'i nesneye

[17b]

tahammül ide ve halim ola ve cem'i nesneden tahammülü hak te'alâdan ötürü ola. Şöyle ki yerde meskenet vardur sahib-i dil dahi sekenetlü ve tevazuludur şöyle ki yer mecmû' cevahirün madenidir ve envai cevahir yerden hâsıl olur sahib-i dil dahi mecmû' ariflerin madenidür ki en nas maadinü'l zehep ve'l fiddet. **Bab-ı sual ittiler Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** talipleri mütaaladan men ider

Makâlât iderler ki hicapdur çünkü hicap itmiş meşayihin Makâlâtın(1) niçün yazdılar **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki meşayih ve ehl-i diller genc-i esrar-ı ilâhiye yittiler hayf iderler kendülerin kavm-ı karındaşları ol mertebeden mahrum kalalar deyü gencnâme bünyad ittiler ta ki bu gencnâme(y)i mütalaa ile mahzuz olalar anınçün bünyad itmediler ki mücerred mütalaa ideler gencü talep itmiyeler mesela şunun gibi ki bir padişahın bir nice tıfl oğlanları var idi. Ahir-i ömründe anların

[18a]

hakkında her birisi için kendü veziri katında mal kodı ve gencnâme(yi) dahi yazup vezire kodı vasiyet etti ki hadd-ı buluğa irişeler her hanğısı padişah olmağa layık ise anı padişah idin ve girü kalana mal virin çünkü padişah dünyadan nakl itti vezir gencnâme(yi) hıfz itmişti ve ol hadd-ı buluğa yitişen oğlan ki padişah olmuştı vezir gencnâmeyü anın eline virdi ol mütalaa itti ve keyfiyet-i genci vezirden bildi ta vezir dahi tiz zamanda dünyadan nakl itti ol gencnâme padişah olan oğlan elinde kaldı ol gencnâme(y)i getirüp gice karındaşı eline virdi. Amma ol gice karındaşı taleb-i gence meşkul olmadı cem'i ömrünü gencnâme mütalaasına sarf itti ne padişahlığa yitişti ne hod mal eline girdi gencnâmenin mücerred mütalaasıyla müflis kaldı biz geldük söz tevecühüyle padişah didüğümüzden murad hazret-i risalettür murad eimme-i masumîndür meşayih-i azamdur gencnâme Ku'ran'dur hadisdür Makâlât-ı meşayihdür ki meşayih anı halayika tebliğ itmişledür ve her kim ki gencnâme(y)i mütalaa

[18b]

itti genc talep itti. Lâ-cerem genci tahsil itti ve padişahlığa yitüşüp temenna-yı ebedi buldı her kim ki gencnâmenin mütalaasıyla iktifa ittü genc talebinde olmadı müflis kaldı.

Beyit

*Ender-i in âlem ki mahzenha-yı genc-i gevher est
Genc-hanan diger-end genc-hahan diger-end
Ender-i in melekû? ki devlet seht erzan mi-dihed
Bi-nevayan diger-end ve Padişahan diger-end*

Bu beyitin ma'nâsı budur ki bu âlemde ki âlem-i melekûttur genc gevherinin mahzenleri vardır amma genci ohıyanlar özgedür ve genc talep idenler özgedür ve bir taife dahi anlar mücerred mütalaa ile iktifa idüp müflis kalanlardır ve mülkte devleti gayet ucuz virirler lâkin bi-nevalar özgedür ve padişahlar ki mahzen bulmuşlar özgedür. **Bab-ı** sual ittiler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** ki riyâzet nedür ve nice nesnedür mücadelede ne nesnedür **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki mücadelede beden ile cehd itmektür hak te'alâya ibadet itmekte ve nefse muhalefet itmekte ve heva-yı nefsi terk itmekte ve riyâzet hak te'alânın rızasıyla hıdmet itmektür

[19a]

rıza-yı hazreti resul ile ve rıza-yı üstad ile ve hakikat-ı riyâzet yimegi ve uyumağı terk itmektür bir kimesne riyâzet istese bu dilin vech üzerine iş iderse hak te'alânın

rızasına ve hazreti risaletin rızasına ve meşayih rızasına muvafakat iş eyler nefis halvet istese ana muhalefet idüp cemaate vara eger cemiyet istese niye muhalefet idüp halvet ihtiyar ide eger nefis zikr itmek istese riya ile terk ide ve bunun üzerine her ne tâat ki ol tâatte şaibe-i nefsanîdedür veya öyle nefse muhalefet idüp terk ide.

Beyit

*Ez an nakşı ki nefis-i tu ki ber-ab-ı heves bended
Me-han harfı ki zi-an hasıl hemme bad-ı heva-est
Rakam ber defteri mizen ki ber unvan-ı menşureş
Heme tovki der ferman be ferman-ı Huda başed*

Beyitin ma'nâsı budur ki şol nakştan ki senin nefsin her hevesin suyu üzerine yazmıştır bir harfın ohıma anın hâsılı heman bad u hevadur

[19b]

rakam bir deftere çek ki menşurunun unvanı üzerindeki cem'i ahkâmı fermanında ola hak te'alâ fermanıyla. **Bab Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki gayette hicap olan talibe riyadur bes talip olan kimesne cehd itmek gerektür ne kadar amel iderse riya ile itmiye yani ibadetini riyadan pak eyliye ve andan perhiz ide ve nefsinin mekayirinden ve hilelerinden imen olmak gerek egerçi zayıf ve muti' olur zira ki takdir ki nefis zayıf olur tâat suretin gösterür amma yine fırsat gözedür mesela şol bir zayıf aç kurd gibi ki gayet zayıf olmuştur zaafından kendü özini koyun sürüsü içine atmaz varup bir busu yer bulup anda gözedür ta ki gaflet ile öğüne bir koyun sürüsü gele dahi ana çıhub hamle ide ve birisinin boğazın dutup helâk ide.

Beyit

*Gafil zi-kemin-i nefis-i bed-kiş me-şev
Ta der hum-ı dam-ı div kurban ne-şevi*

Ma'nâsı budur ki gafil olma bu yaramaz dinlü nefsin busuda oturduğundan ki nagâh bu devin duzağında helâk

[20a]

olmıyasın. **Bab-ı sual** ittiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**'den ki bazı meşayih zikri ihfa itmek emr itti. **Sultan Şah Sâfi Hazreti** cehd ile emr itti talipler ve müridler hakkına aheste itmek mi oladur ve yahud cehr ile gerekmidür didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevabında buyurdu ki mübtediler cehr ile itmek efdaldür anıñün zikr-i cehrde mücahede ziyade olur mesela şunun gibi ki bir kimesnenin marazı kavi olsa eger ol kimse daru-yı matbu' zaif virseler ki az amel ittirseler ol sıhhat fâide virmez belki marazı daha ziyade eyler bes ol kimesneye ol daru-yı kavi virmek gerek ta ki bedeni sıhhat bula andan sonra daru-yı zayıf ve ashabıyla vireler ol kimesne sıhhat hâsıl olur çünkü ol hesteye nuş-daru vireler ol hestenin hali gayette hub olur ve bir dahi cehr-i zikr efdal olduğuna delil budur ki cehr-i zikr a'mal-i tahirdendür ve a'mal-i zâhirdendür

[20b]

ve a'mal-i zâhir cisme müteallik olur şöyle ki cebr-i zikr evvela eseri ve ameli cüluda ider anda fâide ider **اللَّهُ ذَكَرَ إِلَيْهِمْ جُلُودَهُمْ** ¹⁵⁶ bes gerektür ki amal-i cevarih cebr ile zâhirde andan sonra zikr-i hafi ki kalbden ibarettür gönül madeninden üstad terbiyetle hâsıl olur ve yine vezir Gıyaseddin Mehmed Reşid sual ittiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretine** ki ey şeyh zikr-i cebr efdal olduğuna sebep nedür **Hazreti Sultan Şah Sâfi** buyurdu ki eger bir kimse advuyla ceng itse dar-ı harbde ol düşmeni muhkem urmak mı gerektür veyahud aheste urmak mı gerektür vezir Gıyaseddin ider ve düşmeni muhkem urmak gerektür **Sultan Şeyh Sâfi hazretleri** ider bu buncılayundur nefis ile ve Şeytan ile dahi muharebe itmek. Zira ki nefis ve Şeytan âdem oğlanının a'dasının aduvvudur çünkü bir kimesne anlarunla muharebe itmek meşkul olsa harbi kavi ve muhkem urmak gerektür

[21a]

ve eger urhun urursan nefsi muti idemezsin vakti ki sen ana muhabba itmezsen bes zikr-i cebr ile itmen efdaldür vakti ki zikr-i hafiyye itse ol zikri gayr-ı ihtiyari zikirdür zikr-i hafiyye meşkul olur vezir Gıyaseddin yine sual ittiler ki bazı zikr çehar darb iledür yani du darb ile itmek gerektür dirler **Sultan Şah Sâfi hazretlerine** buyur didiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki *la ilahe illallah* kelime-i ihlasdur ihlâs ile demek gerektür ol hod birohdir ki makamın ve nişanın bilür ve işin işler

Beyit

*În tayr-i kudsi çu guşayed per u bal
Murğî-est ki aşîyan-ı hod mi-daned*

Ma'nâsı budur ki bu kuds kuşu çünkü kanadın açta varıcak yerin ve yuvasın bilür. **Sultan Şah Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** sual itti **Sultan Şah kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** evliyanın hattı derecelerinin tefavütünde

[21b]

hak te'alânın dört adından birisini anlamağla olur. Şöyle ki kıyam her vakit bu adlardan bir ad ile iderler ol dört ad budur ki huve el evvelu el ahiru ve el zâhiru el bâtinu. her kimesne ki anın hattı bu adlardan zâhir oldu hak te'alânın acayib kudretine yani mahsusatına vakıf olur ve her ki hattı bu adlardan bâtını oldu âlem-i bâtından kendü esrarına her ne ise ana vakıf olur her ki bu hattı bu adlardan evvel oldu zaman-ı mazide olan ef'ale ve ahvale meşkul olur ve her ki hattı bu adlardan ahir oldu zaman-ı müstakbelde olacak asara ve ahvale meşkul olur ve kendü gelecek zamanda olan sırrına vakıf olur bes Şeyh Bayezid Bestami didi ki her kime bu dört ad ile mahfuz ola dil-i kâmil olur Şeyh Ebu'l-kasım Kuşeyrî buyurmuştur ki henüz ol kişi dil-i kâmil olmaz bes bir kimesne ki ilm-i evvel ve ahir ve zâhir ve bâtin

[22a]

bile niçün dil-i kâmil olmıya deyü sual ittiler. **Sultan Şeyh Sadreddin atası Sultan Şah Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki evvel ve ahir ve zâhir ve

¹⁵⁶ K. 39, 23: Rablerinden korkanların, bu Kitab'ın etkisinden tüyleri ürperir, derken hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.

bâtın mündericdür aferinişte şundan ki evvel ve ahir ibtida ve intiha-yı aferinişdür ve zâhir bu âlem-i mahsusatdur ki göz ile göreler ve bâtn âlem-i melekûtdur ki göz ile görmek mümkün degüldür ve bu dördün ilmi aferinişte mündericdür ol kimse bu derd-i nesne ile mahfuz ola henüz evvel dahi yarım kişidür ve bu dahi ma'rifet-i dil katında hiçdür ve ilm oldur ki bunların maverasında ola ki evvel ilm-i zat ve ilm-i sıfatü'l hasidür fâide ittüler ki simyakarlıg ve kimyakarlıg nedür didiler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki simyakarlıg mecazdur ve kimyakarlıg hakikattür şundan ki her nesne ki anı kimyakar gösterür hakikatdür şöyle bakırın vücudu altun hakikatine mübeddel olur bunda dahi

[22b]

ancılayındur bes lâ-cerem her nesne sahib-i dil ayıdur kerametinden hakikat ola ve eger nazar-ı kimya ile mis-vücut taleb-i altuna mübeddel eyliye heman altun ola ve genc-i revan ki derler meselde ol vücut-ı sahib-i dildür ki bir şehirden bir şehre revandur ta her kimesnenün ki saadeti ezeldür ve nasibi ola bu gencden hattı ve nasibi irişür ve şol genc degüldür ki cemad ola müteharrik olmaya.

Beyit

*Her ki ra dest-resi-i devlet ez-in behre dihed
Kimya-yı taleb genc-i revani yabed*

Ma'nâsı budur ki herkimin ki bu nasibden devlete eli yetişse taleb-i kimyayı ve genc-i revanı bulur ve genc-i revan dahi ma'lûm oldu ki nice nesnedür. **Bab** sual ittüler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** ki tenzil-i sıfatta ittüler ki sıfat-ı zemime ki müntefi ve mun'adim olur dahi sıfat-ı hamîdehâsıl olur ve bu hâsıl olan sıfata hamide-i ayn sıfat-ı zemimedür dahi hamideye mi mübeddel oldu yohsa gayrı sıfatlarmıdır ki geldi sıfat-ı zemimenin yerine

[23a]

durdu. **Sultan Şeyh Sâfi hazretleri** cevap buyurdu ki sıfat-ı zemime ve ahlak-ı reddiye evvel müzmehil olub gider ve dahi hamîdekaim-i makam olur. Şöyle ki ma'siyyet gider tâat gelür ve riya gider ve ihlâs gelür ve ala-heza sair sıfat-ı zemime gider dahi sıfat-ı hamîdekaim-i makam olur.

Beyit

*Nur ayed be-cay-ı zulmet piş
Nuş gired makam-ı zahmet niş*

Ma'nâsı budur ki nur gelür bundan öğinden olan zulmet yerine nuşdur niş yerine amma gönül dahi buncılayındur ki tahtdur ve vücut-ı memleket ve levvame sıfatdur raiyyetdür her vakt ki gönül tahtı div fermanında oldu hatem dahi anın elinde olur ve memlekette tasarruf anın elinde olur ve raiyet dahi ana tabi olur ve cem'i sadur olan a'mal-ı kabiha olur eger şöyle ki gönül tahtı div elinden olub hatemi elinden alub mutmeine viresün ve memlekette tasarruf-ı mutmeinen ola raiyet dahi ana tabi olur ve her nesne ki sadır olur andan cem-i sıfat-ı hamidedür

[23b]

Bab sual ittiler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** uş bu sözden ki *hasenatü'l ebrar seyriyatı makribine* nice olur didiler **Hazreti Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki ebrarlar ki amel iderler eger hak te'alâdan ötürü iderler amma cennet ümidiyle iderler şöyle ki amel iderler hak te'alâya taparlar farz ile iken bir vasıta getirürler ortaya amma mukarrebler âli himmetlerdür hak te'alâya ne kadar ibadet iderler hak te'alâdan ötürü iderler cehennem azabından korhub itmezler yahud cennet arzu idip itmezler anlar hakkın rızasına teslim olurlar.

Beyit

*Deste-i gül çi bud humre-i ateş çi konem
Ki me-ra ez-du cehan hak-ı ser-i kuy-ı tu bes*

Ma'nâsı budur ki bir deste gül ne nesne olur ve yahud bir avuc odı neyliyem ki ma'nâ iki cihandan senin mahallenin toprağı besdür bir deste gülden murad cennetdür ve bir zerre oddan murad cehennemdür yani cenneti cehennemi neyliyem ki ma'nâ senin rızan yiter ve mukarrebler hak te'alâdan gayri kimsei murad itseler idi

[24a]

mahcub olurlar idi anların katında hicabdan olur azab yohdır ve yukaruda bu sözden mezkûr olubdur. **Bab Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bir yerde buyurdu ki riba yimek ism-i azimdür mucib-i azab-ı elimdür ve bir pare kumaş ki satarlar iza'f-ı muzaafa ile dahi anın akçesini nakd hesab iderler ve müddet-i muayyine hesab iderler ve bey' ittüklerini muamele iderler ve müddet-i muayyine kişi hod ol nakd ortada olsa ol kumaş ol kadar behaya almazlar idi ve anların bey'i batıldur didi ve bazı talebe sual ittiler ki anların taht-ı nasında dahıldür Ehilü Allah el-bey ve haram el riba anların bey'i bey'dür didiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki bayi' ve müşteri ve Şahidler ve kâtipler cami'ası hod bilürler ki ol bey'in bünyadı ol fâide üzerinedür ve anın üzerine mukarrer itmişlerdür mesela on eşrefi bu kadar fâideye felan vakte degin dirler ve müddet tayin iderler ve fâide dahi tayin iderler anda hazır olanlar

[24b]

bilürler ki bunca nesnedür ve riba haram iken getirüler bu surete koyarlar hak te'alâ hod buncılayın hile bilmez mi bunların niyetin ne ittüğün ki anın yanında ma'lûmdur didi ve bazı kimesneler ol meclisde ayıttılar ki buna hile-i şerî dirler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki Ah! Ah! Ah! Şeriyye ol idi ki hile olmazdı pak ve halis idi getürdünüz dahi hile mi kattunuz.

Şiir

*În-çünin hile-ha-yı nihani hak ne-mi-daned tu mi-dani
Ah ez-an ruz perde berdarend in-çünin eybha-yı pinhani*

Ma'nâsı budur ki buncılayın dürlü dürlü hileleri hak te'alâ bilmez mi lâkin sen idersin ah ol saatten ki perdei götüreler dahi gizlü ve örtülü ayıblar aşıkâr ola. **Bab** sual ittiler **Mevlâna Şemseddin Tevekkülü vaiz-i Erdebilî** ki bu Makâlâtın

farsiyesini cem’i iden üstadıdır ve dahi âlimdür ayıttı kim bu hadisin ma’nâsı nedür ki Men şey ma âlim hututi ve celesne indehu ve celeteyni ve semia minhu kelimeteyni vecebet lehu cennetani **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu’l**

[25a]

aziz buyurdu murad âlemden sahib-i dildür ki, müvedden min indullahdur ma’nâsı budur ki Şahs-ı muhlis ki bir ehl-i dile iki adım yani kadem-i muvafakat itse ki ol iki kademin birisi şeriat ve birisi tarikat ve anın nazarında iki katla otursa ki ol ikinin birisi Allahu te’alâ nehy ittiginden şer’en vera’en mütekaid olmaktır ve birisi halvette alayık ile ve itiraz-ı ma-sevaullah ile mücahede idüp oturmaktır ve iki kelimenin birisi kelime-i telkindür ve kelime-i tayyibdür ki **إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ**¹⁵⁷ ve birisi oldur ki çün evvelki hal üzerine ber karar-ı sabitü’l kadem olsa anın ahvali olur ol ahvalin halli ve tahkiki olmaz illa bir ehl-i dilden olur besi ahvalin hallini ve tahkikini mürşidden işide ve işütdükten sonra iştiyakı terakkide ola ve say’ı dahi ziyade ola ol kimesneye iki cennet ola **لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ**¹⁵⁸ **Sultan Şah Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu’l aziz**

[25b]

buyurdu ki o ayet üzerine **تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ**¹⁵⁹ ayıttı ki itminan-ı dil zikrullah iledür mücerred guften degül belki müdavemet eylemen gerek ta ki zikr-i mezkûra irişe mesela şunun gibi ki bir teşne kişi bir yerde su istese ki serasime ve sergerdan oluben ve dağları tebserse mücerred su dimekle susalığı kana mı belki tehassurı ve iştiyakı dahi ziyade olur ta suya irişmeyince ve suyu bulmayınca ve içmeyince karar eylemez susalığı kanmaz bes talip dahi vakti ki zikrullah meşkul ola gönlünü hak te’alânın muhabbetiyle germ eyliye visâl susuzluğu kalb ola ve dost cemalin görmek ister adın anduğuyla karar eylemez diler ki bu adın sahibin bula ana irişe andan yana susuz göricek talib oldıkın olur sonradur talip ider vakti ki sıdk ile talep eyledi maşuk cemalinden nikabı giderür aşık gözünden dahi hicabı giderür

[26a]

aşıkın könli gözi maşuk ile dobdolı olur hiç anda maşuktan özge nesne sığmaz nitekim dilemüştür.

Beyit

*Bugün bu gönlüme haber-i yar sığmaz
Dopdolıdır yar ilen ağıyar sığmaz*

Bes madam ki aşika visâl hasıl olmamışdur ana itminan hâsıl olmamışdur itminanın dahi nuru vardur hassa ki ol nur gele gönül içine yine ol vakt itminan hâsıl olur Huyutikum inni eişe bizikrikum fe el dem’havfe firakikum yete karrikum inni la zikrikum fe gezhebu illati ve evvelu fi bahrül muhabbet ağreke **Bab Sultan Şeyh**

¹⁵⁷ K. 3, 10: O’na ancak güzel sözler yükselir.

¹⁵⁸ K. 10, 26: Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır.

¹⁵⁹ K. 13, 28: Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah’ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.

Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz raaytu men atteheze ilahe el-heva-hu ayetinde buyurdu ki madam ki könül tahtının üzerine nefsinin hevası geçe hatemi div eline vermiş olur ve divi padişah itmege kabul itmiş olur ve div-perest olur yani dive tapucu olur ki ol nefsdür amma hatemi divin elinden alsa könül tahtını nefsten ve nefsinin hevasından pak eyler ve tahtı div tasarrufundan kurtarur ve huda-perest olur yani tengriye tapucu olur

Beyit

[26b]

Musellem angehi gereded tu-ra mülk-i Süleymani

Ki hatem ra ez dest-i div-i huyeş be-sitani

Süleyman mülki şol vaktten sana olur müsellem kim alasin nefsinin divin elinden hatem-i canı bu beyitin ma'nâsı budur ki mülk-i Süleyman sana şol vakıttan müsellem olur ki hatemi div nefsin elinden alasin mesela şunun gibi ki bir hatun kişiye akd-ı nikâh olsa bir kimseye dahi nikâh itmek mümkün degüldür madam ki evvelki akd ile mukayyeddür çünkü kayd-ı nikâh-ı evvelden halas bulsa ve âdeti munakkız olsa ol vakt ol hatun kişi bir gayrı kimseye dahi akd-ı nikâh ile virmek olur. Bes könül dahi nefsinin hevası kaydıyla mukayyeddür ol könilde hakkın tasarrufu olmaz madam ki nefis ve heva-yı nefis gâlipdür amma şol vakt ki kayd-ı heva-yı neftsen halas bula ve ki o tahliye bula ve tahliyeden sonra tasfiye bula ki ol tasfiye addet mesabesinde hak te'alâ ol könilde tasarruf itmekte könülün liyakatı ola bes ol könül hulâsası ola ol

[27a]

könülün ki *beynü'l asabiin min isbau'l rahman* 'dur yani hak te'alânın yedd-i kudret barmaklarının iki barmağının arasındadır

Beyit

Hoşa an dil ki nakş-ı remz-i can est

Ki mohr-i isbau'r-rahman-ı borran est

Beytin ma'nâsı budur ki hoşdur ol könül ki anın nakş-ı remz-i can ola ve dahi hak te'alânın kudret barmağının mühri anın üzerine ola. **Bab Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den sual itteler** uş bu ayetten ki¹⁶⁰ وَأَخْرُونَ اغْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا¹⁶⁰ ider şol süd ki bir hayvan içünden gelür pak tahirdür eger ol südün temerinde yani ağır(z)çak yerinde madde olsa ki ol süd kan ile irin ile karuşmuş çihsa ol süd pak olmaz bes anın tedbiri budur ki ol madde andan gidereler şöyle ki ol südün temerinden şaibe-i mülevves kalmıya andan sonra gelen süd pak ve sâfi gele lebenen halisen sayiken lişaribin ola könül

[27b]

dahi hemçünan mahal vardur ilham fücür-u takvadur: فَالْهَمَّةُ¹⁶¹ فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا¹⁶¹ bes amel dahi muhtelit olur **عَمَلًا صَالِحًا وَأَخْرَسَيْنَا**¹⁶² fücür kapusu mesdud ola -çünkü ilham¹⁶² خَلَطُوا¹⁶²

¹⁶⁰ K. 9, 102: Diğerleri ise günahlarını itiraf ettiler, iyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar.

¹⁶¹ K. 91, 8: Sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim ki,

yani bağılu ola Şeytanî ve nefsanî teşvişlerden ve iğvalardan munkati olur ve andan sonra ol amel-i ihlas ile pak olur **أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ**¹⁶³

Beyit

An cam-ı Safa ki rah-ı ruh est

Bi-şaiibe gubar-ı haşak-ı hoş est

Beyitin ma'nâsı budur ki ol Safa şarabı kim anda canın rahat olması vardır şaiibe-i gubar-ı haşaksız hoş olur yani şarab-ı sâfi-i halis hoşdur *lebenen halisen* hoşolduğu gibi anda şaiibe-i mülevves yoh idi. **Bab Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz sırrahu'l aziz وَمَا طَعَى الْبَصَرُ وَمَا طَعَى**¹⁶⁴ ayetinde buyurdu ki peygamber aleyhisselam gayette âli himmet idi himmet nazarını hic vecihle maduna halt itmedi yani eksük ta şol kadar ki kendü maksuduna yetüşünce çün

[28a]

nazar nur-ı matlub ile münevver oldı ve eşyaya müracaat itti ve ahval-i eşyayı kemamiyye gördi ve vakıf oldı andan sonra ki hak te'alâ anın könlünde ve gözünde karar itti uzmet-i hazret-i izzet anın könlünde yer buldı anın könlünde ve gözünde gayri nesne yer bulmadı ki **وَمَا طَعَى مَا زَاغَ الْبَصَرُ**

Beyit

Zihi hoş nergis-i mahmur-ı an bağ

Ki dared husn-ı nur-eş kehl-i ma-zağ

Beyitin ma'nâsı budur ki hoş nergis-i mahmuri vardır ol yanağının nurunun gökçekliğinde ma-zağ sürmesi var ve bağdan murad meleküttur nergis-i mahmurdan murad könil gözidir ki kehl-i mazağ-ı basr dutmuştur bes sâlike bu hoşdur anın bağı gözi kehl-i mazağ ile müktehil ola yani süslü ola ve o maksuda irişe ve tayy-ı menazilde hiçbir nesneana mahlût olmiya ve anın âli himmetine layık olmiya ki maksuddan girü kalmıya ve nazar-ı himmetini eşyadan döndüre matlubdan mahcup olmiya. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l**

[28b]

aziz hazretinde olur te'alâi -bar tarîki -ayetinde buyurdu ki intiha **وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَى**¹⁶⁵ ve tarîk-i intiha vardır ol âlemleri yaradan Padişaha bila-kem ve-la keyf nihayet yohdır ve evveldür bidayetsüz ve ahirdür nihayetsüz amma sâlik şol nesne ki *vazife-i tarike ile Allah* 'dur yerine getüre tarîk-i münteha olur sâlik vasıl olur.

Beyit

Ahir an derd-i hun-riz be-payan amed

Ahir in derd-i ciger-suz be-derman amed

¹⁶² K. 9, 102: İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar.

¹⁶³ K. 39, 3: Dikkat et, halis din yalnız Allah'ındır.

¹⁶⁴ K. 53, 17: Gözü kaymadı ve sınırı aşmadı.

¹⁶⁵ K. 53, 42: Ve şüphesiz en son varış Rabbinedir.

Beyitin ma'nâsı budur ki ahir bu kan dökücü derd payana geldi ahir bu ciger yakıcı derd derma'nâ geldi ve bir Şahs gerekdür ki hak te'alânın tarîk-i müstakîminde ola eger oftan ve hizan dahi giderse hulus-ı itikad gide savb-ı savabdan mahzef olmya şayed ki ol kimse ol zayıf ile giderken nagâh şehsuvar yetiše fitrak gayetiyle anı bağlaya ve maksuduna anı ittisal ide. **Bab Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ¹⁶⁶ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ

[29a]

ayetinde buyurdu kim ruhsat istemek umur-ı dünyada ve müteşabihin akabince gitmek könül ziyetündendür yani kasavet kalbindendür ve meydan-ı nefsi güng itmekdür ve sâlik şöyle gerekdür ki meydan-ı nefsi dar eyliye meydan-ı nefsi dar eylemezse fitne-i talip olmuş olur girü kalan kimseye dahi fitne birahur ta dil taleb ider hal budur ki anın tevilin bilmez illa hak teberek ve te'alâ bilür ki ¹⁶⁷ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ ¹⁶⁷ olandan murad ehl-i hakikatdur yani her kim hak te'alâyı idrak itti cem'i ilm ana hâsıl olur cem'i eşyaya vakıf olur lâ-cerem cem'i nesnenin tevilini ana zâhir olur.

Beyit

Razist der-in perde ki ber ehl-i hakikat

Çün ruz-ı hemme ruşen çün sobh-ı ayan est

Beyitin ma'nâsı budur ki bu perdede bir sır vardır ki ehl-i hakikata ol sır gün gibi zâhirdür sabah gimi ayandır. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ¹⁶⁸ فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا اللَّهَ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

[29b]

buyurdu kim her kimesne Hak te'alâdan korhar ve cem'i nesneden korhar ve her kim ki hak te'alâdan korhalmaz cem'i nesneden korhalmaz.

Beyit

Şir çün der-bişe ayed reh bud ber-merd seht

Ver ne her tıfli reved kostah ber Şah-ı derah

Beyitin ma'nâsı budur ki aslan ki cezireye gele ehl-i suğra yol müşgil olur amma cezirede aslan olmasa her oğlan ağacın dalına çihar teklifsiz. **Bab Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ¹⁶⁹ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَهُمْ سُبُلَنَا

ayetinde buyurdu kim murad-ı subulden tarîk-i şeriatdür (tarîk-i hakikatdür) tarîk-i hakikatdür her kimesne kim hem rızada cehd itmiş ola men ana bu üç yolu gösterem. Amma tarîk-i şeriatı surette kat' itdirem mesela tarîk-i hac gibi gaza gibi ve taleb-i ilm-i zâhiri ve bâtnide safr-i mübâh gibi ve taleb-i kesbü helâl gibi ve tarîk-i tarikati sıfatla kat' itdirem yani her vakt ki talib nakşın şeriat bendiyle bend ide sıfat ana münkeşif olur ve sıfat ile

¹⁶⁶ K. 3, 7: Kalplerinde eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onu tevil etmek için ondaki müteşâbih âyetlerin peşine düşerler. Halbuki Onun tevilini ancak Allah bilir.

¹⁶⁷ K. 3, 7: İlimde yüksek payeye erişenler ise: Ona inandık; hepsi Rabbimiz tarafındandır, derler.

¹⁶⁸ K. 3, 175: Şu halde, eğer iman etmiş kimseler iseniz onlardan korkmayın, benden korkun.

¹⁶⁹ K. 26, 69: Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.

[30a]

tarikâtı kat' ider ve tarîk-i hakikatı könile kat' iderim ki evvel tarîk-i hakikatdır
kônilden hazreti izzete varur vakti ki talip alayık-ı nefsanî ve avayık-ı cismanî ve
kadurat-ı tabiyeyi kat' ide ol anın könline münkeşif olur.

Beyit

*Sâlik behr-i an rah ki nikust reved
Ve an rah-ı Safa ki layık-ı ost reved
Çün can-i bi-puşide nehed der-rahi
Kian-ı rah zi-dil-i be-halvet-i dust reved*

Bu beyitlerin ma'nâsı budur ki her sâlik her hankı yola gitse eyüdüdür hubdur çünkü
örtüsüz ve perdesiz kodı yolda lâ-cerem ol anın könlinden ta halvet-i dosta degin
gider ve ayette mezkûr olan *subul* bu ikisinde dahi mezkûr yani sâlik her yola gider
didüğünden murad tarîk-i âmdur ki ol tarîk-i şerdrür ve Safa yolu didüğünden murad
tarîk-i tarikatdur ve canı örtüsüz kosa didüğünden murad bedeni keduratından ve
vücudî zulumatından halas bulsa anın gibi kimseye tarîk-i hakikat

[30b]

münkeşif olur ol könilden halvet ve dosta giden yoldur. **Fâide Sultan Şah Sâfi**
kaddese allahu sırrahu'l aziz بِالْخَيْرَاتِ **سَابِقٌ** مِنْهُمْ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ تَرْكٌ وَمِنْهُمْ مَبْرُؤٌ ¹⁷⁰ ayetinde
buyurdu ki zâlim oldur ahiret evin mamur ide ve dünya evin harab maksad oldur ki
ahiret evin mamur ide ve dünya evin harab ide ve sabık oldur ki könül evin mamur ide
nefs evin harab ide.

Beyit

*Aşık be-her an sıfat ki başed bayed
Ki bud vücud-ı hiştin der-bazed*

Beyitin ma'nâsı budur ki aşıkher sıfat ile olur eyle gerekdür ki vücudı gidere ortadan
ve bu ma'nâ heman nefsin evin harab idüp könül evin mamur itmektür **Sultan Şeyh**
Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz *la ilahe illa Allah* ayetinde buyurdu kim emr
olundu hazreti risalete bu ayette hak te'alâyı vahidlüğ ile bilmek ve bir yaradanı dahi
dimekle emr olundu şöyle kim sahîh rivayettür ki resulullah dedi ki emr tu en katele
en nas hatta yehidu ve en la ilahe illallah Muhammed Resulullah 'yakimva el salat ve
yu edde el zुकud feiza faalva zâlike assamva minnii madevum ve envalihum illa
bihak el İslâm ve hesabihum alâ Allah

[31a]

dimek ve mahalde bilmek emr olundu. Yani nitekim *la ilahe illa Allah* dimek
vacibat-ı İslâmıdan idi kelime-i tevhid bilmek ve ma'rifet hâsıl itmek dahi vacibat-ı
İslâmıdandır bu kelime(y)i gaflet ile dimekte gerçi şeren asem yohdır lâkin hakikatte
bir kimesne kelime-i tevhidî gaflet ile dise asem olur yani günehkâr olur ve bu
kelime(y)i dimek hak te'alânın vahdatin şehadet itmektür. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi**

¹⁷⁰ K. 35, 32: Onlardan (insanlardan) kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır.

kaddese allahu sırrahu'l aziz bu meclisde bir mesel buyurdu ki eger darü'l kazada yani meclis-i şeride şehadet itse bilmedüğü niyete şehadet ve mütevecceb-i ta'riz olur. Amma bu kelime-i ki kelime-i şehadettür gaflet ile dise talib şeren ana günah yohdır. Lâkin hakikatte günehkâr ve tarikat-ı mütevecceb-i ta'riz olur ve anın ta'zizi budur kim daim

[31b]

nefsine cebr ve kahr ide ve riyâzet ile emr ide ta ki taklidden tahkike yetişe. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى 171 ayetinde buyurdu kim âmadan murad könül gözinin âmasıdır basr gözünün âması degüldür yani her kimse ki dar-ı dünyada könlüne basiret tahsil itmese ahirette ana basiret-i kalb hâsıl olmaz bu degül ki basr-ı zâhiresi olmıya ve eger dar-ı ahrette basr-ı zâhiresi olmasa ahval-i muvattın kıyamet mülâhaza itmezdi bes ma'lûm ki murad basiret itmiş ve hem davet-i ila-allah anın üzerinedür **بَصِيرَةً** ادْعُوا إِلَى 172 ve her kim bu dünyada hakkı görmedi dar-ı ahrette görmezdir.

Beyit

*Dide ender-i e'ta koca bahşed
Talak-ı can feza-yı dilber-i ma*

Beyitin ma'nâsı budur ki göz bu hicab eylemeyüb mahcub iken dostunun can arturucu likasun görsedür ve gözden murad könül gözidür siyakdan ma'lûmdur. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ 173 وَإِنْ تُصِيبُهُمْ يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةً

[32a]

ayetinde buyurdu ki bir taife vardır ki cennet irüşdüğü vakt derler ki bu hak te'alâdan degüldür ve seyyie irüşdüğü vakti derler ki bu allahdan degüldür hak subhane ve te'alâ bu mezhebün uş bu ayetle işaret idüp buyurdu ki *kul kulli min indullah hasanatum sayyiatun yahsubu el-halk ve'l ta'zir* bar-ı te'alâdan hasenede rıza-yı hak vardır rıza-yı nefis yohdır *ma asabake min hasanatan fe-men allahu ve ma-asabake min sayyiatin fe-men nafsuke* bes bizüm mezhebümüz Âdem aleyhisselam mezhebüdür iblis ala-lânet degüldür yani Âdem aleyhisselam ma'siyyeti **أَدَمُ رَبِّهِ فَغَوَى** 174 bildi ve ilm hâsıl oldu ana lâkin insaf kıldı istiğfar itdi ve ma'siyyeti kendü nefsüne havale kıldı ve ayıttı **ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا** 175 ve iblis ala-lânet takdire havale kıldı ve ma'siyyeti **رَبِّهِ** 176 bildi ana ilm hasılloldı lâkin isyanını kendüye izafet

[32b]

ve havalet itmedü belki takdir-i ilahiye havalet itti eyle olsa Âdem isyanını kendü nefsüne izafet ettüğünden nasib-i rahmet buldı iblis isyanını takdire havalet ettüğünden nasib-i lânet buldı bes bizüm işimiz Hak te'alâyâ kulluğdur ve anın

¹⁷¹ K. 17, 72: Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür.

¹⁷² K. 12, 108: De ki: "Benim yolum budur; ben ve bana uyanlar bilerek insanları Allah'a çağırırız.

¹⁷³ K. 4, 78: Kendilerine bir iyilik dokunsa "Bu Allah'tan" derler; başlarına bir kötülük gelince de "Bu senden" derler. "Hepsi Allah'tandır" de.

¹⁷⁴ K. 20, 121: Âdem Rabbine âsi olup yolunu şaşırđı.

¹⁷⁵ K. 7, 23: (Adem ile eşi) dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.

¹⁷⁶ K. 18,50: Rabbinin emrinden dışarı çıktı.

emrine imtisal idüb nevahyinden imtina idüb her nesnei takdir-i ilahiye havale itmek degüldür.

Beyit

*Bazı ala lahu ve ente tazhuru habban bi-haza muhallin fi'l-fialu bed'in
Lav kane habbake sadıkan ve tâatan inne'l muhib li-men yuhibbu mu'tin*

Beyitin ma'nâsı budur ki hak te'alâya asi olursan ve hal budur ki ana muhabbet izhar idersen bu muhabbet muhaldür senden zira ef'âlinde hiç muhabbet eseri yohdır eger muhabbetün gerçek olmuşsadı ana mu'ti olaydın. Zira ki âşuk maşukuna mu'ti olur ve anın emrine muhalefet itmez isen hak te'alâ emrünü yerine getürmedüğünden ma'lûm oldı ki sende muhabbetullah yoh imiş. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi**

[33a]

kaddese allahu sırrahu'l aziz فَكَهُونَ **شُعْلِي** 177 ayetinde buyurdu ki ehl-i cennetin her birisi bazısına mülazemet iderler musahebet itmekte şöyle ki dar-ı dünyada birbirine mülazemet ittüğü gibi ve nasihat buyurdu ki bir eyü kişinin nasihatın ganimet saymak gerek ve bir göz ile muamelei muammasız kesmeyüb arzuyu ve şefkati birine götürün ki ahrette bu muhabbet ele girmez arsa-i arsatta vakt 178 **يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ** de birbirinden kaçalar ehl-i cehennem kendü şiddetünden ve suubetünden bir kimsenün dahi kaykusu kalmaz ve ehl-i cennet dahi nâ-kâm(?), şol vecihle meşkul olurlar ki sair ashabın musahabeti öglerine düşmez meger selam ile ve ziyaret ile ihyana bes bu heybet-i ictimaiyye musahebet-i dar-ı dünyada olur ve dar-ı ahrette olmaz. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**

[33b]

ayetinde buyurdu kim ve 179 **يَكْسِبُونَ** efvah ve şehadet ve a'za ve tekellem-i cevarih şol kimesneler içündür ki dünyada insaf itmezler idi ve kendülerinden sadır olan günaha mu'terif olmazlar idi ve eger onlara insaf ve itiraf olsaydı ihtiyaç olmazdı bu tarike ilzam ile ve bu taife ol taifedür ki 180 **الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ** anların hakkındadır ki dar-ı dünyada ikrâr ve itiraf itmez olurlar idi eger bu dünyada munsıf olsalar idi anda munsıf olurlar idi. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** 180 **اللَّهُ وَجَلَّتْ** ayetinde buyurdu kim allahu te'alâ zikrolunsa mü'minlerin gönlüne vecd-i havf hâsıl olur ve netice-i havf ilmdür ve eger Ku'an'dan *bir ayet ohusa bir mü'mine* اِيْمَانًا **وَاِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيْمَانًا** *ol mü'minin imanı üzerine ziyade olur* evvela ilmün dahi neticesü yakîndür ve yakînden tevekkül hâsıl olur

[34a]

وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ve eger tevekküle yakın olmazsa tevekkül ol kimesneden dürüst gelmez ve yakînden dahi keşf hâsıl olur mesela bir ma'lûma yetişmek istese könül ol

¹⁷⁷ K. 36, 55: O gün cennetlikler, gerçekten nimetler içinde Safâ sürerler.

¹⁷⁸ K. 80, 34: İşte o gün kişi kardeşinden, kaçır.

¹⁷⁹ K. 36, 65: O gün onların ağızlarını mühürleriz; yaptıklarını bize elleri anlatır, ayakları da şahitlik eder.

¹⁸⁰ K. 8, 2: Mü'minler ancak, Allah anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir.

ma'lûma kavi olmuş olur ve sahib-i yakinin i'tası hicabını basire-i basiretten mürtefi olmuş olur bes ol kimesne münacat-ı salat olur ki *al-musalla yanaci rabbihi'dür ve ellezine yakumune as-sala* bu ma'nâdan ibarettür ki könül hak te'alânın zikründen vecd bulmuş ola dahi talavet-i Ku'andan imanı üzerine ziyade iman bulmuş ola sahib-i yakin olmuş olur hicab-ı i'tanın basiretünden mürtefi olmuş olur ve sahib-i münacat-ı salat olmuş olur ve netice-i şerhinden inşirah-ı kalb hasıl olur çünkü könül mekşuf ola eli dahi mekşuf olur **وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ**¹⁸¹ ve anın açlığı könül açlığındandır alamet-i Şahid zikrinin könül eserine ve inşirahına iki nesnedür birisi hüsn-i halkdur ve birisi hüsn-i sehavetdür

[34b]

yani çünkü könül münşerif olur nefsinin açlığı ortadan gider könlünün halavati zâhir olur ve ol halavetten hüsn-i halk hasıl çün könül münkeşif ola el dahi sehaya münkeşif olur eger bu iki Şahid ki zikir olundu talibde bulunsa ana ehl-i hal demek olur eger bulunmasa ana ehl-i hal demek olmaz eger ehl-i halimdir ise yalan söyler ve bir Şahıs da çünkü bu hisal şöyle olsa yani vecd-i kalb gibi izdiyad-ı iman gibi ve tevekkül gibi ve huzur-ı kalb ile nemaz gibi ve malı infak itmek gibi eser-i zikir gönlünde hasıl olur ve ol Şahıs mü'min-i kâmil olur **أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا**¹⁸² bes anın gibi kimesneye merâtib-i derecat demek olur **لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ**¹⁸³ bar-i te'alâ katında ola ve keramet ve rızk-ı kerim ki zikir anunla olur murad anunla hak te'alânın didarudur. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ**¹⁸⁴ ayetinde buyurdu ki kul olan kimesne mevlâsına hıdmet itmek gerek nefesine kulluk itmekten halas

[35a]

bulunca ta ki visâl-ı hazret-i izzete yetişe ol vakt azad kullardandır ki kayd-ı rıkkıyet-i nefsanîden azadlığ olur.

Beyit

Ender-i reh-i hak şode muhakkak

Azad zi-nefs-i bende-i hak

Bu beyitin ma'nâsı budur ki tarîk-i hakda muhakkak oldu ki anın gibi kimesne nefsinde azad oldu tengri kulıdır amma mekatib-i kulda bir habbe dahi kalsa mal-ı kitabetinden henüz ol kuldur ve hemçünan sâlikde nefs-i şaibesinden bir şeme dahi kalsa henüz ol dahi azad olmuş degüldür lâkin şol vakt azadlığ tahakkuk ola kulluk dahi ziyade itmek gerek tahkik ile ve ihlâs ile ve sevayib-i nefsdan azad ve halis olan hak te'alânın kullarından olur ve hasdan olur ki hak te'alâ kendüye anları izafe itmişdür *inne ibadi (kuşkusuz benim kullarımdır)* dimüşdür nefsün ve Şeytanın ol kimse için eli benddür teyid ile *leyse leke aleyhum Şeytanen* yani Şeytanın eli bağlu olmuş.

Beyit

¹⁸¹ K. 2, 3: Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.

¹⁸² K. 8, 4: İşte onlar gerçek mü'minlerdir.

¹⁸³ K. 8, 4: Onlar için Rableri katında nice dereceler vardır.

¹⁸⁴ K. 15, 99: Ve sana yakın (ölüm) gelinceye kadar Rabbine ibadet et!

Derban çegune hokm ber hass-ı

[35b]

Şah dared

Hassa ki hassa ra Şah-ı hod der-penahed

Bu beyitin ma'nâsı budur ki kapucu nice hükmedebilür ki Şahın hassasına hususen ki hass-ı Şahın inayeti perdesinde ola. Ve ayet-i sabıkanın zâhir ma'nâsı budur ki hak te'alâya ibadet idin ki mevt-i teşyihe yani ömr yakındür murad yakinden mevtdür. **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu kim murad yakinden hak te'alânın ma'rifetüdür çünkü kul ibadeti gayetüne yetüştürdü azad oldu ve andan sonra itdüğü ibadet azadlığ şükranesidür ki *fe-lakune abden şukuren* mesela şunun gibi ki bir padişahın bir pir kulu var idi ki anın hıdmetine sarf itti ömrünü ve anın yolunda pir oldu ve padişah anı azad itti teklif-i hıdmet halî'ü'l-i'zar kodı yani özr çekti ve birgün yine ol padişahın kapusuna hıdmet-i cem'isinden öğinden vardı ve hıdmeti yerine yetürdü ve sultan buyurdu ki rıkkım hürriyet

[36a]

senin hıdmetinin defterine çektim yine bu hıdmet nedür? Pir sultana cevap virüb ayıttı şimdiye degin itdüğüm hıdmet kulluğumdan ayuru idi şimdi itdüğüm hıdmet azadluğ şükranesüdür.

Beyit

Kaş canem layık-ı şükraneye budi ruz-ı fasl

Ta feda-yı hak-ı rah-ı kuy-ı canan gerdemi

Beyitin ma'nâsı budur ki kaşki benim bu canım şükraneye layık olaydı ta ki cananın meclisinde ayağı toprağında feda ideydim. **Fâide Sultan Seyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ¹⁸⁵ *قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَءَ أَهْلِهَا أُذِلَّةً* ayetinde buyurdu kim zikrün hükmi ve saltanatı könile gelür nefsi ve nefsin sıfatını kat' ider giderür evvelde aziz ve şerif idi zelil könül ki melikdür gelür mülkünde firar ider yani vücud-ı hakiki ol vakt cem'i reayasını ki cevarihür urgudur şunun gibi ki bir şehre bir tenavul gelse ol şehirdeki reayaya ızdırab ve tezelzül olur ve her birisi bir fikirde olur ki aceb bu tenavuldan ne vecihle hareket sadır olur bunlar

[36b]

bu ızdırabda olur ta ki ol kimesne gelür şehirde mütemekkin olur karar idince amma gelüp karar itdükdün sonra bir pare istirahat hâsıl olur şol padişah ki bir şehre gire ol dahi ancılayındır yani evvel bir pişrev gönderür ta ki padişahın konacak yirin müheyya ider ol ma'rifetullahdur çün diler ki şehrine gire zikr-i pişrev ider evvela padişah için könlinde menzil tahliye ider ve carub-ı nefy-i ma-seva eyler könül kazar kudurat-ı nefsanîden bakiye dahi halas eyler ta padişahın ma'rifeti nüzül ider ve ızze(t)-i nefsi ve nefsinin sıfatını zelil ider ve har ider ve sıfat-ı nefsanîden bakiye dahi kalursa ol ma'rifetin nüzülü sebebiyle pak olur şunun gibi ki bir ulu seyl revan

¹⁸⁵ K. 23, 74: Mülk Sahibi buyurdu ki, Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar.

olsa ol seylin yolunda her ne olsa haşakdan mecmû'nı öğüne alur gider ol makamı pak eyler. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**¹⁸⁶ **قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا** **أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ**

[37a]

ayetinde buyurdu ki huşu' ve havf ve haşiyettendir ve andan hasıl olur ki eger ta bişünden hicab-ı rakik ola yani boş ola¹⁸⁷ **قُلُوبُهُمْ إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ** bes ol kimesnenin könlüne haşiyyet gelür karar ider ve könül evi ol haşiyyet sebebiyle ma'mur olur mesela şunun gibi ki bir evde hiç kimse olmasa ol evin harabını meremmet itnese ol ev mamur olmaz harab olur hevanın ve haşeratın yeri olur ve me'vası olur ve eger bir kimesne evde sakin olsa ol evin etrafını imaret itse ve hılmasın sıvatsa mamur olur pak olur tozdan ve toprağdan ve haşerat-ı hevayiden olmaz anda her kimesne nüzûl itmeğe layık olur bes könül evi mamur olıcak ma'rifetullah nüzûl ider ve bu mahalde ma'lûm oldı ki huşu' zikirden hâsıl olur imiş zikirden gayrısından olmaz imiş ve andan sonra ki zikr könilde tasarruf itmiş ola ve könli

[37b]

○ **وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ عَلَيْهِ** **قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا** **أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ** getüre. (Hak'tan gelen şey onun amelidir)

Beyit

*Der behar-ı havf çün dil nerm şod ez-ab-ı zikr
Ey besa golha ki bağ-ı ma'rifet-ı bar-aver est*

Beyitin ma'nâsı budur ki allahdan korhmak baharında çünki könül yumuşak ola zikr söylye bağ-ı ma'rifet içine güller getüre. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ**¹⁸⁸ ayetinde buyurdu ki her kimesne vakt ki ihlâs ile tövbe itmiş olsa ve a'mal-ı sâliha meşkul olsa ve riyâzet itse ve zikirde müdavemet itse bu dört nesnenün hasiyeti sıfat-ı zemimei sıfat-ı hamideye tebdil itmek faydasın vire ki { **إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ** } ve hasanattan dahi murad ol dört nesnedür ki zikr olundu ve bir kimesne her bar ki bu dört muttasıf ola sıfat-ı zemimei menfi kıla ve mahv ide gidere. **Fâide** rivayet-i Fahreddin Derzkanî'den ki bir nice

[38a]

danişmenler bir gün **Sultan Şeyh Sâfi** hıdmetinde müctemi olub otururlar idi. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki **فَمَنْ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا** **قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا** **أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ** mendler şh ne nesnedür didiler ol meclisde hazır olan daniâlii s-yani amel¹⁸⁹ ayıttılar **Şeyh Hazretleri** buyursun biz istima' idelim didiler. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki amel-i sâlihden murad könül ıslah itmekdür yani könüli nefsanî fesaddan kurtarmakdur mücerred salahiyet-i suveri degüldür amma çünki salahiyet-i suveri ola dahi nefsi salaha gele ol vakt didar-ı müŞahade itmek layık ola

¹⁸⁶ K. 57, 16: İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi?

¹⁸⁷ K. 39, 23: Hem bedenleri ve hem de gönülleri Allah'ın zikrine ısınıp yumuşar.

¹⁸⁸ K. 11, 114: Çünkü iyilikler kötülükleri (günahları) giderir.

¹⁸⁹ K. 18, 110: Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın.

Beyit

Ta ayine ez zeng ne-gerded Sâfi

Ruhsare-i maşuk der-vey ne-tevan did

Beyitin ma'nâsı budur ki madam ki könül ayinesinde kıldan ve geştten olsa maşukın sureti anda görünmez. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ehadis-i nebeviye tahkikat beyanundadır ve itiraz

[38b]

beyanundadır ki şeyhine itmişlerdür bu faslı müştemildür iki taraf evvel ehadis-i nebeviyenin beyanundadır ve bu mecmû' **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese sırrahu** rivayetüyle **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bir gün giderken gördi ki iki talip ilm bahs iderler uş bu hadis üzerine sahih rivayet olunur Ebu Said Haydari rivayetüyle sabit olmuşdur ki peygamber aleyhisselam buyurdu ki *insanlar peygamberler için üzülmesin zira kıyamet kopacağı zaman onlar büyük bir fitnede olacaklar ilk yeri yaran musa idi o Allahın gücünden gelen bir şeydi* ve iki talib-i ilm bu ma'nâ taaccüb iderler ki peygamber aleyhisselam çünkü mübârek başını yeründen götüre tobrağundan kaldura dahi Musa aleyhisselamı göre ki elini arş ayağına urmuşdur bes bu ma'nâya ahadu'l emrin

[39a]

lazım gelür ya uzmet-i Musa lazım ya takdim-i kıyam-ı Musa lazım gelür kıyam-ı peygamber üzerine bu ikisi dürüst degüldür bes **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bunların münazarasını ve mübahesesini işitti geçti gitti ve yine döndi ayıttı ki mevali ne bahs idersiz? Ve ne taaccüb idersiz ki Musa toprağdan baş kaldırmak mevküfdir peygamberimiz aleyhisselam baş kaldırmakından ki ol bizüm peygamberimiz turır yerden andan sonra Musa turır yerden amma ol ki Musa elini arş ayağına urmuş ola ve Musanın sıfatıdır kendü vücudu degüldür.

Beyit

Beya ey mah ez Yesreb beyara maşrik ve mağrib

Ki Şah-ı enbiya mevkib tuyi der sahn-ı menahi

Hattı ez-mu münevver kon cehan ez-ru muattar kon

Burc-ı ravza ser ber kon ki mah ve âlem arayi

Beyitlerin ma'nâsı budur ki dışra gel ey mah Yesreb'den yani Medine'den dışra münevver suretli mah-ı Yesreb hazreti risaletdür dimek olur ma'nâsı ki ya resulullah Medine'den dışra gel maşrik

[39b]

ve mağrib cem'i etrafı müzeyyen kıl ki ma'nâ Şah-ı enbiya ve mevkib sensin hattı sacından muattar kıl cihamı yüzünden münevver eyle ravza burcundan başın yukaru kaldur ki âlem bezeci aysın ve hattan murad zülüfdür. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** uş bu hadisten ki El fakru fahri'dür (*fakirlik övünç kaynağıdır*) ve ayıttılar o ne fakrdür ki *al-fakr fahri* andan ibarettür. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** cevab viridi ki fakr şol fakr degül ki fakr sebebiyle yüriye dahi kapu kapu dilene belki şol fakrdür ki güninden geçe ve hutut-ı nefsanî kıla hak te'alâ

yolında şöyle ki eger nefsdan ve nefsin hututundan ve mecmû-ı ma-sevaullahdan bir kimesnede baki kalmasa ol kimesne fakir olur ve fakirliğ ki peygamber ana fakr dimiştir bes ol kimesnenin fakri kendü nefesine nazar olur amma hak te'alâ katında ganidür.

Beyit

*Ey hoşâ rindan-ı ba-himmet ki der can bahten
Fakr ra der bi-nevayi merhaba-yı mi-zenend
Der makam-ı iftihar*

[40a]

*ez. ruy-ı istiğna be-hak
Huyeş ra ma-sevayi ra ist pay mi-zenend*

Bu beyitlerin ma'nâsı budur ki ne hoşdur ol himmetlünün rindlerinin canı oynamakdan hali ki nevay üzerinde fakire merhaba dirler ve fukara makamında mukim iken hak te'alâ katında gani olub kendü nefislerine ve ma-sevaya puşt-ı pa ururlar yani bu mecmû'unu mahv iderler giderürler. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** peygamber aleyhisselam mirac be-Şahsa oldı ve sayirine sır niçün oldı sıfat ile suret ile olmadı didiler. **Sultan Şah Sâfi Hazretleri** buyurdu ki resul hazretine sır anıñün bu suret ile oldı ki cism-i mübâreki dahi ruhani idi bundan ötürü idi ki resulullahın kametinin zıllı yoh idi sayirin sıfatı mesabesinde idi. Anın mübârek cismi vakti ki evliya ve sair erbab-ı kudsi riyâzet ile ve tezkiye nefsiyle sıfat-ı zemimeden sıfatlarını ruhaniye kılsalardı ve kayd-ı

[40b]

hicabı mürtefi itseler dahi sıfatla sır itseler resulullah hazreti ol sırrı suret ile ayıdırdı ve şol yerde ki sairin ma'nâsı sır ayıdırdı resulullah hazretinin sıfatı sır ayıdırdı şol yerde ki anların esrarı yetüşür dahi esrar nihayet bulur sırda peygamberin ma'nâsı ol yere yetüşürdü amma şol yere ki hazret-i risaletin sırrı yetmişdür oraya hiç kimesnenin ittilai yohdır.

Beyit

*Der an hazret ki raz-i tu çi cay-ı âlem ve âdem
Der an halvet ki sırr-ı tu çikadr vehm-i insani
Der an paye ki pay-ı tu çi cay-ı tayr-ı kudsi
Der an âlem ki sırr-ı tu kuca ervah-ı ruhani*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki ya resulullah şol hazrette ki senin razın vara âlemin âdemin ol ne yerüdür yani yerü degil şol halvette ki senin sırrın vara insanın ne mikdarı var ki ana yetişe ve şol mertebeye ki sen mübârek ayagın kodın

[41a]

murg-ı kudsi anda ne pervazı olsun yani ruhaniyyan ana çünin yetüşür. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** *habib min dünya kem selase en-nisa ve'l tayyib ve kare ayni fi's-sala* yani niçün hazret-i resul bu üç nesne

tahsis itti gayrısını itmedi ve kendü dahi dünyada iken *dünya kem (eksik dünya)* diyib anlara izafet itti. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** cevap buyurdu ki dünya anlara anın çün izafet itti ki hazret-i risaletin tobrağı cennetten idi gölgesü yoh idi ve anların kim dünya kem demekle hitab itmedi toprağı dünyadan idi bes dünya kim anlara bu cihetten ötürü izafet itti ve bir yerde buyurmuşdur ki *ma fi 'd-dünya illa ke-farisin istazalla tahte 'ş-şeceretin summe race ve tereke-ha* ma'nâ demek olur ki men dünyada bir atlu kişi gibiyim ki bir ağacın altında gölgelenür andan sonra gider

[41b]

ol ağacı terk ider.

Beyit

Nisbet-i her kesi ki ba-haki abi mi-koned

Hak-et ez-firdevs ab-et ez- ab-ı hayat

Ma'nâsı budur ki bir kimse ki senin nisbetini su ile toprağa kılur toprağın cennet toprağındandır ve suyun ab-ı hayatdandır amma ol üç nesne tahsis itdüğü ki hazret-i risaletin şundan ötürüdür kim âdem oğlanı mürekkebdür cismden ve ruhdan ve köniliden ve resul hazreti cism-i mübârekinden hattından ötürü dünya ile sonludur ve buyurdu şol delil ile ki hazret-i risalete feyz-i ilahi irüşürdü ve halima ol vakt hazret cihet-i ruhaniye galebe iderdi ve cihet-i taallukdan gafil olurdu dahi avrata meşkul olurdu ve hatunına ayıdırdı *kulli minni ya humeyr* ol halet-i ruhaniden halet-i cismaniye gelmek için nisa ile musahebete meşkul olurdu. Mesela şunun gibi ki bir geminin ihtiyarı gitse

[42a]

yani yel gâlip olsa ki gemi ızdıraba düşerse nacar ol gemiye lenger virmek gerek karar ide evvela karar ide ve illa karar itmez ve eger bir lengerle kifayet olmasa iki lenger virmek gerek yahud ziyade şol hadde degin ki karar ve sükûn bula andan tayyib sonludur didüğü ruh-ı mübârekinin hattından ötürü tayyib hengamuludur ve tayyib hassa-i hatt-ı ruhdur ve andan sonra *kare ayni fi 's-salat* sonlıdur didüğü ol idi ve anın çün sonlıdur didi ki mübârek kalbinin hattı var idi bu maarifden bu üç nesnenin birisi resul hazretinin mübârek cisminin hattı idi ki ol nisadur ve birisi mübârek ruhunun hattı idi ki ol tayyibdür ve birisi mübârek kalbinün hattı idi ki ol enva'i mükâşefatdur ki namazda resul hazretine vaki

[42b]

olurdu. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** ki peygamber aleyhisselam mübârek bedenine daş bağlardı açıklıktan ötürü mi idi yohsa gayri nesneden mi didiler **Sultan Şah Sâfi** cevap buyurdu ki açıklıktan ötürü bağlamazdı zira ki açıklı ademin içinde olur daş dışarıda nice def'-i cev' ider belki cev'i dahi ziyade ider nitekim hadis-i sahihde peygamber aleyhisselam buyurdu ki *tanrının yanında sizde benim gibisiniz tanrı yediriyor içiriyor* bu delil-i zâhirdür mübârek bedenine daş açıklıktan ötürü bağlamazdı belki şundan ötürü bağlardı ki cism-i mübârek-sıfat ile hem-reng idi mübârek suretiyle sıfat bir olduğına delil budur ki gölgesi yoh idi bes vakti ki mübârek kalbine hak te'alânın hevası arzusuna könlü pervaz iderdi yakîn olırdı ki cism-i mübâreki dahi pervaz-ı u'ruc ideydi

[43a]

ol sebebden bir şekl nesne ki dünyevi ola anı mübârek bedenine bağlardı ta ki suret ile halk ortasında gayb olub gitmedi.

Beyit

Her çend ki be-vec-i can u dil bud

Pa beste-i kayd-ı ab-ı gul bud

Ez dest-i salah-ı ab-ı haki

Mi-daşt be-kayd-ı ruh-ı paki

Beyitlerin ma'nâsı budur ki herçend ki hazret-i risalet can ve könül evcinde oldı ab-ı gülün kaydıyla oldı ol uçün mübârek cisminin toprağın suyunun salahiyetinden ötürü ruh-ı pakını kaydıyla dutardı. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** uş bu hadisden ki sahihdür *peygamber dedi ki la-takumu es-saat ala-ahadin yakulu Allah Allah ve fi'r-rivaye en resulullah kale la-takumu es-saate hatta yukalu fi'l-ard Allah Allah* ayıttılar ki hadis deliliye-i kıyamet kopmaz ta ki Allah Allah deyici kimse yeryüzünde ola nice yani ne vecihle olur hadis ma'nâsı didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**

[43b]

cevab buyurdu ki Allah diyiciden murad şol kimsedür ki çehr-i zikre meşgul oldı bir vecihle ki bir sahib-i dilin telkini sebebiyle könül dahi zikrullah meşkul olmuşdur demek olur ma'nâsı budur ki ne kadar ki bu Allah diyici kimesne yeryüzünde ola kıyamet kopmaz.

Beyit

Der âlem gul-i imen-i eman işan-end

Der âlem dil-i ruh-i revan işan-end

Ma'nâsı budur kim cismde imen-i eman anlardur ve âlem ve könülde ruh-ı revan anlardur. **Fâide Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** uş bu hadisden ki İhya-yı Ulûm'da mezkûrdur ki resul hazreti ayıttı *el-ibadet aşere aczen tis'a min-ha fi't-talebu'l helâl* yani ibadet on cüzdür bu on cüzden dokuz taleb-i helâldandur bu on cüzden dokuz gide taleb-i helâlde niçün oldı didiler. **Hazreti Sultan Şeyh Sâfi** cevab buyurdu şundan ötürü ki tâat ve amel-i sâlih ki kuldandadır olur anın könlinden ve

[44a]

bedeninden ve cevarihinden sadır olur vakti ki lokme-i helâl ol kimesnenin hovsalasına yitüşür könlüne kuvvet ve tâat virür ve cevarihini tâata meyl itdürür ve eger ol kimesnenin havsalasına lokme-i haram yitse könlünü zayıf ider belki könlünü öldürür ve nefsinin kavi eyler ve heva-yı şevhatı ziyade eyler ve cem'i civarını ma'siyete bıratur ve her nesne ki tâatden ve ma'siyetdür anı cism ider nefsinin vasıtasıyla ider ma'lûm oldı ki iş lokmede imiş zira ki eger bir Şahs helâl lokmesine cem'i bedeni tâate meyl ider ve eger haramsa cem'i azası ma'siyete meyl ider ve hem bu ma'nâ tahkik ider hak te'alâ buyurduğunu ki **صَالِحًا** يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنْ وَاعْمَلُوا

h ile emr âlii s-i tayyibat ile emr itti andan sonra amel-ol ekl te'alâyani hak ¹⁹⁰ الطَّيِّبَا
itti واعْمَلُوا **صَالِحًا** vakti ki bir kimesnede ekl-i tayyib olsa amel-i sâlih iktiza ider ve
eger tayyib olmasa iktiza-yı

[44b]

ma'siyyet ider bes naçar ola lokme-i helâl yimek gerek andan sonra tâate meşkul
olmağ gerek mesela şunun gibi kim bir şorak yerde ekin ekseler hiç hâsıl virmez ve
eger bir hoş yere ki lâtif toprağlı ola ziraat itseler dahi ol ekilen yere bir tuzlu
şoraklı su uğrasa ol yeri dahi kuydurur ve hassıten batıl ider ol ekilen nesnenin hâsılı
ve mahsulu olmaz belki ekilen yere har u hes biter amma bir şorak yere bir datlu su
uğrasa ol su berekatıyla ol yerde ekilen nesne biter hâsıl virür ve lokme-i haram dahi
bu yukarudan geçenler gibidür vakti ki lokme-i haram havsalaya irüşür şol şoraklı su
eyü toprağlı yeri nice fesada virirse bu könül dahi ancılayındır ve eger birkimesne
tasfiye itse ol fesaddan kendüyü kurtarur ve eger lokme-i helâl havsalaya yitişse şol
datlu su şorak yere nice menfaat virürse bu dahi könül yerine eyle menfaat

[45a]

virür hoşluğa mübeddel ider ki **نَبَاتُهُ** بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكْدًا ¹⁹¹ وَالْبَلْدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ

Beyit

Mast der ab-ı hayat zikr ez hasiyeti

Ki-o zemin-i şure-i morde zinde-i şirin koned

Ma'nâsı budur ki zikr-i ab-ı hayatında şol hasiyet vardur ki ölmüş yeri ve şorak yeri
diri ve datlu ider. **Fâide** Hasan Basri'nin sözünden ki tezkirede hadis-i meşhur ile
sabit olmuşdur “men esteva yevmeyn fehuve mağbunun *kimin her günü aynı geçerse*
o aldanmış olur”, yani ayıttılar ki her gün ferayiz ve sünnet-i hod muayyendür ki ne
kadardur âlemde ziyadelik nice olur ki her gün ol ziyade ola dahi bir kimesne anınla
mustağrik ola. **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki
murad bu sözden kat'ı menazıldür yani bir kimesne bir gün kat' itdüğü menzilden
teveccüh ide anınla bir menzil dahi kat' itmiye bugün itdüğü menzilde kalsa ol kişi
mağbundur yani erbab-ı

[45b]

mükaşefat yevmen-fi-yevmen kurb-ı visâlde ve terakkide gerek ve bu menazil
sıfatınundur ki anın mekânı vardur amma muayyine gerekdür ki sufi hergün sırda ola
ve nihayeti ve merâtib-i sırr-ı sufinin budur ki başı arşda ola ve ayağı yerde ola vakti
ki talib bu sırda yitişse evvel ki mertebede kalsa ol talib mağbundur ve şeyhinin bu
mahalde tahkiki budur amma ulema-yı zâhir bu sözde aydırlar ki bir kimesnenin
doğdı gün ile öldiği gün beraber olsa mağbundur yani egerçi mu'asiden masum iken
öldi lâkin a'mal-ı sâliha ile haşetiyle mağbundur didiler “li kulli veciheten huve
mevlâhea *bütüün yönlerden o onun Tanrısıdır*”. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şeyh Sâfi**
kaddese allahu sırrahu'l aziz uş bu sözden ki hadis-i meşhur ile sabit olmuşdur ki
“men ekele ma'ğfurin gafere Allah lehu *kim bağışlanmışla yerse Allah onu*

¹⁹⁰ K. 23, 51: Ey Peygamber! Temiz olan şeylerden yeyin; güzel işler yapın.

¹⁹¹ K. 7, 58: Rabbinin izniyle güzel memleketin bitkisi (güzel) çıkar; kötü olandan ise faydasız bitkiden başka birşey çıkmaz.

bağışlar”, yani ayıtdılar ki hiç kimse hazret-i risaletten makfuren olmiya ve ana müretteb olan makfirenden kimesneye müretteb olmaz ki

[46a]

¹⁹² لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ anın hakkındadır bes münafıklar ve müşrikler hod hazret-i risalet ile yimek yimişler ve bu sözden lazım gelür ki münafıklar ve müşrikler dahi mağfur olalar. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevab buyurdu ki murad yimekten imandur yani her kimesne ki bir müslüman kardaşına han-ı iman üzerine nevale yiye yani diye ki din ile muvafakat itdüğü kimse makfur olsa ol nice makfur olsa bi-aynihi bu dahi makfur ola ve eger han-ı iman üzerine muvafakat itmese egerçi hazret-i risalet ile dahi musahib olub dünya yimeklerinden nesne yimiş olsa ol kimesne makfur olmaz madam ki han-ı iman yemese.

Beyit

*Her ki ender-i meclis-i in saff-ı nuşan-ı Safast
Gerçi sağır keş ne-başed cur'e-hari-i hod bud*

Ma'nâsı budur ki her kimesne ki Safa şarabın içenlerin meclisinde ola gerçi ol şarabı kadeh ile içmezse bari anların cur'asın içe ve ol ehl-i meclis masumlardur

[46b]

her kim ol masumlara muvafakat itse ol şarabdan içmege kendü kendü dahi makfur olur. **Fâide** sual itdiler **Hazret-i Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hadiste sabitdür ki bazı mü'minlerin kabrin göz ayrı yer günk ide kâfirlerin ve facirlerin ve fasiklerin şol mikdar dar ideler ki bir yanı bir yanına geçer *el-iyaz billâh min zaleke* bes ol kimsenin kabrinin günlüğü medd-i basar ola eyle gerek ki anın kabri yanında bir kimesnenin ki kabri yanında bir kimesne dahi olsa bu vas'at mikdarı ana mecal olmiya belki bazı rivayette sabitdür ki bazı âdemin kabrinin vas'atı maşrıktan mağribe degin ola bes bu takdir üzerine bunun civarında gayri kimesnelerin kabri güng olmaz kalkmaka vücud kalmaz ki anların dahi kabirleri güng ola müstehak olmuşlar idi ba-vücut yüz min dahi ziyade ola ol taifeden çünkü bir kimesnenin maşrıktan mağribe degin

[47a]

güng olur gayri kimesnenin kabri güng olmak nice rast gelür didiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevab buyurdu ki bu kabrden murad vücuddur yani ne kadar inşirah-ı sadri ziyade ola kabrinin vas'atı dahi ziyade ola ki ol vücuddur ne kadar ki inşirah-ı sadr ekall ola vas'atı ve kabri ziyad olmaz ekall olur el-hâsıl kabrinin vas'atı ve âdem-i vas'atı inşirah-ı sadr itibariyledür ve eger bir kimesneye kemal-ı inşirah-ı sadr hâsıl olsa anın kabrinin vas'atı maşrıktan ta mağribe degin olur ki *فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ حَرْجًا صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا* ¹⁹³ bes her kimesnenin ki inşirah ziyade ola ol kimesnenin mecâli nurullah ve ma'rifetullah ziyade olur vas'at-ı kabri dahi ziyade olur.

¹⁹² K. 48, 2: Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar.

¹⁹³ K. 6, 125: Allah kimi doğru yola iletmek isterse onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse göğe çıkıyormuş gibi kalbini iyice daraltır.

Beyit
Şu'a-yı portev-i hurşid der serace-i halk
Be-kadr-ı vos'et hem rovzen-i deriçi bud

Ma'nâsı budur ki güneş pertev-i

[47b]

nurı ki halayıkın evlerine ve çardağlarına doğru ve bacalarının ve derecelerinin mikdarınca doğru yani ne kadar ki baca güng ola güneş nurı dahi ol evde ziyade olur ve inşirah-ı sadrı dahi bunun gibi ziyade olur. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz Hazretine** bu mahalde sual itdüler ki bir sâlih müzmin olsa dahi bir kâfirin ve bir fasıkın yanına anı defn itseler şöyle olsa ki bunların üçü bile toprağ olub gitse bir birine karuşsa hiç vecihle anların ortasında tefavut olmasa hazret-i resul buyurubdur ki “el muminun la yemutune mü'minler ölmezler” bes çünkü bu üçünün ortasında fark olmadı lazım gelür ki kâfir dahi olmya ve hazret-i Sultan **Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretleri de buyurdu ki *el-muminun la-yemutune* didüğünden murad mü'minün könlidir ki hak te'alânın zikri ile hayat bulmuşdur hiç ölmez

[48a].

Beyit
Her ki o zi-in zindegi buy ne-yaft
Reng-i can can ez omr-i cavidan ne-yaft

Ma'nâsı budur ki bu hayattan bir rayihe irüşür canın rengi ömr-i cavidan hayat bulur ki ol hayat hayat-ı dildür yani könül hayatudur. **Fâide** sual ittiler uş bu hadisden ki İhya-yı Ulûm'da ve avarif ki *tahallava bi'l-ahlak* yani kul olan kimesne hak te'alânın sıfatıyla nice muttasıf olur didiler Hazret-i **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki kul kendüyü tekellüf ile mevsuf kılur nesnelere ki hak te'alânın sıfatlarından ol {ol} nesnelere ise amma hakikatte muttasıf olmaz sıfat-ı bar-ı te'alâ ile nice muttasıf olsun hakikatte hak te'alânın sıfatları ile ki kul kuldur huda hudadır ve kulın sıfatı kul sıfatudur ve hak te'alânın sıfatı hak te'alâ sıfatudur belki kul hak te'alâ sıfatıyla muttasıf

[48b]

olduğu mecazdur yani hak te'alâ kullarından birisi üzerinde kendü sıfatıyla ol kimse mecazen mevsuf eyler şöyle ki hak subhane ve te'alâ izz ü cell kerimdür kulına kerem virür rahimdür kulına rahmet ider kendüsü mü'mindür kuluna dahi mü'min didürür halayıkı **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** bu mahalde münasebet

Beyit
Key şevad halik an-ki başed halk
Bend budim aşına geçtim

Ma'nâsı budur ki şol kimse ki hakdandır ol çünin halik olur biz bendüz amma mevlâmız ile aşinalığ kesb itdük şol dünya beglerinin katında mukarrebler gibi aşinalığ idüp ziyade mertebe bulmuşdur amma nefis sultan olmaz. **Sultan Şah**

Sâfi'nin bu tahkiki temiz şanıdır vücud-ı mutlakdan takzaya ki ekser meşayihler ana kail olmuşlardır sual itdiler uş bu hadisten ki Mevlâna Gazâli'nin Erba'iyet'inde vardır ki “evliya tahde kubabi la yarifuhum gayri (*velilerr benim kubbemin altındadır benden başka kimse onları tanıyamaz*)

[49a]

ayıttılar murad-ı evliyadan kimler gerekdür anlar dahi kendüleri veli bileler zira anlar dahi gayridürler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki veli üç kısımdur evvel oldur ki ol bile kendüsü velidür amma halk bilmiye anın veliligin ikinci oldur ki ne kendüsü bile veli idügün ne halk bile üçüncü kısım oldur ki kendüsü bile veli idügün ve halk dahi bile ki ol velidür ol veli şol kimsedür ki hak te'alâ anı velayet haddine yetüştürmüştür ve ana kendü ma'rifetin virmiş oradan girü döndermüştür beşeriyet sıfatıyla muttasıf kılmışdur halayıka terbiyet idüb irşâd kılmağ için bildürmüştür bes evvelki veliler anlar kendülerinin veliligin bilür idi amma halk bilmez idi ki anlar olmayadur ya nedür anlar a'mlardur ve abdallar dutarlar gibi ve ol taife üç yüz kırk yedidür ki anları halayık bilmezler ki

[49b]

avam dilinde üç yüzler ve yediler ve kırklar dirler ve ikinci kısım oldur ki ne kendüsü bilürler idi veliliklerin ve nesair halk bilürler anlar has velilerdür yani cem'i vücud ile hak te'alâya meşkul olmuşlardır kendüler kendülerin veli idügün bilmezler ol taife hak te'alâdan gayri kimsei bilmezler **üçüncü kısım** oldur ki kendüleri dahi bilürler veli idügün halk dahi bilür anlar ehassu'l havasdur ki hak te'alânın ma'rifetin hâsıl itmişlerdür ve hak te'alâ halayıka anları göstermişdür ve bildürmüştür. **Fâide** sual itdüler uş bu hadisten ki tezekkürde vardır ki *hubbu'l-vatan mine'l-iman* yani kâfirler dahi vatanı sevincek imandan mıdır bu hadisin ma'nâsı nedür didiler. **Hazret-i Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki ma'nâsı budur ki mesela bir Şahıs ki âlem-i ünsden

[50a]

ve âlem-i müşahededden âlem-i cisme gelmişdür evvelki âlemi sur-ı imandandır evvel muhabbetdür. **Fâide** ve tarafa bazı itirazdadur ki **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** sual itmişlerdür ve cevaplarının beyanundadır ki **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** rivayetiyle sual itdüler **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** ki Emirü'l Mü'min Âli bin Ebi Talib aleyhumesselam sözünde ki *men arafu nefsuhu fe-kad arafu rabbihu* bize bu sözün ma'nâsın disün ne demek olur didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki *men arafu nefsuhu*'nun ma'nâsı budur ki kişi nefesine arif ola ve nefsinin ayblarına muttâli ola nefsinin uyubuna muttâli olandan sonra nefsinin ıslahına meşkul ola mesela şunun gibi ki bir kimse donunda necs görse anın teharete meşkul olur ve nefsinin bu ayblarından teharete itmege tezkiyedür her kimse ki tezkiye itti nefsinden kurtuldu çünkü nefsinden

[50b]

kurtula Hak te'alânın azabından dahi kurtulur bes ol zeman ki nefsdan teberra ider şol bir kuş gibi duzahdan kurtularak pervaz ider çünkü nefsinden teberra ide hazret-i izzette teveccüh ider ve andan sonra ma'rifet-i nefis tahsil itmiş olur ve kendüsü

anlamış ol vaktin onun könül gözi hak te'alâ tarafını görücü olur ve hak te'alâyı bilmek nefsinin bilmekten sonra olur yani bu didüğümüz takdir üzerine evvela kendü nefsinin ma'rifet hâsıl ider andan hak te'alâ ma'rifetin hâsıl ider. **Fâide** sual itdiler uş bu sözden ki Abdullah ibn Mes'ud demişdür ki "el saidu min suud min batni ummuhi ve el şaka min şukka fi batni ummihi ayıttılar saadet ve şekavet kişiye anası karnında yazılmış olıcak ana tağyir mümkün olmaz bes halayıkın say'i fâide virmez didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevab buyurdu ki

[51a]

murad-ı batndan batn-ı terbiyetdür yani bu karından ve cümle mütevellid olur şöyle *Allahın fitratı halkın fitratının üzerine doğrudur* ve şöyle ki sahih rivayetle vardur ki *her doğan çocuk babası annesi Yahudi ya da Hristiyan olsa da doğuşunda İslâmiyet vardır çünkü İslâm fitratını Allah vermiştir kimse onu değiştiremez* bes çünkü âdem oğlanı fitrat-ı İslâm üzerine mütevellid olur atası anası ol kimse Yehudi veya Nasranî veya Mecusi kılur eger murad batndan ana karnı imişse idi atası anası Yehudiyye ve Nasraniye ve Mecusiye kılmazlar idi ma'heza kılurlar ve yine buncılayundur bir kimse bir taifenin succetünde olsa ol millet mezhebinde olur bes ma'lûm oldu ki murad-ı batndan terbiyet-i sohbet imiş

[51b]

Fâide sual itdiler ol nice fakirdür ki erbab-ı kulubdur ayıttılar ki *fakirin yüzü iki dünyada da karadır* **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevab buyurdu ki ol fakirdür ki bir kimesne anınla mutasıf olsa ana fena-yı fillah hâsıl olur yani mahv-ı asar-ı beşeriyet def'-i deva'-i-i tabiat ider ol fenanın bir nuru olur karanlukta görünür evvel vakti ki tecelli-i ayda ayine-i Sâfide heman ol kararun gösterür bes *iki dünyada da yüz karanlığı* andan ibaretdür dünyada ve ahrette yüz karanlığı degül belki anın gibi yevm-i tebeyyüz-i vucuh ve ve tesevvüd-i vucuh gününde *فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وَجُوهُهُمْ*¹⁹⁴ zümresinde olur.

Hikâye: Mevlâna Bediüddin Cağatuyi **Hazret-i Şeyhe** ayıttı ki ilm hicabdur demişsiz ilm ne vecihle hicab olur didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevab buyurdu ki men itmezem ki

[52a]

ki ilm hicabdur belki idürem ilimde pindar itmek hicabdur eger bir su bismil olmasa nice itmek gerek ki ol su bismil ola didi Mevlâna Bediüddin ayıttı anın çaresi oldur ki bir bismil su dahi ana zımm edeler ta ki ana karışıcak ol su dahi pak ve tahir olur. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki men dahi heman eyle direm mesela yeryüzünde bir su vardur ki muhmil nesnelere uğraşur ve uğramağıyla pak ve tahir olmaz ve bir su dahi yeraltında var ki gayette pak ve tahirdür. Lâkin bu iki sunın ortasında hicab olan yerdür ki maliğ olmuşdur bu ikisinin ortasından eger bu yeri giderseler bu iki su birbirine irüşür dahi tahir olur eger şöyle ki ilm-i tahiri suyla nefsi tahir olmasa ki medreselerde lokme-i haram ile karışdurmuşdur bes ilm-i bâtını su ile içerüden naçar nefsi tahir itmek gerek bes kelime-i tevhid gelenegi ile hicabı ortadan gidermek gerek ta ki ilm-i zâhirin

¹⁹⁴ K. 3, 107: Yüzü ak olanlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler.

[52b]

ve ilm-i bâtının suları birbirine karışdırmak sebebiyle ilm-i zâhiri suyu dahi pak ola bes hicab olan nefis emirde nefsdür ilm degül bes **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bir mesel buyurdu ki eger bir kimse bir cuhud beççe kul satun alsa ol kul kendü ilminde mahir olsa ilm-i tevriyeti eyü bilse gerekdür ki ol kula evvel ol İslâm tâlim ideler ta ki itikadı pak ve kavaid-i akayid-i müstahkem ola andan sonra tahsil-i ilm-i şeriyye ile emr ideler eger evvela tahsil-i ilm ile olunsa Müslüman olmazdan önginden alet-i hasm ile hasmı seyr eger idersen gel Müslüman ol eydür “lekum dinikum ve lidin cem’i enva’ ile mücadele ider bes nefis dahi kafirdür eyle gerekdür ki evvela anı Müslüman ideler andan sonra tahsil-i ulum ana emr ideler evvela tahsil-i ilm ile emr olunsa şöyle ki nefis-i vücuhda ve mezahibde mahir olsa Müslüman

[53a]

olmazdan öngiden ol vakt kendü silahlı ile ve aleti ile seni sayr ve sana muhalefet ider ol vakt nefsüne ayıtsan gel suyu içme haramdur ve münhidür disen ayıdır ki felan mezhebde vardur ki hadd-ı sekre varınca helâldür ve eger ayıtsan zina itme ayıdır ki felan mezhebde ve tayy-ı müstecir muceb-ı hadd degüldür eger ayıtsan riba yime ayıdır ki bey’ iderim ve gayri cinsten nesne satarum ve eger ayıtsan felan hayvan etin yime ayıdır ki felan mezhebde helâldür ve nice munın gibi dahi ma’lûm oldı ki nefis evvela Müslüman olmasa ve tahsil-i ulum itsen ne kadar ki münhiyyat mürtekib olma disen ol muhalifin işler ve senin sözünü kabul itmez ve mücadele ider zira ki sen getürdün bir haraminin eline kılıç virdin yani hile-i şer’i tâlim ittin Müslüman olmazdan önden ol senin emrine çünin muti’ olsa bes tarîk oldur ki

[53b]

evvela nefisini Müslüman idesin andan tahsil-i ulum ile emr idesin zira ki evvela nefis Müslüman olsa inkiyad ve itikad-ı Sâfi gösterür ve sırr-ı teslimi yere koya andan sonra tahsil-i ilme yitse ne vecihle ki ana emr itsen biat ider ve mücadele itmez ve şeraitte zaruret olan nesneyi yerine getirür ve meydan-ı nefsi dar eyler bes ilm nafi olur ol ilm sebebi ile hidayet bulur anınla fahr itmek olur ve şol ilm ile iftihar itmek olmaz ki ol sebab-i gıvayete ola yani azğunluğ ola: *evvela ma-el-fahru illa li-ehli ilm innehum ala-huda li-men eşhede ezilla ve kıymetuhu ve el-merr ve ma-kad kane yehsinuhu ve el-cahilune li-ehli ilm a’da* **Fâide** sual itdiler ki uş bu ayetten ki **وَتَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ**¹⁹⁵ ve *ahşkula kulun te’alâve ayıttılar ki çün hak subhane ve damarından dahi yakın ola bes *sırrun ile Allah ve sırrun fi-allah ve sırrun ma’allah* ne vecihle*

[54a]

rast gelür yani envai sırdan hiç birisi rast gelmez ve çünki hak te’alâ sırdan münezzehdür *sırrun ma’allah* nice rast gelür didiler Hazret-i **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki *sırrun ile Allah* ba’de nefis itibariyledür hazretten bendenün hazretinden ba’d itibariyle degüldür ve ba’d ki var nefisündür bir nice hicab vasıtasıyladur ki ortada vardur bes kulın say’i bu hicabın

¹⁹⁵ K. 50, 16: Biz ona şâh damarından daha yakınız.

irtifaında heman *sırrun ile allah*'dur vakti ki bu mesafeti kat' ide ve kademüni kendüden dışra koya *sırrun ile Allah* müntehi ola sual itdiler *sırrun fi Allah* cevabında **Hazret-i Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki hak te'alâ hod içerüden dışradan münezzehdür lâkin sâlikin bir sıfatdan bir sığata dahi aşına eyler bes *sırrun fi-allah* 'ın ma'nâsı budur ki yani *sırrun fi-sıfatullah* dimek olur ve ne kadar ki

[54b]

sâlik bir sıfattan bir sığata dahi terakkide ola henüz telvinde olur ve çünki cemaat hakkıysa ol vakt temkinde olur ve *sırrun ma'allah* bunun cevabında buyurdu ki ma'siyet bu mahalde ol muayyine olmaz ki Hak te'alânın vahdeti ola dahi kesret olmıya belki ma'nâsı şeyle olur ki bir kimse bir katre bahre bırahsa istiânet ol bahrin vahdetinden mustağrik olur bir vecihle ki ittihad olmaz zira ki bahr bahirdür katre katredür muğarekat bunların ortasında zâhirdür eger bahr bahşa gelse ve temevvüde olsa ihtiyar bahrin olur katrenin olmaz lâkin katrenin bahşı heman bahrin bahşidür ve's-selam. **Fâide** sual itdiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretlerinden** ki bizüm için keşf-i keramet ve kadem-i himmet var lâkin keşf-i keramet ve kadem-i zâhirî hicab tarikdür bunca rast gelür didiler. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretlerinden ki**

[55a]

bizüm için keşf-i keramet ve kadem-i himmet var lâkin keşf-i keramet ve kadem-i zâhirî hicab tarikdür bunca rast gelür didiler {rast gelür didiler} **Hazret-i Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki keşf andan ötürü hicab olur ki keşşilere dahi keşf hâsıl olur batıl ibadete nuvazebet itmekle ve kadem şundan ötürü hicabdur ki cine ve şeyatine dahi hâsıl olur kadem şöyle ki bir kademde maşrıktan mağrıbe varurlar ve mağribden maşrıka gelürler ve keramet andan ötürü hicab olur ki keramet-i Şeytanî dahi olur ana istidrac dirler. Bes bu keşf ü keramet ehl-i küfr ortasında müşterek olur ehl-i İslâm ile ehl-i küfr ki keşşilerdir ve cinn-i Şeytan ortasında dahi müşterek olur andan ötürü hicab olur.

Beyit

Kadem ber-keşf-i fark-ı ayin ve keramet kadem mi-nih

Ki ez-aludegi her yek hicab-ender-hicab amed

Ma'nâsı budur ki

[55b]

ayağını keşf ve keramet ve kadem fakında ko ki her birine buluşmak yani mukayyed olmak iltifat itmek hicab içinde hicabdur. **Fâide** ve yine **Hazret-i Sultan Şeyh Sâfi'den** sual itteler ki fark ne nesnedür Müslümanlara hâsıl olan ve keşşilere hâsıl olan keşf ortasında bunların kerametleri ortasında dahi fark nice olur didiler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki keşşilerin keşflerinin ve kerametlerinin mesela şunun gibidir ki bir suyu bir mezbeledede görürseniz ki durur çünki sabah ana nazar idesiz kendü suretünüz anda görünmez ve su görünür amma ol su necsdür ne içmege yarar ne teharet itmege yarar ve Müslümanların kerametlerinin

meseli şunun gibidür ki ol tahirdür ve mutahhardur gayet sâfi ola çünkü ol suya nazar idesiz kendü suretiniz içinde göresüz ve ol sudan

[56a]

içmege ve tahâret itmege yarar.

Beyit

Der Safa-yı zâhir-i suret be-hem manende-end

Paki-i bâtın velâkin fark-ha der-fark-ha

Bu beyitin ma'nâsı budur ki zâhir suret Safasında gerçi birbirine benzer lâkin bâtın paklığında enva'i fark vardur bunların ortasında. **Fâide** yine bu mahalde sual ittiler ki ya ol nice keşf ü kerametdür ki ana itikad olınır didiler. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** cevap buyurdu ki bizüm için keşf ü keramet kadem ve himmet vardur keşf oldur ki kişi ayblarına vakıf ola ve derununa muttâli ola ve keramet oldur ki derunundan alayıkı kat' ide ve könlünü mücerred ide ve kadem oldur ki kendü vücud-ı şehrinde kademini dışra koya yani sefer ide ve bedeni şehrinde maksuda yitişe ve himmet oldur ki gününe ve ma-sevaya iltifat itmeye bes bu keşf ü keramet ki hak te'alâ şugludur muteber olan budur amma ol keşf

[56b]

ü keramet ve kadem ve himmet ki gayri şugıl itmegeçdür ol hicabdur.

Beyit

Be-eyb-i hiş bina şev dil-i hod ra mucerred kon

Dan himmet ez-ma-dun ki kar-ı reh-revan in-est

Vera-yı mudrik-i hissi der-la-mekan mi-zen sefer

Ez-hiş birun kon ki maksad ra geran in-est

Beyitlerin ma'nâsı budur ki kendü aybına vakıf ol ve könlünü mücerred kıl ma-sevadan döndür ki sâlik olanın işi budur ki hiss-i müdrükden öte kademini la-mekân ura ve kendü vücudundan öte ki maksad nihayetdür beyitlerinin zâhir ma'nâsı budur amma maksud-ı şeyhe dahi tevkif-i ademullah ki Hazret-i **Sultan Şeyh Sâfi didi** bizüm için keşf ü keramet ve kadem ü himmet vardur ve her birisi bir nesneden ibaretdür didi bes kendü ayubuna vakıf ol demek beyitte sahib-i keşf demek olur ve könlü mücerred kıl didiği sahib-i keramet

[57a]

ol demek olur ma-sevadan himmetini döndür didiği sahib-i himmet ol demek olur ve kendü vücudundan sefer it didiği sahib-i kadem ol demek olur. **Fâide** sual itdiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretine ki fena nice kısımdur didiler. Cevab buyurdu ki fena üç kısımdur birisi fena suretidür beka sıfatıyla yani surette fani olmaz sıfatta baki olmayınca murad fenadan gayb sıfatudur suretten "el nevm ahel mevte " ve birisi dahi fena-yı sıfatdur beka ma'nâsı ile ki ol ruhdur ol beşeriyetten fenadır ki galebe-i aşk ile olur yani asar-ı beşeriyet olur ve birisi dahi fena-yı ruhdur beka-yı hak ile yani vakti ki bir kimse envar-ı ilahiye mücellî olsa

mahv-ı resm-i beşeri ve kılığ resm-i insan ider hak te'alânın vahdaniyetin isbat itmekdür ve bu mertebeye fena-fillah dirler. **Hazret-i Sultan**

[57b]

Şeyh Sâfi muna münasebet bir inşa itti.

Beyit

*Çün ruh der nizare fena geşt in be-goft
Nizare-i cemal-ı huda coz-ı huda ne-gerd
Fe-afnu summe afnu summe afnu ve abku
Bi'l-beka min kurbı rabbihî*

Fâide sual itdiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretine** ki könlün kisvesi kaçdur ve nice nisbetdür güneşdür sudur ve yerdür ve âdem oğlanı dili bu üç nesne suret gösterür evvela afitab suretinde zira ki güneş cem'i yere ve cem'i nesne irüşür ve cem'i nebâtın ve hayvanın ve meadinin perverişi andandur lâ-cerem ehl-i dil dahi afitab mislinde şöyle ki tertib-i cem'i nebata ve fevakihe ve cevahirgânda ve meadinde ve hararet-i emakin andan bu kıssaı getürdüğüne murad bu idi çünkü ruh âlem-i ulviden idi suret sebebiyle mütecelli idi ve cism âlem-i sefilden idi

[58a]

asar-ı şavağil ol âlem-i gaybdan anda çoh olmuşdı yani sıfat-ı zemime-i nefsanî ile muttasıf olmadı ve bunların ortasında hiç vecihle münasebet yoh idi belki tebayir-i külli var idi zira ki ruh gayet Safada idi ve cism gayet kudurda idi bes hak subhane te'alâ ervah ile cismin ortasında izdivac ve imtizac kodı ta ki ol izdivacdan nefsi heyvani hasıl ola ruhun âlemine nisbeti vardur ki âlem-i ulvidedür ve beden âlemine dahi nisbeti vardur ki âlem-i süflidür bu ikisinin ilmüne vakıfdur bes bu iki tarafa müteallik olan ilmin şerefi vasıtasıyla mahal-i kısım ve munkasım bi-hi oldı nitekim yukarıda zikr olundu. **Fâide** sual itdiler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den** uş bu ayetten ki **السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ قَيَّامًا وَفُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ** **الَّذِينَ يَذُكُرُونَ**¹⁹⁶ zikr fazılterdür ya fikr didiler

[58b]

Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri cevab buyurdu ki allahı zikr itmek efzaldür be-her hal fikirden zira ki zikr könil basiretini ziyade ider bes şol fikirdür ki netice-i zikrdür sevaba akrabdur şol fikirden ki görünmeye yani sevaba akrab olan şol fikirdür ki könil basiretiyle ol dahi anda tefekkür ide ve eşya-yı gaibei könil göziyle göre ve görmek zikre mevküfdür ve fikir dahi mahlûkata ola halike olmaz zira ki hak te'alânın zat-ı mukaddesin fikr itmek münhidür zâhir hadiste ki var olmuşdur. “tevekkerva fihalkullah ve la tefekkerva fizatullah (*Tanrının yarattıklarını tefekkür ediniz Tanrının zatını değil*) çünkü zikr-i iştilgal billah ola ve fikr-i iştilgal bi-gayrullah ola zikr efzaldür fikrden.

¹⁹⁶ K. 3, 191: Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler.

Hikayet: El-fazlu'l-fuzala mevlânau'l âlim Ataullah Erdebilî ayıdır bir gün **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretinde** bir ulu cemiyet oldu menhul eimme hazır oldılar ve **Hazret-i Şah Sâfi** fevaide buyurdu ve anın

[59a]

esnasında sual itdiler ve uş bu ayetten ki ¹⁹⁷ يَا أَيُّهَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رَسُولَهُ مَا'nâsı nedür buyurdu ki munın Mevlâna Şehid Kadı Cemaleddin Erdebilî ayetin zâhir ma'nâsı müfessirler didüğü gibi didi **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki bu dahi eyüdüdür amma bir mundan dahi eyü vardır ulema meclisi ayıttılar anı **fâide** bilür didiler **Hazret-i Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki ayetin ma'nâsı budur ki şol nesne ki hak te'alâ anı sana virübdür sen anı halayika ulaşıdurasun dahi anın muktezasıyla amel eyliye eger anın muktezasıyla amel itmezsen irüşdürmeyesiz ¹⁹⁸ يَا أَيُّهَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رَسُولَهُ meclisde hazır olan istihsan ve tahsin itdüler ki sözi tahkik gayet vuzu hadde söylemek letayifdür didiler.

*Beyit
İnne letafet*

[59b]

*caet bi-kulli melahetin
İnne sekenet caet bi-kulli cemilin*

Şundandır ki **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** mutlaka ayat-ı kelâmullah üzerine fevaide buyurmuşdur ki **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu** rivayetle **fâide** buyurdu uş bu ayetten mesela *güzel bir söz güzel bir ağaca benzer onun kökü sabittir ve dalları gökyüzündedir* kelime-i tayyib kelime-i la ilahe illa Allah'dur çünkü kelime-i tevhidin devamı ola anın devamı ile könül yeri yumuşak ola ve kabil olur ve anda bir kök biter ve nefsinin kökünü kazar giderür ve şöyle ki bir hasta nafi şerbet içse anın derdini maddesiyle ve kevkebe-i giderür ol şerbet müfid olur şöyle ki tefsirde mezkûrdur tefsir-i sâlibde Üns bin Malik'den "*dedi ki Şeytan hortumunu insanın kalbinin üstüne koyar eger insan Tanrıyı hatırlarsa o geri kaçır yok eger hatırlamazsa Şeytan onun kalbini yutar*" tefsirde mezkûrdur ki "*Şeytan insanın kalbinin üzerindedir*

[60a]

eger o Tanrıyı hatırlarsa geri kaçır yoksa gaflet ve vesvese ona gelir" ve bir rivayette dahi gelmişdür ki *eza ezkere Allah hense fe-eza eğfele vesvesu kale el-hennas le-hu hortumu'l kelb fi's-suduri'l-insan fe-eza ezkere Allah* yani Şeytanın burnı şol kelb burnı gibidür könül ol hortuma dolaşmışdur çünkü zakir hak te'alâyı zikir ide ol ism durur amma *fer'u-ha fi's-sema*'nın ma'nâsı budur ki çün könül yerinde kelime-i tayyibin köki muhkem oldu. Lâ-cerem talib eflak i-çerhini suuda terakki ider makamına ve mustakribine yetüşür şöyle ana hergiz hicab olmaz: "*Sözler ona doğru yükselir.*"

¹⁹⁷ K. 5, 67: Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni teblig et, eger bunu yapmazsan O'nun elciligini yapmamış olursun.

¹⁹⁸ K 5, 67: O'nun elciligini yapmamış olursun.

Beyit

Nihal-ı bağ-ı dağ-ı ma u ber-gerdun ser-efrazed

Be-berg-i sad emengâh-ı du âlem saye-endaz

Bu beyitin ma'nâsı budur ki benim dağımın baki dalları unki gge yitiŖe anın bir yaprağı iki âlemin emengâhına saye

[60b]

birahur yani gge salur maksud bu beyitten ki benim knlimde unki kelime-i tevhidin kki muhkem ola dahi amel-i sâlih asıl makamına ve mstekkarına ulaŖa iki âlemin rahat yeri anda tufeyl olur amma ¹⁹⁹ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ ma'nâsı oldur ki kelime-i tayyibe ve tavhid amel-i sâlihi ref' ider hazretine ulaŖdurur ol amel makbul olur Ŗyle ki Ŗair dimiŖdr.

Beyit

Murg-ı dil-i her ki ki be-goŖayed be-kuy-ı dost bal

AŖıyan-ı hod ne-sazed cuz-ı ki ber-Ŗahe-i visâl

Bu beyitin ma'nâsı budur ki bu knil ki dost kyne kanadın aa anın yeri ve yuvası olmaz illa visâl dalının zerinde olur. **Fâide Sultan Ŗeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ²⁰⁰ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ayetinde buyurmuŖdur ki Ŗol kimse ki hak te'alâdan korhar ana iki cennet olur yani zâhirde korhsa dahi allahu te'alâ nehy itdğ nesnei terk ide

[61a]

ve bâtından korhsa ve ma-sevaullahdan itiraz ide ol kimseye iki cennet olur ve birisi zâhirde korhusının ivazı ki ol cennet zâhir yerdr ki anda yimek imek ve Ŗehvet olur ve birisi bâtın korhusının ivazıdır ki cennet bâtındur ol lezzet-i mŖahede-i visâldur.

Beyit

Mavera-yı ravza-i Firdevs ma-ra cennet est

Ki ender-i an cennet birun ez-ma ve men hoŖ iŖret est

Bu beyitin ma'nâsı budur ki ravza-i firdevsden iler bana bir cennet vardur benim anda hoŖ iŖretim vardur ol cennet-i visâldur ve dostın didarın mŖahede itmekdr **Sultan Ŗeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ²⁰¹ سَنُرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنفُسِهِمْ ayetinde buyurdu ki her nesne ki hak te'alâ afakda yaratmıŖdur ve âlem-i ulvide ve âlem-i sflide ne ki itmŖdr anın mislini nefis-i insanda bend itmıŖdr.

[61b]

lâkin nefis-i hicabu ortadadır vakti ki bu hicab-ı nefis ortadan gtrle her alamet ki afakda vardur ol enfsde peyda olur ve ma'rifet-i eŖya hâsıl olur bes hakkın hakikati ana zâhir olur.

¹⁹⁹ K. 35, 10: Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaŖtırır.

²⁰⁰ K. 55, 46: Rabbinin huzurunda durmaktan korkan kimselere iki cennet vardır.

²⁰¹ K. 41, 53: İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi gstereceğiz.

Beyit

*Sernâme-i nushe-i hakikat-ı divani
Ki an ders zi-lovh-i hişten mi-hani
Çün sobh zi-afak zi-enfus be-demid
Hakikat-ı hak çu ruz-ı ruşen dani*

Bu beyitlerin ma'nâsı budur ki hakikat nüshasının sernâmeisin şundan ötürü kim ol dersi kendü könlünün lovhında ohursun ve çünkü afakdan ve enfüsten sabah doğa yani bir alamet-i pertevi zâhir ola ol hakkın haklının şol ruşen gün gibi göresin.

Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz ²⁰² **مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ** Allah **مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ** ayetinde buyurdu ki bu ayet tefsir-i insandadır

[62a]

“fiha misbahun yani ol meşka da bedendür bir çerağ vardur ol çerağ anın sırrudur bes çünkü beden insanda çerağ olur ol çerağ bir nice nesneden lâ-büddür ana yağ koyalar yani yağdan gerekdür ve ikinci yağ gerekdür ta çerağ ruşen ola bes züccace ayetinde mezkudur ol zeytundur ki şecere-i mübârekendür şarkî degül garbî degüldür ol şecerün aslı ruh-ı peygamberdür ve fer'i sair ervah-ı insandur bes könül ruşen olması ol çerağdandır zeytun vasıtasıyla yani her vakt ki çerağ-ı züccacda yani sırçada ola ol sırça münevver olur elbette ol sırça münevver olması vasıtasıyla meşkatundur yani beden dahi münevver olur.

Şiir

*Fe-el-cism meşkatun fihi züccacetun
Kad-hulikat bi-selasilu'l-minhac
Mutevakkıdun bi'n-nur min zetunetin
Fakat behcetuha li-kulli siracu*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki cism meşkatundur ve anda

[62b]

züccace vardur tahkiken muğlâk selasil minhacıyla yarıcıdır nur ile zeytundan haif faik oldı cem'i çerağların üzerine behçetle yani vuzuh ile ve ziyade ruşenliğ ile bes her vakt ki ruh könilde karar ide könül zinde olur çünkü zeytun yağı ahiru'l-enver misbah dahi ahir olur her vakt ki ruh mufarekat ide ve âlem-i ervaha yitişe sırrı dahi mufareket ider âlem-i esrara yitüşür.

Beyit

*Her ki o-zi-in dam ki çün bend-i suveri be-şikened
Der kaza-yı âlem be-asl-ı hod resed*

Beyitin ma'nâsı budur ki her kimse bend-i süverin yani ten kaydın bu beden nefsinden uşa da gidere yani zulumat vücudundan halas bula ma'nâ âleminin

²⁰² K. 24, 35: Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili, içinde lamba bulunan bir kandillik gibidir.

yazısında aslına yitüşür²⁰³ وَ لَوْ لَمْ تَمَسَّهُ نَارٌ نُّورٌ عَلَى نُّورٍ²⁰³ ol fitil-i nurdur od degüldür o dokınmadın şule virür hak te'alâyı âdemde bir nur komuşdur ki ol çerağdur

[63a]

bir dahi kendü zat-ı pak-ı mukaddesinden nur irüşür iki nur birbirine karuşursa her nesne görünür mesela göz nur ile güneş ya çerağ nurı gibi ikisi bir yerde olsa her nesne görünür ve ol misbah nurdur nar degüldür ve bir nur dahi kendünün mukaddes zatının nur-ı feyzinden virdi bu iki nurın ittisâlinden ta eşya idrak oluna ve *nurun ala-nur* ma'nâdan ibaretdür çünkü zulumat hicabı götürüle nur-ı mutlak baki kala ki ol misbahdur amma hak te'alânın mukaddesi bu nura ki nur-ı misbahdur muttasıl olsa bu iki nurın ittisâlinden idrak-ı ma'rifetullah hâsıl olur bu²⁰⁴ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ²⁰⁴ ma'nâdan ibaretdür ki ol hidayetdür ma'rifetulladur.

Beyit

*Aftab-ı husn-ı o çün saye ber-can efkened
Maşrık-ı dil rab er-ayed sad-hezaran aftab
Perde-i zulmet derid ve nur*

[63b]

*şod der-nur gark
Ta ki der-i "nurin ala-nuren" eş ve ez-cümle-i bab*

Beyitlerin ma'nâsı budur ki maşukun hüsnî güneşi çünkü can üzerine saye bırahdı könîl maşrıkına yüzmin güneşi geldi ve zulmet perdesin yırttı nur nur içinde gark oldu ta ki kapudan *nur ala-nur* kapusun açdı. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**²⁰⁵ الْقَوْلُ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ²⁰⁵ ayetinde buyurdu ki her vakt könîl kulağı işidici ola *taab-ha uzın ve aynehu ve Ku'ranı* şöyle ki könîl istima ide sema'da ola ve nefis istima' ide ve hatada olur vakti ki sâlik könîl kulağıyla işide dahi mütebaat-ı ahsen ide anın misâli şöyle ola ki mesel bir Şahinin başından börgini alsalar dahi saydın göstereleler

[64a]

şöyle ki ol kuşun gözinden hicab gitse ol saydın arduca pervaz ider ve ızdırab düşer ta ol saydın bulmayınca sükûn ve karar eylemez ve ehl-i vecdin hali ana benzer mesela ehl-i vecd kuldan bir kul işitse ki ol kendünün makamı menzilin olsa ızdıraba düşer şöyle ki matlubuna ve maksuduna irişmeyince aram ve karar itmez.

Beyit

*Cay-ı aram coz-ez sa'ed-ı sultan ne-koned
Aşıkani ki der-in evc taleb-i şeh-baz-end*

Bu beyitin ma'nâsı budur ki sultan bilmekdenüz ki aram ve karar idicek yerleri yohdır şol aşıkların ki taleb-i evcinde Şah-bazlardır maksud budur şol aşıklar ki

²⁰³ K. 24, 35: Onun yağı, neredeyse, kendisine ateş değmese dahi ışık verir. (Bu,) nür üstüne nürdür.

²⁰⁴ K. 24, 35: Allah dilediği kimseyi nûruna eriştirir.

²⁰⁵ K. 39, 108: O kullarımı ki, onlar sözü dinlerler, sonra da en güzeline uyarlar.

anlarda cihet-i ruhaniyet gâlib olmuştur onların yeri hak te'alânın yedd-i kudretinden gayri yerleri yohdur yani matluba vasıl olmaktan kinayettür amma şunlar ki kıvaldan sözi nefsiyle ve hevayla

[64b]

işide duralar ortaya geleler ve raks-ı nefsanî ve şehvati ideler anlara ol semaa' haramdur.

Beyit

Uns-ı dil-yaftegan harem-i halvet-i dost

Be-in-çünin mezbile-i cife koca perdazend

Beyitin ma'nâsı budur ki dostun halvet-i harem ile könlünü ülfet dutmuş kimsenin bunun gibi murdar mezbilde çünan karar ider yani bu beden kuduratından vücudı zulumatından çünan sükûn ider ve andan **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bu tafsilî beyan idüb buyurdu ki semaa' üç kısımdur birisi tevaccüddür ve birisi vecddür ve birisi haletdür makam-ı tevaccüd oldur ki mesela sözi işidicek şol bir hasta gibi ki titretmek gâlib olmuştur amma ihtiyarı vardur ve aklı gitmez ve ol kimse egerçi könil ile işidir lâkin tamam-ı sıhhat bulmaz ve zaifdür amma semaa'-ı ehl-i vecd ihtiyarı degüldür şol degirmen çerhi gibidir anın

[65a]

hareketi ve deveranı kendü ihtiyarıyla degüldür ve nekadar ki ol çerhin suyu ziyade ola ve kuvve ola anın hareketi dahi ziyade ola ve kavide ola ol birisi ki haletdür ol dahi **Hazreti Şeyh** ıstılahınca sema'dur ehl-i vücuddur ki kendü haleti ana gâlib olmuştur didilerse kendü vaktine ve haline varur semaa' eyler ve dilerse itmez ol kendü vaktine ki varur meslub-ı ihtiyar degül yani sahib-i ihtiyardur dilerse hareket ider dilerse itmez.

Beyit

Şeh-sıfat şod ihtiyar-eş zir-i dest

Çünkü ender-i mesned ve temkin nişest

Beyitin ma'nâsı budur ki könil kudret mesnedinde oturdu Şah gibi ihtiyarı yerinde oldı. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** **وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا** **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ فِي سَبِيلِهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**²⁰⁶ ayetinde buyurdu kim meretebe-i avam-ı mü'min zikr olunmuştur

[65b]

kim **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ** yani iman sonra takvayla emr olmağ avam-ı mü'min hakkındadır ve hem bu ayette meretebe-i havas dahi mezkûrdur *onun yolunda savaşıınız* yani cehd itmek hak tarikini yerine getürmekdür ki hazreti risalet sallallahu aleyhi ve's-sellem bir vecihle mütabaat itmekdür ki kıl mikdari o emrden ve nevahiden nesne fevt olmya be-kadaru'l-vasi' nefsinin muhalefetine say' ide ve

²⁰⁶ K. 5, 35: Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaşmaya yol arayın ve yolunda cihad edin ki kurtuluşa eresiniz.

hembu ayette mertebe-i havassu'l-havass mezkurdur ²⁰⁷ **الْوَسِيلَةَ** وَإِتَّعُوا إِلَيْهِ ۝ Hazreti izzet yüz suyudur yani sâlik çün hazrete takarrub bulmuş ve ma'rifet hâsıl itmiş ola yüz suyu ele getürmüş olur.

Beyit

Ender-i an hazret kesi ra ab-rust

Ki-o be-çeşm-i ruşen-i hod ab-cust

Ma'nâsı budur kim Hazrette şol kimse yüz suyu hâsıl ider ruşen göz ile yani ayn-i basir yüz suyu istiye ve nekadar ki

[66a]

sâlike ma'rifet ziyade olur yüz suyu dahi ziyade olur şol delil ile ki dua-yı tazarru' vaktinde Hazreti izzette anların ziyade yüzi suyu şef'i olur mahremlere şundan ötürü ki hazrette anların ziyade takarrubı vardır. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese Allahu sırrahu'l aziz** ²⁰⁸ **عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ** اَيُّهَا الَّذِي يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ اَلْعُلَمَاءُ ayetinde buyurdu ki hak te'alâda korhmak anın emrini yerine getürmekdür dahi ziyade olur ol korhmakdan emrini yerine getürmek olmaz *illa âlimu billah* olur yani allahı bilen olur bes ma'lûm oldu ki ulemadan murad olan şol cebr ve kahr âlimler imiş ki nefis-i emmare-i cebr ve kahr vazifesin Tengriden korhmak emrini yerine getürmek ve vazifesine riayet idenler imiş ve hem bil-gel ki allahdan korhmak şol ulema-yı cebriye degüldür kim nefy-i kudret ihtiyar iderler ve dahi hareket-i abd ve hareket-i cemadat kılurlar ve şol âlimler dahi degüller ki

[66b]

riyaya ve dünveyiye meşkul olup girifdar olmuşdur ve kalmışlardır nitekim zamanımız ulemasın müŞahede iderüz şol feraset üzerine kim Allah merfu' ohurlar dahi ulema-yı mansub ohurlar yani *inne-ma yahşa Allah min ibadihi el-ulema* dirler yani ol vakt bir olur ki hazreti izzetten çünki havfları ziyade olur takarrub hâsıl itmiş olalar ve yüz suyu ele getürmüş olalar ve ol vaktin Hak te'alânın haşiyet ayetinden şol ma'nâyâ olur ki Hak te'alânın rızası ol âlimlere olur cem'i vücud ile muvafakatta olur.

Beyit

Çün be-ferman-ı nisti zi-an nist ferman-et

Reva ger tu ferman-bur şevi ferman-ı hak ferman-ı test

Ger muti' olmazsan ana hacetin olmaz revadan lâkin emrine muti' olsan bulursun itibar ma'nâsı budur ki çünki emre tâat yohdır andan ötürüdür ki hacetün reva olmaz ger sen

[67a]

emre muti' olsan Allahın rızası senin olur. *Hoş bud aşık ki maşukeş be-ferman başedeş hoş bud cani ki hemsazi zi-canan başedeş hoş olur aşık ki maşuk ana rızasın*

²⁰⁷ K. 5, 35: O'na yaklaşılmaya yol arayın

²⁰⁸ K. 35, 28: Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar.

kullarım cennetim sizin bostanınızdır ve kalbiniz de sizin bostanınızdır. Fâide الله
212 *أَفَمَنْ شَرَحَ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ* ayetinde buyurdu ki murad sadrdan könildür her vakt ki
kalbin inşirahı hâsıl olur ve tasfiyesi ola allahu te'alânın nuru iner ol könilde karar
ider inşirah mikdarınca könül mahal-ı nurullah ve ma'rifetullah olur ve inşirah ziyad
olduğunca nur-ı ma'rifet dahi ziyade olur. **Fâide Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu**
sırrahu'l aziz te'alâayetinde buyurdu ki hak 213 *فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي*
İbrahim'e aleyhisselam andan öngidin melekût-ı semavat ve arzı gösterdi İbrahim
çünkü gördü andan yakın buldı ve muvakkatden oldu²¹⁴ *وَالْأَرْضَ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ*
السَّمَاوَاتِ *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا السَّمَاوَاتِ* yani aslını ulvi ve ecram-ı süfli zâhirini [*..silinmiş..*]
gördü ve sahib-i yakın oldu

[69a]

bes ol yulduz ve ayı güneş bânında ki İbrahim münkeşif oldu şöyle ki hak te'alâ
buyurdu *فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا* çünkü evvela İbrahim kevkebi gördü âlem-i bânında ve
ayıtı bu menüm rabbimdür çünkü ol yulduz dulundu nefy-i ulviyet itti ol kevkebden
ayıtı ki *لَا الْإِنْفِيلِينَ*²¹⁵ *أَجِبُّ* çünkü İbrahim halinden terakki buldı ayı gördü ayıtı ki budur
menüm rabbim vakti ki ol dahi dulundu andan dahi nefy-i ulviyet itti
i gördü saf berrak idi nurlu idi şden dahi terakki itti günehaln ol ve çü²¹⁶ *مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ*
ayıtı budur menüm rabbim bu ekberdür ol dahi dulundu andan dahi nefy-i ulviyet itti
ve itiraz-ı külli gösterdi ol vakt tamam-ı teveccüh-i hazreti izzet kıldı ve ayıtı *inni*
veceh-tu vechi ellezi

[69b]

fatara-ni iclalu vechu-ke ya Mevlâ yamna 'u min nesebu suretu-ke bi 'ş-şems ve 'l-
kamer

Şiir

*Yüzün letafeti koymadı gökde hiç mahal
Bes nice benzedin bu şu'a ile ahtere*

Ma'nâsı budur ki ey menüm mevlâm senin suretinin iclâli yani ululukı meni men'
eyler güneşe teşebbüh itmekden.

Beyit

*Aftab-ı por-şefak ez-burc-ı dil çün ser-zened
Sad hezaran aftab-eş hemçu zerre per-zened
Meş'al-i gerdun be-suz diger tecelli-i celal meş'al
Ber-nilguni a'zam ve asgar-end*

Ma'nâsı budur ki ma'rifet güneşi könül burcunda çünkü suûd ide yüz min güneşi şol
zerre gibi ve felekin meşâli yana eger anın celâli tecellisi meşâli od ise azimün ne
yirlerine. **Fâide** sual ittiler nice danişmendler **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu**

²¹² K. 39, 22: Allah kimin gönlünü İslâm'a açmışsa...

²¹³ K. 6, 76: Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi.

²¹⁴ K. 6, 75: Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim'e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk.

²¹⁵ K. 6, 76: Yıldız bânınca, batanları sevmem, dedi.

²¹⁶ K. 6, 77: O da bânınca, Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum, dedi.

sırrahu'l aziz'den didiler kim âlimin nevmi hayırludur ve zahidin ibadetinden bunca rast gelür didiler **Sultan Şeyh**

[70a]

Sâfi Hazretleri cevap buyurdu ki bu söz mutihakikdur belki hadis-i meşhur ile sabitdür ki, “yevmül âlim hayrun min ibadetül zahid amma âlimden murad şol kimsedür ki terbiyet-i meşayih ile anın könlünü hak te'alânın tevhidinde zinde olmuşdur anın gibi âlimin madam gözi ki uyhuda ola könlü hak te'alânın münacatında olur. **Fâide** sual ittiler bir nice danışmendler ki hazret-i peygamberin ilm-i bâtını var idi bir gün bir oğlan öldürdi ve yine dirgözdi eger sizin dahi ilm-i bâtını var ise niçün kimse öldürmezsiniz ve yine diriltmezsiniz. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** ol talibe buyurdu ki niçün ayıtmazsın ki peygamberimiz getdüğü yola giderüz eger peygamber aleyhisselam oğlan öldürdi ve dirgözdi ise dervişler ölmüş könülleri dirüldürler bes dervişler pirdi muhammed mustafadurlar zira

[70b]

hazreti peygamber aleyhisselam kendü havsalası mikdarınca vardır talib dahi kendü havsalası mikdarınca vardır zira ki doğanın lokmasını serçe yimez.

Beyit

Be-kadar-ı hovsele-i hiş dane-i çend murg

Be-usfure ne-tevan dad dane-i şehbaz

Ma'nâsı budur ki her kuş kendi havsalasını mikdarınca dane yir doğan lokmasını getirüb serçeye virmez. **Fâide** sual ittiler **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** ki talib menazili kat' itdüğünden sonra dahi mertebe kalur mı yohsa kalmaz mı? **Sultan Şah Sâfi** cevap buyurdu ki iki niyete dahi kalur biri ol ki bile ki makbul oldu mı ya olmadı ve biri ol ki kilid-i genc kendüye ısmarlandı mı veyahud ısmarlanmadı mı? Ana kilid dabşuruladı ise iş tamam oldu dahi mertebe kalmaz.

Hikayet: Mevlâna Yusuf Kerem Rudî ve Pir Emir Âli birgün **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretinde otururlar idi

[71a]

Mevlâna Yusuf sual itti ki talibler ki var Türk ve Tacik'dür ve Kürd'dür çün kelâm işidirler ihtiyarsız olub nâra iderler ma'heza Arabî bilmezler ve Arabiyet ohımamuşlardur ve ne hod bilürler ki bu ohınan ayet havf mıdır ya rica mıdır? Bize aceb gelür onların ahvali didiler. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** cevap buyurdu ki egerçi onların dilleri Türk'dür veya Acem'dür ve kendüleri ümmidür amma onların könülleri cem'i dillere yetişürler zira ki könil arabidür kelâm dahi arabidür.

Hikayet: Pir Zeynülezeyn ayıdır ki bir gün **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** vardum Fakih Babacan **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** sual itti ki bende ne kadar **Şeyh Hazretinde** olurum zevk bendeye gâlib olur ve nekadar ki bu hıdmette olurum zevk menüm ile bile olur vakti ki bende- haniye müracaat iderim bir هفته degin bende ol

[71b]

zevk üzerinde olurum bir hefteden sonra bendenin zevkine fütür gelir çünkü **Şeyh Hazretine** gelem bendiye yine zevk girü gelir deyüb sual itti. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki hak te'alâya tevekkül sebebiyle ve Sultan Şeyh Zahid'in himmeti berekatıyla bir yurmutesünü getirürsen anın içinde murg nice var men ol yurmurtei sundururum ve ol yavri çıharırum ve sana virürüm nekadar ki munda olası kuşçuğuz pervazda olur ve zevk hâsıl olur ol vakt ki evine varasun yine ol kuşçuğuz pervazda olur ve sana zevk hasıl olur ve bir nice günden sonra kanadın sundurursun pervazdan girü kalur ve sana zevk hasıl olmadığı oldur deyüb buyurdu.

Beyit

Ender-i in beyzaçe şehbazi est

[72a]

Lâmekân aşyan-ı pervazi est

Lik çün bal-ı şehper-eş be-burend

Çün tevaned diger be-vec perid

Ma'nâsı budur ki, "bir yurmutada bir doğan yavrusı vardır lâmekân anın pervazının yuvasıdır lâkin ol kuşun kanadın kesenin ayruğ matluba irişmege kudreti kalmaz.)

Hikayet: Melikü'l-ibad Cemaleddin ayıdır bir gün **Hazreti Şeyhe** sual itdim uş bu sözden kim tahkikte mezkûrdur: *el-mumin ke-el-nahle la-yekulu-hu tayyiben ve la-yadi'u el-tayyiben* **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki iman umur-ı bätündandır iman kabul edici könildür eyle olıcak mü'min olan könildür ve könil yedüğü kelime-i tayyibdür ki asl-ı tevhiddür ve anın fer'i İslâmdur kavli la-ilahe illa Allah amma mü'minin arûya teşebbühi on nev' üzerine oldu evvel oldur ki hazreti izzet

[72b]

arûya dahi halktan itmam itmişdür dahi²¹⁷ **أَوْحَىٰ رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ** dimek ile mü'minin könlüne inzal ider ki²¹⁸ **كُتِبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانُ** ikinci oldur ki aru imamsız ve sultansız olmaz hiç yerde ikamet itmez ta sultan bulmayınca karar itmez mü'min dahi peygamber aleyhisselam evlâdına mütebaat idüb karar ider muhalefet itmez üçüncü oldur ki aru hiç vecihle sultanına muhalefet itmez emrine itâat ider huzurda ve gıybette anın işareti ile ider ne iderse mü'min dahi ile gerekdür huzurda ve gıybette pirin işaret ile ide mürşidin işaretsiz hiç iş itmeye dördüncü oldur ki aru hiç kadar ki nebatat vardır anı hâsıl ider dahi sultanın katına aparur anın fermanında olur ve nire dirse anda kor mürid-i mü'min dahi telkin-i mürşid ile

[73a]

zâhirde ve bätında amel ider ve letayifini ki kelime-i tevhidden hâsıl olur ana vak'a dirler gerekdür ki anı mürşidden özge kimseye dimiye ta ki mürşidin işareti bile

²¹⁷ K. 16, 68: Rabbin bal arısına: Dağlardan, ağaçlardan ve insanların yaptıkları çardaklardan kendine evler (kovanlar) edin.

²¹⁸ K. 58, 22: İşte onların kalbine Allah, iman yazmış.

nireye dirse anda koya beşinci oldur ki evvela aru evini dobdolı eyler ve ma'mur eyler andan sonra erişdüğü halka andan fâide eyler mürid mü'min dahi eyle gerekdür ol evini dobdolı eyliye ve ma'mur ide andan sonra ehl-i zâhire fâide-i diniye sirayet ide altıncı oldur ki arunun kaidesüdür kim hiçbir nesne yani karınca ve ceben ve hiçbir canaverin kudreti olmaz ki anların yerine varalar ve eger varurlarsa derhal biraşurlar ve gayrı ceben ile ülfet dutmazlar mürid-i mü'min dahi ancılayın gerekdür ki her endişe ki hak te'alânın rızasına muhalif ola ana yol virmeye könlüne ve eger gelse nağâh ancılayın fikr könlüne def'ine meşkul ola ve sohbet-i muhalifden ictinab ide yedinci oldur ki

[73b]

aru bal mevsufunu bilür feraset ile ve kendü evkatını bilür beharda tohmdan ötürü su aparur çünkü vakti ola enva'i güller ile evlerini doldurub imaret iderler vakti ki oğul viricek vakt olsa ol gülleri yirler andan sonra poş kalan yerleri bal ile doldururlar ki ²¹⁹ شَرَابٌ مُخْتَلَفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ mürid mü'min dahi eyle gerekdür ki kendü evkatını bile ömrünü zayi itmeye fevt mevtden düşvardur zira ki mevte ümid var olur fevtte olmaz çünkü vaktini zabt ide bâtını bürünmüş olur sekizinci oldur ki arudur rey-i evci erba'ındır halvette sultan huzurunda oturlar ve sultana müŞahade itmekden gayri niyete meşkul olmazlar ve mürid dahi eyle gerekdür ki gicede ve gündüzde könil müŞahadesinden lezzet-i müŞahade eyliye huzurda ola dokuzuncu oldur ki aru hem azuğ ki dışradan getirür ve cem

[74a]

ider hergiz anın hesabına meşkul olmaz ve cem' itdüğü nesnenin nekadardı idüğün bilmez sultandan icazetsizin tasarruf itmez mürid dahi eyle gerekdür ki tâate meşkul ola anın hesabına meşkul olmıya onuncı oldur ki aru tevellüde tenasülde her bar ki sultan doğırsa ittifak iderler anınla biat iderler ve girü kalanın dışra biraşur eger şeyle ki birisi ol sultanzadelerden dava-yı saltanatiyye meşkul olsa ve istiklâli dava itse ittifak iderler ol muhalifi katl iderler ve dışra biraşurlar mürid dahi eyle gerekdür ki merci-i mürşidi bir bile her avaz ile müteradif ve mütehayyir olmıya ve meşrebini bile ve ol menzilde kendüye hiç vücud virmeye ki çoh müridler ve talibler ol makamda yani mercilerini bilmeyüb ma'rad-ı helâkda vaki' olurlar zira ki iki kıbleye karşı nemaz kıлмаğ dürüst degüldür kıble birdür hak te'alâya mütabaat birdür yani mü'mini arûya teşebbüh

[74b]

itmekte bu on nesne zikr olundu makam-ı zâhiridür ²²⁰ النَّخْلُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِلَىٰ سِرِّينَا on dahi makam-ı bâtını vardur ki anı zeyl ile ta'riz itmek mümkün degüldür.

Hikayet: Cemaleddin Urumî ki sual itmişdi yine ol ayıdır ki ey hudavend buyurduğunuz on nev' mürid halidür mürşid halin nice bilelüm **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki sultanın işi emr itmekdür ve zevk bağışlamakdur ve edeb ile mevsuf kılmakdur ve her yerde ki bu muamelei müŞahde idesiz bizim halımızı bilesiz.

²¹⁹ K. 16, 69: Onların karınlarından renkleri çeşitli bir şerbet (bal) çıkar ki, onda insanlar için şifa vardır.

²²⁰ K. Bkz. dipnot 95

Hikayet: Mevlâna Cemaleddin Makî **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretine geldi eza virdi hal bu idi ki anın dahi oğlu vefat itmişdi azim melul idi şöyle ki şeyh hazretleri melul idi **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** sual itti ki bilürüz ki mevt

[75a]

hakdur eyle gerek idi ki mevt istikrah itmiyeydün yani mevti girye görmiyeydün ma'heza girye görürüz sebab nedür didiler **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki Mevlâna bilürüz ki mevt hakdur munı dahi bilürüz ki kulın iki evi vardır birisi dar-ı dünyada birisi dar-ı ahrette ve biz geldük ki dar-ı ahretteki mamur ide(y)üz çün lezzet-i nefسانيye meşkul olduğ ahret imareti hut ? olmağa yakın kaldı ve bildik ki harabdur ve her kimse ki mamur yerden harab yire gitse elbette ana girye görünür derhal Mevlâna Cemaleddin Maki **Sultan Şeyh Sâfi Hazretinin** düşüb ayağına tövbe itti ve telkin işitti.

Şiir

*Zi golşen suy-ı gol-hen riht birun
Bud enduh-ı hasret saht birun
Veli ez-gol-hen reften be-golşen
Çerağ-ı eyş-dar ve çeşm-i ruşen*

Ma'nâsı budur ki gülşenden gülhene

[75b]

getmek gam-ı enduhu berk itmekdür veli gülhenden gülşene gitmek çerağ-ı ayşı vardır ruşen göz ile.

Hikayet: Mevlâna Cemaleddin Urumî ayıdır **Sultan Şeyh Sâfi Hazreti** Urumiye şehrine geldi ol şehirde ne kadar ulema var ise Mevlâna Celaleddin Şehid gibi Mevlâna Muhiyiddin gibi **Sultan Şeyh Sâfi'nin** huzuruna geldiler ve bazı imtihan tarikiyle gelmişler idi gün orta namazı vakti oldu **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cemaat ile namaz kılmamağa meşkul oldu ne ittifaken piş-namaz teşehhüd-i evveli unıttı duru-geldi namazın ahirinde sehve secde eyledi ve girü selam virdi çünki piş-namaz fariğ oldu **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** ayıdır Mevlâna çoh namaz kılmışuz amma bu tarîk ile namaz kılmamışuz piş-namaz ayıdır sehv ittim ve sehvim bildim secde ittim **Hazreti Sultan**

[76a]

Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz ayıdır beli bilürdüm ki sehv ittüğün lâkin durin girü iade idelim ki men vasla namazı sevmezem namazı yine iade ittiler çün namazdan fariğ oldılar Mevlâna Mecdud-din İsa sual itdüler bu hadisten ki Buhari'de mesturdur ve meşhurdur ki hazreti resul aleyhisselam ikindü namazında sehv vaki' oldu teşehhüde-i evvelde selam virdi çünki zevaliden sahabe haber virdi ki ya resulullah sehv vaki' oldu çünki resul aleyhisselam anı işitti yine durdı tamam itti ve sehve secde itti ve secde-i sehv meşru' iken acebdür ki **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** namaz-ı evvele mutmeim olmadı yine iade itti deyüb sual itti **Sultan Şeyh Sâfi**

kaddese allahu sırrahu'l aziz cevap buyurdu ki zâhir nemazdur ana hiç vecihle şübhe yohdır amma bu hod ma'lûmdur ki

[76b]

resul hazretine aleyhisselam her nemazda mirac olurdu ve hazreti resul nemazının ma'nâsı bâtında miracdur ve zâhir surette nemazdur çünkü hazreti resul aleyhisselam evvel nemazda teşri' vaki' oldu çünkü mübârek nazar ile bahub ve taife-i zâhiriye gördi ki henüz teşehhüd-i evveldedür ten vazifesin dahi riayet itti ki dışrada dahi hâlel olmıya amma secde-i sehvi andan ötürü idi ki din müddeilerine ta'n itmiyeler amma mezheb oldur mı ki resul hazretten vaki' olanı sehve teveccüh iderler çünkü ol danışmendler bu sözi işittiler cem'i tövbe ittiler ve remazanda halvet oturdılar Salahaddin Hasbeg'i fütuhât-ı gayibattan nesne hasıl oldu ve gayet maksadlarından oldu **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** sual

[77a]

ittiler ki mürşidin alameti nedür? **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz ve'l rahme** cevap buyurdu ki mürşidin alameti oldur ki uşte görürsüz ol imtihan ile ve inkarlığ ile geldiniz andan itikad ile gittiniz alamet-i mürşiddür.

Hikayet: Mevlâna Hatib ve Mevlâna Buhari rivayet ittiler ki bir gün bir danışmend **Hazreti Şeyh(e)** sual itti ki zinah ki kuldandadır olur hak te'alânın ana rızası var mıdır? **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** cevap buyurdu ki rızası yohdır ol danışmend ayıttılar çünkü hakkın ol işe rızası yohdır bes kudret ve hareket ve temkin ne için virdirdi. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki kula temkin ve kudret viren ve hareketi halka iden hak te'alâdır ²²¹ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ amma gafil-perver ki ²²² بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ **جَزَاء** çünkü bizüm elimizde ihtiyarımız ve kudretümüz ola ne için ol kudreti bir

[77b]

helâl yere harc itmiye(y)üz ta ki ol yerden bir oğlan vücuda gele ki Müslümanlara andan menfaat irişe ve andan sonra **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki Mevlâna sizin katınızda ehl kimdür ve ol danışmendler ayıdır ehl şol kimsedür ki cem'i kemalatı cem ide mütefettin ola ulumda ehliyeti ve istidadı ola. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki meşayih ana ehl-i dil dimez belki ehl-i dil ana dirler ki kevneyn onın ayağı altında ola ve hal budur ki henüz ancılayın âdem dahi yarımudur.

Beyit

În cümle henüz âlim-i harf bud

Zi-an bes haber-eş zi-hal-ı ma'nâ başed

Ma'nâsı budur ki kevneyni ayağı altına alan henüz bir harf-ı âlimi olur andan sonra ma'nâ halinden haberdar olur ol Mevlâna ayıttı ki kevneynden yuharu dahi ne vardur

²²¹ K. 37, 96: Oysa ki sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı, dedi.

²²² K. 32, 17: Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için ne mutluluklar saklandığını hiç kimse bilemez.

Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz tebessüm itdi buyurdu ki Mevlâna ne virür

[78a]

ki ideyim ol gün gitti bir gün yine ol danişmend gelüb şeyh huzurunda oturdu **Hazreti Sultan Şeyh Sâfi** buyurdu ki Mevlâna ol bir emanetdür ki her ahede anı dimek olmaz ²²³إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا

Beyit

Der beyaban netevan kerd tavaf-ı kâ'be

Der harim-i harem-i kâ'be tevan kerd tavaf

Yazı yerlerde gezen tavaf-ı kâ'be idemez belki kâ'benin haremindedir tavaf.

Hikayet: Mevlâna Hacı Âli atasından rivayet itti ki iki danişmend Gulhuran'dan **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** huzuruna gelüb sual itdiler ki bir yerde bir hat gördük yazılmış ki yüz yel içinde bir el zâhir ola eltaf-ı ilahiden her kimsenün ol el boğazından içerü gide hak te'alâ anı yaralkar ol ne eldür didiler. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** cevap buyurdu ki hak

[78b]

te'alâ her yüz yelde bir eli yani bir müşdidin kâmil ve mükemmel gönderürüm kim anı kabul ide ana mutabaat ide hak te'alâ anı yaralkar şol tarîk ile ki: *Allah her yüz senenin başında dini sağlamlaştıracak zatları gönderir.* **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** kelimat-ı elfaz-ı imaret üzerine buyurmuşdur **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** rivayetiyle *fi'l-hakik el-vakt* **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki vakt varidatdur ki hak te'alâdan irüşür bir Şahsa ol vaktinde ola mesela şunun gibi ki ezelden hak te'alâ halayıkın hakkında takdir itmüşdür imandan ve sıhhatdan ve marazdan ve küfrden ve saadetden ve şekavetden fakrden enadan ferihden gamdan hak te'alâ icad vaktinde her birisini munkasımdan izhar ider.

Beyit

[79a]

Nakş-ı her gaybi ki ender-i perde-i takdir best

Vakt-ı icad ender-i ayine-i imkân numud

Ma'nâsı budur ki hak te'alâ her gaybın nakşını ki takdir perdesine bağladı icad vaktinde imkân ayinesinde gösterdi vaktin ma'nâsı yesak-ı kat'idür heman yani şol kimseye kesici bir kılıc gibidür sahib-i vakte hâsıl olur yani ol lahik olan vakti kat' ider mesela gece ile gündüz gibi gündüz nuru gecenin zulmetin kat' ider *ay parlak bir ıstık zaman ise keskin bir kılıçtır* yani el-sûfi ibnü'l-vakt oldur ki sûfi doğar bu karından ki hâsıl-ı kısmetdür ol vakt ne andan ne doğar ol anın ferzendidür eger ferih

²²³ K. 4, 58: Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder.

doğarsa yine ancılayındur eger gam doğarsa dahi ancılayındur ve girü kalan ahval dahi fakr gibi enaki sıhhat ve maraz gibi buncılayındur *fi't-tahkiku'l-makam* **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu

[79b]

ki makam cay-ı ikamettür dünya ehlünün makamı dünyadır kendülere duracağ yer anı eylemişler ve ömürleri mikdarınca tâatdan ve masiyetten eger tâat kesb itseler anların yeri cennet derecelerinde olur eger masiyet kesb itseler anların yeri cehennem dükkânında olur amma sülûk ehlinin makamı cehd-i itibar ile olur ve maksad taleb itmek itibarıyla olur ve eger neuzubillah ol sâliki Şeytan doğru yoldan çıkarub dışra bıraha anın yeri ora olur ve gayri çare yohdır mutemed ki Şeytan anı oraya iletmüşdür eger neuzubillah tariku'l-müstakim üzerine sabit kadem olursa mekayid-i Şeytandan ayru olur ve tariku'l-müstakimde ikamet ider ve anın makamı ol elkam olur eger sâlik himmet başını aşığa ayıdırsa ne kadar maksada irüşür sahib-i temkin olur anın makamı

[80a]

ora olur bir kimse ki sülukda lâtif makamlara irişe keşf-i keramat kadem gibi ve mülk âleminden bir âleme irişse zayidu'l-enva' tayyibata irişse kusur gibi horaki ve etime ve eşrebe gibi ol kimse makamı bunlar olur ve makamın haddi şol kadardur ki yollar ve menzillerin haddi ol kadar ola yani makamın haddi yollar ve menziller mikdarıncadır ve menazil ne kadar olursa mekandur çünkü mekan münteha oldı makam dahi münteha olur dahi makam kalmaz sâlike amma munın darsında seyr mı olur sülukı olmaz; *fi't-tahkiku'l-hal* **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri** buyurdu ki hal kesb ile hâsıl olmaz belki ita-yı ilahidür ki kul riyâzet ile ana lahik olur müstehak olmuşdı ol kimseye hal fazl-ı ilahi ile hâsıl olur **اللَّهُ يُؤْتِيهِ مَنْ فَضْلُ يَشَاءُ** ²²⁴ ve andan sonra buyurdu ki bizim

[80b]

içün vaki' vardur ve hal vardur vaki' oldur ki sâlik anı say u kesb ile kendü menazilde beyne'n-nevm ve'l-yakiz hâsıl ider garib şekiller ve levnlere görür kendü makamında ve menzilinde ve akl ol garayibi taakkul ider çünkü âlim anı surete getirür ve ana vaki'a dirlere anın vaki'a olmasında hiç hilaf yohdır ve halde aklın medhali yohdır zira hal say ile ve iktisab ile olunur nesne vekildür çün hal vardur olmakta aklın medhali olmadı gâh olur vürud-ı hal sürat ile olur ve gâh olur ki teetti ile olur tul-ı meks olur muarız-ı zevalde olmaz ve bunun hal galebatta olur sultan-ı hal ol kimseye gâlib olmağda olur sahib-i hal anın say'ı ile terakkide olur halden hale sıfattan sıfata sahib-ihal sahib-i telvin olur zira bir halden bir hale terakkide olur amma hal dahi şol güneş nuru gibidür ki dürlü dürlü yemişlere anın tesiri

[81a]

olur hub rayihalar ve renkler virür andan sonra enva'i envar-ı mütecelliyat buncılayındur ve eser ider bişürür ve bişürdüğünden sonra hoş renk virür sahib-i hal bu telvinden gece muhibb-i temkin olur.

²²⁴ K. 5, 54: Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur.

Beyit

Ta uruk-ı can şerab-ı an tecelli-ha girift

Ta ebed-i gark est ender-i ta'm-ı reng-i buy-ı vey

Ma'nâsı budur ki can damarları tecelliler şarabın dutdı ta ebed ol şarab-ı tecellinin rayıhasında lezzetinde ve renginde gark old;. Fi't-tahkiku'l-kabz ve'l-bast Sultan **Şeyh Sâfiüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri** buyurdu ki kabz könül dutulmakdur gâh olur ki kabz kavi olur suret dahi könül ile bile dutulmuş olur sâlike kabz u bast havf ve rica olur sâlik i müntehaya kabz u bast olur kabz hak te'alânın tasarrufudur sâlikin könli ki amma şol könül henüz dahi tamam-ı tasfiye bulmamışdur *beyne'l-hasene ve istiyye* (iyilik ve kötülük arasındadır)dür ki ²²⁵عَمَلًا خَلَطُوا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا havf- ricanın

[81b]

ol könilde medheli vardur hak subhane ve te'alâ havf ve ricanın sıfatlar ile ol könilere tasarruf ide ve havf ve ricanın misâli kuşın iki kanadlarına benzer ki ol kuş anınla pervaz ider ve tayran ider mücerred birisi ile pervaz idemez ve sâlik sülukunda bu iki dahi olur ta kat'-ı menazilden bu ikisinin sebebi ile ider bu havf ve rica bir nesnedür Şahs mundan tekellüf ile halas bulur amma kabz ile bastda hiç vehicle ihtiyar olmaz ol cümle ahvaldendür ki Şahs kendüyü teklif ile andan çıharmak olmaz ve kabz bir könilde olur ki ol könilde hak te'alânın tasarrufu olur nefsanînin ol könilde medheli olmaz zira ki anın gibi könül hak te'alânın hazinesi olur gayri kimse andan tasarruf itmez "Allah yakbizu ve yebsutu (*Tanrı tutup sıkır ve bast ederi açar*)" könlinden her ne dilerse bast ider yani yerine kor ve bunun gibi könül ki *mü'minin kalbi parmaklar arasındadır; gözü ise "Tanrının parmaklarındadır o nasıl isterse öyle gâlip kılar onu"*

[82a]

çünkü hak te'alâ ol könilde tasarruf ide ve ol tasarrufun asarı zâhirde dahi olur ve sahib-ı kabz ve bast sahib-i hükm olur çünkü hak te'alâ anı kendülüğünden ala yani kabz ide kendüye meşkul kıla ve anı ilm-i ma'rifet ile âlim ve arif kıla çünkü anı yine kendüye vire ve âlem-i beşeriyete getire halayika hidayet idüb irşâd itmek için ve anın gibi kimsene sahib-i kabz u bast ider bes nice hak te'alâ ol kimsede kabz ile ve bast ile tasarruf ide ol dahi müridde ve anın irşâdında ve terbiyetinde sahib-i kabz ve bast ola ta ki her müridin havsalasına layık ne ise anı yani bast vire ve her nesne mürid layık olmıya anı andan kabz ide. **Fi't-tahkiku'l-heybet ve'l-uns Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki heybet ve üns ehl-i visâle olur şöyle ki bir kimseye bir padişahın

[82b]

uzmetinden ve şevketinden heybet-i avazını işide anın könlünde ol padişahdan heybet oturur ve ne kadar ki yakın olsa anın könlünde dahi ziyade olur çünkü padişahın bargâhı katına gele heybet dahi ziyade olur çünkü sultanın hassa haremine gire ve anı saltanat-ı uzmetin göre dehşet ve heybet ana dahi kalıb olur gâh olur ki uzmetinden ve heybetinden sultanın kendüden gayib olur ve hem gayib ve hayib olur lâkin gâh

²²⁵ K. 9, 102: İyi bir ameli diğer kötü bir amelle karıştırdılar.

olur ki gayib olmaz ve gâh ola ki hayret ana gâlib olur amma çünkü padişah ile musahebet ide meclis-i mükerrer ola dahi padişah taltif ide anın dehşeti ve heybeti gidüb mübeddel ve müteennis olur bes üns-i hass kadar heybetten ve akrebdür zira ki sahib-i üns eger sahib-i mecmû'-ı âlemin belası anın üstünde ola bir zerre anın Safasına kudur gelmez yani

[83a]

mükedder olmaz sahib-i hayret mutavassıt olur heybet ile üns ortasında anlar heybettedürler şunun gibi mustağrik heybet gibi ki gâlib olalar ki hiç vecihle teferrüc kılmıya ol padişahın saltanat heybetinden ve cemal-i kemalinden amma sahib-i hayret mecal-i teferrüc olur lâkin şol mikdar hayrette olur ki görürler amma bilmezler ki kendüler kendülerde midür yohsa degüller midür ve Müslüman olurlar küfr ile İslâm ortasını temiz idemezler. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bu mahalde münasebet beyit didi.

Beyit

*Aşıkem amma ne-danem ber-ki-em
Ne müselman ne kâfir bes çi-em*

Ma'nâsı budur ki aşıkem amma bilmezem ne müslümanım ne kâfir bes ya neyim belki sahib-i hayretim ve şeyhin bu beytinden galat varmayalar zâhir yine bahub zira ki ol geçen sözde ma'lûm oldu ki ehl-i hayret küfr ile İslâmın farkını idemezler andan ötürüdür ki ne müslümanım didi ne kâfir amma

[83b]

ehl-i üns ol hazretin lutfiyle ol haletten halas bulub anın eltafına müteennis **fi't-tahkiku't-tevacüd ve el-vecd ve el-vücut Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki tevacüd mübtedilere hâsıl olur vecd mutavassıtlara hâsıl olur ve vücut müntehalara hâsıl olur amma mübtedilere tevacüd hâsıl olur didüğü yani ikşirar hâsıl olur şol sıtma dutmuş gibi titrer şundan ki anın könlünde hesteliğ zail olmamış gitmemişdür ve ne kadar ki ol kimseye ikşirar ve lerze hasıl yani titremek gâlib olur ve bir kavlı işitmek vasıtasıyla ana titremek gâlib olur hareket ider tekellüf ile emin olur yani anın hareketi şol hasta gibi olur ki sıhhat ile maraz ortasında ola ve mübtedi bir kavlı işitmek vasıtasıyla hareket ider vecd ile tevacüd ortasında olur amma ol hareket ihtiyar ile olur.

Beyit

*Be-dest-i hod keşed hod-ra giribani
Be-kahr-ı ihtiyar ayed be-meydan
Be-kahr-eş ihtiyar ez-vey*

[84a]

*rubayed
Be-kulli ihtiyar-ı hod numayed*

Ma'nâsı budur ki mübtedi kendü eliyle çeküb yahasını kahr-ı ihtiyar ile gelür meydana anın kahrı ihtiyarı andan kapar giderür yine kendünün külli ihtiyarı olur

yani anın meydanına gelüb vecd itmesine elbette ihtiyarının medheli olur amma vecd ol kimseye hâsıl olur ki meslûlen ihtiyar olur sahib-i vecd ol kimsedür ki anın könlünü marazdan sıhata yetmişdür yani hastalığdan sağlığa irişmedür anda ne kadar cismani nesne var ise ruhaniye mübeddel olmuşdur dahi anın könlü mahal-i varidat-ı rabbani olmuşdur çünkü varidat ol kimseye varid ola anın sultanı kavi olur ve eger varid olan zaif olur şol degirmen çerhi gibi ve degirmenin suyu gibi ol çerhi döndüren oldur eger su ziyade olursa çerhin hareketi dahi ziyade olur amma su ziyade olucak degirmen daşı ne kadar ağır ise hafif olub hareketi kavi olur

[84b]

ve sahib-i vecd dahi ancılayındur zira ki varidat kavi olucak sakil-i cismani hafif eyler ve tiz tiz hareket ider ve sahib-i vecdin ihtiyarı olmaz zira ki vakt olur ehl-i vecd galebe-i vecdden ve halden varidatdan şöyle mağlub olur ki eger anı oh ile ursalar veyahud kılıç ile çalsalar veyahud bir parça azasın kisseler hergiz haberi olmaz ve ne kadar ki anın varidatı az ola kendüde eseri deyüb haberdar olur mesela şunun gibi ki bir kuşın gözünü dutmuş olalar nagâh gözün açub avın gösterecekler çünkü kendünün şikârin göre anın ardınca pervaz ide karar eylemiye ta kendünün avına ırmeyince karar eylemez vakti ki avına irişe andan sonra karar eyler bes ehl-i veche dahi çünkü bi-karar oldu bir heybet işide kim kendünün makamı ve menzili halinden haber vire ruhanilî ana gâlib ola ol

[85a]

yerde nefis gözünden mürtefi' ola gide makamı ve halı kendüye mekşuf olmayı(n)ca karar idemez çün kendünün mütevasılı ecele tamam intihasına irişe andan sonra karar eyler amma sahib-i vücud kendü halinde ve kendü vaktinde mütemekkin olur zira ki temkine irişmemüşdür varidat-ı feyz kendüye mülk olmuşdur sahib-i ihtiyardur eger dilerse hareket eyler dilerse eylemez amma ol yerde sakin olmuşdur ki kendü halinde seyr içindedür hergiz zâhirde hareket itmez nitekim Şeyh Cüneyd Bağdadi rahmetullahu aleyhi bir gün sema' eylediler ol ihtiyarlar ki ol meclisde var idi sema' eylediler ol ihtiyarlar eyleyüb vecd ittiler andan şeyh hazretine sual ittiler kim şeyh hazreti hareket eylemedi didiler Şeyh Cüneyd Bağdadi ayıdır neden ma'lûmdur ki hareket itmedüm ayıttılar ki hiç suret ile görmedük hareket ittiginizi

[85b]

Şeyh Cüneyd hazreti bu ayeti ohıdı وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسِبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمْرٌ مَرَّ السَّحَابِ yani siz ki bu dağları görürsünüz eyle sanırsınız ki bu dağlar ebhem durur hal bu ki bunlar bulutlar gibi daim seyr içinde dururlar ve dahi buyurdu ki siz suret hareketine nazar idersiz eyle sanırsız ki hareket itmedi can hareketine nazar itmezsiniz ki nicedür andan sonra **Sultan Şeyh Sâfiyüddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki tevacüd sema'dur ten ile vecd sema'idur könlü ile vücud sema'idur ruh ile çünkü sahib-i tevacüd kendü hali irişe ol kadar hareket eylemiye kendü özine zahmet irüşdüre çünkü sahib-i vecde varidat olmağa başlıya dahi kendü özünü hareket itmekte duta anın könlüne hastalığ irişe ve eger sahib-i vücud gerçi ihtiyarı vardur ol zevk u surur ki ana irişür şol kuş gibi serir-i tayranda

[86a]

olsa nagâh anın yolına bir nesne gelse derhal anın kanadın hata hâsıl olur üç nev' sema' mübahdur sema'ı tevaccüd amm-ı sofilere nasibdür sema'ı vecd has sofilere nasibdür ve sema'ı vücud has el-has sofilere nasibdür mundan özge sema' ki vardur heva-yı nefis ile utmağ ve çalmağ haramdur sema'ı mübah oldur ki ehl-i dillere tabi olalar sohbet-i rabbani içinde sema' ideler zevk ü şevk esrüklüğü hakayikden ola.

Fi't-tahkiku'l-cem ve't-tağarruka Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz buyurdu ki cem ikidür ve tağarruka dahi ikidür tağarrukanın birisi oldur ki havatır-ı alayık-ı dünyeviye ve avayık-ı cismaniye mustağrik ola ve nefsi dahi ol vakitten mütegarrik olur vakti ki bir kimse kendünü ol perakendelikden cem ide ana cem-i evvel dirler ve bu cem'i sâliklere ve mücahede ehline hâsıl olur ki nefis

[86b]

ile gaza itmekde ola yani daima heva-yı nefsanî nefy ideler ve bu cem'i sâliklere ve mübtedilere hâsıl olur müntehalar ve ehl-i kemaller katında tağarrukadur şundan ki henüz dahi kendü zatına meşkuldur kendü zatına meşkul olmak heman tağarrukadur ikinci cem oldur ki Şahsın hüviyeti gâlib ola yani beşeriyeti vücudundan mahv ide eser komaya ve hakka meşkul ola ve bu iki halden birisin kıla elbette gerekdür zira ki kul ya kendüye meşkul ya gayra ya hakka meşkul olur bes eger daim mertebe-i cemü'c-cemde olsa ki ol mertebe-i gıybetdür beşeriyetten ahkam-ı şeriye(y)i yerine yetürmez ve tevhid-i hakiki didikleri dahi bu mertebede olur amma ahkam-ı şeriyye(y)i yerine getürmediginden nesne lazım gelmez zira ki daire-i teklifden çıharmışdır eger daim kendü tağarrukasında olsa veya gayride olsa ol halden yani hak te'alâya meşkul olmaktan mahcub olur ma'rifet hâsıl itmez belki zaruret

[87a]

gâh olur ki cem id olur şöyle ki sahih rivayette hazreti resulden aleyhisselam **Hatle ibn Rebi'** buyurdu ki *ve ellezi nefsi bi-yedduhu lev tedumune ala-ma tekunune indi ve fi'z-zikru sahibetukum melaike ala ferasikum ve fi tarikikum ve lâkin ma hetelehu saten selase merraten* ve dahi hinn-i nüzûl-ı vahiyde peygamber aleyhisselam hatununa buyurdu ki *kelleمني يا Humeyra* ve şöyle ki hadise sabit olmuşdur ki eger resul hazreti daima ol halde kalsa halayık irşâddan ve din tâlimi olmasından mahrum kalırdı.

Beyit

Ger be-mandi daima der cem-i cem an nur-ı pak

Ez-kuca hâsıl şodi ıslah-ı hal-ı moşt-ı hak

Ma'nâsı budur ki eger ol pak nur daima mertebe-i cemü'c-cemde kalsa idi çünan hâsıl olurdu bir avuç toprağın ıslahı nur-ı pak didüğü hazret-i risaletdür bir avuç toprağ didüğü sair halayıkdur yani hazreti resul eger daima cihet-i

[87b]

ruhaniye ile kalsa cihet-i taakkula gelmese halayık irşâda mümkün degüldü. **Fi't-tahkiku'l-fena ve'l-beka Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki her mevte fenası vardur lâkin her fenanın mevte yohdur ve taife-i sufiye beka suverini beka saymazlar şundan ki her kim beka-yı ebediden dirilik hâsıl itmemişdür könlünü zinde itmişdür anın könlü ölmüş iken kendüsü dahi ölür amma ol kimse

haşırda dirüldüğü vakt könli ölmüş olur ve könil zinde olmaklığı nimeti ol kimseden fevt olur.

Beyit

Her ki zi-in zindegi buy-ı ne-yaft

Morde zad ez-mader ve mordar mord

Ma'nâsı budur ki her könil ki zinde olmasında rayiha olmadı anasından öli doğdı ve murdar öldi. Bu taife ehl-i hak katında beka-yı fenadadır yani kendülüğünden geçmeyince baki olmaz *ve hayati fi memati ve memati ma'nâsı*

[88a]

dimek olur ki diriligim ölümdendür ve ölümüm diriligümdedir ve bu zayıf bende bir nice kelâm takrir itdim yani diriligim ölümümdedir dimek menüm beka bulmakum kendümü fena itmektedir ve asıl maksuda mülayimdir ki bekadur fenada dildi amma ölümüm diriligümdedir dimek ma'nâsı budur ki madam alayık-ı nefsanîyle alayık-ı cismani ile muttasıf olam beşeriyette kalam ölümüm diriligümdedir dimekdir ve hadis *mevtva kabl en temevvutu* 'da murad fena-yı beşeriyetdir sıfat-ı nefsanîden ölünün ölmezden öngiden ve dirinin haşırda dirilmezden öngiden hayat-ı müteakıb mevtdür ma'nâ-yı mevt-i kabl oldur ki ölün ta zinde olası mevt-i suveri gelmezden öngiden yani ahval-ı mevti ve ahval-ı kabri ve ahreti ma'lûm idin ve müşahade idin ta ki sahib-i yakın olası *iman-ı bi'l-gayb ve iman-ı bi'l-yakine* mübeddel olası.

Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri

[88b]

buyurdu ki sâlikler ta ki huzuz-ı nefsanîden fani olmayınca beka-yı beşeriyetin zelâlinde zevk ü sefa bulmazlar yani sıfat-ı nefsanîden baki kalmıya andan sonra zevk ü sefa bulur.

Beyit

Zi mahzuzat-ı nefsanî fena ender-i fena be-cu ki

Ta zevk u sefa-yı an beka ender-i beka bini

Ma'nâsı budur ki mahzuzat-ı nefsanîden fena içinde fena iste ta anın zevk ü sefasını beka içinde beka bulasın. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki fena üç kısımdur beka dahi üç kısımdur evvel fena-yı suret olmakdur ki anın akabınca beka-yı sıfat olur yani suretten gayb olmayınca sıfat iş virmez ve ikinci kısım fena-yı sıfattur ki beka-yı ruh anın akabunca olur yani sıfat-ı beşeriyet ki sıfat-ı mutlakdur madam ki bu sıfat ki akl ve fehm ve hem hayaldur ol kimseye musahibdür

[89a]

anların hali ve gayib olmayunca ruhi âlem ve mukayyide aşkıyla baki olmaz.

Beyit

Murg-ı dil ki avare-i dir bud

Baz yaft ez-aşk-ı hal aşıyan

Der-perid ve aşk ra der ber-girift

Akl-ı can ra kar şod der ustuhan

Ma'nâsı budur ki könül kuşu ki evvelden avare ide hayli zaman idi ki avare olmuşdu aşkdan yuvasını yine buldı ve uçdı aşkı kaptı amma akl ile canın sümüküne bıçağ oldu yani anların gaceri tari oldu gaceri geldi zira ki arifde meseldür ki bıçağ sümüğe yetti çünan izhar-ı gacer itseler yani könül yerine ve makarrına vardu akl ile can ki asar-ı beşeriyettendür bunlar mahv oldılar üçüncü kısım fena-yı ruhdır anın akabince beka-yı hak hâsıl olur ki kişi kendülügünden fani olmayınca bi'l-külliyeye hak te'alânın bekasıyla

[89b]

baki olmaz yani her kimse ki ta kendü vücudundan bi'l-külliyeye fani olmayınca hak te'alânın varlığına irişmez. **Fi't-tahkiku'l-gıybet ve'l-huzur Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki gıybet iki nev'idür bir nev'i oldur ki kendü suretinden gayb ola ve bir nev'i dahi oldur ki könilden gayb ola ol kimse ki suretten gayb olur şöyle ki daima korhusundan ya kelâmullahdan bir ayet işitmek sebebiyle kendü suretinden gayb ve gafil ola bu nev'i gıybete suveri dirler ve bir vecih ile dahi ola ki rahattan ve hareketten kala ve halde gâh olur ki könül dahi hazır olmaz gayib olur bu gıybete gayb-ı suveri dirler ol ki könül dahi gayb olur ol gıybet hak te'alânın heybetinden ve dehşetinden hâsıl olur²²⁶ **يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ**

[90a]

amma huzur didüğü çünki kendü kendüden ve halktan gayb ola evvel hak te'alâ ile hazır olur ol mertebe-i muhâdara dirler ve huzur dirler.

Beyit

Poşt-ı pay-ı hod be-ruy-ı halk-ı âlem mi-zened

Ta çu şem' ez-cumle ru ender-i huzur-eş ruşen-end

Ma'nâsı budur ki ta ayağ arhasını kendü vücudlarına ve halk-ı âlemlere urdular şol pertev viren şem' gibi cem'i cihetten hak te'alâ huzurunda ruşen oldılar. **Fi't-tahkiku's-sahv ve's-seker Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki sahv âlem-i akıl ve âlem-i beşeriyettür ve sekr âlem-i aşkdur her kim ki sahvdâ âlem-i akılda ve âlem-i beşeriyette ola kendüye ve gayr(ıy)a ahval-ı dünyeviye ve ahval-ı ukbaya meşkul olur ve bu âlem âlem-i ihtiyardur ve âlem-i sekr âlem-i aşkdur ve her kim ki âlem-i aşkda ola ve heva-yı aşk anda eser itmiş ola aşk esrüklüğü

[90b]

anda zâhir ola ve serhoşluğ ol kimseye müstevli ola akl anda kenara duta ve dahi serhoşluğ her kimseye şerb-ı aşk itibariyle olur şöyle ki şerb ziyade ola aşk dahi ziyade olur amma şol vakt ki sekr tamam nihayet bula gıybet hâsıl olur ve eger sekr hadd-ı kemal(i)ne yetişmese gıybet aşğrak olur madam ki Şahs âlem-i sıfat-ı beşeriyettendür heves-i zâhiri ve heves-i bâtını anınladur ol kimse âlem-i aşka kadem basmaz zira ki âlem-i aşk mehlekedür.

²²⁶ K. 8, 24: Ve bilin ki, Allah kişi ile onun kalbi arasına girer.

Beyit

*Der çünin meclisi mey-i hun ser-i kadeh bayed be-dest
Aşık ser-baz bayed ne herif-i serseri*

Ma'nâsı budur kim şol meclisde ki şerab kan ola ve kadeh baş çanağı ola anda bir baş oynadıcı aşık gerekdür

[91a]

serseri kimse gerekmez aşk şarabından içmege şol kimse gerekdür ki kendü vücudundan geçebile ta şarab-ı aşk içmeyince ve aklı andan zail olmaz akl zail olmayınca bahadurluğ ve cüret-i sekr anda zâhir olmaz amma şerab-ı aşk içse ve akl andan zail olsa ve sekr müstevli olsa ol kimse âlem-i aşka kadem basabilür lâkin mestliğinde bahadur olmasa kendü varlığını ve canını terk idemez ve bahr-ı hakika(te) yetişmez.

Beyit

*Ta ne-budem mest-i mey bud ihtiyar-i dil be-dest
Vakt-ı sermesti zedem ber-can hesti-i poşt-ı pa*

Ma'nâsı budur ki ta şerhoş degüldüm könül ihtiyarı elde idi amma serhoşluğ vaktinde halimi vücudımı mahv ittim ve ehl-i sekr meslubu'l-ihtiyar olur ve anlarda terbiyet ve irşâd gelmez. **Fi't-tahkiku'z-zevk ve's-şerb Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki zevk

[91b]

ve şerb tecellinindür ve keşf neticeleründendür tecelli dahi iki kısım munkasimdür ve biri tecelli-i nurudur ve birisi tecelli-i suveridür eger tecelli-i nuri olsa anın zuhurunda idrak ve zevk meani hâsıl olur ve Şahs ki andan girü kala zevk ve sürur-ı behcet anda dahi olur ve eger tecelli-i suveri olsa zuhur-ı Şahid ve meani olur anların keşfi ve müŞahedesı vusulden sonra olur bu şerab üç kısma münkasimdür bir kısmı avam-ı mü'min şerabıdır ki **شَرَابًا طَهُورًا**²²⁷ dirler anı içmekden beka-yı visâl hâsıl olur ikinci kısım şerabdur ki anı içmekden terk-ı ma-siva ve vusul hâsıl olur üçüncü kısım şerabdur ki hak te'alâ anı hasse'l-hass kulları için yaratmışdır ol şerab-ı ma'rifetdür ki meşrebeden zâhir içler serhoş olmazlar Sâfi olurlar

[92a]

yani huşyar olurlar ve itminan bulurlar ol şerabdan adama serhoşluğ gelmez ve şerab içmege dahi bir kimsenin havsalası mikdarınca mütevfüt olur yani ne kadar inşirah ziyade olur mahal-i şerb ve mahal-i zevk dahi ziyade olur ve zevk dahi iki kısımdur birisi şol zevkdür ki anı içmekden temenna-yı visâl hâsıl olur ve şerab-ı aşk içmekden muhebbet-i terk-i masiva ve vusul hâsıl olur ve şerab-ı ma'rifet içmekden cem'i lezzatın ve huzuzun terki hâsıl olur ve ma'rifet-i hak hâsıl olur. **Fi't-tahkiku'l-mahv ve'l-ısbat Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki mahv iki kısımdur birisi oldur ki kul say' itme(k)sizin hak te'alâ anı mahv ider ve ısbat ider anlar meczublardur ve birisi oldur ki kulin say'ı ile ve kesbi ile mahv ider kendü kendünü ısbat

²²⁷ K. 76, 21: Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.

[92b]

ider ol kısm ki say ile ve cehd ile hâsıl olur kul anda mahv-ı masiva ider ve isbat-ı hazreti hak ider ve sıfat-ı zemime(y)i zâhirden ve bâtından mahv ider ve sıfat-ı hamide(y)i isbat ider tebdil-i ahlak dahi bundan ibarettür amma evvel kısm ki say ile ve cehd ile olmaz belki hak te'alâ anı mahv ider ol dahi iki kısımdur biri oldur ki hak te'alâ bendenin könlinden küfri mahv ider ve iman isbat ider masiyeti mahv ider ve tâati isbat ider hemçünan şol nesne ki levh-i mahfuzda ola kendünün takdiri bir nesne(y)i mahv ide bir nesne(y)i ziyade eyliye ve dahi bunların gibi bir nesne takdirde sabit olmuşdur hak te'alâ anı ol kimseye ide ve bir kısım dahi oldur ki mahv-ı asar-ı beşeriyet ide bir kimseden kendü ile isbat ide yani ol kimse(y)i kendülüğünden alub fani eyliye ve kendü ile

[93a]

baki eyliye ve çünki kendüyi yine kendüsine vire isbat ide ta ki kulluğ itmege karar ide.

Şiir

Mahv kerd der fena-yı an fena

Bes be-isbat-ı beka puşed beka

Der fena-yı resm-i hod fani şeved

Der beka-yı hakk-ı hak baki şeved

Ma'nâsı budur ki anın kimi kimse ki zikrolundu fena içinde fenada mahv olur andan sonra isbat-ı bekadan girü kendü resm-i fenasında gerçi fena olur lâkin beka-yı hakda olur. **Fi't-tahkiku's-setr ve't-tecelli Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretleri buyurdu ki setr örtmek ve tecelli a'za açmağ yani hicab keşf itmekdür ve gaflet örtmekdür ki bendiye tari olur ve bu gaflet avam-ı gayr-ı mahvda içündür ki azaba girifdardurlar bunun gibi nesne hazreti izzete olur azab ehline amma hass kulları için lütuf ve rahmetdür

[93b]

şundan ki eger daim tecellide olsalardı müsellasi olurlar idi ve levazım-ı beşeriyetten ibadetten ve kesb-i kemalattan girü kalurlardı bes havas gâh olur ki tecellide olurlar hak te'alânın ma'rifetine meşkul olurlar ve gâh olur ki istitarda yani beşeriyette olurlar şeriata mütabaat ve halayika irşâd ve terbiyete meşkul olurlar ve tecelli bir nice enva'idür birisi tecelli-i lütf ve tecelli-i cemaldür birisi tecelli-i cemaldür ve birisi tecelli-i kahr ve celaldür ve tecelli-i nuridür ve tecelli-i suveridür amma bir kimse müseccela olsa kahr ve celale ol kimseye fena lazım olur gelür ve mahv-ı beşeriyet ider masivay(ı) terk ider ve tecelli-i lütf u cemel egerçi Şahs kendüden olur ve gâh olur ki ana girü vücud şol gölge gibi görünür ki ana güneş nuri dokınmuşdur egerçi ol gölgeni güneş kendü

[94a]

vücutundan mahv ider çünki hicab-ı istitara gelür gölge vücudı yine zâhir olur tecelli-i kahr-ı celal şoldur ki Musa peygamber aleyhisselam Tur'da hâsıl oldu tecelli-

i lütf ü cemal oldur ki hazreti risalet sallallahu aleyhi ve'ssellem hâsıl oldu ve hazreti resulullah andan haber virdi ve dahi ehadis-i sahih ana Şahiddür hak te'alânın nuri nur-ı celal cemalin perdesidür egerçi perde gelmemişseydi anın cemalinin nuri mükevvenatı ve mecmû'ı masivayı yahub göydürdi şöyle ki sahih rivayettür *hicabehu ve'n-nuri lev keşefe la-taharrakat seccat vechehu ma-entehe ileyhi basrehu men halakahu*

Beyit

*Ey hoş an canı ki o pervane-i in suz şod
Şem'-i can ra geşte şod ruhu'l-kuds pervane-eş*

Ma'nâsı budur ki hoş ol canın hali

[94b]

ki bu derdin pervanesi oldu ve canların şem'i oldu dahi ruhu'l-kuds ana pervane oldu amma tecelli-i nuri ve tecelli-i suveri nice enva'dur ve aksamdur tecelli-i ibtida ve tecelli-i tavassut ve tecelli-i intiha gibi şerh-i ke ma yenbağı beyana ve kitaba sığmaz.

Şiir

*Rumuza ki ender-i an harf-i ibaret reh ne-mi-yabed
Kuca der şerh-i an goncid çünin divan ve defter-ha*

Ma'nâsı budur ki ol tecelliler ki zikir olundu remzlere ki ana harf ve ibaret yol bulmaz defterlere ve divanlara anın şerhi çünin sığsa ve anın şerhinde insan acizdür. **Fi't-tahkiku'l-muhâdar ve'l-mükâşefe ve'l-muŞahede ve'l-muayene Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki muhâdar könül huzurudur yani perakendelikden ve gıybetten münkani' olub dahi hak ile hazıra olmağdur muhâdar mükâşefe neticesinin mukaddimesidür ve mukâşefe oldur ki bir kimseye

[95a]

keşf-i eşya hasıl olur eşyanın esrarı ruşen ola yani könül gözi görücü ola mundan dahi âli makam mükâşefede keşf-i esrar-ı envar-ı tecelliyat ve keşf-i sıfat-ı ilahidür ve müŞahadeden murad cemal-i ilahidür ta'zim-i şane ve vücud-ı hakdur şöyle ki şaibe-i şek ve şübhe kalmıya mündefi' ola ve munkati' ola yani ma'rifetten könül saf olsa hicab buludu ortadan munkati' olur yani zail olur gider ve aftar-ı hakiki burc-ı tevhidden lamiat ider yani pertev virir bes ol kimse sahib-i basr-ı kâmil ola ki hiç vecih ile şek ve şübhesi eşyada olmya sahib-i müŞahadenin dahi hemçünan şuhud-ı hakda hiç vecih ile daiyye-i şekki ve şübhesi kalmaz bu müŞahadeden murad hakikatdür ve müŞahede dahi mütevatıttür kurb-ı visâl itibarıyla

[95b]

yani şol kimsenin ki ayinesi saff-ı rakk ola basireti mikdarınca müŞahede ider könül lezzeti seyrde ve müŞahadede ve ruyetullahda dahi mütefavüt olur bazısında ziyade olub bazısında eksük olmağ ile.

Şiir

Husn-i maşuk ra nihayet nist

Aşk-ı her ye be-kadar-ı diden-i ost

Ma'nâsı budur ki maşukun hüsnüne nihayet yohdır lâkin her kişinin aşkına göre bildüğü mikdarıncadır amma muayene müşahededen dahi ziyade mertebede hasıl olur kim ana kurb dirler ve hakikat dirler sahib-i muhâdar eşya(y)ı akl ile taakkul eyler ve sahib-i mükâşefe idrak-ı meani eyler âlim ile ilm ile ve sahet-i müşahede ma'rifet ile idrak ider. **Fi't-tahkiku'l-levami' ve't-tevali' Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki bu üçü dahi mukaddemat-ı

[96a]

envar-ı tecelliyatdandır levami oldur ki bu könül gögsi hicab bulutundan tamam Sâfi ola şol behar faslında olan berk gibi levami-i envar hâsıl ola bes sufinin beharı oldur ki könül yeri zinde ola ve könül gögsi hicab buludu ile olmıya ol könilde bir lamiat ola berk sebebiyle ki ol berkin nuru süratiyle yani şita ile yıldırır ve yine müstemerr olur şöyle ki meşhur beharda eyledür levami bir yıldırımaktan ibaretdür çünkü hicab könlinden eksile gide nuru dahi ziyade olur şöyle ki ol nur sürat ile getmez belki eklemen hâsıl olur ve bunun gibi nura levami dirler vakti ki könül gözküsünde hiç vecih ile asar-ı hicab kalmasa bi'l-külliyeye hicab mürtefi' olsa ol könüle âlem-i gaybden envar tulu' ider ol könilde kavi berk ziyade olur levami nurından ol nura tevali' dirler ve nur-ı tevalinin hicabı

[96b]

ve istitarı hâsıl olur şöyle ki güneş şarki ve garbi olduğu gibi ve nura iktibas dirler ve bir nurdan bir nura terakki ider ve nice dürlü renk ve levn olur ahir-i nur tevali olur.

Beyit

Şem-ha der şem-ha efruhtend

Ta dil-i pervane-ha ra suhtend

Ma'nâsı budur ki çerağlar çerağlar üstüne yahdılar ta ki pervanelerin könüllerin yahdılar pervaneler didüğü aşıklardur çerağlar çerağlar üstüne ol nurlardur ki zikr olundu. **Fi't-tahkiku'l-beva ve'l-hucum Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki beva edadır ki âdem ki âdem oğlanına gelür şol gam-ı ferih geldüğü gibi ve hucum vardır ki könüle gelür ve könüle andan hicab hasıl olur yani taharruk hasıl olur şol yel gibi ki deryaya uğrar ve deryayı mevce getürür gâh olur ki bu hücum hemçünan könül savtına hareket getürür ve gâh olur ki hücumdan ehl-i temkine hey(e)can-ı dil hasıl olur bu hucum-ı heyecanın misâli anın

[97a]

gibidür ki bir balığ deryadan sar(s)ılsa çıhsa deryanın temevvücü ki var idi ihsas idüb ızdıraba düşerdiler kendüyi deryaya ata.

Beyit

Aşkan ra suhte can ve ciger bini be-tab

Ber-leb-i derya çu mahi can be-leb der ızdırab

Ma'nâsı budur ki aşıkların canını ve cigerini tabda ve bir tevabede yanmış görürsen şol deniz kenarında olan balıĝ gibi anın dahi canı kenare gelmişdür ızdırabdudur. **Fi't-tahkiku't-telvin ve't-temkin Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki sahib-i telvin sâlikdür ki kademini hak te'alâ yolına komışdur amma yolu havfdan ve haterden emin degüldür ol sâlik sa'y ider diler ki cehd ile makamdan makama ve menzilden menzile ve âlemden âleme ve sıfattan sıfata hak te'alânın hidayeti ile terakki eyliye madam ki ol kimse terakidedür sahib-i telvindür amma korhulu

[97b]

yerden geçse ve haterlerden emin olsa ve makam-ı sıdka yitişse ve kademini kâ'be-i hakiki haremde kosa ve anda aram itse ana sahib-i temkin dirler mesela bir susız kişi ki yazıda su taleb idüb segirdür ve çünkü suya yetişe ol sudan içe taze hayat bulur ana itminan hâsıl olur eger şöyle ki ol susız kişi hezar katla suyun vasfin itseler ol atşdan zail olmaz mücerred sunın zikr ile belki atş ana dahi ziyade olur ol suya yetişmeyince ızdırabı gidüb itminan hâsıl olmaz talib dahi muncılayındur kademini hak te'alâ yolında komuşdur visâl suyunın teşnesidür ve çünkü irişmeye zevk-i visâl dutmılalar anlara itminan hâsıl olmaz ve ol ki sahib-i telvindür hemçünan yoldadır ve say'dadır amma maksuda irişmemüşdür vakti ki maksuda yetişe devam-ı visâl

[98a]

sahib-i temkin olur şöyle ki padişahların mülazımları ve havasları teceddüd-i devam ile visâldedirler visâlde mütemekkin olur ve şol kimse ki padişahdan ırağdur visâl-i padişahdan ırağdur visâl-i padişah ellerine girmemişdür anlar sahib-i temkin olmazlar.

Beyit

*Der devam-ı visâl-i şehan ra ki devlet dest dad
Ber serir-i mesned-i temkin-i hod şod padişah*

Ma'nâsı budur ki padişahın daim olmasında şol kimseye ki devlet el viridi kendünün melekûtının tahtı üzerinde padişah oldu. **Fi't-tahkiku'l-kurb ve'l-ba'd Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki bizüm için ba'd vardur ve kurb vardur ba'd-ı ba'd vardur amma ba'd-ı ba'd oldur ki yani hakdan ırağ olmakdur dahi ırağ oldur ki bir kimse özini lezzet-i nefsanî ile mustağrik ide ve heva-yı nefse mütabaat ide ve tarîk-i hakdan a'raz ide vakti ki nefse muhalefet

[98b]

itse hak te'alânın emrine itâat itse ana kurb dirler muasiden ictinab mikdarınca hak te'alâya yakın olur ve ne kadar ki âdem oğlanı hak te'alâya tâatda ola ve nefse muhalefette ola hak te'alâya yakın olur amma ba'd oldur ki eger ol kimse hak te'alânın tâatine meşkul olmuşdur lâkin kendü kendüye meşkul olduğu kendü ahreti içündür buna ba'd-ı ba'd dirler amma kurb şoldur ki mahza hak te'alâ için olur cennet arzu itmek degül veya cehennemden havf itmekle degül ve ol hakka takarrubdur *yuridune vechehu halis ve bi araza li-vechullah* olur ne kadar ki ol kimse hazreti izzete takarrubunu ziyade ider hak te'alâ dahi keremünden takarrubunu ziyade

ider şöyle ki sahih rivayet ile söylenür hazreti resuldan aleyhisselam *bi-ruyetuhu an rabbihi izz ü celle kale eza takarraba el-abd ile beşer takarrubtu ileyhi*

[99a]

zer'en ve eza takarraba ile zer'en takarribu min-hu ba'en ve eza teenni temşi bes hak subhane ve te'alâ ol kimse(ye) ki takarrub bulmuştur sem' ve basr bağışlar ki anınla görür ve işidir. **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki hak te'alâ münezzehdür kendüye kurb ve ba'd ıtlak itmekden lâkin nefsi-i hicabı ortadan gide ve hakikatı *biz size Şah damarınızdan daha yakınız* idrak ide.

Beyit

*Çün gubar-ı zulmet-i nefis ez-miyan ber-daştı
Cümle ki nur-ı sefa-yı kurbet ender-i kurbet est*

Ma'nâsı budur ki çünkü nefsanî zulmet ortadan gide cümle nur-ı Safa yakın içinde yakınlığıdır. **Fi't-tahkiku's-şeriat ve't-tarikat ve'l-hakikat Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri** buyurdu ki şeriat vaz'-ı Muhammeddür aleyhisselam hak te'alâ kavliyle ve tarikat-ı fiil-i muhammeddür aleyhisselam ve hakikat-ı hal-ı Muhammeddür aleyhisselam

[99b]

amma şeriat evamir-i nevahidür teklifdür ki suret ile vaki' olur ve mütabaat-ı resuldür tarikat-ı doğru ve yoldur *ve takip ettiğiniz bu yol sıratdır* andan ibaredür amel-i ehl-i tarikat bir ameldür ki her nesne ki vacibat ve mensubat-ı şeriyye ola ve teklifte eşakk ola ana kıyam göstereler yani yerine yetürmege say' iderler ve tarîk-i tarikat budur ki hakka gider sual ittiler. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki munin ma'nâsı nice rast gelür ki *et-tarîk ile Allah bi-adedu enfasu'l-halayık* yani tarikat müteaddid olur imiş cevabında buyurdu ki tarîk ta âlem ve meknunatın intihasına degin birdür andan sonra her könilden hazreti izzte bir yol olur ve bu könül yolu ehl-i hakikat yolu bes ehl-i süluka sıfat-ı mi'rac olur şöyle ki hazreti resul suret ile oldı ve hakikat hak te'alâyı bilmek ve müŞahade

[100a]

itmekdür çünkü bu üç nesneye dahi vaki' oldun ise belki tarikat şeriatsız olmaz ve hakikat tarikatsız olmaz ve şeriat teklif-i evamir ve nevahiy-i şeri'dür ve tarikat teklif-i zühd ve perhiz ve takvadur buna benzer nesnelerdür ve teklif-i hakikat-ı masivadan könül mücerred itmekdür fehm. **Fi't-tahkiku'n-nefes Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri** buyurdu ki ıstılah-ı tasavvufda dem-i nefes ve iseviye dirler ki hayat-bahş ola nefes bir sırdur ki sahib-i esrar-ı ilahiye hâsıl olur *inni li-acudu nefesu'l-rahman min kable's-semin* bu söz ki iderler felan sahib-i nefesdür heman ma'nâsı ki nefes bir sırdur anınla hak te'alâ katında makbul hazretdür dil ve dudağ hareket itmezsiniz hâsıl olur ve bi-teneffüs vaki' olur bunun gibi nesne könül ehline vaki' olur ve efdal ibarat nefesi saymakdur yani mülahaza-i esrar-ı ilahidür şöyle ki resul hazrete aleyhisselam mirac gicesinde vaki' oldı nefes

[100b]

nazik regdür ahvalden. **Fi't-tahkiku'l-havatur Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki havatur ilhamdur Şahsın zamirine gelür ve bu ilham dahi beş nev'idür birisi nefsanidür birisi Şeytanidür vr birisi melekdür ve birisi kalbidür ve birisi hak rabbanidür amma evvel ki nefsanidür vesvesedür ve Şeytani Şeytanın ilkasıdur ve meleki melekin ilkasıdur ve kalbi ilham-ı yakındür ki hakdur gerçek Şahidin hakikatine vaki oldur. **Ahmed Darimi**'nin sözünde sabittür ki hazreti resulden rivayetdür ki istiânet-i kalbin ve bu könül külli ilham için dil ne söylese vakidür amma ilham-ı hakk-ı rabbaninün vukuunda hiç hilaf yohdır lâkin şol vesvese-i nefsanîden ki mecmû'-ı batıldur şol nesneden nefis temenna ider ister ol kimseye anın çoh zararı vardur şöyle ki ol mikdar vesvese ider ki ta aruz-ı fasidini tahsil

[101a]

itmeyince karar itmez ol ki Şeytanidür ol dahi batıldur masiyet-i mahzdur lâkin bir kimse ki ol Şeytani nesneden men itse anı dahi iğva ider eger ol temennasını dahi kor bir suretten men itse anı dahi kor bir suret ile dahi iğva ider ta şol kadar ki anı masiyete mürtekeb eyliye ve andan halas bulmaz *illa men asame Allah bi-lutfihi tevfikihi* nefis ile Şeytan kulağuzlar ol kimseye tabiye ider *kâlim fi'l-amel* diler ol kimse(y)i mehaliklere biraHur ya suretin gösterib ameline itikad itdirmek gibi vesvese-i nefsanîden ve Şeytaniden şol kimse halas bulur ki daimu'r-riyâzetinde ola ve anlara muhalefet ide ve havatırlarını nefy ide amma ol ki melekidür kişi hayra kulağuzlar eger kulağuzladuğuna mütabaat idecek olursa *fe-neime el-men'un min Allah* eger mütabaat itmez ise bir tarîk ile yine bir tarîk ile dahi hayra kulağuzlar amma ilham-ı kalbi oldur ki könül

[101b]

ki hakdur amele ve ma'rifete ve hikmete söylemidür meşayihden bu nesne(y)i bir vech ile sual ittiler. **Evvel Şeyh Sâfi Hazretleri** sağ yanına nazar itti yine teemmül itti ve sol yanına nazar itti yine teemmül itti andan dönüb könül tarafına nazar idüb cevap virdi. Sual ittiler ki sebep nedür iki tarafınıza nazar idüb cevap virmedünüz önünüze bahub cevap virdinüz. **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** ayıdur sual ki ittünüz sağ yanımda ki firîşteye sordım bilmez imiş cevap virmedim ve sol yanımdaki firîşteye sordım ol dahi cevap virmedi çünkü gördüm kiramen katibîn cevap virmediler dönüb gönlüme sordum cevap virdi oldur ki siz cevap virdim.

Beyit

Dil çu ayine sıfat-ı ruşen ve Sâfi gereded

Levh-i mahfuz şevved mahzen-i esrar-ı ulum

Ma'nâsı budur kim könül çünkim ayine gibi ruşen ve Sâfi ola

[102a]

levh-i mahfuz ola ilm sırlarının mahzeni yani hazinesi ola amma ilham-ı hakk-ı rabbanî şol könül olur ki pak ve Sâfi ruşen olmuşdur bes ol ilham-ı könül yetişse bu ilham-ı rabbanî cem'i ve mecmû' töhmetten ve şekden ve şübheden müberra ve muarradur yani ol könül müberra ider gâh olur ki bu ilham harf ve suret vasıta

olma(k)sızın olur anın ma'nâsı könile gelür lafzsız ve suretsiz ve gâh olur ki harf ve suret vasıtasıyla olur könül kulağına yetüşür ve könül işüdü anı ol harf vasıtasıyla.

Beyit

*An-çi dil be-şenid ve did ve goft cümle hak bud
Zi-anki ba-hak est o-ra daima goft ve şenid*

Ma'nâsı budur ki şol nesne ki anı könül gördi ve işitti ayıttı ki cümlesi hakdur zira ki daima dimesi işitmesi hak iledür amma fark-ı vesvese-i nefsanî kişiye aşğa

[102b]

tarafından gelür şol dutun mesabesindeür ve bir vech ile ki ol geldüğü kimse anı ihsas ider canib-i tehaşşudan könül katına degin gelür amma Şeytansı âdemın sol ve sağ tarafından gelür ve ardundan ve ögünden gelür *وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ* amma melek fevkinden gelür gâh olur ki aru avazesi gibi olur ve gâh olur ki ceng avazesi gibi olur ki serih-i tekellüm ile hâsıl olur bir kimse söz söyler gibi amma havatır-ı kalbi şöyle olur ki Şahs anı içerüden ihsas ider ve dışradan idrak idemez amma ilham-ı rabbani oldur ki mecmû' cihetten "defaeten vahideten kelemehu ve ana bir heybet yoldaş olur ki könül andan haberdar olur ve müteessir olur.

Beyit

*Çar rokn şeş cihet ez-dost çün gired nida
Dai-i şevk ez-in her su lebbeyk mi-zened*

[103a]

Ma'nâsı budur ki dört rükün ki ana anasır-ı erba'a dirler ve altı cihet çünki dosttan nida işide dahi şevk tarafından lebbeyk urur havatır-ı kalbi ve meleki ve ilham-ı rabbani cem'i kişi(yi) hayra ve tâate kulağuzlar ve ol havatır ki könile gelür hayr gelür ve anı men' itseler bir havatır dahi gelse ol gelene muhalif itti ol havatır-ı nefsanidür ya Şeytanidür ve sâlik gerekdür evvelkiye mütabaat ide sonrakiye muhalefet ide.

Beyit

*Ruy ez-daiye-i hayr ne-şayed piçid
Ki-evvelin daiye ez cazibe-i tevfik est*

Ma'nâsı budur ki kişi kendüyü hayra kulağuzlayıcıdan yüzün döndürmek gerek ol kulağuzlayın tevfik cazibesündendür. **Fi't-tahkiku'l-ilme'l-yakin ve ayne'l-yakin ve hakke'l-yakin** ilme'l-yakin bir ilmdür ki iktisab ile ve ta'lim ile hâsıl olur bu *ilmu eymanun*

[103b]

²²⁸ K. 7, 17: Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım ve sen, onların çocuklarını şükredenlerden bulmayacaksın! dedi.

bi'l-gayb olur ki, **الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ**,²²⁹ anların hakkındadır ve ayne'l-yakin bir ilmdür ki amel-i sâlih ile hâsıl olur vakti ki bir kimse ilme'l-yakin amele getürse ayne'l-yakin olur ol kimse görür ve ana yakin hâsıl olur ve ayne'l-yakinde Şeytanın medhali mecâli yohtır yani Şeytan sahib-i ayne'l-yakine iğva virüb yolından azdurub döndürmez amma ilme'l-yakinde Şeytanın medhali vardur ve hakke'l-yakin bu ikisinin izdivacından nusretullah ile basiret-i kulub-ı mekşuf olur ve şol nesne ki Şahs ayne'l-yakin ile göre ol nesnenin hakikatın gösterür şöyle ki resulullah hazreti sallallahu aleyhi vessellem *erna el-eşya ke-ma-hiyye* deyüb buyurdu ki eşya hakikidür eşyanın şundan ötürü ki sâlik gâh olur ki bir nesnenin suretin görür ma'nâsı ana

[104a]

muvafilek degül bes murad hazreti resulun *ke-ma-hiyye* didüğünden ol eşyanın meanisi ve hem hakayikidür amma ilme'l-yakin ehl-i şeraite olur ve ayne'l-yakin ehl-i tarikata olur ve hakke'l-yakin ehl-i hakikate olur ilme'l-yakin suret ile ve suret göziyle kesb olur ayne'l-yakin sıfat ile ve sıfat göziyle kesb olur ve hakke'l-yakin ma'nâ göziyle idrak olunur. **Fi't-tahkiku'l-varidat Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri** buyurdu ki varidat i'ta-yı ilahidür ki könile gelür âdem oğlanu kesb itmezsizin ve bu varidat gâh olur ki Şahsa ilm ve ma'rifet hâsıl olur ve Şahs bu ilm-i ma'rifetten irfan hâsıl ider ve gâh olur ki envar olur vürud ider ve gâh olur ki lutf olur eltafi ilahiden gâh olur ki aşk olur.

Beyit

Ber-dilem ta berk-i aşkı o be-cast

Rovnak-ı

[104b]

bazar ve zühd-i men şikest

Ma'nâsı budur ki ta aşk berki gönlüme vurud itti menüm zühdüm bazarının revnakın saydı giderdi varidat-i ruhani olur dahi ol ruhani nesnenün vürudundan ol kimseye ferih yetüşür veyahud leziz nağmeler ve savtlar işidür gâh olur ki varidatda bir kimsenin suretinde yani zâhirinde sakil-i azim vaki' olur ve çünkü ol halden girü döne ol kimseye azim huft ve turb ve lezzet hâsıl olur ol varidat idrak idebilür ve gâh olur ki idrak idebilmez. **Fi't-tahkiku's-Şahid Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki murad Şahidden oldur ki könilde hazır ola ve hale danuğ ola ve fark ide helâl ile haramı ve hak ile batılı ve ehl-i tasavvufun kelematında şem'-i Şahid çoh olur saniyetligi

[105a]

ma'lûm oldı ve şem'den murad nur-ı iman ve nur-ı tevhiddür ki talibin könlinde yanar ve Şahiddür ve hale danuğdur dimeden murad istiânnet-i kalbdür yani könül Şahidinden danuğluğ ve fetva talebi der ve könül mutâatı imanını uğrı elinden kurtarur ve şundan ötürü ki eger uğrı uğurlamağa kasd itse könül aydunlukuna karuşur hevayi olur her ne ki ider karankulukunda ider amma çünkü könül Şahidinden

²²⁹ K. 2, 3: Onlar gayba inanırlar.

celebat-ı hicab mürtefi oldı her nesne ki hak te'alânın rızasına muhalif ola ol könül ile itmez ve her ne nesne ki hizane-i ilahiye layık olmalıya andan ictinab ider anda karar itmez yani ana varid itmez.

Beyit

*Şahid-i ma çün nikab ez-ruy be-guşayed niyaz
Cilve-gâh ve can numayed ruy çün şem'-i teraz*

Fi't-tahkiku'n-nefs Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri buyurdu ki

[105b]

ki nefis üçdür emare ve levame ve mutmeinedür nefs-i emare mahal-i ahlak-ı zemimedür şöyle ki nefs-i mutmeine mahal-i ahlak-ı hamidedür ve nefs-i emare bir örtülü cisimdir görünmez nice ki Şeytan âdem oğlanı göremez damarlarının içindedür ki *inne Şeytan min ibni adem mucerri ke-mucerri ed-demer* hemçünan nefs-i emare dahi mahsusedin ve nefs-i emare daim muasi-i vesvesedür yani masiyet buyurucudur ki *إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ*²³⁰ ve gâh olur ki nefs-i emare bir kimsenin elinde Müslüman olur lâkin münafık olur zira ki nekadar ki kendü(y)i müselman suretinde gösterürse nekaketi terk itmez ve nefs-i emareni kimse aciz ve mütehayyer idemez illa kavi riyâzet ile ve ziyade açlığ ile *ica' kelbuke yeti'muke* yani kelbin nefsündür acuhdur ki sana muti ola.

Beyit

Nefs ra zindan-seray ez-riyâzet

[106a]

hane saz

Ta be bend ayed ve ger ne-hesti ender-i bend-i o

Beyitin ma'nâsı budur ki nefsin zindan it riyâzet evinde ki ta senin bendine düşe eger beyle itmezsen sen anın bendindesin ve nefs-i mutmeine hak te'alânın emrinin tahtında mutmeinedür hak te'alânın rızasına muhalif nesne andan sadır olmaz ve cism-i lâtifdür enva'i letayif ile bezenmişdür orhıdulunmuşdur.

Beyit

*Mahzen-i genc-i letayif maden-i husn-i hisal
Hem-çü can dibaçe-i enva'i lutf-i zu'l-celal*

Ve nefs-i levame dahi bir örtülü cism-i lâtifdür ve biryüzi mutmeine âlemindendür ve bir yüzi emare âlemindendür eger emare tarafu müstevli olsa yani gâlib olsa Şahsa anın vücudu mülkünde ol tasarrufu ide levame dahi ana tabi olur emarenin musallat olduğu sebebiyle ol vakt levame dahi ahlak-ı zemime hâsıl

²³⁰ K. 12, 53: Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.

[106b]

ider. Eger nefis-i emare mağlub olsa riyâzet bile nefis-i mutmeine tarafı müstevli olsa nefis-i levame dahi ana tabi olur ve levameden sıfat-ı hamîdeve ahlak-ı cemile sadır olur. **Fi't-tahkiku'r-ruh Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki ruh cism-i lâtifdür ve Sâfidür yimege içmege ve şehvete mahal degüldür hak te'alâ anı peygamberin nurından yaratmışdır amma hak te'alâ vakt-i fitrat-ı ervahda yani ruhları yaratduğu vakitsaflar eyledi bazısını birbirine tearif ve itilaf yani aşnalığ virdi *me-ma tearifu min-ha itelefe* ve bazısına tenekkür yani münkirklik virdi ki beden âleminde anlar ol suret ile zuhura geleler halet-i halk-ı ecsamda ve bir bir canları âlem-i ünsden âlem-i habs-ı cesede getürdü ve gaflet kodı ta ki bu merkez-i cesede karar ideler ve ne kadar

[107a]

ki ruh bedende karar ide beden hayatta olur çünkü mufareket ide cesedden cesed ola ve ruh halet-i menamda cesedden mufareket itse cesed ölürdi ve ol ki vakt-i menamda bedenden mufareket ider ve yakız vaktinde girü gelür ana dahi ruh diler şundan ki ol halette anın yemegi içmeği ve mübaşeretü olur şöyle ki zâhirde mucib-i gusl olur nefis bedenden ve ruh-ı hayvani halkdan ve ruh-ı insani âlem-i emrendür ki ²³¹ *Ruh akıl âleminde dışra olur ve akl ile anı tabir itmek mümkün degüldür eger mümkün olaydı tabirinden hak te'alâ beyan iderdi ve hazret-i risalet beyan iderdi ki "kul el ruh min emri rabbi (ey ruh rabbimin emriyle söyle)"* deyüb buyurdu. **Fi't-tahkiku's-sır Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz hazretleri** buyurdu ki sır lâtife-i emanet-i ilahidür âdem oğlanının

[107b]

könline emanet virilmişdür evvel sırta hiç kimse muttâli degüldür illa-hak subhane ve te'alâ âdem aleyhisselam mescud-ı melayike olduğuna sebep bu sır idi Şeytan ala-la'ne çünkü âdem Sâfinin bâl-ı hakikatin zulmetin gördi ve hakikat-ı genc-i ilahi ki ademdür yani hizane-i vücud ademdür secde itmeyüb istikbar itti lânete müstehak oldu.

Beyit

An genc-i ilahi ki der-in hak vücud est

Sırrı est ki an kible-i erbab-ı sücud est

Ma'nâsı budur ki ol genc-i ilahi ki bu vücud toprağundadır bir sırdur ki secde ehlinin kıblesidür ve könül mahal-i ma'rifet ve muhabbetdür ve ruh mahal-i müşahededür ve sır mahal-i muayenedür ve hakikate emanet-i lâtife-i sırdur "ve huve ma'kum eymanikum" ve sır ruhdan eşref ve eltafdur yani lâtifdür şerifdür ve esrar ke-mahiyyedür ol esrar hak te'alâdan gayrı kimseye muttâli olmaz ol cihetten eltaf

[108a]

ve eşrefdür sırdur. **El-faslu'l-bab fi'l-enabet billah** Ey derviş bilgel kim kula tevhidden sonra ol vacibdür olan tövbe eylemekdür zira ki ademoğlanı günahdan hali olmaz a'm ve hass işlemek ile ya könül allahdan gafil olmağ ile görmez misin ki

²³¹ K. 7, 54: Bilesiniz ki, yaratmak da emretmek de O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir!

enbiya ve evliya daim istiğfar iderlerdi zira ki Allahu te'alâ cem'isine hitab itti ki *tovbva ile Allah cem'ian ya eyyuha el-muminune laallakum taflahune* dahi buyurdu ki *ya eyyuha ellezine amenva tovbva ile Allah tovbe nususen e'sa rabbikum inne yukefferu an-kum niyatukum* yani allahu te'alâya tövbe ediniz cümleiniz kim günahdan kurtulasız hak subhane ve te'alâ cem'i günahınızı yarulgiya ve hazreti risalet-penah sallallahu aleyhi vesselem dahi beyan eyledi *Allahın evine gidip dönen bütün günahlarından arınır* didi bes tövbe idin günahdan arının zira ki tövbe iden günahdan

[108b]

arunandur ve günah işlememiş kimi olur bes ma'lûm oldu ki tövbe eylemek cem'i kişiye vacibdür ale'l-fevr yani tizcek itmek gerekdür *sıdkullah ve resulehu ve veliyehu* ey karındaş *işlerini ıslah et ki Tanrı seni günahlardan arındırsın* tövbe eylemek kişiye vacibdür iki nesne için biri budur ki Allah ibadet itmek olmaz tövbe eylemeyince zira ki masiyet bu kadisi kişi tâat itmege koymaz ve arhada yazuğ yüki çoh olsa anda ibadet yüki sığmaz ve daim hata işlemek ile könilde nur kalmaz ve **Şeyh Cüneyd Bağdadi** rahmetullah aleyhu ayıtmış ki günah şomluğunda olana tevfiğ virilmez tâat kılmaka könli kara olanları hıdmete çağırılmazlar ve teni necs olanlar münacata gelmezler ve duni çepelkin nice varsun muhabbete ve daim hatî olanların eli deger mi ibadete ve o(n)ların işi küfr ile şer ve şekavettür zira ki meşayihler tövbesizlere hatalulara

[109a]

dimişlerdür "Tanrıya sığınırız" hadisinde gelmişdür ki bir kişi yalan söylese ağzından bir çirkin koku çıkar omzundan kiramen katibin kaçalar imdi munin gibi ağzını istiğfar suyu ile yumadın nice hazreti allahu te'alânın zikr itsün ve tövbe gelebile ya encamıdın nice lezzet bulsun bir dahi bu ki ibadet itse tövbesiz kabul olmaz zira ki tövbe eylemegi allahu te'alâ borç buyurmuşdur hak bilmek amma nafîle namaz kıлмаğ ve nafîle oruç dutmak ve hak aşkına sadaka virmek hediyeür kişi kendülüğü ile işler kul olan kimse mevlâsı sözün dutmasa kendü didüğün işlese mevlâsı kabul ide mi ve borçlu kişinin vadesi yetdüğünden sonra borcu eda itmese ol kimse anı kabul ide mi ma'lûm oldu ki itmez bes lazımdur ki tövbesiz tâat kabul olmaz ve tövbe daim gerekdür zira ki âdem

[109b]

oğlanı daim günahdan hali olmaz zira ki könil allahdan gafil ve zikr allahdan hali olur ve hakdan gafil olmağ külli hata ve ulu günahdur zira ki hak te'alâ buyurubdur ki **الْغَافِلِينَ**²³² وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ çün gafletden allahu te'alâ özi nehy itti bes her kim nehy olanı terk itmese asi olur ve asi olanın ameli kabul olmaz tövbesiz bes kula daim tövbe gerekdür tövbe gerekdür ki ameli kabul ola ve tövbenin beş şartı vardur eger biri eksük olsa tövbe dürüst olmaz evvel şartı budur ki günahın segayirinden ve dahi kebayirinden bir uğırdan tövbe ide ve hiçbir günaha tövbe(y)i tahsis itmiye ve birin koyub birin dutmıya ikinci şartı budur ki kasdi şeyle ola ki ayruğ ve kimi ve büyük günah işlemeye eger sehv ile ya hata ile işlese ol hazreti hak te'alâ katında makfurdur ve gufur olur üçüncü şartı budur ki tövbesi ihtiyar ile ola yani hazreti allahu te'alâ

²³² K. 7, 205: Gafillerden olma.

[110a]

ta'zim idüb ve azabından korhub ya utanub tövbekar ola amma dünya için ve ya neseb için veya hastalığ için veya malı olmadığı için olmıya belki *halisen ve muhlisen Allah* için ola dördüncü şartı budur ki daim istiğfar eyliye ve itdügü günahlara peşiman ola beşinci şartı budur ki kimsenün kendüde hakkı var ise girü ve müstehakına vire ve helâl-i yakın diliye her kim uş bu biş şartı ile tövbe eyliye tövbesi nusuh tövbesi kimi olur mecmû' günahından arınur anadan doğmuş kimi olur. Sual eger diler eylesen ki men tövbe(y)i anıñün itmezem ki bilirem nefsum şomdur tövbe üzerine durmaz girü günah işler ve tövbe(y)i girü sayr. **El-cevab Hazreti Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ayıttı ki bu nesne Şeytan ala-la'ne vesvesesündendür hak bendesi olan kimse bu nev'i ile hayal ve bile fikr itmek gerekmez

[110b]

tövbe eylemek ta'cil ile vacibdür günahdan arunmağ fi'l-hal lazımdur haliya tövbe eyler ta kim cem'i günahından yarulganasın ve ta kim her işde huda-yı te'alâ tevfiğ vire dünyada ve ahrette.

Hikâyet: Süleyman peygamberin veziri **Asaf bin Perheyayiş** bir azim günah işlemiş andan tövbe eylemiş ve girü tövbe(y)i buyurub günah işlemiş ve andan kendü özin zincire çekmiş hazreti allahu te'alâ Süleyman'a vahy eylemiş ki girü tövbe itsün ki kabul iderem Asaf girü tövbe idüb girü saymış ve üç kerre degin şöyle tövbe idüb girü saymış andan Asaf ayıtmış ki zinciri men menden gidermezem zira ki bilürem nefsum şomdur girü işler allahu te'alâ vahy eylemiş ki ya Süleyman Asaf'a ayıt ki benim rahmetim dahi anın günahından çohdur tövbe eylesün girü kim anı günehten yarulkarum bes ma'lûm oldı kim tövbe nekadar sürse girü tövbe eylemek revadur egerçi tövbeden

[111a]

sonra günah yitmiş günah çedurundan ki hak te'alâ kerimdür ve rahimdür ve mağfîret eyler bendesine bes hakka bende olan kimse daimü'd-dehr tövbe eylemek gerekdür zira ki tövbe eylemek kula vacibdür ve *Allah a'limu bi's-savab*.

Hikâyet: **Zirkanlu Pir Fahreddin**'den rivayetdür kim didi ki bir gün bir mürid **Hazreti Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz**'den sual kıldı kim dirler ki her bende ki çaşt çağı iki rekât nemaz kıla tengri te'alânın sevabını enver eylenin tâatiyle beraber yazdura. **Hazreti Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki nemaz-ı çaşt kılmağ mevkufdur amma aleyhisselam mezhebinde amma bu nemaz ki azim erkân-ı İslâmdur tahâret ilen kılsa mı gerek ya tahâretsiz mi ol talib didi ki padişah hergiz kimse tahâretsiz nemaz kılar mı hazreti

[111b]

Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz buyurdu kim her kim bâtını tahâret itmiş olsa sofular katunda eyledür ki nemazı tahâretsiz eyler.

Beyit

*Könlinin guslini her kim kaldı yitmiş katla pak
Yohsa talibin nemazı hamu olur ayb-nak*

Beyit

*Yüklerini mevtde açgel hiç yamandan yahşiden
Ta kıyamet arsasında olmyasın münfa'il*

Hikâyet: Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz rivayetiyle aydır
Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz

Beyit

*Meryem dil-i nefh-i men ruhi be-hord
Tıfl-i heyvani be-zed ez-karin*

Sultan Şeyh Sâfi hazretleri buyurdu ki murad ruhdan ki beyitte mezkûrdur ruh-ı insanidür ve könül bile ittisal bulur dahi ikisinin izdivacından ruh-i heyvani mütevellid olur ki sıfatdur murad bu sıfattan ruh-ı hayvanidür ki ruha nisbetü

[112a]

vardur ve küfrden murad setrdür örtülmüşdür yani küfrü örtmekdür ol sırta hak te'alâdan gayri kimse muttâli degüldür bes örtülü sırdan murad tevellüd-i sıfat-ı insanidür ve netice-i insani Meryem könildür ki lahm-ı sanavberiye dahi ittıla iderler çünkü ruh-ı insani könilde karar ide dahi bu tertible ittisal bula ruh ki sıfatdur onların neticesi ola anlardan hâsıl ola muhassıl-ı beyitte bu oldu ki könil meryeminde ki ruh-ı insaniye muttasıl olmuşdur ruh-ı hayvani mütevellid oldu. **Fasl** bismillahi'r-rahmani'r-rahim Tanrıya şükürler olsun selam ve esenlik onun elçisinin ve cümlesinin üzerine olsun peygamber dedi ki (Arapça) “*el şeriat akvali ve'l el tarikat ef'âli ve'l hakikat*”; ey talib bilgel ki şeriat peygamber ahkâmıdır din içinde ve tarikat ef'âlidür

[112b]

hak yolında ve hakikat ahvalidür yol vardur ve maksuda irmege bu üç nesne gerekdür dervişlere vacibdür ve lâ-büddür kudreti yettigince işleyüb pişe ider yine ta kim hakikatden kim hak te'alânın hazinesidür ve kapu açıla say'-ı kudreti envardan ve esrardan ala tengri ile aşına olub yad olmya imdi ey talib hak ile aşna olmaka evvel Şahs kendü özin bilmek gerek nitekim hazreti emirü'l-mü'minin Âli aleyhisselam buyurubdur ki “*men arefe nefsuhi fekad arefe rabbihi men arefe nefsuhi bi'l ubudiyet fekad arefe rabbihi bi'l rububiyet men arafe nefsuhi bi'l fena fekad arefe rabbihi bi'l beka sıdk ya resulullah ve ma'rifet-i nefis dahi mevkufdur riyâzete ve riyâzetin aslı iki nesnedür biri terk-i kelâmdur ve biri terk-i taâmdur bu ikisinin dahi aslı uzletdür meşayih rahmullah buna makam-ı terk dirler ve terk oldur ki kendüni ortada(n)*

[113a]

görmeye yani varlık-ı hakkın bilmekdür meşayih ıstılahınca muna makam-ı ma'rifet dirler her kim bu makama irir hayvan mertebesinden çıhar insan mertebesine girer ve bu makamda muvahhid-i kâmil olur bes ey derviş ma-la-yaniden geçmek gerek kim a'la makama iresin ol amel-i sâlihdür ki talibi matluba irüşdürür ve ilm anın şartıdır kale allah tebarek ve te'alâ (*Tanrı dedi ki*) وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ²³³ bu makama meşayih rahmullah makam-ı tarikat dirler ve ehl-i tarikatın ameli on nesnedür **evvel** hak te'alâ talebidür can-ı dilden ki maksud kamu riyâzetten ve mücâhededen hak te'alânı bulmağdur ve bulmağ istemekden sonra olur **ikinci** muhabbet kılmağdur yolvarış kimseler ile yol ehline mürid-i muhabbet olmak gerekdür **üçüncü** ihlas ile varidat ile kim eradet yolvarışının merkebidür eger merkeb

[113b]

kavi olsa yol dahi yakın alınur ve dahi maksuda tiz yitişür ve merkeb zaif olsa yolda kalur belki helâk olur **dördüncü** muti' olmakdur yol ehline ta kim yolu doğru varabile her iş ise yol ehli destur ile ve irşâd ile işlemeye **bişinci** oldur ki eger mürşid karin libasın ve miskinın gidermek istese kamu dünyasın anın huzurunda terk ide ve illa-ma-lâ-büdd kadarı duta baksın terk kim dünyanın artuğı yol varmağa manidür illa-bi-mikdarı ma-lâ-büdd **altıncı** allahdan korhmadur yani mürid gerekdür kim muttaki ola kim hazreti resulullah mütabaat itmenin ol şartıdır yani doğru sözlü ola ve doğru işlü ola ve helâl lokmalu ola ve şeriati aziz duta ki şart-ı İslâmdur ve her nesne ki yolda feth-i külli ola hazreti peygambere mütabaat kılmaktan ola **yedinci** oldur ki az söylemek gerek eger hayır dahi olsa zira ki sözi çoh söylemek

[114a]

ma'rifet nurın söndürir **sekizinci** oldur ki mürid-i sâlik az yimek gerek ta ki sebük ve cabuk ola yolu tiz ala çoh yimek yakın nurın söndürür yolda karankuda kalur **dokuzuncu** az yatmak gerek yani mürid gerek yolında uyanuğ ola meger zaruret için amma uyhumı ref' itmek köniliden kaykunı giderür ve gözden perde(y)i giderür **onuncu** uzletdür halkdan yani halk karuşmak sermaye-i teekküddür bu nesne ki zikr olundu tarikat amelleridür ve hem alametleridür bu on nesne bi'l-külliyeye mürşid hıdmetinde isbat göstere akibet hakikat kapusu ana açıla hak te'alâ inayeti ile ve eger bu cümleden biri eksük olsa maksuda irmez ve ehl-i hakikatın dahi ameli on nesnedür **evvel** oldur ki tengri te'alâyâ irişmiş ola ve ma'rifet hasıl itmiş ola hazreti resulu mütabaat-ı mevcudat-ı esrardan

[114b]

bilmiş ola ve görmüş ola **ikinci** kimse ile sözi ve kelime hesabı olmasa gerek feragat-ı azad ola dostluktan ve düşmenlikten ikrardan ve inkardan kamu halka bir göz ile baha kendü özin kamudan eksük bile **üçüncü** halka ve ademlere şefkat ve nasihat kıla ta kim onla dahi yola heves kılalar ve caneverlere dahi rahat ve menfaat ve göze ve ihsanı âlem ola eger bir karunca dahi olsa **dördüncü** halayika tevazu kıla izzet-i nazar ile her birine hürmet kıla hakir dutmıya **beşinci** rıza-yı teslim ile muttasıf ola yani hak te'alânın kazasına razı ola ve belalarına sabr ide ki hak te'alâ suburlu kullarını sever ki "inne Allah ma' el sabirin (*kuşkusuz Tanrı sabırlıların yanındadır*) **altıncı**

²³³ K. 35, 10: Onları da Allah'a amel-i sâlih ulaştırır.

tevekkül kıla can-ı dilden esbab-ı dünyaya meşkul olmıya meger fukara muhassılatı içün ola ancak kendü nefsi içün derişmiye ve eger celâli

[115a]

kutlu olsa terk ide ferağat-ı azad ola **yedinci** tahammül kıla yani halkdan incügi olsa sabır kıla girü ivez itmiye hak te'alâ göre durur ve yerine getirür **sekizinci** halkdan tama'ın üzmüş ola ki "tama'ummel hanais" dür ve tama'dan nice dürlü fesad kopar **dokuzuncu** kanaatdür hak te'alânın gayb rızkına inana ve hak subhane ve te'alâ haline muttâli' itdügünü bile rızk içün gussa yemiye hal eyesi hali göredür kullarına kısmet kılan oldur **onuncu** uzletdür halk ile habsi olmıya ehlullah ile ola ve ehl-i halk ile ve ehl-i ilm ile hemdemligi ola her kimsede bu on nesne ola gerçek mürid oldur hakikat ehlinin alameti bu on nesnedür ey talib bilgel ki kişi "sırrun ila Allah sırrun fi Allah" tamam itmedigin bu alamet ve bu sıfat anda zâhir olmaz ey derviş bilgel ki kamu sâliklerin maksudu ma'rifetullahdur

[115b]

ma'rifetullah yine Allah nuru ile hasıl olur lâkin ibtida-i sülukda sâlik evvel kendüsüyle vardur sonra akl ile ki peygamber aleyhisselam buyurdu *el-akl nuru 'l-kalb yenferiku beynu 'l-hak ve 'l-batil* yani akıl nurdur könilde ki fark ider hakkı batıldan buna akl-ı me'âd dirler ve bu akılda akl-ı ma'aşa yol varmaz çünkim dünyanın imareti ve harabı akl-ı ma'aş iledür akl-ı ma'aşı kendü şukullarından kat' itmeyince akl-ı me'âda yol bulmazlar akl-ı ma'aş bu yola vardı ve aciz oldı hak te'alâ lütf ider kulına kendü nurından kim ol nur ile seyri der hak te'alâ ma'rifetine irişir ve sırr-ı hilkat dahi budur ki ademi ma'rifet makamına irişdürür peygamber aleyhisselam münacatında didi kim ilahi bu halkı niçün yarattın allahu te'alâ buyurdu ki men gizlü genc idim diledim ki bilinem amma seyr olmaz illa yoldaş kişi

[116a]

eyle sabr eyliye ki Allahın nuru ol kimsededür İsa-nefesdür Hızır sıfatlıdur ekber a'zamdur derdlülere dermandur murad-ı allahdur her kim ana yeter Allah(a) yeter her kim ki mahrum kalur neuzu billah mürşid-i kâmil olmayınca maksuda irmeklüge çare yohdır meger ki nazır ola hak te'alâ fazl ide bir kula irşâd ide nur-ı mariferullah irişe amma çoh kişi vardur ki **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** irişür ve şeyh ile sohbet ider fâide dutmaz ol iki vechdendir ya budur ki istidadı yohdır yani riyâzeti yohdır yani riyâzeti ve açlığı yohdır ve yahud hak te'alâ hazretine bileşmege talib degüldür dünya muhabbeti içünde dopdulu lâ-cerem dünyadan ve ahretten mahrumdur Allah bir nurdur nihayeti yohdır yukaru ve aşağı degüldür öni ve ardu ve sağı ve solı yohdır yani hiç ciheti yohdır denizdür kim dibi ve kenarı yohdır cem'i mevcudata muhitdür yani âlimdür

[116b]

nitekim hak te'alâ buyurubdur ki²³⁴ **شَيْءٌ مَّحِيطٌ** ve ilm ile muhittür külli eşyada **عَلَّمَ** **أَخَاطُ بِكُلِّ شَيْءٍ** ²³⁵ **وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ** heç zerre yohdır kim anda Allah nuru olmıya yani külli eşyayı kabildür kadr sebebiyle ve ilm ile dilinin gözinin

²³⁴ K. 41, 54: Dikkat edin; onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. Bilesiniz ki O, her şeyi (ilmiyle) kuşatmıştır.

²³⁵ K. 65, 12: Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve her şeyi ilmiyle kuşattığını bilesiniz.

açılmasıdır kim göresün eger sabr idüb riyâzet ve mücahede idersen ümiddür kim irişe ve bileşesin ve bu ilm ile irmege kurb dirler her kim bu kurba irmedi henüz tengriden bi-haber ve bi-nasibdür anların kim bu kurba irdiler bu kurbdan haberleri var her gün ve her saat müŞahade içündedür ve zevk içündedür ki hazreti İsa ve hazreti Musa gibi aleyhisselam gibi daim halvet severler idi ve eger cemaat içinde dahi olsalardı hak te'alâ ile könilleri halvet olurlar idi ve edeb ile pür-nurlar idi ayağ uzatmaz idi daim hakla hazır olurlar idi kamu nesne(y)i Allah hazreti

[117a]

uzmeti katında bir zerre mikdarınca görürler idi belki dahi kemter ey talib-i hak bu kurba hiss-i aklı irişmez lâkin Allah te'alânın nuruyla irüşür insan makamının hakikatı bu kurbı bilmekdür bundan maksud budur kim idesin madam ki sen seni göresin mahaldür ki Allah göresün amma çün sen seni tanıyasın kâmil bâliğ oldın hulâsa-i halvet ve Süleyman-vakt oldın imdi bu makama irmege her nesnenin sevgüsünü kat' itmek gerek könlinden carub çalmak gerek haktan artuğunu süpürüb gidermek gerek ta hadd-i özin dahi bilmek gerek dünyadan ve ahretten çoh nemaz ve çoh oruç ile sen yola varamazsın zira ki yolın hicabı iki dürlüdür kimi nuranidür kimisi zulmanidür her birisi lâ-büddür göresin geçesin her hangısını dutarsan mahrum kalursun

[117b]

maksuda irmege mani'dür be-hasb-ı vakt be-hasb-ı hal deprenmek gerek yola süst varmayalar her nesne ki yolda seni kâhil ve zaif kılur seni yol varmaka komaz beytin gerek mal cah olsun gerek oruç nemaz olsun riya ile olsa mecâlinde terk eylemek vacibdür vakt ola mescid içinde ve yahud seccade üzerinde oturmağ hicab ola terk eyliye anıçün dimişlerdir kim ne iş işler isen mürşid-i kâmil işareti ile işle zira ki her kişi öz tövbesin bilmez ve zamir amma mürşid-i sabir müridin tövbesini. **Fasl** ey derviş çün bildin ki hak te'alâya iremegin evvel şartı terkdür yani ma-sivaullahı terk idesin ve her kişide ki terk vardur yakın bilin ki ol kişi ma'rifete irdi yani mevlâsını buldı ve her kişide ki terk yohdır yakın ol kişi ma'rifete girmedi dünyada ve ahrette ne idüğün

[118a]

bilmedi zira ki bir kimse bir nesnenün ne idüğün bilmeyince terk idemez idicek mahrum kalur zira ki maksud olan bi'z-zatullah te'alâ celle celalehu taleb kılan hakdan gayrısın terk eylemekdür bes bilgel ki terk ve ma'rifetullah kelime-i şehadetdür kim nefyi isbatdur nefyi isbat hak te'alânın ma'rifetüdür yani her kim la ilahe dimek ile cah-ı mal için çıhdı terk itti nefy tarikin tamam itti ve illa Allah dimek ile bâtını nurlandı zevk ve şevk hasıl oldu ve ma'rifetullah müyesser oldu halikin buldı isbat tarikinde tamam itti ol kimseye tevhid hasıl oldu ve ma'rifetullah müyesser oldu ol kimseye cennet vacib oldu zira ki hazreti resulullah sallallahu aleyhi vessellem buyurdu ki "men kale la ilahe illa Allah kelimesi birle tengrisini isbat kılmakdur kendüde şöyle ki göre ve bile

[118b]

nefy-i isbat ma'nâsı kelime-i şehadet" demişleridir ve dahi ey derviş bilmek gerek bu yoldasız sülûk ve cezbe-i hak vardır ve u'ruc vardır bu üç nesneye meşayihler ziyade itibar kılmakdadur vacibdür ve bir perhiz eyleyüb yola giresün yani yoldan murad meşayihdür amma ehl-i tasavvuf iderlerse ve sülûk-ı nefis dileklerindenür kamu nefis-i hevasından geçmekdür tedric ile ve müŞahede kılmağ ile nefis bir vakadan mümkün degüldür kim zebun ola şol kadar meşakkat çeke ki *sırrun fi Allah*'dur *sırrun fi Allah* andan ibaretdür mürid dahi hakkı bildüğü günden sonra şol kadar seyr ide kim tamam sıfatların dahi bile ol kadar kim canı tendedür ve ehl-i vahdet ayıdır kim mürid şol kadar seyr ide kim bile vücud birdür yani vücud hakiki ilahındur ve baki vücudlar hayaldür yani *en-niem*(*nimetler*) salkum kimidir hakikati yohdır *sırrun fi Allah* budur bu iki makam olıcak kamu nesnelerin

[119a]

aslın bilmiş olur perde(y)i könül gözinden götürdüğü için var oldu vücuda geldi amma cezbe-i ehl-i tasavvuf ayıdır kim cezbe didükleri hak subhane te'alâ mürid könlünü yerinden çekmeklikdür kendüden yana yani rahat ve merhamet kılub sevgü birahur bendesinin canına ve könlüne ol sevgü ile her nesnenin sevgisünden yüz çevirür ol kimsenin könlünde ne dünya ve ne mansıb ve ne cah kalur küllisinden azad olur hak te'alâya layık kul olur hakkı kalbe idinür yüzün hakdan çevirmez allahdan gayrısına nazar eylemez *kale en-nebi sallallahu aleyhi vesselem cezbetu'r-rahman tevazi amelu sakilin* yani resul aleyhisselam buyurdu ki bir gün hak te'alâ celle ve celalehu kula könlün yerinden çekmeklik kendüden yana beraber ider üns ve cin ilmüne dünyada ve bu cezbenin kul tarafından adı aşkdur teveccüh-i külli yolına hakdan yana çünkü mürid aşk makamına

[119b]

erdi bir nicesi ol mertebede kalur girü dönmez ol mertebe yerle âlemde sağır kılur bu makamda ol kişi meczub olur bir nicesi olur kim girü kendü üzerine gelür kendü özin bilür bu makama makam-ı rucu' dirler girü anıñçün gelür ki hak te'alânın kullarından hak yolına davet ide ve irşâd kıla bu makamda adı mürşid olur meczub kişi rucu'-ı irşâd itmege yaramaz zira ki kendüden bi-haberdür kimseye fâidesi degmez amma u'ruc ehl-i tasavvuf ider kim u'ruc yukaru çıkmakdur edna mertebeden ala mertebeye imdi ey talib bilgel ki adem peygambere inanub cem'i haberlere ikrâr idüb tasdik ile amele getirse ihlas ile ima'nâ irer adı mü'min olur ruhu cisminden ayrulduğı vakt makamı **evvelki** gökdedür eger ibadet dahi ziyade idüb ubudiyet mertebesine irdi adı abid oldu ruhunun makamı **ikinci**

[120a]

gökdedür eger dünyadan könlünü itiraz kıla adı zahiddür ruhunun makamı **üçüncü** gökdedür eger dahi say' iderse şöyle ki ma'rifetullah kesb itti adı arif oldu ruhunun makamı **dördüncü** gökdedür eger dahi itse muhabbet makamına irdi veli odı ruhunun makamı **bişüncü** gökdedür eger dahi say' itse hak te'alâ fazl itse mucizat birle ma'sûk olsa nübüvvet makamına irdi adı nebi olur ruhunun makamı **altıncı** gökdedür eger dahi fazl itse Cebrail birle kitab gönderse halkı hakka davet itse risalet makamına irdi adı resul oldu ruhunun makamı **yedüncü** gökdedür eger dahi fazl itse kadar dirse kim andan sonra ki şeriati feth itti kendü şeriatin feth itti kendü şeriatin yarattı halk

[120b]

üzerine ulûvvu'l-azm makamına irdi azm eyesi oldu ruhunun makamı **sekizinci** gökdedür eger dahi ziyade say' itse kamusu üzerine mufassal itse kim andan sonra efdal gelse hatem-i nübüvvet makamına irdi adı hatem-i nebiyîn oldu ol hazret-i fahr-ı âlemdür Muhammed Mustafa sallallahu aleyhi ve's-sellem ruhi mukaddesi arşdadur u'ruc-ı insan munda tamam oldu. **Fasl** ey derviş merâtib mütevatıftır insaniyet içinde ve akıl kişi gerektür kim takati kadarı say' ide edna makamdan âli mertebeye irişe günden güne terakki içinde ola ve her gün ve her saat kullığın ziyade eyliye zira ki hazreti resul aleyhisselam buyurdu ki من استبوا يومين فهو مغبون deyüb buyurdu yani 'her kimsenin iki günü beraber olsa ol kişi mağbundur' bu hadiste

[121a]

çoh nazarlar vardur amma ma'nâ-yı zâhiri oldur kim günden güne ibadet ziyade eyliyeler ta hadd-ı insaniyet makamına irişeler hayvan mertebesinde kalmıyalar ve hayvan mertebesi yimek ve içmek ve uyumak ve şehvet itmektür eger bunlardan artuğ nesne kılmazsın behayımsün hak te'alâ celle ve celalehu bunların şanında buyurdu ki ²³⁶ **إِن هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا** ve ol taife ki nefsini bilmek içindedür şol dört ayağlı canverler gibidür belki dahi azgundur ve eger bu fiillerden dahi ziyade ceng ve gazab itse ve mü'minlere mazarrat getürse yırtıcı canverlerden ola ve eger bu zikr ittüğümüz zıst hasletleri ziyade eyliye mü'minler hile eyliye ve kalblığ eyliye ve yalancılığ ile dirse bile Şeytandan ola "neuzu billah minzaleke (*bu şeylerden tanrıya sığınırım*)". eger azab-ı nefsaniden kendüni

[121b]

nehy ittin ise melayiklerden oldın belki dahi eşref ve eger yiyesin ve içesin helâlden ve giyesin helâlden ve şehvet kılasın helâlden amma zahmet kimseye degürmiyesün belki cem'i halka doğru bahasın ve doğrılığ ile işliyesin ve dahi taleb-i ilm ve ma'rifet kılasın ta kendüni bilesün andan sonra allahı bilesün bunlar gibi kimse âdemi olur ey talib âdem-i behayim ve sıba' mertebesinden ve şeyatin ve melayik mertebesinden ve menzilinden geçmeyince insan mertebesine irişmez ve bu mertebelerden geçüb insan mertebesine irdün ise istidad hâsıl kılmayınca ruh-ı izafi ile zinde olmaz eyle olsa hayat-ı hakike irişmedi ve maksudı hâsıl olmadı ve ruh-ı izafi didüğümüz insan-ı kâmindür Allah teberek ve te'alâ

[122a]

bu ruhi kendüye izafe itmüşdür nitekim buyurubdur ki "Fe eza esvatiyye nefehu fihi min ruhi (*ona ruhumdan bir parça üfürdüm*)" **Şeyh Muhiddin Arabî** rahmetullahu aleyhi Fusus'un evvel faslında kim Âdem peygamber aleyhisselam kıssasıdır ve anda buyurdu ki tesviyey-i ibaret ruh-ı insanidür bu ruh olmağ mevkuftur iki şart hayat-ı hakike irişe vakti ki bu ikisi yerine gele ehl-i iman bu ruh-ı izafi ile zinde ola imdi ey derviş ruh-ı izafi dedüğümüz Muhammed Mustafadır sallallah irişdi hak te'alâ hazretine irişdi celle ve celalehu hazreti peygamber aleyhisselam her cihetten buyurdu ki "men reeyni fekad reey el Hakk (*kim beni görürse hakkı görmüş olur*)" ve dahi buyurdu ki her kim menüm ile biat kılmışdur hak te'alâ ile biat kılmışdur

²³⁶ K. 25, 44: Hayır, onlar hayvanlar gibidir, hatta onlar yolca daha da sapıktırlar.

imdi ey derviş allahu te'alâya Muhammed Mustafa'ya yakın olub ol vakt olur kim rızaların da alasin ve buyruğlarını yerine

[122b]

getürmek bilmekten sonra olur bes evvel bilmek gerek andan işliyebilesün bilmeyicek işlenmez eger bilmez isen ar itmeyüb bilenden sorub bilesün ta doğru yola varabilesün ve kulin kullığı ol vakt sabit olur kim sultan her ne buyursa kul gerek anda bulına ta sultan katında makbul ola ve müddet ile ana layık kul ola ve sultan ana hükm iderse ol dahi sultan icazetiyle özge kullar hükm ide ve "Allah a'leme bi's-savab bismillahi rahmani'r-rahim el-hamdülillah tecella el evliya bi envarul irfan tecelle el asfiya bi envai letayif ve'l avarif ve'l burhan haleke hubbu'l kalb bi hubbihi ve aşkıhi fetehe ile el fevait elf vidadin min vedetihi veş şevk essalah ve selam ala Muhammed ve alahu " amma ba'd bilgel kim ey talib hak subhane ve te'alânın sana tevfik-i refiki olsun ki sultanu'l-meşayih

[123a]

ve'l-arifin **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** kerametlerinden ve tahkiklerinden beyan idelüm ki talib istifade ideler kim zâhir olmuşdur deryalar içindedür girdelerde **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l-aziz** buyurdu ki **Melik Nasreddin Emir Çobanî** yanında nayib idi ol ayıdır kim Basra şehrinde derya kenarında cemaat ile oturmuştuk gördük derya içinde bir gemi gördük deniz kenarına yetişdi bir tâcir gördüm bir sandukçe başı üstüne koyub dışra getürdü hoş i'zaz ileanı sahladı bende ayıttım ki anın içinde emtia-i nefise vardır kim **Emir Çoban**'a lâyıkdur vardım Emir Çoban'a hasıl idem ol tâcirden sordum ki evvel sandukçe içinde ne vardır ki anı i'zaz ile başının üstünde götürdün ol ayıdır kim içinde **Sultan Şeyh Sâfi'nin** nezri vardır sual ittim

[123b]

ki ne sebebden ol ayıdır mecmû'-ı etraf mevce geldi kimi darlıka düştü yakın oldu ki gark oladı kamumuz hayattan novmid kalduh nagâh fikrimize **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** geldi istiânet ve istidad kılduk feryad eyledük nagâh gördük ki şeydaye içinde ve kasad içinde derya yüzünde mevc ortasında peyda oldu geldi ol mübârek elini gemiye urub çekdi ta selamet yerine yetürdi kimi garkdan halas oldu bende dahi bu sandukçenin içinde ne var ise ana nezr eyledim ol sebebden aziz dutarım ki ana irişdürürüm.

Hikayet: Pir Bedreddin Sultan ayıdır bir tâcir geldi Hıtayi'den ol tâcirin adı **Misafür** idi ol ayıdır kim Hıtayi deryasında üç ay gemi içerisinde mahbus olduk bu mahalde kim hareket eylemedi mecmû' cemaat tazarru' ve feryad

[124a]

eylediler hiç fâide eylemedi menüm hatırımdan geçtü kim bir nevbet **Kızum** (?) deryasında derya cuş eyledi gemi hareket düşüb gark olmaka vardı **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** müridlerinden çoh cemaat ol gemi içinde var idi bizimle refik olmuşlar idi ol zaman **Sultan Şeyh Sâfi Hazretlerinden** istiânet dilediler halas buldılar idi bu cemaate haber virdim didim gelin **Sultan Şeyh Sâfi**

Hazretlerinden istiânet dileyelüm başed halas buladız ayıttılar allahdan istiânet dilerüz icabet eylemez şeyhden ne fâide eyliye didiler bende ayıttım ki siz bilürsüz durdum mücedded vuzu eyledim iki rekât nemaz kıldım istiânet **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** duttum nagâh gördüm gemi ızdırabda iken deniz yüzünden bir atlu gelüb geminin ipine yapuşub çekdi bir avaz peyda oldu geldi gemi revan oldu hamumuz halas olub denizden dışra

[124b]

çılduk cemaat taaccüb eylediler ve denizden yana nazar eyleyüb gördük kim derya ortasında iki sanavber ağacının ortasında gemi habs olmuş idi vakti ki ol atlu gemi çekdi ol sanavber ağacı yüzi üstüne secdeye düştü cemaatın bazısı didiler Hazreti Hızır peygamberdür bende ayıdırım **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ve andan zeman ile **Hazreti Sultan Şah Sâfi** görüb tanıdılar sıdk deyüb eradet getürdüler.

Hikayet: Pir Hasan ayıdır bir gün Erdebil'e gittim serab girüsünde yettim bir azim dibi peyda oldu giriftar olduk ne gün görünür ne dibi sakın olur sergerdan-dermande kalduk bir bulağ gördük vardum anda dest-nemaz aldım niyaz eyledim ki ey padişah-ı âlem **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** تنها dili meded kalmuşum senden istiânet dilerim

[125a]

nagâh gördüm ki **Şeyh Sâfi Hazretleri** bir ağ atın üstüne binmiş ayıdır ey derviş geldürdüm **Hazreti Şeyh** dahi atın sürdü çün nazar eyledim gördüm ki seraba gelmişem şeyhe nazar eyledim gözümden gayib oldu.

Hikayet: Hacı Eminüddin ayıdır İsfahan'dan gelürüm bir azim deyaya irişdim karvan gitti men تنها ol gice anda kaldum karankuluğ idi yağmur yağdı seyl oldu yol bulmadum ve aciz kaldum kaza-yı kudret atı sürdüm bir makama irişdim ki hergiz at ayağın koyacak mecal olmadı indim yayağ oldım gördüm ki at ve bende bir gem üstüne muallâk kalmuş hiçbir tarafa yer yok andan aşağı bahdum gördüm altı yanı bir azim göldür muzdarib oldum serasime nacar kaldum o hayranlığ ile ve karanluğ içinde nagâh bir kişi gördüm

[125b]

bendenin öğüne gelüb revan oldu men dahi anın ardunca revan oldum ol kişiye avaz eyledüm cevap virmedi ve mükerrer oldu cevap virmedi tevhem eyledüm ki meger bu şeyh ola ki bendeye i'ânet eylemege geldi ilerü vardurm gördüm **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** ve gördüm karvanı giderler çünki karvanı **Sultan Şeyh Sâfi Hazreti** gayb oldu.

Hikayet: Pir Emirüddin Germerudî ve Pir Emir Şahiye-el-din'den bir rivayet eyledi ki bir Şahs-ı bezzaz bazar-ı Sultaniye'de olurdu **Bedreddin** adlu oğlu var idi bir gün ol bezzaza haber getürdüler kim oğlun Bedreddin damdan aşağı düşdü bezzaz serasime olub segirtti oğlını gördü kapuda durır ayıdır ey oğul halin nedür nice oldın ayıdır baba çünki damdan düşdim bir Şahs gördüm elini getirüb

[126a]

meni hevada duttı atası ayıdır ey oğıl eger anı görsen tanurmısun ayıdır bele tanurum ey ata eger görsem bir ittifak düşdi ol bezzaz Erdebil'e geldi oğlını bile getürdi **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** irişdi çünkü evinden içerü kadem basdılar oğlanın gözi **Sultan Şeyh Sâfi'nin** mübârek cemaline düşdi geldi derhal oğlan nara urub düşdi andan akılı başına geldi ayıdır ey baba ol kişi ki meni hevada dutdı bu kişidir kim oturur.

Hikayet: Mevlâna Siraceddin rahmetullahu aleyhu ayıdır bir gün bir uğrı **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretine geldi tövbe aldı ki dahi uğrılığ eylemiye **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** ana bir hırkasın bağışladı andan ibret ile buyurdu ki bizüm hırkamuz ya baş aparur ya baş getirür bir zamandan sonra

[126b]

ol kişi diledi ki uğurluğ eyliye bir gice içinde durub ol hırkanı ögine geydi diledi ki bir bacadan aşağıya sıçrıya kudret ilen yolında bir ağaç var idi görmedi hacenin hırkası ol ağaca ilişdi ol gice başı aşağıya asulub helâk oldı çün sabah oldı gördiler kim ağaçdan bir kişi başı aşağıya asılmışdur helâk olmuşdur ve bildiler kim ol **Sultan Şeyh Sâfi'nin** hırkasıdır ki munı kıldı.

Hikayet: Mevlâna Muhıyüddin rahmetullahu aleyhi rivayet eyledi **Sultan Şeyh Sâfi Hazretlerinin** bir müridi var idi Helhal vilayetinde sahib-i kâr idi şöyle kim eger sema' itse dört beş gün mest olub akılı başına gelmezdi bir gün **Sultan Şeyh Sâfi'nin** huzuruna gelüb ziyade küstah hareket eyledi hatta şeyhin mübârek seccadesin bastı **Sultan Şeyh Sâfi**

[127a]

üç keret seg-sar ol didi çünkü ol Helhal'e geldi herab olub muamelesi getti ta şol hadde yetti ki zikr itmez ve nemaz kılmaz oldı fasik oldı akibet ol fisk sebebinden seg-sar oldı.

Hikayet: **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** rivayet eyledi kim eyledi bir Şahs var idi vakti ki **Sultan Şah Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** nasihate meşkul olsaydı ol nara iderdi birgün **Sultan Sâfi Şeyh** hazretine sıret hâsıl oldı hışımıyle nazar itdi idermez dimiye derhal aşağıya düşüb helâk oldı.

Hikayet: **Pir Cebrail** ayıdır evvel dilsiz idim aksağ idim carım yoh idi Ku'an ohudım çün sefere azm eyledim birdağ üstünde bir çeşme üstüne geldim dest-nemaz aldım iki rekât nemaz kıldım uyhu meni apardı **Sultan Şeyh**

[127b]

Sâfi kaddese allahu sırrahu'l-aziz vakada gördüm ki gelür mübârek ağzının suyunu menüm ağzıma tükürdü vakti ki munı bile gördüm diledüm açıldı Ku'anı ohudım andan durub yeridim gördüm ki ayağım açılmış şükür eyledim andan **Şeyh Hazretleri** bendeye ayıdır pire nicesün ayağın ve diline rahmetten ayıttım ki bi-hamdullah himmetinin berekatından. **Fasl** zühd ve ver'a ve takva beyanundadır ki

Sultan Şeyh Sadreddin rivayetiyle ayıdır **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki haramı terk eylemek vacibdür ve şübehatı terk eylemek sünnettür kim ol takvadur ve zühd oldur ki helâlden artuğ nesne ile kanaat eyliye ve ver'a oldur ki yetmez eyliye be-kadar-ı ma-yuhtac istimal eyliye israf eylemiye bu surete taallukdur amma zühd-i manevi oldur ki terk-i muhabbet-i dünya eyliye ve könlünü dünya muhabbetinden saf eyliye ve ahrete meşkul ola ver'a oldur ki könlünü ma-sivaullahdan pak ide hak te'alâdan özge nesne könlüne sığmaz evvela takva

[128a]

oldur ki hak te'alâdan korha her ne kim hak te'alâ rızasından dışradur anı terk eyliye **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** zâhiren ve bâtinen zühd ve ver'a sıfatıyla mevsuf olmuşdı şöyle kim emlâkindan icraya virmişdi ve anın ücretinden kendü özi tenavül eylemezdi ve dahi evlâdlarına ve müridlerine emr iderdi kim yemiyeler sual itteler **Şeyh Hazretine** ne için yemezler şeren hod helâldür bele amma anları bi-kerahiyet virmezler bes sofuliğ havsalasına layık degüldür ve dahi **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hergiz vakf tasarruf eylemezdi vakfdan gayette ihtiraz iderdi ta haddi ki Erdebil'de bir **getdu(?)** var idi vakf eylemişler idi vakti ki öğünden cemaat **Şeyh Hazretine** gelürler idi **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** bunlara emri derdi ki felan sofada kurşaganları

[128b]

açın ki medam koynunuzda bir pare vakf itmekden ola ve anı bir talib yiye mecmû işledüğü iş mahv ola zira ki anlar niza'dan hali olmazlar.

Hikayet: Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz rivayetiyle ayıdır ki şeyhin mülazımlarından bir kul **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** mushaf elinde dutmuş şeyhin öğine oturdu **Şeyh Sâfi Hazretleri** sual itti ki pir bu elinde ki nedir? Ol ayıdır mushafdur **Şeyh Sâfi Hazretleri** gazaba geldi ayıdır ey belaye gör! Çün içerü gelirsin elinde mushaf var niçün ilam itmezsin ta durub i'zaz eyliyem? Hak te'alâ kendü uzmeti ile i'zaz eyleyüb buyurdu *innehu el-kitabu aziz* dünya ve ahret padişahının hükmüne bu tarîk ile izzet ile gerekdür **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz'den Hâce Abdülmelik** rivayet eyledi kim şol kişilerin misâli ki talibleri ve

[129a]

zakirleri çehr-i zikrden men' iderler şol kimselerin misâli ki bölük illetlü âdemiler sahib-i derd gibidür gayr-ı illetsiz âdemiler ki hemama varsalar gice karankuluğ içinde ta hiçbir kişi bu(n)ların ayblarını aşkar ide ol çerağı dinlendürmege kasd ol kişi mi ayıdır ki sahihu'l-yed nedir veya ol kişi mi ayıdır ma'yubu'l-yed nedir ayıttılar ol kişi ayıdır ki elindedür **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** buyurdu ki evvel kişi ayıdır ki nefsleri illet ile heste olmuşdur zikr bir nurdur vakti ki zikri derler ta ki aybları zâhir olur nefis karankusu içinde aybları örtülü olub aşkar olma bes zikrden men' itdüklerine sebep budur.

Hikayet: Hâce Abdülmelik Serabî rivayet itti bir gün kadıu'l-kuzzat şems-i mübârek

[129b]

Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz ki çün peygamber aleyhisselam miracdan girü döndi gördi kim damu içinde bölük cemaat hatun kişilerden idi ve oddan mi'razlar ile endamlarının atlarını çekerler idi resul aleyhisselam sordu Cebrail'den ki bunlar ne kavmdür amelleri nedür ki bu azaba müstehak olmuşlardur Cebrail emin cevab virdi ki bunlar şol hatun kişilerdür ki oğlanlarını zina itmek ilen getürmüşlerdür bes **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki huda hakkıçün kavmi ki nefis ile mal helâl ola dahi könül davasın eyliye yetmiş kerret anlarun azabı ol hatun kişilerden dahi ziyade ola. **Fasl Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu kim gice şöyle taksim itmek gerek beş üleş ola **evvel** kısım-1

[130a]

tâate ve ibadete meşkul ola **ikinci** kısım-1 istirahat ide **üçüncü** kısım-1 yine ibadete meşkul ola **dördüncü** kısım-1 yine istirahat ide **beşinci** kısım-1 yine ibadet ide daim **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** bu vecihle levir datmuşdu nefse mücahede bunda ziyade olur şundan ki yarusın yata ve yarusında devre-i ibadet eyliye amma halet-i şebanide yanını bir yüzine koymazdı fâide dokundur taksimini **Sultan Şeyh Sadreddin kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki vakti ki sabah nemazından fariğ olaydı evrade meşkul olurdu güneş doğınca şöyle kim araya muhallel olmiya çünkü güneş doğa nemaz kılurdu andan sonra halvete varurdu telavet-i Ku'an'a meşkul olurdu andan nemaz kılurdu andan eger taâm getürseler tenavül iderdi dışra gelüb halkın

[130b]

tertibine meşkul olurdu. Ta gün orta nemazına degin vakti ki kıldı oturub ta asra degin müridlerin tertibine meşkul olurdu ekser kelâmı emr ü nehy-i münkir üzerine olurdu asr nemazın kılmayınca dahi ortaya nesne gelmezdi daim bu hal üzerine olur idi.

Hikayet: Hacı İsrail ayıdır bir gün Erdebil'e **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** giderdim Mevlâna Şemseddin rahmetullah aleyhu menümle yoldaş oldı giderken ayıdır eger sizin şeyhinizin keramâtı var ise evvel kim pezvare yüz bal getüre andan turşu taâm getüre sonra la ilahe illallah kelimesin beyan ide çün bu dahi kelâmullahdan bir kelimedür niçün bu kelime(y)i ihtiyar eylediler şöyle beyan eyliye ki bize tasalli hâsıl ola **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** nazarına varduk buyurdu ki evvela Mevlâdan ötürü

[131a]

bal getürün varub bir hadım bal getürdi andan turşu buyurdu ki turşu getürün andan buyurdu ki Mevlâna bu la ilahe illallah zikrini Cebrail aleyhisselam hak te'alâdan hazreti peygambere getürdi peygamberden eimme-i masumîn rıdvanallahu aleyhum ecma'in kabirin an-kabirin ta bizüm işimiz kelime-i tevhiddür her kim bu kelime-i tevhidi zikr ide hak te'alâ ve subhane ana iman erzani ider her kim itmiye küfr içinde kalur bu la ilahe illallah kelimesin itmeklen könlünü pak eyler iman ana müyesser olur

ve ahir vaktinde la ilahe illallah üzerine tamam ola evvel kimseler çünkü bu kelâmı işitdiler durub **Sultan Şeyh Sâfi Hazretinin** mübârek ayağını düşdiler tövbe eylediler mürid muhibb oldılar.

Hikayet: Pir Behaüddin Sabun-füruş ayıdır kim her bar **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** gelürdüm vak'a dimek

[131b]

gelürdüm hayâ ve dehşet menüm üzerime gâlib olurdu ve bende zahmet çekerdüm bir kerret hatırımdan geçti ki nolaydı **Şeyh Hazreti** bir tarîk göstereydi bendeye bu zahmet hâsıl olmayaydı çünkü bu fikri eyledim derhal **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** buyurdu ki ey Behaüddin vakti ki munda gelesün sana utanmağlığ hâsıl olur zahmet çekersin şimdiden giri vakti ki vak'a getirsen gel ögümde otur vak'asın tasallısın al andan sonra Behaüddin ayıdır ki her bar ki vak'am olurdu varub **Şeyh Hazretinin** nazarında otururdum vak'am hal olurdu hiç arz itmege hacet kalmazdı.

Hikayet: Mevlâna Muhammed Hatib ayıdır evvel halde bu taife-i sufiye inkârım var idi bir gece vak'ada gördüm şeyhin öğine düşdüm girdük yolda bir kimseye irişdük

[132a]

hadiye benzer azim korhdum ve mütehayyir kaldım **Sultan Şeyh Sâfi Hazreti** buyurdu kim yeri yerine bilmedüm şeyh tekrar buyurdu kim Mevlâna geç bu halinden elimi yüzime tuttım uyhudan uyandum durdum Erdebil'e **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** geldüm çünkü halvetün kapusundan içerü girdüm derhal şeyh hazreti nazarın bendeye eyleyüb buyurdu ki Mevlâna Muhammed ta cehennem darlığına düşmeyince bizüm katımıza gelmedin gösterici idin niçün yolın mescide varmadı talib-i ilmler ta göz ile görmeyince inanmazlar.

Şiir

İnne ellezine cehennem kad vasalva bi azabuna ehlü i'zan ve'l yevm yevmu inayet tuna

Gusseddin ve Mevlâna İzzeddin ve Mevlâna Nizamüddin ve Mevlâna Abdullah Merağî rahmetullah ittifak eyledüler **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** hazretine

[132b]

imtihan-ı sual eyledüler ma'kulat ve menkulattan bendeye dahi bunlarınla bile oldım çoh sual fikr eyledük ta ki varub soradız Mevlâna İzzüddin ayıdır zâhiren **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** ohımanuşdur bes biz taaccüb eyledük durub **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine şeyhin uzmeti** velayetinden khamumuzın dili bağlandı kim hiç birimizin takat-ı mecâli olmadı ki söz söyleye(y)üz yahud sual ide(y)üz Mevlâna Nizamüddin ma'nâ ve men ana nazar eyledim ve Mevlâna İzzeddin Merağî başın aşğa eyledi çün bir saat munın üzerine geçti **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu'l aziz** mübârek başın kaldırdı ve ol suallere her ne kim vardur ve her ne ki fikrimizden

geçmişdi bir bir haleyledi cevabların virdi ol ibarat-ı fasih üzerine hak ile “yektubu bisivatdu el ebsar alel’ebiyad

[133a]

çünkü bu keramat-ı keşfi gördük şol cevabları işitdik mütehayyer kalduk bendenin hatırımdan bir nefis-i ihtiyar hâsıl oldu **Sultan Şah Sâfinin** mübârek etegine yapuşdum tövbe aldum mevlânalar kamusu tövbe aldılar ve itikad-ı pak getürdiler andan dışra geldük bende İzzeddin’e ayıttım niçün ayıdırdım şeyh hazreti nesne ohımamuşdur Mevlâna İzzeddin and içti ki şeyh zâhiren nesne ohımamuşdur keşf ile ve bâtın iledür.

Hikayet: Siyavuş Muharikî ayıdır bir nevbet **Sultan Şeyh Sâfi Hazretine** geldim yatsu nemazın bile kıldım fikr ile nemaza meşkul oldım bir kimse nemaz içinde bir nice naralar urdı men ana endişe eyledim ki bu Şahsın nemazı batıl oldu ve didim çün şeyh hazreti selam virdi mübârek

[133b]

cemalini cemaatten yana durdı ve buyurdu ki bele bele ol kişinin nemazı dürüst degüldür munda nemaz kılursun Bağdad’a eşk uğurlarsun çünkim könlimdekini işitdim durdum tövbe eyledim itikad dahi ziyade oldu.

Hikayet: Pir Muhammed Daverî rahmetullahu aleyhi ayıdır bir gün **Sultan Şeyh Sâfi** huzuruna çoh cemaat vak’a getürdüler **Sultan Şeyh Sâfi Hazretleri** kamusunın vak’asın tasalli eyledi darına cevap virdi menüm gönlümden geçti hazretleri nice tehammül ider munca taliblerin vak’asın hal eylemeklige Şeyh Cüneyd Bağdadî on üç mürid ile halvette otururdu on ikisinin vak’asın hal eylerdi on üçünde aciz olurdu ve melâmet hâsıl olurdu nagâh **Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu’l aziz** velayet nuruyla

134a]

haberdar olub bende ayıdır ey pir Muhammed Mustafa’nın sallallahu aleyhi vessellem devletinden ve hazreti **Şeyh Zahid**’in himmet-i berekatından eger mecmû’nın uhdesinden çiham ve vak’asını tasalli eyledim birisine aciz olmıyam hak te’alâ inayetiyle.

Fasl-ı çeharum Sultan Şeyh Sâfi kaddese allahu sırrahu’l aziz’in garib ma’nâlar ve lâtif ibarelere işaret eden mucizeleri ve bazı sözleri hakkındadır ki bu sözler **Sultan Şeyh Sadru’l-mille ve’d-din’in** rivayetiyledir.

Şiir

Kane el-meydu ma-el husn fi-ha
Ve mer’au’z-zıl fi makalu’r-riyad
Navari fi muhayiluhu’l-meani
Yekûnu es-seher fi sıdku’l- mirad

Kelime

Aşk ra meşveret nist
Aşk çün ruy-1 dil-i rah averd
Tahten be-ruy zi-nagah averd
Çün giribani be-dest aşk-1 ost

[134b]

Can negired damen-eş der rah-1 dost

Kelime

Aşık ra bendi nist
Aşıkı ki o-rast gerden der-kemend
Bend-i can-1 o ra kuca ared be-bend
Aşıkan ra bend gerden çün tevan
Beşikened der niz başed bend-i can

Kelime

Mürid ra çün ve çera nist
Der eradet der ne-gonced macera
Der eradet ki bud çün ve çera
Her müridi ki an be tahkiki bud
Din-i o teslim-i tasdiki bud

Kelime

Her ki ba-eradet suvar est
Piyade nist reh-sipar-1 aşk ender-i kuy-1 dost
Tovsen-i devran-1 muti'-ran-1 ost
O piyade nist der rah-1 vefa şehsuvar çu-est başed der Safa

Kelime

Her ki be sohbet zinde gerded her giz ne-mired
Her ki ra ez sohbet cani resed
Hızır-var-eş ab-1 hayvani resed
Heykel-i çeşm-eş be-cism-i can şeved
Zinde-i cavid-i cavidan resed

Kelime

Her ki bi-sohbet be-mired hergiz zinde ne-gerded

[135a]

An-ki o ba-mürdegan şod hem-vatan
Ez rah-ı vahdet kefen sazed i'ta
Morde dan-eş morde han-eş mordei
Cism-i can-ı pejmurdei ki efsordei

Kelime

Her ki ra sahib-i dili ra der-yabed ve ez huzur-ı o ma'rifet hâsıl ne-koned ve kari ne-koned ki sebep-i necat-ı o başed harf başed mirad ne ez an harfi ki muttâli-i merdom est ki bi-akl şevad belki be-vasfi mired küfr ez İslâm şinased.

Kelime

Sohbet-i sahib-i dili çün dest dad
Rovzen-i konc-i saadet dil goşad
Çend eger ba-maye-i iman buri
Ver ne der hezellan hacalettha hori

Kelime

Nigeh dared dürr der sadev ne-pused
Ve ger be-pused vay dürri vay deri
Ey sadev-i gevher nigeh-dar ez telef
Vay dürri ki an be-pused der sadev
Cevher ender-i asl-ı kan mi-perveriş
Der miyan can be-can mi-perveriş

Kelime

Der saadet heme baran dürr ne-şevad illa ki baran-ı nisan

[135b]

Şiir

Katre-i baran-ı nisani bud
Dane-i kan-ı dürr-i ummani şevad
Ebr-i nisaniyet dürr bar-averd
Der sadev dürri ve şehsuvari averd

Kelime

Heme zikr kat'ı hicab ne-koned illa ki telkin-i sahib-i dil-i rehrovi ki an rah ba-men zil bured. Ez rah ve telkin sahib-i dil bured. Mohr-i unvan riyaset-i an bud, hokm-i ferman siyaset-i an bud.

Kelime

Nan daden minnet nihaden çünan başed
Ki hak ber seng koni ve tohm endazi

Kelime

Nan ba-minnet i'tayi batıl est
Tohm ber seng est bi-hasıl est
Nan beray-ı mahz-ı hak daden hoş est
Lokme-i minnet ciger der-ateş est

Kelime

Lokme-i haram be-kulli vefir reved
Lokme-i helâl be-dil-i hayr reved
Lokme-i na-pak ared ru be-hak
Belki dared meyl suy-ı can-ı pak
Angehi ez pak pak ayed be-bar
Her yeki be-cins-i hod ayed be-kar

Kelime

Eger kesi taâm hored

[136a]

ki der evvel-eş bismillahirrahmanirrahim gofte başed ve lokmeha be-yad-ı hak te'alâ
hored ve der teşviş-i anki ne-bad ez yade başed ve dil ra be-miraned her çi ki be-
hored be nur mübeddel şevved ve eger ne-be şire-i nefis-i hored nefis gerded be zulmet
mübeddel gerded.

Nazım

Her geza-yı ki an be yad-ı hak horend
Gusse-i sehti-yi dil pey burend
Der derun gired be suy-ı nur-ı reh
Zulmet ared ger hored nefis-i şire

Kelime

İmruz doşmen hest ve salah ve kuvvet hest be-kuş ki doşmen pak koni pak ruy-ı ki
ferda der gur-ı doşmen başed ve salah ve kuvvet ne-başed.

Nazım

Han halaskarha covşen be-puş
Doşmen-et ger hest ba-doşmen be-koş
Ver ne der hak-ı hariha revî
Ya hezaran şermsariha revî

Kelime

Her ki heme hor başed heme gu başed heme kon başed heme kon ve dozahi başed.

Şiir

Her ki her çizi ki piş ared hored
Goften-i her çiz ez an bar avered

[136b]

Goften-i horden çu zi nisyan başed-eş
Akibet fercam neyyiran başed-eş

Kelime

Daimu'n-nazar daimü'z-zina est
Daimü'z-zina be-duzah est
Ve dide-i daim-nazar daim zina est
Ve angehi zina başed zina gerded
Mal-i her sevab her u'kab ateş-i duzah bud o ra me-yab

Kelime

An bihter bud ki Şahs ez humarhane ba-çeşm-i giryan ve dil buryan ve peşiman ba-
hasret ve vay-ı ba-nedamet beyayed ve tovbe koned bih ez an sofi ez hane-i
kahbazend pindar beyayed.

Beyit

Merd-i humari ki hacalet avered
Ve zi nedamet eşk-i hasret avered
În şikeste ters-i o çün tovbe kerd
Bihter est an zühdi an pindar merd

Kelime

Misl-i mal ve minal-i dünyeviye nisbet be dünya dared hemçünan est ki bimari ki ez
zaaf a'sa be-dest gired ki çün a'sa ez dest-i o besitanend ez zaaf ez pay der-ofted ve
misl-i cozviyat-ı dünyevi ya nisbet-i dindar hemçünan est ki kesi vey ra ber dıraht

[137a]

bendend ve vey ez dıraht baz-goşayend o mustakim ve mustakbel gerdedve ez kayd
halas şeved.

Şiir

Her ki tikye kerd ber dünya-yı dun
Çün sitanend-eş ez vey ofted nigun

Ve anki ez dünya be zindan ayed
O çün sitanend-eş be cevelan ayed

Bismillahi'r-rahmani'r-rahim **fasl-ı evvel** bu kitabdur ki müslümanlığ erkânında yol nedür ve yola gidici kimdir nice gitmek gerekdür zira ki allahu te'alâ ayıdır cinleri ve âdemleri yarattum ta ki meni bileler ma'nâ ibadet eyliyeler kendülerin dahi kendülerin bendeligine ikrâr ideler ta ki hak te'alâ kendülere tevfiik vire ve doğru yola getüre zira ki hak te'alâ ayıdır ki her kimseye men yol göstersem kimse anı azdurmaz veli bir kimse ki men azdursam kimsenün güci yetmez ki anı doğru yola getüre veli misl-i ol degüldür ki tâat eylemiyesin ve hüccet dutasın ki ol yol göstermeyince yola men nice gideyim diyesin veli bile dimek

[137b]

kişi(y)i yoldan azdurur zira ki bende oldur ki her ne işler ise ilm ile işliye şeriati bile suretlerin ögrene dahi her ne ki işler ilm ile işliye ve bende oldur ki ehl-i hüccet olmıya çün bendeye yol bula hak ana tevfiik vire andan sonra on nesne bende üzerine vacibdür **evvel** tâate cehd eylemek **ikinci** ikrâr eylemek hak te'alâ vahdeniyetine **üçüncü** şeriata vefa eylemek **dördüncü** her ne ki işler ilm ile işlemek **beşinci** kendüyi bende bilmek **altıncı** Muhammed aleyhisselam ve's-sala peygamberi bilmek **yedinci** Şeytanı düşman bilmek **sekizinci** emr-i hak anlamak **dokuzuncu** nehyi anlamak günahdan perhiz eylemek ve de sâlih kimselerle oturmak **onuncu** sâlihler ile oturmak ve anlardan istiânnet diliye ve zâlimlerden perhiz eylemek amma hak te'alâ izz ü celle bilmek vacibdür kendü tevfiikiyle bilmek oldur ki kendünün hidayet

[138a]

nur bile kendüye yol eyletmek olur **on birinci** hakikat ile ima'nâ itimad eylemekdür amma zâhir hudayı bilmek oldur ki bilesün ki gizlide ve aşkarda huda birdür andan gayrı yohdur amma ikrâr getürmek vahdaniyetüne idesün ki "*Eşhedü enne lâ ilalâhe illallah*". amma şeriata vefa dutmak oldur ki hudaya tâati ziyade eyliyesün ki rıza-yı hak ola rıza-yı halk olmıya ve amma kendüyü bende bilmek oldur ki özini zayıf ve derd mukayyed bile amma Muhammed peygamber bilmek oldur ki anın sünneti saklayasın anın tarîkiyle gidesün ve amma Şeytanı düşmen bilmek oldur ki her nesne ki huda rızasına olmıya anda kaçasın ve istiğfar-ı tövbe idesün günahdan ve emr-i hakkı anlamak ve emr-i şeriat-i peygamber oldur ki ilm-i şeriatı ne kadar gerekdür ögrene ve nemazın suretlerin ögrene ve *el-hamd kul huve Allah* ve teşehhüd ve farzları ve sünnetleri ögrene ve oğlanlarına öğrede ve cahillerden

[138b]

kaçasın amma nehy bilmek oldur ki nemazı ve orıcı be-resm-i adet eylemiyesün illa şeriat ve Ku'an ile şöyle ki hak te'alâ buyurmuşdur **fasl** çün bende-i mükellef din babından ve şeriatinden bu kadar bile ve amele getüre zâhir Müslüman ola ve çün şeriat kavlı-i resuldür ve tarikat-i faal-i resuldür bes gerekdür ki iradet kademini tarikata basa ki fiil-i resuldür bes gerekdür ki insanıyet sülukuna cehd eyliye ki hudayı te'alâ buyurmuşdur hadis-i kudside miracda didi ki hazreti resul ki ya Muhammed eşyayı yarattum insan içün insanı yarattum kendüm içün insan dimek ya Muhammed dimekdür zira ki insan âlem-i kübradır âlem-i suğradur ve âlem-i ulvidür ve âlem-i süfladır ve âlem-i hayat ve mematdur ve âlem-i ekber ademdür ve âlem-i suğra

hayvandır âlem-i ulvi ademdür âlem-i süfla hayvandır bu altı maddenin iki mevzi'i vardır biri ademdür ki insandır ve biri hayvandır ki adını hayvan dimişler ve hem âdeme

[139a]

dahi taayyün idübdürler ve her âdemde dahi ki sıfat-ı behime vardır ol dahi hayvandır gerçi suretinde ademdür ehl-i irfanın evvel surete itibarı yohdur itimad ol hassa eyler ki zâhir ola ve hod dört nesnedür ana anasır-ı erba'a dirler oddur sudur ve yeldür ve toprağdur ve dört ka'de üzerine komuşlardır biri emare ve biri levame ve biri mülhime ve biri mutmeinedür bunların her birisinin meratibi vardır odın adını emare kodılar yelin adını levame kodılar sunun adını mülhime kodılar ve toprağın adını mutmeine kodılar emare oddur odda nisbet-i zâlimdür ki hak te'alâ dimüşdür *en-nefsu'l-emare bi-esved* on havassı vardır **evvel** cehl **devvom** hışm **üçüncü** buğz **dördüncü** kahr **beşüncü** bahl **altıncı** isyan **yedüncü** kibr **sekizüncü** kesn **dokuzüncü** küfr **onüncü** nifak-ı nefis levamenin meratibi yeldür anın dahi on meratibi vardır **evvel**

[139b] zühd **ikinci** takva **üçüncü** ver'a **dördüncü** ubudiyet **beşüncü** namaz **altıncı** oruç **yedüncü** hac **sekizüncü** ömr **dokuzüncü** zekât **onüncü** nihayet ve merâtib-i mülhime ilham kabul edicidür anın dahi on havassı vardır **evvel** akıl **ikinci** hikmet **üçüncü** ilm **dördüncü** vahy **beşüncü** ilham **altıncı** hayr **yedüncü** kemal **sekizüncü** fazl **dokuzüncü** ihsan **onüncü** sehavet mutmeine toprağdur ki andan hareket gelmez hak te'alânın emriyle deprenür zira ki cennet anın üstündedir toprağı âdem-i sufiye nisbet eylerler zira ki ecmaldür mufassal hakdur zira ki mufassalat ilm-i esmadur şöyle buyurdu ki hitab bu nefsdür bu nefis bina-yı ulyadur ulyadan cemalat ve kemalat ezel ve ebed zâhir olur anın dahi on havassı vardır **evvel** fakr **ikinci** sabr **üçüncü** adl **dördüncü** insaf **beşüncü** rıza **altıncı**

[140a]

ilm **yedüncü** hakikat tahkik **sekizüncü** yakın **dokuzüncü** ahd **onüncü** vefa bu fark-ı havas ki anduk zâhiren toprakdur ve toprak atası İmam Ali bin Ebi Talib aleyhi's-salâvat ve's-selamdur ve Âli'ye Ebu Turab anınçün dirler sâlik ki bu makam erişe velayet ve nübüvvet bir olur zira ki velayet nübüvvet birdür velayet bâtın-ı nübüvveddür nübüvvet zâhir-i velayetdür veli mal-ı ebed-i insana müyesser olur ve bu merâtib insanın evvel Şahsı kendüyü bilmek gerek ve sıfat-ı behime kendüden cüda eylemek gerek evsâf-ı zemime hod sekizdür anın cem'ine emare dirler amma oddur ve bahldur ve kindür ve şehvedür ve açlığdur ve haseddür ve gazabdur ve bunları sıfat-ı hamdiye tebdil eylemek gerek evvel sehavet ve kanaat ve ilm-i tevazu' ve sabr ve tehammüldür âlem-i sağirin ve âlem-i kebirin ma'nâsın mundan dutmuşlardır çün nefsin

[140b]

rızasın hâsil eyliyesün anın tevellidi çoh olur ulvi ve süfla memat mundan ötürü dirler ve sıfat-ı Şeytan zâhir olur neuzubillah ol kimse mahrum olur ve insaniyetten girü kalur ol kimse suretine âdem dirler ma'nâda hayvandır çünkim hayvandır yaradılmışdur ve o sekizdür dirler **evvel** nar-ı lisan **ikinci** nar-ı şehvet **üçüncü** nar-ı cehl **dördüncü** nar-ı hırs **beşüncü** nar-ı gaflet **altıncı** nar-ı nazar **yedüncü** nar-ı kibr **sekizüncü** nar-ı batn **evvel** nar-ı lisan def' olur zikr-i medam ile **ikinci** nar-ı şehvet

def' olur tezevvüç ile **üçüncü** nar-ı cehl def olur ilm ile **dördüncü** nar-ı hırs def olur ulûvvın yâd etmekle **beşinci** nar-ı gaflet def' olur ağlamağla Allah korhusundan **altıncı** nar-ı nazar def olur fikr-i dürüst ilen **yedinci** nar-ı kibr def olur mücahede-i nefis ile **sekizinci** nar-ı batn def olur açlığ ile ve riyâzet ile deyü tafsil-i cümle anın çohdur

[141a]

ki Şahs kendüyü bile ta hudasını bile ki Şah-ı velayet buyurmuşdur ki “men arefe nefsuhu fekad arefe rabbihu” **Fasl-ı evvel** talibe vacibdür bu üç nesne **evvel** hamuşluk sofi yer gibi hamuş gerek ki İmam Cafer-i Sadık rahmetullah aleyhi buyurmuşdur ki tarikatin ma'nâsı on iki nesnedür **evvel** sofi kendüyü yer (gibi) bilmek gerek **ikinci** ma'rifet tohminı yere saçmak gerek **üçüncü** şevk suyu ile suvarmak gerek **dördüncü** riyâzet orağıyla biçmek gerek **beşinci** gırratına bile düşürmek gerek **altıncı** velayet harmeninde götürmek gerek **yedinci** halvetgâh ile hurd eylemek gerek **sekizinci** sabr ile pak eylemek gerek **dokuzuncu** kanaat köşesinde komak gerek **onuncu** yohluk degirmeninde un eylemek gerek **on birinci** muhabbet tenurunda bişirmek gerek **on ikinci** sehavet sofrasında yedirmek

[142]

gerek perde-puşi yani settar olmak gerekdür ve zehr-nuşi her ne ki hakdan gele ve halkdan gele sabr ile *ve Allah e'âlimu bi's-savab* ve **evvel** taliblere vacibdür ki menakıbı her ohıyan müşidlerin ruh-ı münevver ve mukaddesine dua ideler yazanın ve ohıyanın hakkına dua eyliyeler ta ki mü'min mü'minden murad ala ta hak te'alâ yarlıkına *temmet el-meliku'l-vehhab hateme bi'l-hayr ve'l-ihsan*

Nazm

Vakt ra ganimet dan ankadr ki betevani
Hâsıl-ı hayat yekdem est ta dani
Ber-amed aftab zi derc-i burc-i sultani
Be-nur-ı âlem-arayış-i cihan hoş geşt nurani

Hezar durud ve hezar selâm zi ma ber Muhammed Aleyhisselâm çün vey ez zühd ve ibadet hast dad Hak te'alâ dad veyra herçi hast.

Fî't-tarihi 26 Rebiu'l-ahir es-sene sittin ve seb'amiye (760)

Kaynakça

- ABBASLI Mirza, “Safevilerin Kökenine Dair”, *Bellekten* 40, 1976
BABAYAN, Kathryn, *Mystics, Monarchs and Messiahs: Cultural Landscapes of Early Modern Iran*, Cambridge, Mass. ; London: Harvard University Press, 2002
BAYAT, Fuzuli, “*Safevi-Bektaşî İlişkileri ve Azerbaycan'da Baba Samit Tekkeleri*”
www.aleviweb.com
CORBİN, H., *Temps Cyclique et Gnose İsmâélienne*, Paris, 1982
FERİDUN AHMED BEY, *Münsha'at-i Selâtin Cilt.2*, İstanbul, 1274/1858
HACI BEKTAŞ VELİ, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniyye*, Haz. Dr.Gıyaseddin Aytaş–Dr. Hacı Yılmaz, Ankara-2004
HACI BEKTAŞ VELİ, *Makâlât*, Haz. Sefer Aytakin, Ankara-1954

- Hakiki İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*, Haz. Heyet, İstanbul-1989
- HİNZ, Walther, Çev. Tevfik Bıyıklıoğlu, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 2.Basım, Ankara-1992
- NASIRUDDİN TUSİ, Fransızca Çeviri: Jambet, Christian, *La Convocation d'Alamut Rawdat al taslim*, les Éditions de l'Unesco, Paris, 1996
- KAYGUSUZ, İsmail, "Kuzey Irak Alevilerinin (Şebek, İbrahimi, Kakai..) Dinsel İnanç Kitaplarından Buyruk Örnekleri ve Sünbülname", *Serçeşme Dergisi* 19, (Şubat-2006)
- KAYGUSUZ, İsmail, *Abdal Musa Sultan Velâyetname*, Karacaahmet Sultan Derneği Yayınları, İstanbul-2008
- KAYGUSUZ, İsmail, *Anadolu Bilgeleri*, Su Yayınları, İstanbul-2005
- KAYGUSUZ, İsmail, *Alevilikte Dâr ve Dâri Pirleri*, 2.Basım, İstanbul-1995
- KAYGUSUZ, İsmail, "Bir Proto-Alevi Kaynağı *Ummu'l Kitab* ve Kur'an'dan Bâtini Anlamda Algılamalar", *Müslümanlık ve Hristiyanlığın İnanç Öğretilerinde ÖTEKİ GERÇEKLER*, Su Yayınları, İstanbul, 2006
- KAYGUSUZ, İsmail, *Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, Alev Yayınları, İstanbul-1998
- KILIÇ Filiz ve YILDIZ Ayşe, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 36, (Kış, 2005)
- MAZZAOUÏ, Michel, *Safawids: Si'ism, Sufism and Ghulat*, Freiburger Islamstudien, 3 Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1972
- MİNORSKY, W., "A Mongol Decree" *BSO AS.* 516 n.I
- MOOSA, Matti, "Religious Books", *Extremist Shiites-The Ghulat Sects*, Syracuse University Press, New York, 1988
- MORGAN, David, *Medieval Persia 1040-1797*, Longman Group UK Limited, London-1988
- PETRUŞEVSKİY, İ. P. *İslam v İran*, Leningrad, 1966
- ROEMER, H. R., "The Timurid and Safavid Periods", *The Cambridge History of Iran* 6, Cambridge University Press, 1997
- SABİTİYAN, D. , *Asnad wan amah-yi tarihi-yi davra—yi Safawiya*, Tehran, 1343/1965
- M.Ş.TEVEKKÜLİ BİN İSMAİL İBN BEZZAZ, *Safvâtu's-Safa*, Yayınlayan: Ahmed İbn Karim Tabrizi, Taşbaskı, Bombay,1329/1911.
- M.Ş.TEVEKKÜLİ BİN İSMAİL İBN BEZZAZ, *Safvâtu's-Safa*, Süleymaniye (Ayasofya) Kütüphanesi, No: 3099'da kayıtlı 1490 tarihli Farsça nüsha
- SHOLEH , A. Quinn, *Historical Writing During The Reign of Shah Abbas*, The University of Utah Press, 2000
- TOGAN, Z.Velidi, "Londra ve Tahran'daki İslami Yazmalardan Bazılarına Dair" *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, v.III, pts. 1-2, 1959-60
- YAZICIOĞLU Ahmed Bican, *Dürr-i Meknun /Saklı İnciler*. Çevrimyazı ve Notlar: Necdet Sakaoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul-1999
- ZİRKE,Heidi, *Ein hagiographisches Zeugnis zur persischen Geschichte aus der Mitte des 14 Jahrhunderts: Das achte Kapitel des Safwat as-safa in kritischer Bearbeitung*. Islamkundliche Untersuchungen, 120, Berlin: 1988, Klaus Schwarz, 1987